ARAP DİLİNDE EDİMBİLİM

Yusuf AKYÜZ

Doktora Tezi
Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı
Dr. Öğr. Üyesi Yakup KIZILKAYA
2020
Her Hakkı Saklıdır

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

Yusuf AKYÜZ

ARAP DİLİNDE EDİMBİLİM

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Yakup KIZILKAYA

ERZURUM-2020

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Graduate School of Social Sciences

TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum **"ARAP DİLİNDE EDİMBİLİM"** adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Gereğini bilgilerinize arz ederim *.

☑ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay,** patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

[28.09.2020]

Yusuf AKYÜZ

Aslı Islak İmzalıdır

---

* **LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**

.....

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6– (1) Lisansüstü tezle ilgili **patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda**, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu **iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.**

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz **makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış** ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile **altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir**.

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Graduate School of Social Sciences

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dr. Öğr. Üyesi Yakup KIZILKAYA danışmanlığında, Yusuf AKYÜZ tarafından hazırlanan bu çalışma 28 / 09 / 2020 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından. Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Süleyman TÜLÜCE	İmza: Aslı Islak İmzalıdır
Jüri Üyesi: Prof. Dr. İbrahim YILMAZ	İmza: Aslı Islak İmzalıdır
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ	İmza: Aslı Islak İmzalıdır
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Seyfullah KORKMAZ	İmza: Aslı Islak İmzalıdır
Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Yakup KIZILKAYA	İmza: Aslı Islak İmzalıdır

Prof. Dr. Sait UYLAŞ
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **V**
ABSTRACT ..... **VI**
ÖNSÖZ ..... **VII**
KISALTMALAR DİZİNİ ..... **X**
GİRİŞ **1**
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE KAPSAMI **1**
II. ARAŞTIRMANIN AMACI **3**
III. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ **5**
IV. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ **5**
V. ARAŞTIRMANIN ÖNCEKİ ÖRNEKLERİ **7**
VI. ARAŞTIRMANIN ÖZELLİKLERİ **13**

BİRİNCİ BÖLÜM
EDİMBİLİMİN TEORİK ÇERÇEVESİ VE ARAP DİLİNDEKİ YERİ

1.1. BATI DÜNYASINDA EDİMBİLİM **15**
1.1.1. Edimbilimin Tarihçesi 16
1.1.2. Edimbilimin Tanımı 21
1.1.3. Edimbilimin Konusu 25
1.1.4. Edimbilimin Göstergebilimin Diğer Alanlarıyla İlişkisi 30
1.1.4.1. Edimbilim - Sentaks İlişkisi 30
1.1.4.2. Edimbilim - Anlambilim İlişkisi 31
1.2. ARAP DİLİNDE EDİMBİLİM **33**
1.2.1. et-Tedâvuliyye Kavramı 33
1.2.2. Arap Dünyasında Edimbilimin Tarihî Süreci 36
1.2.2.1. 1970-2000 Arası Dönem 37
1.2.2.2. 2000 Sonrası Dönem 38
1.2.3. Klasik Arap Dili İlimlerinde Edimbilimsel Yaklaşım 39
1.2.3.1. Belâgat İlmi Bağlamında Edimbilim 40
1.2.3.2. Nahiv İlmi Bağlamında Edimbilim 45
1.2.3.3. Tefsir İlmi Bağlamında Edimbilim 48
1.2.3.4. Usul İlmi Bağlamında Edimbilim 51

İKİNCİ BÖLÜM
EDİMBİLİMİN KONU VE KAVRAMLARININ ARAP DİLİ VE BELÂGATINDAKİ YERİ

2.1. EDİMBİLİMSEL YAKLAŞIMIN ANA KAVRAMLARI VE ARAP DİLİ GELENEĞİNDEKİ YERİ 54
2.1.1. Amaçlılık 54
2.1.1.1. Edimbilim Geleneğinde Amaçlılık 54
2.1.1.2. Arap Dili Geleneğinde Amaçlılık 55
2.1.2. Konuşmacı 63
2.1.2.1. Edimbilim Geleneğinde Konuşmacı 63
2.1.2.2. Arap Dili Geleneğinde Konuşmacı 64
2.1.3. Dinleyici 66
2.1.3.1. Edimbilim Geleneğinde Dinleyici 66
2.1.3.2. Arap Dili Geleneğinde Dinleyici 67
2.1.3.2.1. Dinleyicinin Durumu ve Haberî Cümlenin Formları 69
2.1.3.2.2. Dinleyicinin Durumu ve Kasr Üslûbu 70
2.1.3.2.3. Dinleyicinin Durumu ve Takdim-Te'hir 71
2.1.4. Bağlam 73
2.1.4.1. Edimbilim Geleneğinde Bağlam 76
2.1.4.2. Arap Dili Geleneğinde Bağlam 77
2.2. EDİMBİLİMİN ANA KONULARI VE ARAP DİLİNDEKİ YERİ 83
2.2.1. Gösterim 83
2.2.1.1.Edimbilim Alanında Gösterim 84
2.2.1.1.1. Kişi Gösterimi 86
2.2.1.1.2. Zaman Gösterimi 88
2.2.1.1.3. Yer Gösterimi 89
2.2.1.1.4. Sosyal Gösterim 90
2.2.1.1.5. Söylem Gösterimi 90
2.2.1.2. Arap Dilinde Gösterim 91
2.2.1.2.1. Zamirler 93
2.2.1.2.2. İsm-i Mevsuller 97
2.2.1.2.3. İşaret İsimleri 100

2.2.1.2.4. Zarflar 102
2.2.2. Gönderim ve Çıkarım 104
2.2.2.1. Edimbilim Alanında Gönderim ve Çıkarım 104
2.2.2.2. Arap Dilinde Gönderim ve Çıkarım 107
2.2.3. Önvarsayım ve Gereklilik 110
2.2.3.1. Edimbilim Alanında Önvarsayım ve Gereklilik 111
2.2.3.2. Arap Dilinde Önvarsayım 112
2.2.3.2.1. Önvarsayım ve Lâm-ı Ta‘rif 113
2.2.3.2.2. Önvarsayım ve Ağrâdu’l-Haber 119
2.2.4. İşbirliği 120
2.2.4.1. Edimbilim Alanında İşbirliği 120
2.2.4.2. Arap Dilinde İşbirliği 123
2.2.4.2.1. İşbirliği ve Arap Dilinde Lafız-Anlam İlişkisi 123
2.2.4.2.2. İşbirliği ve Arap Belâgatında Müsâvât 123
2.2.4.2.3. İşbirliği ve Arap Belâgatında Ta‘kîd 125
2.2.4.2.4. İşbirliği ve Arap Belâgatında Garâbet 126
2.2.5. Sezdirim 127
2.2.5.1. Edimbilim Alanında Sezdirim 127
2.2.5.1.1. Konuşmaya Dayalı Sezdirim 128
2.2.5.1.2. Uzlaşmaya Dayalı Sezdirim 130
2.2.5.2. Arap Dilinde Sezdirim 130
2.2.5.2.1. Sezdirim ve Sözlü Gerektirim Anlamı 131
2.2.5.2.2. Sezdirim ve İcaz 132
2.2.5.2.3.Sezdirim ve İtnab 134
2.2.5.2.4. Sezdirim ve Kinaye 135
2.2.6. Söz-Eylem 135
2.2.6.1. Edimbilim Alanında Söz Eylem 136
2.2.6.2. Arap Dilinde Söz Eylem 144
2.2.7. İncelik 159
2.2.7.1. Edimbilim Alanında İncelik 159
2.2.7.2. Arap Dilinde İncelik 161

SONUÇ **163**
KAYNAKÇA **168**
ÖZGEÇMİŞ **196**

ÖZET

DOKTORA TEZİ

ARAP DİLİNDE EDİMBİLİM

Yusuf AKYÜZ

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Yakup KIZILKAYA

2020, 196 Sayfa

Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Yakup KIZILKAYA (Danışman)
Prof. Dr. İbrahim YILMAZ
Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ
Prof. Dr. Süleyman TÜLÜCE
Prof. Dr. Seyfullah KORKMAZ

Dilsel ifadelerin oluşturulması ve yorumlanması sürecinde dilbilgisel ve anlambilimsel kuralların yeterli olmadığının bazı batılı dilbilimciler tarafından fark edilmesi, dilin kullanıcılar ile ilişkisini inceleyen edimbilimin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Edimbilim dilsel ifadeleri; konuşmacının amacı, muhatabın durumu, bağlam, amaçlılık, sezdirim ve önvarsayım gibi dil dışı unsurlar ekseninde incelemektedir. Bu çalışma, son yüzyılda batı dünyasında ortaya çıkan edimbilimsel yaklaşımın özellikleri, kavramları ve konularının klasik Arap dili nahiv ve belâgat ilimlerindeki ele alınış boyutlarını incelemektedir. Çalışmada amaçlılık, konuşmacı, dinleyici, bağlam, gösterim, gönderim ve çıkarım, önvarsayım ve gereklilik, işbirliği ilkesi, sezdirim, söz eylem kuramı ve incelik kuramı gibi edimbilimsel kavram ve konular, nahiv ve belâgat ilimlerinin ilke, yöntem ve konularıyla karşılaştırılmış, konu teorik ve pratik açıdan değerlendirilmiştir. Neticede edimbilimin yaklaşım ve teorilerinin nahiv ve belâgat geleneğinde yoğun biçimde kullanıldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Edimbilim, sezdirim, önvarsayım, gösterim, işbirliği, incelik, delâlet, istidlal, îcâz, itnâb, müsâvât.

ABSTRACT

Ph. D. DISSERTATION

THE PRAGMATICS IN ARABIC LANGUAGE

Yusuf AKYÜZ

Advisor: Asst. Prof. Yakup KIZILKAYA

2020, Pages: 205

Jury: Asst. Prof. Dr. Yakup KIZILKAYA (Advisor)
Prof. Dr. İbrahim YILMAZ
Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ
Prof. Dr. Süleyman TÜLÜCE
Prof. Dr. Seyfullah KORKMAZ

The realization by some western linguists that grammatical and semantic rules are not sufficient in the process of forming and interpreting linguistic expressions has led to the emergence of pragmatics that examines the relationship of language with users. Pragmatics examines linguistic expressions in terms of non-linguistic elements such as the aim of the speaker, the situation of the interlocutor, context, purposefulness, impression and presupposition. This study examines the aspects of the pragmatical approach that emerged in the western world in the last century, the concepts and the aspects of the subjects in classical Arabic language nahiv and rhetoric sciences. In the study, pragmatic concepts and topics such as purposefulness, speaker, listener, context, deixis, reference and inference, presupposition and entailment, principle of cooperation, implicature, speech act theory and politeness theory are compared with the principles, methods and topics of nahiv and rhetorical sciences. It has been evaluated from a practical point of view. As a result, it has been seen that the approaches and theories of pragmatics are used extensively in the tradition of nahiv and eloquence.

Key Words: Pragmatics, implicature, presupposition, deixis, cooperation, politeness, reference, inference, brevity, redundancy, Equality.

ÖNSÖZ

Dilbilim psikoloji, sosyoloji ve felsefe gibi pek çok alanla irtibatlı olduğu gibi toplumdilbilim, budunbilim, sözlükbilim, anlambilim ve edimbilim gibi dilbilimsel alt alanları barındırmaktadır. Dilbilim sahasına 1950'lerden sonra giren edimbilim, batı dünyasında ortaya çıkmış ve günümüze kadar gelişimini sürdürmüştür. Günlük dilde iletişim analizinde karşılaşılan birtakım problemlerin batılı dilbilimcileri edimbilimsel bakış açısına sevk ettiği kaynaklarda belirtilmektedir. Bu problemler dilsel ifadelerin gözüken kısmında değil gözükmeyen kısmında bulunmaktadır. Bunlar; konuşmacının amaçladığı anlam ile kullandığı ifadenin farklı olması, kelimelerin farklı bağlamlarda farklı anlam kazanması, bir ifade kipinin farklı bir anlamı göstermesi gibi problemlerdir. Neticede sentaks ve semantik yaklaşımlar bu gibi problemlere ışık tutacak çözümler geliştirmeyince bazı dilbilimciler edimbilim alanına yönelmişlerdir.

Edimbilim, dil ile kullanıcılar arasındaki ilişkiyi inceleyen bir bilim dalıdır. Diğer bir ifadeyle edimbilim, konuşmacının amacı, muhatabın durumu, bağlam, amaçlılık, sezdirim ve önvarsayım gibi dilin kullanıcılarla ilgili hususlarını konu edinmektedir. Bu unsurlar dilsel ifadelerin anlamsal değişime uğramasına sebep olduğundan edimbilimin araştırma alanını oluşturmaktadır. Dilsel birimlerin birbirleriyle ilişkisi ve gönderimde bulunduğu varlıklarla ilişkisi edimbilimin araştırma alanına girmemektedir.

Bu çalışma, batı dünyasında ortaya çıkan edimbilimi klasik Arap dili nahiv ve belâgatında ele alınış boyutlarıyla incelemektedir. Nahiv ilmi; dili, dilsel ögeler arasındaki ilişkileri açısından incelerken ihtiyaç durumunda konuşmacının kastı, muhatabın hali, bağlam, önvarsayım ve sezdirim gibi edimbilimsel özelliklere de müracaat etmektedir. Bağlam ve kullanıcılar açısından ortaya çıkan dildeki anlam değişimlerini inceleyen belâgat ilminin ise edimbilimsel yaklaşımın klasik Arap dilbilimindeki biçimi olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle edimbilimsel etkenlerden doğan anlamlar belâgat ilminin ana gövdesini oluşturmaktadır. Bu bağlamda çoğunlukla klasik kaynaklardan istifade edilerek edimbilimsel yaklaşımın nahiv ve belâgat ilimlerinde yer alış biçimini ortaya koymak bu çalışmanın temel gayesi olarak belirlenmiştir.

Çalışma, çağdaş batı dilbilim dünyasında oluşan edimbilimin erken dönem Arap dil anlayışındaki boyutlarını incelerken güncel halini de sunmaktadır. Edimbilim bir

bilim dalı olarak batıda ortaya çıktığından batıda telif edilen eserlerden istifade edilerek edimbilimin alanı, kavramları ve konuları tanıtılmaya çalışılmıştır. Arap dilinin klasik kaynaklarında edimbilimin kavram ve konularının nasıl incelendiğini tespit etmek için edimbilimsel yaklaşımın içerik, amaç ve yönteminden faydalanılmıştır.

Çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, çalışmanın konusu, kapsamı, amacı, yöntemi ve öneminden bahsedilmiştir. Ayrıca alan taraması yapılarak çalışmamızla aynı doğrultudaki eserler incelenerek çalışmamızın diğerlerinden farkı tespit edilmiş ve özgün tarafları ortaya konulmuştur.

Birinci bölümde edimbilimin tanımı, tarihçesi, amacı, konusu, sözdizimi ve anlambilim ile ilişkisi ve edimbilimin Arap dünyasındaki serüveni incelenmiştir. Edimbilim kavramının Arapçadaki karşılığı olan et-Tedâvuliyye kavramı kelime ve terim anlamı açısından ele alınıp pragmatics ile ilişkisi ortaya konularak et-Tedâvuliyye kavramının bu bilim dalı için tercih edilme sebepleri araştırılmıştır. Edimbilimsel yaklaşımın dayandığı temel ilkelerin klasik dönem Arap dili belâgat, nahiv, usûl ve tefsir ilimlerindeki kullanımları hakkında kısaca bilgiler verilmiştir. Bu şekilde güncel bir bilim dalı olan edimbilimin klasik Arap dili ilimlerindeki uygulama alanları tespit edilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölüm ise iki alt bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde amaçlılık, konuşmacı, dinleyici, bağlam gibi edimbilimi diğer dilbilimlerinden ayıran kavramlar edimbilimsel açıdan ele alınarak bu kavramların klasik Arap dili ve belâgatı ilmindeki konumları hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde ise edimbilimin konularından olan gösterim, gönderim ve çıkarım, önvarsayım ve gereklilik, işbirliği ilkesi, sezdirim, söz eylem kuramı ve incelik kuramı tanıtılmaya çalışılmıştır. Bu konular güncel isimleriyle olmasa da, kullanım ve içerik bakımından benzerlik gösteren belâgat ve nahiv ilmi konuları ile mukayeseli olarak ele alınmıştır. Örneğin gösterim, mübhemat ve muzmerat konularıyla; söz eylem teorisi, haber ve inşa teorisiyle; önvarsayım, isimlerin lâm-ı ta‘rifle ma‘rife olarak kullanımıyla; işbirliği ilkesi, fesahat, belâgat ve müsavat kavramlarıyla; sezdirim, îcâz, itnâb ve kinaye konularıyla işlenmiştir. Böylece edimbilimsel yaklaşımın konularının klasik dönem Arap dili belâgatı geleneğindeki tezahürleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu kavramların zikredilen ilimlerin terminolojisindeki yeri ile edimbilim alanındaki konumu arasında teorik ve pratik

açıdan bir karşılaştırma yapılmıştır. Ayrıca bu kavramların hangi konularla ne tür ilişkileri bulunduğu detaylı olarak örneklerle verilmeye çalışılmıştır.

Çalışma, zikredilen hususlardan dolayı bu alanda farklı kazanımlara sebep olacağı öngörülmektedir. Konusu itibariyle Türkiye'de bir ilk olma özelliği taşıyan çalışma, Arap dili alanında edimbilimle ilgili yapılacak çalışmalara bir örnek olması umulmaktadır.

Bu bağlamda çalışmayı yapma imkânı veren rabbime sonsuz hamdu senalar olsun. Bu çalışmanın tamamlanmasında her türlü ilmî ve fikrî tavsiyelerinden dolayı saygıdeğer danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Yakup Kızılkaya ve değerli meslektaşım Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Akçakoca hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Tez sürecinde maddî ve manevî desteklerini esirgemeyen kıymetli hacalarıma en samimi duygularla teşekkür ederim. Ayrıca çalışmaya çeşitli açılardan katkı sağlayan kıymetli jüri üyesi hocalarıma en içten şükranlarımı sunarım.

Erzurum 2020 **Yusuf AKYÜZ**

KISALTMALAR DİZİNİ

AÜİFD : Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

b. : İbn (oğul)

bkz. : Bakınız

Çev. : Çeviren

Ed. : Editör

İFAV : İlahiyat Fakültesi Vakfı

Nşr. : Neşreden

ö. : Ölümü

SAÜ : Sakarya Üniversitesi

ss. : Sayfa aralığı

TDK : Türk Dil Kurumu

ts. : Tarihsiz

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE KAPSAMI

Dil, insanın hemcinsleriyle iletişim kurmasında temel bir araçtır. Çünkü hayatın insanla ilişkili olan her alanında dil temel noktada bulunmaktadır. İnsan hayatında bu derece önemli olan dil, geçmişten günümüze birçok araştırmacının ilgisini çekmiştir. Bu araştırmacılar dil ile ilgilendikleri gibi dil ile yolları kesişen farklı alanlarla da ilgilenmişlerdir.

Edimbilim, dilin kullanıcılarla ilişkisini inceleyen bir dilbilim alanıdır. Edimbilim, göstergelerin cümle kurgusundaki yeri ve gerçek anlamlarını değil, konuşmacı, muhatap ve bağlam gibi cümle yapısında doğrudan gözükmeyen unsurların etkisiyle kazandığı yeni anlamlarını incelemektedir.[1] Örneğin, üniversitede vize haftasının başlamasıyla bir öğrencinin arkadaşına, "*Vizeler başladı"* söylemi, vizelerin başladığını bildirmekten ziyade *uyarı* veya *teşvik* anlamları içermektedir. Zira sınav tarihi muhatap tarafından bilinmektedir. Bu ise, söylemin bildirmenin ötesinde anlamlar taşıdığını göstermektedir. Edimbilim, bunun gibi dil dışı unsurların söyleme kattığı anlamları konu edinmektedir.

Konuşmacı ve muhatabın sosyal konumlarının bireylerin dilsel tercihlerine yön verdiği bir gerçektir. Edimbilim, iletişim taraflarının birbirlerini sözcük tercihlerinde nasıl etkilediklerini de araştırmaktadır. Daha öz bir ifade ile edimbilim, dil ve dilsel birimlerin iç ve dış bağlamında kullanım bilimi olarak kabul edilmektedir. Bu çerçevede sağlıklı bir iletişim için, dilin kullanımına yönelik öneriler de sunmaktadır.[2]

19. asrın sonlarına doğru dilbilim araştırmaları batı dünyasında gözle görülür bir gelişme kat etmiştir. Bu dönemde dilin ses, kelime ve cümle yapılarıyla ilgili çalışmalar yapılmıştır. Ancak konuşmacının gayesi, muhatabın durumu, bağlam, söz edimleri, önvarsayım, sezdirim, gönderim, söylemdeki gizli anlamlar gibi dilin kullanımıyla ilgili problemlere ışık tutacak çalışmalar göz ardı edilmiştir. Dilbilimle ilgilenen farklı ekol ve okullar bu konuları araştırmaya değer görmemişlerdir. Ancak, yirminci yüzyılın yarısı itibariyle bilişsel alandaki dönüşümler, dilin kullanımıyla iligili meseleleri

---

1 Frank Brisard, "İntroduction -Theories of Grammar, Topics İn Pragmatics-", Frank Brisard, Jan-Ola Östman and Jef Verschueren (Ed.), *Grammar, Meaning and Pragmatics*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam 2009, 1-12.

2 Yan Huang, "Introduction: What Is Pragmatics?", Yan Huang (Ed), *The Oxford Handbook of Pragmatıcs*, (ss. 1-18), Oxford University Press, New York 2017, 14.

görmezden gelmenin imkânsızlığını gözler önüne sermiştir. John Langshaw Austin[3] (1911-1960)'in dersleri ve onun öğrencisi John Rogers Searle (1932-…)'ün araştırmaları dilbilim sahasında yeni bir dönemin temellerini oluşturmuştur. Bu girişimler sayesinde dilin kullanımıyla ilgilenen edimbilim dilbilim sahasına bir bilim olarak girmiştir.[4]

Edimbilim başlangıçta henüz sınırları belli olmadığı için kapalı bir yapıya sahiptir. Herhangi bir dilbilimsel ya da felsefî alanın yeterince aydınlatamadığı veya bu alanların kapsamına girmeyen konular edimbilimin alanına girmektedir. Bir diğer ifadeyle gramer ve anlambilimin ilgi alanı dışında kalan konular, edimbilimi oluşturan unsurlar olmuştur.[5]

Bir devrim niteliği taşıyan edimbilim, insan iletişimiyle ilgili diyaloğa dayalı problemleri ortaya çıkarıp inceleyen verimli bir alan olup, kısa sürede ilgi odağı haline dönüşmüştür. Bu aşırı ilgiye maruz kalmak edimbilim kavramı ve onun konularıyla alakalı farklı görüşlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Aynı şekilde edimbilim; antropolojik, sosyolojik, psikolojik, felsefi, bilişsel ve dilsel mahiyete sahip olduğundan bilimsel alanların kesişim noktası olmuştur. Böylece dilin kullanımıyla ortaya çıkan söz edimleri, sezdirim, konuşanların gayeleri, muhatabın hali, yorumlama, bağlam, tartışma ve gönderim gibi konular edimbilimsel bakış açısıyla yeniden ele alınmıştır.

Edimbilim, bir bilim dalı olarak Amerika ve Fransa menşeli olup 20. yüzyılda ortaya çıkmış ve gelişim göstermiştir. Bu alan, bir disiplin olarak henüz ilk dönemlerini yaşasa da ona temel teşkil eden birçok esas, beşerî iletişimin başlangıcına kadar uzanmaktadır. Bu esasların bazı örneklerinin dilbilim sahasındaki kullanımı Aristo'ya dayandırılmaktadır.[6]

---

3 John Langshaw Austin, 26 Mart 1911'de Lancaster'da doğmuş ve 1960'ta vefat etmiştir. Gündelik dili inceleyerek insan düşüncesini tahlil etmeye çalışan İngiliz dil felsefecisidir. İkinci dünya savaşına istihbaratçı olarak katılmış ve teğmen rütbesiyle emekli olmuştur. 1945'te Austin, Oxford'da öğretmenliğe devam etmiş ve 1952'de White'ın felsefe kürsüsüne seçilmiştir. Austin'in birincil amacı öğretmek olduğu için çok az eser yayınlamıştır. Austin, klasik ve dilbilimsel çalışmalarına dayandırdığı felsefi bir teknik geliştirmiştir. 1955'te Harvard Üniversitesi'nde verdiği William James derslerine dayanan ve ölümünden sonra yayınlanan, *Sözlerle Şeyler Nasıl Yapılır* adlı son çalışmasıyla edimbilimin önemli konusu olan söz eylem teorisini kazandırmış ve bu teorinin kurucusu olarak tarihe geçmiştir. Bkz. Thomson Gale, Encyclopedia of World Biography, (2. Baskı), Gale Research, 1998, 379, 380.

4 Geoffrey Leech and Jenny Thomas, "Language, Meaning and Context: Pragmatics" N. E. Collinge (Ed.), *An Encyclopaedia of Language* (ss. 94-113), Routledge, London and New York 1990, 94.

5 Philippe Blanchet, et-Tedâvuliyye *min Austin ilâ Goffman*, (1995), (Nşr. Sâbir el-Habâşe, Abdurrezzak el-Cemayi'î), Modern Books World Ürdün 2012, 9.

6 Aristoteles, *Retorik*, (7. Baskı), (Çev.: Mehmet H. Doğan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004.

Arap dünyasında ise dilbilimsel çalışmaların nahiv ilminin kurucusu olarak kabul edilen Ebu'l-Esved ed-Düelî (ö. 69/688) ile başladığı kabul edilmektedir.[7] Kur'ân ve Hadis metinlerinin doğru okunup anlaşılması ve doğru ictihadların yapılmasına yönelik çalışmaların başlamasıyla dilbilim ve edimbilimsel dilbilim çalışmaları Arap dilinde kendini göstermiştir.[8] Böylece okuma, anlama, yorumlama ve hüküm çıkarma gibi dini metinlerin anlaşılmasına yönelik dilbilimsel gayretler, dil bilginlerini dil etrafında toplamış ve dilin bizzat kendisinin yoğun bir şekilde araştırılmasına sebep olmuştur. Dil; biçimbilimsel, sözdizimsel ve anlambilimsel incelemelerin yanı sıra o dönemde adı konulmasa da edimbilimsel olarak da ele alınmıştır.

Edimbilim kendine has kavram ve konularıyla batıda doğan yeni bir alan olarak kabul edilmektedir. Bu kabul üst bir çatı olan edimbilim hakkında doğru kabul edilse de bu çatıyı yükselten temeller bakımından kabul edilmesi zordur. Zira hiç bir bilim dalı hiçten ve öncesinde köklü bir gelenek olmadan müstakil bir bilim dalına dönüşemez. Dolayısıyla öncesinde temel teşkil edecek veriler olması gerekir. Arap dili ilimleri olan belâgat ve nahiv başta olmak üzere tefsir ve usûl gibi islami ilimler de dikkatli bir şekilde incelendiğinde edimbilimsel yaklaşım ve ilkelerin bu ilimlerin birçok konusunda esas alındığı görülecektir. Arap dili ve belâgatı geleneği geçmişten günümüze dilin edimbilimsel yönüyle ilgilenmiş ve belâgatçılar inceledikleri konuları edimbilimsel bir tasnife tabi tutmasalar da bu alanda çeşitli çalışmalar yapmışlardır. Edimbilimin konu, kavram, ilke ve yaklaşımlarının Arap dili nahiv ve belâgat ilimlerinde araştırılıp ortaya konulması önemlidir.

II. ARAŞTIRMANIN AMACI

Modern dilbilim çalışmalarının başlangıcı henüz bir asrı geçmişken Arap dilinde dilbilim çalışmaları hicri ilk asırlara kadar uzanmaktadır. Bu araştırma, edimbilimsel yaklaşımın ve konuların Arap dilinin çeşitli alanlarında özellikle belâgat, nahiv, ilimlerinde uygulandığını ve bu alanların şekillenmesinde önemli bir role sahip olduğunu göstermeyi hedeflemektedir. Çalışmada, edimbilim alanı detaylıca incelenip edimbilimsel yaklaşımın temelleri, konuları, kavramları ve ilkeleri öncelikle klasik Arap

---

7 Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *el-Müzhir fî 'Ulûmi'l-Luga ve Envâ'ihâ,* I-IV, (Nşr. Muhammed Ahmed Câdelmevlâ Bey, Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim ve Ali Muhammed el-Becâvî), Menşûrâtu'l-Mektebeti'l-'Asriyye, Beyrut 1986, II/397; Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, *et-Tuhfet's-Seniyye Bi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Âcurrûmiyye*, Mektebetu's-Sünne, Kahire 1989, 4.

8 Bûmesha el-Arabî, *et-Takdîm ve't-Te'hîr fi Dav'i'n-Nazariyyeti't-Tedâvuliyye*, (Doktora Tezi) Câmiatu Ebî Bekr Belkayd Telemsan Kulliyyetu'l-Âdâb ve'l-Luğât Kısmu'l-Luğati ve'l-Edebi'l-Arabî Cezair 2015, 222.

dili ve belâgatında incelenecektir. İlişki durumuna göre nahiv, tefsir ve usûl ilimlerine de başvurulacaktır.

Araştırmanın ana teması edimbilimsel yaklaşımın kavramsal ve konusal bağlamda kökenlerini erken dönem Arap dili ve belâgatında araştırmak olacaktır. Bu bağlamda edimbilimin bir bilim dalı olarak doğuşu, hazırlayıcı etkenleri, konu başlıkları ve bu konuların edimbilim kapsamında ele alınmasının gerekçeleri üzerinde durulacaktır. Klasik Arap dili ve belâgatı kaynakları incelenerek edimbilimsel boyutların Arap dili ve belâgat ilminin şekillenmesinde ve konularının belirginleşmesindeki rolü araştırılacaktır.

Erken dönem Arap dilcileri, edimbilimi bilim sahasına taşıyan özelliklerden olan konuşmacının amacı, muhatabın hali ve anladığı anlam ve bağlamdan kopuk dilsel çözümlemelerin eksik kalacağının farkına varmışlardır. Örneğin kadim dönemden beri Arap dili ve belâgat ilmi geleneğinde adeta bir kural haline gelmiş olan "*Her makamın kendine mahsus bir söylemi vardır*"[9] ifadesi edimbilimin önemli konularından olan bağlamla ilişkilidir. Edimbilimin teori, ilke ve kavramlarının belâgatın pek çok konu başlığıyla ilişkisi bulunmaktadır. Ayrıca edimbilimsel yaklaşımın dayandığı prensipler nahiv, tefsir ve usûl gibi ilimlerde azımsanmayacak derecede kullanılmıştır. Bu çalışma ile bu ilişkiler daha çok belâgat eksenli olarak gün yüzüne çıkarılmaya çalışılacaktır.

Edimbilim, söylemde ve metinde açıkça gözükmeyen etkenlerin anlamı etkilediğinin ve bu etkenler ile farklı anlamlar türetilebileceğinin farkına varılmasıyla çağdaş batı dünyasında doğmuştur. Kişilerin dilsel göstergeleri çeşitli nedenlerle temel anlamlarından farklı anlamlarda kullanabildikleri bir gerçektir. Bu durum konuşmacının kastı, muhatabın konumu ve bağlam gibi etkenlerle ilişkili olarak meydana gelmektedir. Bu etkenler; yazılı veya sözlü ifadelerin oluşumunda, kullanıcıların dilsel ögeleri seçme ve ifadelerinde yerleştirme tercihlerinde ve bu ifadelerin yorumlanmasında önemli bir role sahiptir. Cümlelerde açıkça gözükmeyen bu gibi etkenlerin fark edilmesiyle edimbilim, dilbilim sahasına girmiştir. Edimbilimi farklı ve müstakil bir bilim dalı haline dönüştüren bu unsurlar konuşmacı, amaçlılık, bağlam ve dinleyici olmak üzere dört unsur olarak ele alınmaktadır. Bu çalışma, bu temel unsurları Arap dili ve belâgatı geleneğinde incelemeyi hedeflemektedir.

---

[9] el-Mufaddal b. Seleme b. 'Âsım ed-Dabbî, *el-Fâhir fi'l-Emsâl,* (1. Baskı), (Nşr. Muhammed Osman), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 2011, 287.

III. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Bu çalışma, geleneksel Arap dili nahiv ve belâgat ilimlerinde edimbilimsel yaklaşımların varlığını ortaya koyması açısından önemlidir. Çalışma, erken dönemden beri Arap dili ve belâgat çalışmalarında söylemin hem ifadesinde hem de yorumlanması sürecinde cümle dışı etkenlerin -edimbilimsel özelliklerin- rolünün hesaba katıldığını açığa çıkarması bakımından bu alana katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Arap dili belâgatı ilimlerinin edimbilimsel bakış açısından uzak olmadığı, edimbilimsel yaklaşımların belâgatın birçok alanında kullanıldığı hipotezi bu çalışmanın çıkış noktası olmuştur. Güncel ile klasiğin mukayesesi niteliğini taşıdığı için alanda farklı bir kazanım olması beklenmektedir. Geleneksel Arap dili ilimlerinin henüz bir asrı geçmeyen bir bilim dalının ilke ve kuramlarını potasında eritip nahiv, me'ânî ve beyan ilimlerini oluşturduğu öngörülmektedir. Arap nahvinin bir kısım konularının oluşumunda edimbilimsel etkenlerin rol oynadığı bir gerçektir. Arap nahvinde cümleler; sadece kelimelerin arasındaki ilişki bakımından değil, mütekellimin kastına göre, cümle ögelerinin takdimi veya tehiri, zikri veya hazfi gibi cümle içi olaylar bakımndan da incelenmektedir. Me'ânî ilminde edimbilimin dört önemli özelliği olan konuşmacı, amaçlılık, muhatap ve bağlamın büyük ölçüde etkin olduğu görülmektedir. Beyan ilminde ise konuşmacının söylemini şekillendirdiği farklı sözceleme türleri üzerinde durulmaktadır. Burada konuşmacı, bağlam ve muhatabın halini ve muhatapla aralarındaki işbirliği ilkesini de hesaba katarak ifadelerini şekillendirmektedir. Neticede çalışma, modern bir yaklaşımın ilke ve prensiplerinin geleneksel belâgat ve nahiv ilimlerinde kullandığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

IV. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışma genel itibariyle kavramsal bir incelemedir. Edimbilimin kendine mahsus kavram ve konuları; edimbilimin ayırıcı unsurları olan konuşmacı, dinleyici, bağlam ve amaçlılık başta olmak üzere gösterim, gönderim ve çıkarım, önvarsayım ve gereklilik, işbirliği ilkesi, sezdirim, söz eylem kuramı ve incelik kuramından oluşmaktadır. Edimbilim ve edimbilimle ilgili olan bu kavram ve konular, başta belâgat ilmi olmak üzere nahiv ilminin bir takım kural ve konuları çerçevesinde karşılaştırma yöntemiyle incelenektir. Bu doğrultuda çalışmada aşağıdaki yöntemler izlenecektir.

Bu çalışma, özelde edimbilim genelde ise Arap dili ve belâgatı ilimleri ekseninde yürütülecektir. Edimbilim alanında doğrudan edimbilim kaynaklarından yararlanılacak, belâgat ve nahiv alanında ise klasik kaynaklardan istifade edilecektir. Araştırmadaki veriler, edimbilim ve klasik Arap dili nahiv ve belâgatı literatürüne dayanmaktadır. Bu araştırma, konusu ve gayesi itibariyle Arap dili ilimlerinin alanını ilgilendirdiği için bu alanların verileri kullanılacaktır. Veriler doküman analizi, söylem ve metin analizi, yorumlama ve betimleme yöntemleri kullanılarak oluşturulacaktır.

Edimbilim, yaklaşım olarak hicri ilk asırlardan beri Arap dilinde pek çok konuda kullanılmakla beraber, bir bilim dalı olarak günümüz dilbilim çalışmalarının mahsulüdür. Zira edimbilim bir bilim dalı olarak Amerika ve Fransa menşeli olup 20. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla birincil kaynaklar genellikle batı dillerinde telif edilmiştir. Gerek Arapça gerek Türkçe olarak bu alanda yapılan çalışmalar çoğunlukla İngilizce ve Fransızca metinlerden tercüme ve yorumlama yöntemiyle yazılmıştır. Bu nedenle asıl kaynakların İngilizcelerine doğrudan, Fransızcalarına ise Arapça, Türkçe ve İngilizce çevirilerinden ulaşılacaktır. Araştırma, bu kaynakların incelenerek analiz ve sentezlenmesi ile oluşturulacaktır. Bu aşamada, edimbilim alanı hakkında öznel ve eleştirel bir yaklaşımdan uzak durularak betimleyici bir metod takip edilecektir. Öte yandan edimbilim analitik felsefenin ve gündelik dil felsefesinin içerisinde şekillendiğinden felsefe ile de irtibatlıdır. Ancak araştırmanın yapısı ve edimbilim alanının daha çok dille ilgili olması itibariyle, çalışmada edimbilimin dilsel yönü ele alınıp, felsefe ile ilişkisine değinilmeyecektir.

Arap dili ve belâgatı alanındaki özellikle ilk dönem kaynaklarının analiz ve yorumlanması araştırmanın ana gövdesini oluşturacaktır. Edimbilimsel yaklaşımın bu dönemdeki eserlerde Arap dili belâgatının konullarına hangi noktalarda temel oluşturduğu incelenecektir. Konu, bilgilerin derlenmesi, yorumlanması ve değerlendirilmesi yötemleriyle işlenecektir. Konular işlenirken uygulama örnekleri genellikle âyet-i kerimelereden seçilerek klasik tefsir kaynaklarından da istifade edilecektir. Bu şekilde edimbilimsel yaklaşımın klasik tefsir ilmi bağlamında da kullanıldığı gösterilmeye çalışılacaktır.

V. ARAŞTIRMANIN ÖNCEKİ ÖRNEKLERİ

Edimbilim ile ilgili dünya çapında birçok sempozyum ve panel yapılmış, çeşitli makaleler yazılmış ve dergiler yayınlanmıştır. Bu alanda yazılan batı dillerindeki yayınlar, temelde edimbilimi bir bilim dalı olarak ele alıp konuları hakkında bilgi veren yayınlar ve edimbilimi diğer bilim dallarıyla ilişkilendirerek birleşim, kesişim ve etkileşim noktalarını inceleyen yayınlar olmak üzere iki türde incelenebilir.

Arap dünyasında da birçok tez, müstakil yayın, editörlü yayın ve makale kaleme alınmıştır. Bu yayınların bir kısmı İngilizce veya Fransızcadan çeviri şeklindedir. Diğer bir kısmı da Kur'ân ayetlerini hadis-i şerifleri veya Arap edebiyatından bazı şiir ve nesir yazılarını edimbilimsel bir bakış açısıyla yorumlama yoluna gitmiştir. Edimbilimsel yaklaşımı veya konularını Arap dili ve belâgatı, usûl ve tefsir endeksli inceleyen eserler bulunmaktadır. Bir kısım çalışmalarda edimbilimsel yaklaşım veya söz eylem teorisi, eğitim öğretim alanında bazı davranış veya iletişim örneklerinin değerlendirilmesinde ölçüt olarak kullanılmıştır. Bazı çalışmalar ise edimbilimsel yaklaşımın Arap dilbiliminin öncüleri veya onların teliflerinde nasıl ele alındığını inceleyerek edimbilimsel yaklaşımın özelliklerini Arap dilbiliminde araştırmaya çalışmıştır.

Türkiye'de ise bu alanla ilgili çalışmalar daha çok yabancı dil bölümlerinde özellikle yabancı dil öğretiminde karşılaşılan problemleri belirleme ve çözüm önerisi geliştirmek üzere yapılmıştır. Bazı çalışmalar ise çeviribilim ile ilişkisi üzerinde durarak sağlıklı çevirinin edimbilimsel bir çatıya oturması gerektiğini öne sürmektedir.[10] Söz eylem teorisi üzerine yapılan tezler ve makaleler de bulunmaktadır. Bazı dilbilim kitaplarında ise edimbilim hakkında özet bilgiler verilmektedir. Ayrıca Austin ve Searle'ün söz eylemle ilgili çalışmaları, R. Levent Aysever tarafından Türkçemize kazandırılmıştır.[11]

Edimbilimi Arap dili ile ilişkisi bağalamında ele alan birkaç çalışma da bulunmaktadır. Bâdis Lehvîmel'in *et-Tedâvuliyye ve'l-Belâgatu'l-Arabiyye* adlı makalesi, Ahmet Kocaman tarafından *Arap Belâgatı ve Edimbilim* adıyla çevirisi yapılarak 2013'te Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisinde

---

[10] Bk. Neslihan Kansu-Yetkiner, *Çeviribilim Edimbilim İlişkisi Üzerine*, İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları, İzmir 2009.

[11] Bk. John R. Searle, *Söz Edimleri*, (Çev.: R. Levent Aysever), Ayraç Yayınevi, Ankara 2000; John Langshaw Austin, *Söylemek ve Yapmak*, (1975), (Çev.: R. Levent Aysever), Metis Yayınları, İstanbul 2009.

yayınlanmıştır. Bu makalede edimbilim ile Arap belâgatının birçok noktada benzerlikler arz etttiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.[12] 2019 yılında Mustafa Agah tarafından kaleme alınan *Fennu Hayeviyyeti'l-Hicâc ve't-Tedâvuliyye fi'l-Kıssati'l-Kur'âniyye* adlı çalışma da alana katkı sağlamıştır.[13] Bir diğer çalışma ise Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Kamila Mohamed Shghwara Matoug tarafından 2019 yılında hazırlanan *Yâsîn Sûresindeki Gösterici Unsurlar (Edimbilimsel İnceleme)* adlı Yüksek Lisans Tezidir. Araştırmacı, tezde edimbilimle ilgili öz bilgiler verdikten sonra Yâsîn süresindeki gösterimlerin edimbilimsel olarak tefsirlerde ele alınışını incelemiştir.[14]

Arap ülkelerinde ise konumuzla doğrudan ilişkili olan bazı çalışmalardan aşağıda bahsedilecektir.

Nazariyyetu'l-Ef'âli'l-Kelâmiyye beyne Felâsifeti'l-Lugati'l-Mu'âsırîn ve'l-Belâğiyyîn el-'Arab.[15]

Bu çalışma, Tâlib Seyyid Hâşim Seyyid Rızâ Seyyid Bâkır tarafından Kuveyt Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde 1992'de hazırlanmış bir yüksek lisans tezidir. Tez, söz eylem teorisini birçok yönüyle incelemiş geleneksel Arap dilbilimiyle mukayesesini yapmıştır. Birinci bölümde yazar, söz-eylem teorisi hakkında kısa bilgiler vermektedir. Bu bölümde, teorinin Austin ile başlayan oluşum aşamasını ve Saerle ile kazandığı önemli gelişimleri ele alımıştır. Austin'i bu teoriye sürükleyen sâikin cümleler arasındaki yapısal farkı anlama problemi olduğunu dile getirmiştir. Austin, haberî cümleleri betimleyici ve edimsel olmak üzere ikiye ayırmıştır. Edimsel olan cümlelerin söylenmesi, cümlenin ilişkili olduğu eylemin gerçekleşmesi demektir. Bu bölümde Saerle ve diğer dilbilimcilerin bu teorinin gelişimine yaptıkları katkıları incelemiştir. İkinci bölümde ise önceki asırlardaki Arap ulemâsının bu dilsel problemleri; usûl, belâgat, nahiv ve mantık alanları araştırmalarında ele aldıklarını göstermeye çalışmıştır. Yazar, Arap ulemasının cümlelerin eylem ifade eden anlam benzerliği ve kapalılık problemlerini dikkatli bir şekilde açıklığa kavuşturduklarını

---

12 Bâdis Lehvîmel, "Arap Belâgatı ve Edimbilim", (Çev.: Ahmet Kaplan), *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4, (2013), 229-254.

13 Mustafa Agâh, *Fennu Hayeviyyeti'l-Hicâc ve't-Tedâvuliyye fi'l-Kıssati'l-Kur'âniyye*, İlahiyat, Ankara 2019.

14 Kamila Mohamed Shghwara Matoug, *Yâsîn Sûresindeki Gösterici Unsurlar (Edimbilimsel İnceleme)*, (Yüksek Lisans Tezi), Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Kastamonu 2019.

15 Talib Seyyid Haşim Seyyid Rıza Seyyid Bakır, *Nazariyetu'l-Ef'âli'l-Kelâmiyye beyne Felâsifeti'l-Lugati'l-Mu'âsırîn ve'l-Belâğiyyîn el-Arab*, (Yüksek Lisans Tezi), Câmi'atu'l-Kuveyt Kulliyyetu'l-Âdâb, Kuveyt 1992.

göstermiştir. Bunu bazen sözün ilk anlamı ve kullanım ile kazandığı anlamı arasındaki farkı, bazen de sözün uzlaşım ve gereklilik anlamları arasındaki farkı ortaya koyarak yapmışlardır. Bu anlam farkları, söz eylem teorisinde Austin'in çözmeye giriştiği dilsel meselelerdir. Yazar, bu araştırmasında günümüzdeki söz eylem teorisiyle geleneksel Arap dilbilimindeki cümle türlerini karşılaştırıp benzer ve farklı yönlerini ele almıştır. Üçüncü bölümde sözdeki saklı amaç ve uyum yönelişleri fikrinin söz eylem teorisine yansımaları bağlamında söz eylemlerin sınıflarını incelemiştir. Ayrıca bu bölümdeki bazı tartışma yönleri şunu orataya koymuştur: Söz eylem teorisi konusu, hem günümüz söz eylem anlayışı hemde geleneksel Arap dilbilimindeki cümlelerin söz eylem anlamlarının birlikteliğiyle ele alınması gerekir.

et-Tedâvuliyye 'inde'l-Ulemâi'l-Arab -Dirâse Tedâvuliyye li Zâhirati'l-Ef'âli'l-Kelâmiyye fi't-Turâsi'l-Lisâniyyi'l-Arabî-.[16]

Mes'ud Sahrâvî tarafından kaleme alınan eser, beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yazar, edimbilimi kavramsal olarak ele alıp felsefe ile ilişkisine değindikten sonra edimbilimin işlevi ve kavramlarını incelemiştir. Bu bölümde söz eylem teorisini de çalışmasına katmıştır. Aslında yapıt, söz eylem teorisini Arap dil kültüründe incelemeyi amaç edinmiştir. İkinci bölümde haberî ve inşâî cümle yapılarının Arap dili geleneğindeki konumunu işlemiştir. Bu bölümde yazar bu cümle yapılarının belirlenmesindeki yalan ve doğruluk ihtimali, dış dünya ile uyumluluk ve amaçlılık gibi ölçütleri açıklamıştır. Üçüncü bölümde Arap dilcilerinin haberî ve inşâî cümleleri taksimini incelemiştir. Herbir cümle yapısından kavramsal ve kuramsal olarak bahsetmiştir. Dördüncü bölümde söz eylem teorisini İslam hukuk usûlü bağlamında konu edinmiştir. Burada haberî ve inşâî cümlelerden doğan söz eylemleri örneklendirmiştir. Daha sonra akit ve ahit söylemlerini söz eylemleri bağlamında değerlendirmiştir. Beşinci bölümde ise söz eylem teorisini Arap nahivcileri perspektifiyle ele almıştır. Edimbilim ilkelerini amaçlılık ilkesini ve söylemin ifadesini nahiv ilmi kapsamında araştırmıştır. Hem sözdizimi hem de Arapça ifade biçimlerindeki söz eylemlerden bahsetmiştir. Bunlara ilaveten tekid, yemin, dua, tehdit, istiğase, nüdbe, iğra ve tahzir cümlelerini söz edimleri ile mukayese etmiştir. Yazar bu eseriyle söz

[16] Mes'ûd Sahrâvî, *et-Tedâvuliyye 'inde'l-Ulemâi'l-Arab -Dirâse Tedâvuliyye li Zâhirati'l-Ef'âli'l-Kelâmiyye fi't-Turâsi'l-Lisâniyyi'l-Arabî-*, Dâru't-Talî'a, Beyrut, 2005.

edimleri teorisinin Arap dilbilim geleneğinde yaygın bir kullanım ağına sahip olduğuu vurgulamıştır.

el-Eb'âdu't-Tedâvuliyye fî Şurûhi't-Telhîs li'l-Kazvînî.[17]

Sâbir el-Habâşe, kaleme aldığı bu çalışmada el-Kazvînî'nin et-Telhîs adlı eserine yapılan şerhleri günümüz dilbilimsel bakış açısıyla incelemektedir. Yazar dilbilimsel ile edimbilimi kast etmektedir. Belâgat ilminin alanı çok geniş olmasından dolayı yazar, alanı sınırlandırarak, müsned ve müsned ileyh'in hallerinde edimbilimsel etkenleri incelemektedir. Bu haller özetle hazif-zikir, marifelik-nekrelik ve takdim-tehirdir. Aynı zamanda bağlam konusunu ele alan yazar, bağlamın söylem oluştururken üstlendiği role değinmiştir. Müsned ve Müsnedün İleyhin hallerindeki değişimin gayelerini belâgat ve edimbilim açısından karşılaştırmaktadır. Bu karşılaştırmayı yaparken her iki alanın kesişim ve ayrışım noktalarını teorik ve pratik olarak değerlendirmektedir. Yazar, edimbilim alanının birden çok bilimsel alanla irtibatlı olduğunu dile getirerek eserinde edimbilimi sadece dilbilimsel açıdan incelediğini söylemektedir. Yazar, müsned ve müsned ileyhin hallerinde edimbilimsel gayelerin var olduğunu fark etmiştir. Bu bağlamda, imkân nisbetinde, bu ilişkileri bulmaya çalışmıştır. Belâgat ile edimbilimin birbiriyle örtüştüğü kanaatine varmıştır. Birçok dilciye göre edimbilim, belli bağlamda dilin kullanım bilimidir. Bu cihetle çalışma, üçüncü bölümde bağlam konusunu hem belâgat ve nahiv hem de usûl ve tefsir alanlarını da kapsayacak şekilde incelemiştir. Arap dili geleneğindeki bazı alanlarda bağlam konusu, sadece söylem oluşturmada değil, aynı zamanda dış dünya ile ilgili betimlemelerde de dikkat edildiğini vurgulamıştır. Bağlam konusu işlenirken Arap dilbilim geleneğindeki karşılıkları olan hâl ve makan konusu ayrıntılı olarak ele alınarak bu ikisinin karşılaştırması yapılmıştır. Ancak şerhlerde, hal ve makam ile alakalı yeteri kadar tafsilat verilmediği tespit edilmiştir. Bununla beraber Arap belâgatının edimbilimsel boyutlar anlamında zengin bir içeriğe sahip olduğu anlaşılmıştır.

el-Hitâbu't-Tedâvulî fi'l-Mevrûsi'l-Belâğıyyi'l-Arabî mine'l-Karni's-Sâlisi'l-Hicrî ila'l-Karni's-Sâbi'i'l-Hicrî.[18]

---

[17] Sâbir el-Habâşe, *el-Eb'âdu't-Tedâvuliyye fî Şurûhi't-Telhîs li'l-Kazvînî,* Mediterranean Publishers, Tunus 2009.

[18] Vâdıh Ahmed, *el-Hitâbu't-Tedâvulî fi'l-Mevrûsi'l-Belâğıyyi'l-Arabî mine'l-Karni's-Sâlisi'l-Hicrî ila'l-Karni's-Sâbi'i'l-Hicrî,* Câmi'atu Vehrân Kulliyyetu'l-Âdâb, Cezair 2010/2011.

Bu çalışma, 2011-2012 eğitim öğretim sezonunda, Cezair Vahran Üniversitesinde, Vâdıh Ahmed tarafından tamamlanmış bir doktora tezidir. Yazar, birinci bölümde dilbilimsel çalışmalara ve yaklaşımlara eşlik eden dilbilim alanındaki dönüm noktalarını ele almıştır. Burada, yazar, metin ve söylem kavramlarını, metin üzerine yoğunlaşan yapısalcılıktan edimbilimsel özelliğe sahip olan dilsel çözümlemeye kadar hem kuralcılık hem de işlevselcilik bağlamında incelemiştir. Söylem ve metnin önemli özelliklerini ele alarak tanımlarını belirleme yoluna gitmiş ve modern Arap dil düşüncesinde her iki terimin birbirinden farklarını ortaya koymaya çalışmıştır. Birinci bölümde, metin ve söylemle ilgili meseleleri incelemiştir. Metnin, metni oluşturan parçalarla bütünlük arz etmesi ve düzeni hususundaki meseleri araştırmıştır. Son olarak, George Yule ve George Brown'un söylem çözümlemesi adlı yapıtı aracılığıyla hitabet çözümlemesindeki edimbilimsel yönelimleri ele almıştır. İkinci bölümde, edimbilim teorisinin fikrî kaynaklarına inmiştir. Dilbilim teorileri, analitik felsefe ve Charles William Morris (1901-1979), Charles Sanders Peirce'in (1839-1914) edimbilime katkılarına değinmiştir. Burada, edimbilimi önceki dilbilim alanlarından ayıran özellikleri ele almıştır. Son olarak edimbilim konularından bahsetmiştir. Üçüncü bölümde edimbilimin doğuşunu, hazırlayan etmenlerini, el-Câhiz (ö. 255/869) ve İbn Kuteybe (ö. 276/889)'de araştırmıştır. Arap belâgatı, kelam ve felsefe alanlarıyla ilgili bir takım dilsel yaklaşımların edimbilimsel kavramları kapsadığını ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Bu bölümde, genel anlamda Arap belâgat öncüleriyle günümüz edimbilimsel yaklaşımını kavramsal, konusal ve boyutsal olarak karşılaştırmasını yapmıştır. Dördüncü bölümde, Arap belâgatının me'ânî, beyan ve bedi' konularını edimbilimsel yaklaşımla mukayesesini yapmıştır. Bu suretle Arap belâgatının edimbilimsel yaklaşımı pratikte ve teoride kuşattığını gözler önüne sermeye çalışmıştır.

en-Nazariyyetu't-Tedâvuliyye ve Eseruhâ fi'd-Dirâsâti'n-Nahviyyeti'l-Mu'âsıra.[19]

Ahmed Fehd Salih Şahin'in kaleme aldığı bu eser, edimbilim alanını genel hatlarıyla tanıtmaya çalışmıştır. Çalışmanın amacı, Arap dilbilgisi ile edimbilim yaklaşımı arasında ilişki kurarak edimbilimin günümüz Arap gramerindeki etkilerini araştırmaktır. Bu çalışmada, betimleme, çözümleme ve karşılaştırma yöntemleri kullanılmıştır. Öncelikle, edimbilimsel uygulamalar, Arap dili geleneğinde betimleme

[19] Ahmed Fehd Salih Şahin, *en-Nazariyyetu't-Tedâvuliyye ve Eseruhâ fi'd-Dirâsâti'n-Nahviyyeti'l-Mu'âsıra,* Modern Books World, Ürdün 2015.

ve çözümleme yöntemleriyle işlenmiştir. Çalışmada edimbilimin öncülerinin perspektifiyle edimbilim yaklaşımı ele alınmış ve muâsır Arap edimbilim savunucularının yöntemiyle edimbilimsel yaklaşımın mukayesesi yapılmıştır. Çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, edimbilim, terimsel olarak ele alınmış, alanın öncüleri ve edimbilimin temel konuları incelenmiştir. Sentax, anlambilim ve edimbilimsel çözümleme birbirleriyle karşılaştırılmıştır. İkinci bölümde yazar, erken dönem Arap belâgatında edimbilimsel yaklaşımın kökenlerini araştırmıştır. Bu bölümde, erken dönem belâgat ve nahiv âlimlerinin edimbilimsel yaklaşımı ne derece kullandıklarını tespit etmeye çalışmıştır. Erken dönem Arap dili bilginlerinin edimbilimsel yaklaşımın önemli bir esası olan bağlamı kayda değer ölçüde işlediklerini, kullandıklarını hatta dilbigisel terkiplerde dahi etkisinin olduğunu ispat etmeye çalışmıştır. Üçüncü bölümde, edimbilimsel yaklaşımın Londra Okulu, Prag Okulu ve Hymes'in işlevsel yönelimini, muasır Arap dilcilerinden Ahmed Mütevekkil, Temmâm Hasan ve Cafer Dikki'l-Bâb ile çözümlemeci karşılaştırmasını yapmıştır. Bu şekilde edimbilim yaklaşımının günümüz Arap nahiv düşüncesindeki etkisini ortaya çıkarmaya çalışmıştır.

el-Eb'âdu'n-Nassiye ve't-Tedâvuliyye fi't-Turâsi'l-Belâğiyyi'l-'Arabî.[20]

Bu çalışma, Muhammed Haydar Üniversitesi Edebiyat ve Diller Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümünde 2015-2016 döneminde İbrahim Beşşar tarafından hazırlanan doktora tezidir. Bu çalışma, metin ve metinbilim bağlamında bir incelemedir. "*Arap belâgatçıları metnin anlambilimsel ve sözdizimsel düzenini nasıl incelemişlerdir?"* sorusunun bir cevabı mahiyetindedir. Bu bağlamda, Arap belâgatçıları, metni oluşturan unsurları fasıl-vasıl, nekrelik-marifelik, takdim-tehir bakımından incelemişlerdir. Aynı zamanda anlam incelemesinde sadece sözlük anlamıyla yetinmemişlerdir. Usul ve kelam açısından da ele almışlardır. Belâgat ilmindeki bu genişlik, yazarı bu araştırmaya sevk etmiştir. Araştırmacı, bu tez ile metinbilimsel ve edimbilimsel boyutları belâgat ilmi geleneğinde incelemiştir. Yazar, burada "*Arap belâgatının temel kavramlarında etki eden metinsel edimbilim unsurlar nelerdir? Arap belâgatçıları bir metnin insicamı veya insicamsızlığını hangi iletişimsel ve dilsel temellere ve nasıl dayandırmışlardır?*" gibi sorulara cevap aramıştır. Arap

[20] İbrahim Beşşar, *el-Eb'âdu'n-Nassiye ve't-Tedâvuliyye fi't-Turâsi'l-Belâğiyyi'l-'Arabî,* Câmi'atu Muhammed Haydar, Kulliyyetu'l-Âdâb ve'l-Lugât, Sekra 2016.

belâgat geleneğini edimbilimsel ve metinbilimsel açılardan incelemek istemiştir. Arap belâgatının temel kavramlarını araştırmış ve metinbilimsel çeşitli problemleri belâgat geleneğine müracaat ederek açıklaamaya çalışmıştır. Aynı zamanda belâgat kavramlarını günümüz metinlerinde uygulamasını yapmıştır. Metinbilim kavramlarının kökenlerini Arap belâgatı geleneğinde araştırmıştır. Yeni-eski çatışması ve edebî intihal gibi metinbilimsel bazı kavramların açıklamasını da yapmıştır. Yazar birinci bölümde metnin belâgatına yönelik bir inceleme yapmıştır. Metin ve metinsel kavramlar üzerinde durmuştur. Metnin iletişimsel eylemini, örfî ve belâğî boyutlarını incelemiştir. Birinci bölümün ikinci kısmında Arap belâgatının serüvenini işlemiştir. Yazar, bu kısımda belli alanlarda belâgatın belirginleşmesinin arkasında İslam Arap kültürünün şahit olduğu bilişsel bağlamların varlığının rolünü vurgulamıştır. İkinci bölümde yazar, fesahat, beyan, nazm ve belâgat gibi belâgat ilminin temel kavramlarının hem edimbilimsel hem de metinbilimsel açıdan değerlendirmesini yapmıştır. Metnin belâgatçıların dikkatinden kaçmadığını ortaya koymuştur. Belâgat ilminin metinsellik, ikna, muhatapta tesir, güzel üslup, ifadeyi anlaşılır kılmak ve dilsel kusursuzluk gibi dilsel özellikleri barındırdığına değinmiştir. Belâgat ilminin metinselliği içerdiğini göstermek için araştırmacı güncel ve klasik metinlerden seçerek bu metinleri tahlile tabi tutmuştur. Üçüncü bölümde ise bazı edebi sanat ve üslupların günümüz metindilbilim perspektifiyle değerlendirmesini yapmıştır.

VI. ARAŞTIRMANIN ÖZELLİKLERİ

Edimbilim, henüz gelişmekte olan bir alan olmasına rağmen hakkında pek çok çalışma yapılmış ve yapılmaya devam edilmektedir. Yukarıda bahsi geçen çalışmalar edimbilimin bazı yönlerini incelemişlerdir. Öte yandan edimbilim, dil ile olduğu gibi belâgat, nahiv, tefsir, usûl, kelam ve felsefe alanlarıyla da ilişkilidir. Bu yönüyle geniş bir kapsam alanına sahiptir. Bu çalışma, araştırmanın önceki örnekleri konusunda bahsi geçen çalışmaların ele almadığı veya yüzeysel bıraktığı yönleri araştırmayı hedeflemektedir.

Bu çalışma, edimbilimsel yaklaşımı bağımsız bir dilbilim sahasına dönüştüren temel unsurları kendine özgü bakış açısıyla ele alması ile öne çıkmaktadır. Bu unsurlar; konuşmacı, muhatap, bağlam ve amaçlılıktır. Bu kavramların her birinin Arap dili belâgatındaki tanımı, işleniş biçimi, ilişkilendirilen görevi ve ne tür sonuçlara etki ettiği

araştırılacaktır. Bu dört unsurun nahiv ve belâgat alanındaki kavramların ve kuralların ayrışması hususundaki rolleri de incelenecektir. Edimbilim, genel hatlarıyla Arap dünyasında klasik Arap dili ve belâgatı alanında çalışılmıştır. Ancak bu unsurları detaylı bir şekilde ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu araştırma, adı geçen edimbilimin ayırıcı unsurlarını sistematik ve uygulamalı olarak ele alması hasebiyle önceki çalışmalardan farklıdır.

Arap dünyasında yapılan çalışmaların bazıları yukarıda verilmiştir. Bir kısmı, edimbilimin söz eylem veya sezdirim gibi her hangi bir konusunu Arap dili ve belâgatında incelemiştir. Bir kısmı, Kur'ân-ı Kerim'den bir süreyi söz eylem teorisi, gösterimler veya ikna üslûbu açısından tahlil etmiştir. Bir kısmı, el-Cürcânî ve es-Sekkâkî gibi dilcilerin edimbilimsel yaklaşımı veya konularını eserlerinde nasıl incelediklerini araştırmıştır. Edimbilimi, özellikle söz-eylem teorisini usûl-u fıkıh alanında çalışanlar da bulunmaktadır. Bu çalışma ise edimbilimin temel konularını, belâgat ve nahiv alanlarında araştırması bakımından önceki çalışmalardan farklıdır. Nitekim, bu çalışmada edimbilim konularının ilişkilendirildiği belâgat ve nahiv konularından bazıları hakkında daha önce yapılan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Örneğin, *önvarsayım* konusu, marife isimlerdeki *el-'ahd* ya da *el-ma'hûd* kavramlarıyla; *sezdirim* konusu, *icaz* ve *itnab* konularıyla eşleştirerek ele alınmıştır. Bu gibi yönleriyle de çalışmanın alana yeni bir kazanım olması beklenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

EDİMBİLİMİN TEORİK ÇERÇEVESİ VE ARAP DİLİNDEKİ YERİ

1.1. BATI DÜNYASINDA EDİMBİLİM

Dilbilim, insanı daha iyi tanımak ve daha doğru anlamak için çabalamaktadır. Tamamen insanla ilgilenen dilbilimin en kayda değer tarafı, bu olsa gerektir. Çünkü dilbilimci, okuduğu bir dörtlülüğü veya gördüğü bir yazıyı salt bir söz olarak değerlendirmez. Her sözün, her mesajın ve her yazılı metnin içinde gizli olan insana ulaşmayı amaçlar. Zira insanın dışa vuran yönü, ruhsal bir etkinlik olan dil sayesindedir. Dilbilimci, tüm mesaisini insanı diğer varlıklardan ayıran, onu yücelten ve ona değer katan bu ruhsal etkinliğe teksif etmektedir.[21]

Dilbilim, kendi çalışma alanını, dilin yapısal ve üretimsel yönüne hasretmektedir. Edimbilim ise dilin çeşitli bağlamlarda konuşmacının gayelerini dinleyicinin hallerini gözeterek dili kullanıldığı esnada inceleyen çağdaş bir bilim dalıdır.[22] Sentaks ve semantik bazı durumlarda bir metnin veya konuşmanın anlaşılması için yeterli öneriler sunamayınca; batılı dilciler, kalan boşluğu tamamlamak için farklı bir teoriye yöneldiler. Bu teoriyi pragmatics "edimbilim" olarak isimlendirdiler. Batı dünyasıda, geleneksel dilbilim anlayışında hâkim olan "*dil; eşyayı, dünyayı, olan biteni tanımlamaktan ibarettir.*" düşüncesi edimbilimin doğmasını tetiklemiştir. Edimbilim dilin bildirimsel olmaktan ziyade edimsel olduğu yönelimindedir.[23]

Göstegebilimin üç bölümünden birisi olan edimbilim, yakın zamana kadar ihmal edilmiş dilbilimsel bir alandır. Doğal dil geleneğindeki bazı filozoflar tarafından da pek ciddiye alınmamıştır. Bir kısım dilciler, mantıkçılar ve filozoflar ise edimbilimsel problemleri bazen dikkate almamışlar, bazen de sözdizimi ve anlambilim çerçevesinde değerlendirmişlerdir.[24]

Edimbilim, dilin kullanımının dış ve iç bağlamlarındaki anlamları araştırmak üzere, güncel dilbilim sahasında ortaya çıkan ve gelişmekte olan yeni dilsel

---

21 Zeynel Kıran, *Dilbilim Akımları*, (2. Baskı), Onur Yayınları, Ankara 1996, 19.

22 Nu'mân Bûkurra, *el-Lisâniyyât İtticâhâtuhâ'l-Esâsiyye ve Kadâyâha'r-Râhine*, 'Âlemü'l-Kütübi'l-Hadîs, Ürdün 2009.

23 J. L. Mey, "Pragmatics: Overview", Jacob Mey, (Ed.), *Concise Encyclopedia of Pragmatics*, (ss. 786-797), Elsevier, Amsterdam, 2009, 796.

24 Robert C. Stalnaker, *Context and Content -Essays on Intentionality in Speech and Thought*, Oxford University Press, New York 1999, 31.

yönelimlerden birisidir. Bu bilim dalının tarihi, tanımı, konusu ve sentaks ve semantik alanlarıyla ilişkisi ile ilgili hususların incelenmesi edimbilimin kapsamının belirlenmesi açısından önemlidir.

1.1.1. Edimbilimin Tarihçesi

Edimbilim bir bilim dalı olarak 20. yy.'da batılı dilbilimcilerin dilbilimsel araştırmaları neticesinde ortaya çıkmış ve gelişim göstermiş bir alandır. Ancak edimbilim yaklaşım olarak daha öncelere uzandığı kabul edilmektedir. Zira edimbilimsel yaklaşım 20. yy. dan önce bazı filozof ve dilbilimciler tarafından dile getirildiği kaynaklarda bulunmaktadır. Edimbilime zemin hazırlayan bazı düşünceler aşağıda ifade edilecektir.

19. yy. da dil canlı bir organizma olarak kabul edilirken 20. yy. da bir sistem olarak değerlendirilmektedir. Bu, kullanılan veya bağlamdaki dilin ya da dil ile eylem arasındaki ilişkinin çalışılmasına fazla yer bırakmıyor gibi görünmektedir. Bununla birlikte, felsefe, psikoloji, sosyoloji ve göstergebilim gibi dilbilimle bitişik çeşitli disiplinlere bakarak, edimbilimsel düşüncenin köklerinin 19. ve 20. yüzyılın başlarına kadar gittiği anlaşılmaktadır. Bu disiplinler, dilbilimin saçaklarını etkilediğinden, aynı zamanda dilbilimsel düşüncenin kendisinde, özellikle de anlam üzerindeki yansımasında edimbilimsel bir bakış açısına neden olmuştur.[25]

Almanya'da gösterimsel dil teorisi, Kant geleneğiyle yıkılmıştır. Kant'ın aklın etkin düzenleyici güçler teorisi, -19. yy.'ın ilk çeyreğinde yayınlanan özellikle Johann Severin Vater (1771-1826), August Ferdinand Bernhardi (1769-1820) ve Wilhelm von Humboldt'un (1767-1835) çalışmalarında bulunan- konuşmacı ve dinleyicinin zihinsel eylemlerine dayanan dil felsefesine güç vermiştir. Bu düşünürler, kendi çalışmalarında özne ile nesne arasındaki ilişkiyi, felsefî araştırma alanından dilsel araştırma alanına kaydırmak için dile iletişimsel bir yaklaşım getirmişlerdir. Hatta Vater'in göstergenin anlaşılmasına dair şu fikri edimbilimsel yaklaşıma zemin hazırlamıştır denilebilir. Kişiler göstergeleri; konuşmacı, muhatab, göstergenin kullanımındaki gaye, bu gayenin iletişim tarafları açısından karşılıklı etkisi ve başarısı, her iki tarafın kullanılan göstergelerin bir araç olduğunun farkında olması ve onların kullanılan göstergelerin

[25] Nerlich, "History of Pragmatics", 329.

anlamını bilmeleriyle yorumlayabilirler.[26] 19. yy. da batı dilbiliminde dilsel iletişimde *gaye, etki, başarı ve farkındalık* gibi edimbilimsel özelliklerin medarı bahis olması edimbilimin yaklaşım olarak mevcut olduğunu göstermektedir.

Edimbilim kavramını fikir olarak batı dünyasında ilk ortaya atan Charles Sanders Peirce'dir. 1878 yılında neşrettiği "*How To Make Our İdeas Clear*" adlı makalesinde düşüncenin eylemlerin oluşturucu unsuru olduğunu belirterek düşünce ile eylem arasındaki irtibata dikkat çekmiştir. Düşüncenin eylemi doğuracağını vurgulamıştır.[27] Buradan hareketle edimbilimdeki söylem eylem ilişkisinin fikir öncüsü olduğu söylenebilir.

Edimbilim, başlangıç aşamasında gündelik dil felsefesi ile iç içe oluşmuştur. Toplumsal ilişkiler ve bilişsel düşünceden hareketle edimbilime hazırlık mahiyetinde teori geliştirmeye çalışan Frege[28], Russel, Wittgenstein, Strawson, Carnap[29] ve Bar Hillel gibi mantık ve felsefe öncüleri ile doğan bu felsefi akım, öncelikli olarak bağlamla irtibatlı ifadenin doğruluk koşullarına dayanan bir model inşa etmeye çalışmıştır. Bu bağlamda, Austin ve Searle'ün açıklamalarıyla temelleri belirgin hale gelen genel söz-eylem teorisi inşa edilmiştir. Aynı zamanda edimbilimin ortaya çıkma girişimleri, söylemin muhataplar üzerindeki etkilerini inceleyen araştırmacıların incelemelerinde de bulunabilmektedir. Sosyologlar, psikologlar, belâgatçılar ve hitabet çözümleyici dilciler bu araştırmacılardandır.[30]

Edimbilimin bir diğer ilham kaynağı hitabettir. Dilin anlam ve kullanımıyla ilgilenen dilciler geçmiş asırlara kadar uzanan hatta Aristo'ya dayanan hitabeti incelemeye başlamışlardır. Zira hitabet edimbilim alanının köşe taşı niteliğindeki bazı geleneksel kavramları ve uygulamaları içermektedir. Bunlar: söylem biçimleri, konuşmanın konumu, konuşmacı ve dinleyici arasındaki etkileşim gibi hususlardır.

---

[26] Brigitte Nerlich, "History of Pragmatics", Jacob Mey, (Ed.), *Concise Encyclopedia of Pragmatics*, (ss. 328-335), Elsevier, Amsterdam, 2009, 330, 331.

[27] Charles Sanders Peirce, "How To Make Our İdeas Clear", *Popular Science Monthly*, 12, 1878 286-302, 292.

[28] Gottlob Frege, analıitik felsefe ve modern matematiksel mantığın kurucusu olan bir Alman filozof, mantıkçı ve matematikçidir. Frege, mantığın tüm modern gelişimini mümkün kılan temel fikirleri kendi çalışmalarında keşfetmiş ve böylelikle bütünlüklü bir disiplin icat etmiştir. Bkz. Brian Duignan, *The 100 Most İnfluential Philosophers of All Time, (1. Baskı),* Britannica Educational Publishing New York 2010, 236.

[29] Rudolf Carnap, Almanya doğumlu ABD'li Mantıksal Pozitivizm filozofudur. Mantık, dil analizi, olasılık teorisi ve bilim felsefesine önemli katkılarda bulunmuştur. Bkz. Duignan, 279.

[30] Abduselam İsmâîlî 'Alevî, "Ma't-Tedâvuliyyat", Hâfız İsmâîlî 'Alevî (Ed.), *et-Tedâvuliyyat İlmu İsti'mâli'l-Luga,* (ss. 17-24), Modern Books World, Ürdün 2014, 17.

Edimbilim terimi, Amerikalı göstergebilimci filozof Charles Morris'e dayanmaktadır. O, edimbilimi, dilbilimsel bir araştırma alanı olarak 1938'de ortaya atmıştır. Göstergebilimi; sözdizimi, anlambilim ve edimbilim olmak üzere üç temel alana ayırmıştır. Ona göre nesneler ve kullanıcılardan bağımsız olarak göstergelerin birbirleriyle ilişkilerini sözdizimi, göndermede bulundukları yani nesneler ile ilişkilerini anlambilim, kullanıcılar ve yorumlayıcılar ile ilişkilerini ise edimbilim konu edinmektedir.[31]

Anne Reboul, edimbilimi üç dönemde ele almaktadır. İlk dönem, Morris'in göstergebilimi üç ana sınıfa taksimiyle edimbilimi dilbilimsel bir kavram olarak kullanmasıyla başlamaktadır. Ancak, edimbilimin gelinen noktadaki kapsamının Morris'in tanımında görülmesi mümkün değildir. Zira Morris, bu kavramı ortaya attığında edimbilimin konu alanını gösterimler, zaman-mekan zarfları ve anlamını konuşma bağlamından alan bazı tabirlerle sınırlandırmıştı.[32] İkinci dönem, Austin ile başlayıp Searle ve Herbert Paul Grice (1913-1988) ile gelişen söz eylem teorisi, bağlam ve işbirliği ilkesinin edimbilimin konuları arasına eklendiği süreçtir. Üçüncü dönem ise edimbilim açısından en önemli merhale olarak kabul edilen süreçtir. Bu dönemde edimbilim artık bilişsel bilimler ve yapay zekâ ile bağlantılı konulara açılmaya başlamıştır. Bilişsel edimbilim kavramı ve incelik kuramı bu dönemde ortaya çıkmıştır. Ducrot ise edimbilime anlambilimsel bir boyut kazandırmıştır.[33]

Edimbilim yahut bağlam içerisinde göstergelerin kullanım bilimi, dilbilime yeni katılmış bir alandır.[34] 1960'ların sonlarına doğru iletişim esnasında gerçekleşen olguları açıklamada üretici dilbilgisinin yeterli olmadığının fark edilmesiyle dilbilimsel edimbilim ortaya çıkmıştır. Günümüzde dilbilimsel alanda üretici ve yapısalcı akımların tekel hükümranlığından söz edilmesi artık imkânsızdır. Zira bilişsel alanlardaki birbirine zıt yeni dilsel kavramlar ve teoriler sayesinde edimbilimsel bir akım da ortaya çıkmıştır.[35] Üretici dilbigisi kuramına göre kişi dil yetisiyle üretim kurallarına bağlı kalınarak üretilen soyut bir dille iletişim gerçekleştirmektedir. Hâlbuki gerçek hayatta

---

31 Charles W. Morris, "Foundations of The Theory of Signs", Otto Neurath, Rudolf Carnap and Charles Morris (Ed.), *International Encyclopedia of Unified Science* I (1-5), (ss. 77-139), The University of Chicago Press, Chicago 1938, 87.

32 Anne Reboul ve Jacques Joeschler, *et-Tedâvuliyyetu'l-Yevm 'İlmun Cedid fi't-Tevâsul*, (Nşr. Seyfuddîn Dağfûs ve Muhammed eş-Şeybânî), el-Munazzamatu'l-Arabiyye li't-Terceme, Dâru't-Talî'a, Beyrut 2003, 29.

33 Hattâm, 20,21.

34 Nerlich, "History of Pragmatics", 328.

35 Sahrâvî, *et-Tedâvuliyye 'inde'l-'Ulemâi'l-'Arab*, 5.

iletişim esnasında kullanılan dilde farklı durumlar bulunmakta ve üretici dilbilgisi verileriyle bunları çözümlemek yorumlayıcı açısından güç görünmektedir. Zira üretici dilbilgisi, söylemin gerçekliğiyle ya da konuşmacının gayesiyle ilgilenmemektedir.[36] Örneğin; telefonda arkadaşına kendisinin Kâbe'nin karşısında olduğunu söyleyen bir kişinin bu söylemi gerçeği yansıttığı gibi, bu söz İstanbul'da söylenmişse bir hayali, bir arzuyu dile getirmekte veya her hangi bir sâikle söylenen bir yalan dahi olabilmektedir. Böyle bir söylemin yorumlanması, çeşitli boyutları gerekli kılmaktadır. Salt bir dilbilgisi ve soyut bir anlambilimin yetersiz kaldığı bu yorumlama eylemi dilbilimsel edimbilimin kapılarını aralamıştır.

Edimbilimin hazırlayıcı sebeplerine şunları da katmak mümkündür: Edimbilim, Avram Noam Chomsky'nin (1928-) dili bağlam ve kullanıcılardan bağımsız bir şekilde soyut bir alet ve bilişsel bir yeti olarak değerlendirmesine karşı konulmuş bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Zira sözdizim, sesbilim ve anlambilimin dilsel çözümlemelerde kayda değer bir sonuç vermemektedir. Bir taraftan dilsel teorilerde boşluk olduğunun artarak kabul görmesi, diğer taraftan dilsel iletişim araştırmaları edimbilime ilgiyi artırmıştır.[37]

Doğal dille ilgilenen filozofların ve Ludwig Wittgenstein, John L. Austin, John R. Searle ve H. Paul Grice gibi söz eylem teoristlerinin çalışmalarının bir sonucu olarak edimbilim dilsel bir bilim olmuştur. Dili, beşeri bir eylem olarak değerlendiren yeni görüşlerin ortaya çıkması ve uygulanmasıyla her bir filozof ve dilci, dili kapalı bir düzen olarak gören ve aynı zamanda Ferdinand de Saussure ve Noam Chomsky'den sonra gelen geleneksel yapısalcı dil anlayışında önerilen dar kalıp dil anlayışını aşmak istemişlerdir. Ayrıca yirminci yüzyılın son yarısında tedrici olarak dilbilim araştırmaları sahası genişlemiş, salt gösterge çalışmaları, yerini sosyal durumlar içinde göstergelerin kullanımına ve tümce çalışmaları, yerini bağlam içinde konuşmanın kullanımına bırakmıştır. Böylece edimbilim, 1970'lerden sonra sadece dilbilim sahasında değil; iletişim, hitabet ve diyalog analizi, psikoloji, sosyoloji, yapay zeka araştırmaları, dil ve yorumlama çalışmalarında da ilgi odağı haline gelmiştir.[38]

---

[36] Osman Toklu, *Dilbilime Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara 2003, 161.

[37] Mıra Ariel, "Research Paradigms in Pragmatics", Keith Allan-Kasia M. Jasczolt (Ed.), *The Cambridge Handbook of Pragmatics*, (ss. 23-46) Cambridge University Press 2012, 30.

[38] Nerlich, "History of Pragmatics", 328, 329.

Doğal dille ilgilenen filozofların ve Ludwig Wittgenstein, John L. Austin, John R. Searle ve H. Paul Grice gibi söz eylem teoristlerinin çalışmalarının bir sonucu olarak edimbilim, kendine has kural ve konularıyla bir bilim dalı olarak dilbilim sahasına girmiştir.[39] Özellikle Austin'in kurucusu olduğu söz edimleri kuramı dilbilimsel edimbilimin yaygınlaşmasında önemli bir role sahiptir.[40]

Hem söz edimleri teorisi hem de edimbilim, 20. yy. boyunca çözümleyici dil felsefesindeki geleneksel görüşü oluşturan dilbigisi veya mantıksal dil çözümlemesinin açıklayamadığı dilsel olguyu araştırmak amacını gütmüştür. Bu boşluk, zaten 20. y.y.'ın başlarında Avrupa'da Adolf Reinach (1883-1917), Alan Gardiner (1879-1963) yahut Charles Morris (1901-1979) tarafından dile getirilmiştir. Ayrıca Oxford'da 1950'lerde Austin, Peter Feredick Stravson (1919-2006), Gilbert Ryle (1900-1976), Grice ve James Opie Urmson (1915-2012) gibi doğal dil filozofları mantıksal çözümlemeden ziyade doğal dil kullanımına yoğunlaşmışlardır. Nitekim Strawson, Bertrand Russell'in (1872-1970) mantıksal anlam ve düz anlam yaklaşımını eleştirmiştir. Ayrıca edimbilimsel önvarsayımın rolünü hesaba katarak "*gönderimde bulunma*"nın saf dilsel bir durumdan ziyade edimsel bir eylem olduğunu gösteren ilk kişi olarak bilinmektedir. Ona göre gönderimde bulunmak için belli önvarsayımlar, dilin belli kullanımlarında düzenli bir şekilde bulunmaya ihtiyaç duyar. Bu görüş, dilsel edimbilime doğru atılmış ilk adım olarak kabul edilmektedir.[41]

Van Dijk (1943-) dilbilgisel ve anlambilimsel yönün cümlenin anlamını belirlemede yeterli olmadığını vurgulayarak edimbilimsel açıdan değerlendirmenin kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir. Zira dilbilgisel merhalede cümlenin şekilsel, anlambilimsel merhalede anlamsal, edimbilimsel aşamada cümlenin işlevsel çözümlemesi yapılmaktadır.[42]

Geoffrey Neil Leech (1936-2014), 1970 öncesinde çok az dilcinin edimbilimden haberdar olduğunu bildirmektedir. Ona göre, 1970'ten önceki zamanlarda edimbilim, konu ve kavramlarıyla netleşmemiş bir bohça gibiydi. Ancak, zamanla iletişimde dilin nasıl kullanıldığını inceleyen edimbilim olmadan insan dilini anlamanın gerçek anlamda

---

39 Nerlich, "History of Pragmatics", 328.
40 Toklu, 164.
41 Bruno Ambroise, *From Speech Act Theory to Pragmatics -The Loss of The Illocutionary Point-* Halshs.Archives-Ouvertes, Https://Halshs.Archives-Ouvertes.Fr/Halshs-00514810, (Erişim: 10.09.2019), 1, 2.
42 Sâbir el-Habâşe, *et-Tedâvuliyye ve'l-Hicâc -Medâhil ve Nusûs-*, Dâru Safâhat, Suriye 2008, 31.

imkânsızlığı görüldü.[43] Gün geçtikçe edimbilim alanı genişlemiş, hem dilbilimcilerin hem de dille bir şekilde bağı bulunan bilim adamlarının ilgi odağı haline dönüştü. Seksenli yıllardan sonra dilbilimciler edimbilimsel bir bakış açısı olmadan söylem tahlilinin imkânsızlığına kanaat getirmişlerdir. Dilbilim ve diğer bilimsel alanlar açısından önemi anlaşılan edimblimin kısaca tarihine değindikten sonra edimbilimin tanımı ve konusu hakkındaki bilgilere geçmek uygun olacaktır.

1.1.2. Edimbilimin Tanımı

Edimbilim kavramı, edim ve bilim olmak üzere iki kelimeden oluşmaktadır. Dolayısıyla edimbilim teriminin daha iyi anlaşılabilmesi için edim kavramına değinmek gerekmektedir. Edim, kelime anlamı olarak yapılmış, gerçekleşmiş iş, eylem anlamındadır.[44] İnsanın dilsel bir yetenek olan edinci somut bir şekilde konuşma eylemiyle ortaya çıkarma işlemine edim denilmektedir.[45] Diğer bir ifade ile edim, insan bilincinin herhangi bir gayeye yönelik gerçekleştirdiği tutum, davranış ve eylemlerine denilmektedir. Kişinin edim temelli davranış ve eylemleri dikkate alındığında, iletişim bu bağlamda incelenmesi gereken bir davranış olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira iletişim bireyler arasındaki niyetli bir eylemdir.[46] İletişim sırasında birey salt bir seslendirme işleminden çok, bir edim gerçekleştirmektedir. Konuşma ile edim arasındaki bu ilişkinin fark edilmesiyle dilbilimsel edimbilim ortaya çıkmıştır.[47]

Edimbilim, İngilizcede "pragmatics", Fransızcada "la pragmatique" ve Arapçada "et-Tedâvuliyye" kavramının Türkçe karşılığıdır. Pragmatics ya da la pragmatique, aslı Yunanca "pragma" kelimesinden türeyen "pragmaticus" kavramının karşılığıdır. Pragma, Yunan dilinde eylem, hareket anlamındadır.[48]

Edimbilim, konuşmacı, dinleyici ve bağlamı hesaba katarak dilin kullanım boyutunu ve dilsel aktivitenin birtakım eylemler gerçekleştirmesiyle ilgilenen dilsel bir alandır.[49] Edimbilim, söylemin durumuyla anlamı ilişkilendirerek incelemektedir.

---

43 Geoffrey N. Leech, *Principles of Pragmatics*, (3. Baskı), Longman Group Limited, New York, 1985, 1.
44 Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük* (11. Baskı.), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011, 756.
45 Berke Vardar, ve diğerleri, *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1980, 71.
46 Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, (1. Baskı), Paradigma Yayınları, İstanbul 1999, 456.
47 Toklu, 114
48 Cemil Saliba, *el-Mu'cemu'l-Felsefî*, Dâru'l-Kitâbi'l-Lübnânî, Lübnan 1982, 203; Hattâm, 9.
49 İdris Makbûl, *el-Ufuku't-Tedâvulî -Nazariyetü'l-Ma'na ve's-Siyâk fi'l-Mumâreseti't-Turâsiyeti'l-'Arabiye-*, Modern Books World, Ürdün 2011, 8.

Söylem durumunun konuşmacı, dinleyici, konuşma eylemi ve söylemin bağlamı olmak üzere dört unsuru vardır.

Edimbilim, bilhassa neopozitivist mantıkçıların kurguladığı göstergebilim teorisindeki sözdizimi ve anlambilime karşı ortaya çıkmıştır. Edimbilim, sözdizimsel ve anlambilimsel yönün aksine dil konuşmacılarının psikolojik motivasyonları, muhatapların tepkileri, toplumsal konuşma türleri, konuşma konusu vb. konularla ilgilenmektedir.[50] Edimbilim, bilidirişim durumundaki konuşucuların göstergeleri kullanmasını, aynı zamanda bu edimle beraber oluşan güdülenme, etkileşim, tepki gibi olguları inceleyen dilbilim dalıdır.[51] Edimbilimsel yaklaşımla dil, soyut bir dizge olmaktan çıkıp simgesel bir iletişim dizgesine dönüşmektedir.[52]

Edimbilimin felsefî bir akım olan faydacılıkla karıştırılmaması gerekmektedir.[53] Buna rağmen faydacılık, edimbilimin hazırlayıcı unsurlarından kabul edilmektedir. Bu anlamda edimbilim, felsefedeki faydacılık terimiyle ilintilidir. Zira göstergelerle onları kullananlar arasındaki ilişkiyi incelemek faydacılığın daimi özelliklerindendir. Bununla beraber edimbilim kendi formulasyonunu alan, göstergebilimsel özel bir terimdir. Göstergeler ile yorumlayıcılar arasındaki ilişkinin bilimi olarak da tanımlanmaktadır[54].

Morris, geliştirdiği göstergebilimin davranışçı teorisine uygun olarak edimbilimin çerçevesini genişletmiştir. Edimbilimi yeterli ve doğru açıklamak için şu tanımı yapmıştır: Edimbilim, göstergelerin işleyiş sürecinin hayatla lişkili yönleriyle; göstergelerin aktif olduğu durumlarda meydana gelen biyolojik, psikolojik ve sosyolojik olgularla ilgilenen bir bilim dalıdır. Bu bağlamda Morris, edimbilimsel kurallara dayanan dilsel kullanım durumlarından; ‘oh’ gibi nidalar, ‘buraya gel’ gibi komutlar, ‘hayırlı sabahlar’ gibi ifadeler ve çeşitli belâğî ve şiirsel düzeneklerin yalnızca dil kullanıcılarının belli durumlarda bulunmasıyla meydana gelebileceğini belirtmiştir. Böyle durumlar dilbilimsel edimbilim kapsamında incelenmektedir.[55]

Morris’in sözdizimi, anlambilim ve edimbilim üçlemesinden beri, edimbilim terimi, birbirinden farklı iki yol için kullanılmaya başlanmıştır. Bunlardan ilki,

---

50 Jean Dubous and Others, *Dictionnaire de Linguistique*, Larousse, Paris 2002, 375.
51 Berke Vardar ve diğerleri, *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, 71,72.
52 Toklu, 160.
53 Anne ve Joeschler, 28.
54 Charles W. Morris, “Foundations of The Theory of Signs”, 108.
55 Charles W. Morris, *Writings on The General Theory of Signs*, The Hague, Mouton 1971, 48; Stephen Levinson, *Pragmatics* (1. Baskı), Cambridge University Press, New York, USA 1983, 2, 3.

dilbilimsel araştırmalarda kendini gösteren, Morris'in planladığı çok geniş bir kullanım alanına sahiptir. Bu, gösterge sistemlerinin gelişimi ve iletişimin psikopatalojisi gibi farklı konuları inceleyen kitapların başlıklarındaki edimbilim teriminin kullanımını açıklamaktadır. Hatta edimbilimi gösterge sistemleriyle ilişkilendirmekten ziyade dilbilimsel götergebilimin bir bölümü gibi kullanma eğilimi vardır. Terimin sosyodilbilim, psikodilbilim ve farklı alanları kapsayan bu geniş kullanımı hala Avrupa kıtasında hükümranlığını korumaktadır.[56] Diğeri ise felsefî çalışmalarda özellikle analitik felsefe içinde edimbilim kavramının alanın dar bir bölgesiyle sınırlı kalmasıdır. Bu noktada filozof ve mantıkçı Carnap, önemli bir role sahiptir. Morris'in ilk kullanımından sonra o, şöyle bir üçleme yapmıştır. Eğer bir incelemede açık gönderim; konuşmacıya verilirse veya daha genel bir ifade ile dil kullanıcılarına verilirse edimbilim, dil kullanıcılarından soyutlanmış bir şekilde sadece ifadeler ve göndermede bulundukları konu edilirse anlambilim, söylemlerin göndermede bulundukları gözardı edilip ifadelerin birbirleri arasındaki ilişkiler incelenirse mantıksal sözdizimi kapsamında değerlendirilir.[57]

Carnap, dili, grup üyeleri arasındaki etkinlikler koordinasyonu ve belli activitelere karşı sergilenen tutumlar gibi iletişimin amaçlarına hizmet eden aktiviteler sistemi ya da daha ziyade alışkanlıklar olarak tanımlamaktadır. Bu bakış açısı ile onun ilgisi fizik dili gibi kuramsal dillerde yoğunlaşmış ve kendini sadece bildirim cümleleri içeren dillerle sınırlandırmıştır. Kuramsal dili; edimbilim, anlambilim ve sözdizimi ya da mantıksal sözdizimi olmak üzere üç temel alt bölüme ayırmıştır. Buna göre edimbilim; eylem, ifade ve dil kullanıcılarının çevresiyle ilgilenmektedir. Anlambilim, dilsel söylemler ve onların göndermede bulundukları ilişkili varlıkları konu edinmektedir. Sözdizimi veya mantıksal sözdizim, ifadelerin şekilsel özellikleri ve birbirleriyle ilişkilerini ele almaktadır.[58]

Jean Aitchison'a göre edimbilim, insanoğlunun sosyal etkileşimde dilsel tercihlerine yön veren faktörleri ve bu tercihlerin diğer insanlar üzerindeki etkilerini incelemektedir. Edimbilim, anlambilim teorisi tarafından ele alınamayan anlam yönleriyle ilgilenen dilbilimsel bir alandır. Yani dilbilgisel yapıdan öngörülemeyen

---

56 Levinson, *Pragmatics*, 2, 3.
57 Levinson, *Pragmatics*, 2, 3.
58 Hans-Heinrich Lieb, "On Subdividing Semiotic", Yehoshua Bar-Hillel (Ed.), *Pragmatics of Natural Languages*, (ss: 94-119), D. Reidel Publishing Company, Dordrecht-Holland 1971, 100; Levinson, *Pragmatics*, 2-4.

anlamları incelemektedir. Yalnızca dil bilgisinden hareketle tahmin edilemeyecek şekilde, konuşmacıların dili nasıl kullandıklarıyla ve dinleyicilerin, konuşmacıların amaçladıkları anlamlara nasıl ulaştığıyla ilgilenmektedir. İletişim snasında insanların izlediği genel ilkelerle ilgilenmektedir.[59]

Edimbilim, kişiye kelimelerin arkasındaki anlamları inceleme imkânı sunmaktadır. Edimbilim, bilişsel bir çıkarım düzeni olarak metnin, hitabet stratejilerini bilmek yoluyla, konuşucunun konumsal gayeleri üzerinde durmaya çalışmaktadır.[60] Çünkü insanlar, mesajın yüzey yapısında yer almayan birçok neden için bildirişimde bulunabilirler.[61] İletişim, konuşmacı ve dinleyicinin ortak bilişsel yeteneklerine dayanan etkiye sahip bir iştir.[62] Edimbilim, aynı zamanda iletişim işlevinde kullanılan dilin anlambilimsel ve amaçlılık yönüyle de ilgilenmekte ve bu şekilde anlama varmak istemektedir. Bu ise, dilin kullanıldığı bağlama yoğunlaşmakla mümkündür. Bağlam yoluyla elde edilen her türlü anlam da edimbilimseldir.[63]

Edimbilim, insan iletişimi üzerine yapılan bir çalışmadır. Edimbilim, sosyokültürel bağlamda iletişimsel eylemin incelenmesi olarak tanımlanmaktadır. İletişimsel eylem, yalnızca konuşma eylemlerini (özür dileme, şikâyet etme, iltifat etme ve isteme gibi) kullanmayı değil; aynı zamanda, farklı söylem türlerine dâhil olmayı ve değişen uzunluk ve karmaşıklıktaki konuşma olaylarına katılmayı da içerir.[64] Edimbilim, toplum koşullarına göre insan iletişiminde dilin kullanımını araştırmaktadır.[65] Konuşmacıların amaçlarını ifade etmek için yaptıkları seçimler ve bağlamına göre ifadelerden okuyucuların yaptıkları çıkarım türlerini incelemektedir.[66]

Edimbilim, geleneksel olarak göstergebilimin üç ana bölümünden birini (anlambilim ve sözdizimiyle birlikte) ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Modern dilbilimde edimbilim, kullanıcıların bakış açısından, özellikle yaptıkları seçimler, dili sosyal etkileşimde kullanırken karşılaştıkları kısıtlamalar ve bir iletişim eyleminde

---

59 Jean Aitchison, *Linguistics Made Easy*, Hodder Education, London 2012, 59,60.

60 Muhammed Müdevvir, (2014), *el'Ef'âlu'l-Kelâmiyye fi'l-Kur'âni'l-Kerim Sûretu'l-Bakara -Dirâse Tedâvuliyye-* (Doktora Tezi), el-Cezâir, Câmi'Atu'l-Hâc li-Hıdr.

61 Kıran, 88.

62 Amine Laur, *el-Ef'âlu'l-Kelâmiyye fî Süreti'l-Kehf -Dirâse Tedâvuliyye-* (Yüksek Lisans Tezi), el-Cumhuriyyetu'l-Cezairiyye, Vizerâtu't-Ta'lîmi'l-'Âli ve'l-Bahsi'l-'İlmî, Konstantine 2010, 22.

63 Yusuf Muhammed Mahmud Kufehî, *el-Eb'âd'ut-Tedâvuliyye lil-Hitâb'il-Kur'ânî fî Süret'il-Mâide,* (Doktora Tezi), Yermuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Ürdün 2013, 11.

64 Gabriele Kasper - Kenneth R. Rose, "Pragmatics in Language Teaching", Gabriele Kasper and Kenneth R. Rose (Ed.) *Pragmatics in Language Teaching*, (ss:1-10), Cambridge University Press, Newyork 2001, 2.

65 Jacob Mey, *Pragmatics -An Introduction-*, (2nd Ed), Blackwell, USA 2001, 6.

66 Keith Allan-Kasia M. Jasczolt, *The Cambridge Handbook of Pragmatics*, Cambridge University Press 2012.

onların dil kullanımlarının diğer katılımcılar üzerindeki etkileri açısından dil çalışmalarına uygulanmaya başlanmıştır.[67]

Edimbilim, tek yönlü bir bilim dalı değildir. Geniş bir konu yelpazesi bulunan edimbilimi kısımlara ayırmak için birkaç terim önerilmiştir. Bunların ilki olan dilbilimsel edimbilim, bir dilde mevcut olan yapısal kaynaklar açısından konuları inceleyen ve edimbilimin dilbilimsel yönünü ele alan kavramdır. İkincisi, dil kullanımıyla ilgili koşulların sosyal durumdan nasıl kaynaklandığını inceleyen sosyal edimbilimdir. Üçüncüsü, konuşmalarda karşılaşılan iletişimsel dil kullanımını yöneten ilkeleri inceleyen genel edimbilimdir. Buradaki ilkelerden maksat, varsayımsal evrenseller olarak çalışılabilen veya belirli dillerin çalışılmasıyla sınırlı olan ilkelerdir. Dördüncüsü, edebi metinlerin üretiminde edimbilim kavramlarını (özellikle anlatı ile ilgili olanları) uygulayan edebi edimbilimdir. Beşincisi, tıbbî görüşmeler, adli ortamlar, danışmanlık ve yabancı dil öğretimi gibi başarılı iletişimin kritik olduğu bağlamlarda ortaya çıkan etkileşim sorunlarına odaklanan uygulamalı edimbilimdir.[68]

1.1.3. Edimbilimin Konusu

Edimbilim, herşeyden önce şu tarz sorulara cevap vermektedir. Konuşurken ne yaparız? Tam olarak ne söyleriz? Kim, kimle, ne için konuşuyor? Beni kim zannediyorsun da benimle bu şekilde konuşuyorsun? Kapalılığı ortadan kaldırmak için neyin bilinmesi gerekiyor? Söz verme nedir? Nasıl olur da demek istediğimiz şeyden başka bir şey deriz? İnsanın dilsel yeterliliği nereye kadardır?[69]

Edimbilimin araştırma alanına giren pek çok konu bulunmaktadır. Beşeri ve dilsel birçok konu edimbilim kapsamında incelenir. Edimbilim; kişi, zaman, mekan, hitabet ve sosyal gösterimler, harfi anlam, bağlam anlamı, söz edimleri ve sınıflandırılması, konuşma ve diyalog çözümlemesi gibi söylemin zahirinde görünmeyen pek çok konuyla ilgilenir. Edimbilimsel konularla ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Buna rağmen edimbilimle ilişkisi bulunan birçok problem hala tam anlamıyla çözülememiştir.[70]

George Yule, edimbilimin dört temel alanla ilgilendiğini söyler. Bunlar:

---

67 David Crystal, *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, (Sixth Edition), Blackwell Publishing, USA/UK 2008. 379.
68 Crystal, *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, 379, 380.
69 Abduselam İsmâîlî ‘Alevî, 17.
70 Cevâd Hattâm, *et-Tedâvuliyye Usûluhâ ve İtticahâtuhâ*, Dâru Künûz, Amman, 2016, 9.

1. Edimbilim, konuşmacı veya yazar tarafından iletilen ve dinleyici veya okuyucu tarafından yorumlanan anlamla ilgilenir. Daha öz bir ifadeyle konuşmacının demek istediği şeyi açığa çıkarmaya çalışır. Çünkü çoğunlukla insanlar kullandıkları kelime ve ifadelerin anlattığından daha fazla şey söylemek durumunda kalmaktadırlar.

2. Metin dilbilimin metinsellik ilkelerinden niyetlilik ilkesiyle doğrudan ilişkili olan edimbilim,[71] insanların söylemlerinde ifade etmek istedikleri şeyi araştırdığı için zorunlu olarak bireylerin belli bir bağlamdaki konuşmalarında amaçladıkları şeyi ve bağlamın kişinin konuşmasını nasıl etkilediğini inceler. Yani bağlamsal anlamı inceler. Bu ise konuşmanın kime, nerede, ne zaman ve hangi şartlar altında yapıldığına uygun olarak konuşucunun demeyi niyet ettiği şeyi nasıl düzenlediğini değerlendirmeyi gerektirir.

3. Konuşmacının söylemek istediği şeye bir yorum getirebilmek için muhatabın söylenenlerden nasıl sonuç çıkarabileceğini açıklamak, edimbilimin vazgeçilmez alanlarındandır. Nitekim bu açıdan bakıldığında, iletişim esnasında gözükmemesine rağmen dinleyicinin konuşmadan anlayabileceği birçok şeyin varlığından söz edilebilir.

4. Edimbilim, diyalogda geçenden daha fazlasını çıkarmaya çalışmaktadır. Bu noktada, şöyle bir problemle karşılaşılmaktadır: Söylenen ile söylenmeyen arasındaki tercihi tanımlayan şey nedir? Bu ise, temel olarak mesafe kavramıyla ilgilidir. Mesafe ile kast edilen yakınlık ve uzaklık, ister fiziksel ve sosyal ister kavramsal olsun bir ortak yaşam deneyimini gösterir. İşte bu yüzden, yakın ve uzak dinleyicilerin durumunu hesaba katarak konuşmacılar ihtiyaç duydukları söylem miktarını belirlerler[72]. Edimbilim bu gibi sosyal durumlardan etkilenen anlamlarla da ilgilenmektedir.

Edimbilim, dil ve dilin kullanımı ve dil ile gerçekleştirilen eylemleri konu edinmektedir. Nitekim insan, dil ile çeşitli fiiller gerçekleştirmekte ve muhataplarını etkilemekte, onları istediği şeye yönlendirebilmektedir. Bu açıdan dil, bireyin duygu, amaç ve niyetlerini ifade edip dinleyeni etkileyen bir olgu olmaktadır. Edimbilim, dili bu yönleriyle ele almaktadır.

Bireyler, dili sadece bilgi aktarımı için değil, söz verme, rica etme, gözdağı verme, gizleme gibi çeşitli sözlü edimlerini gerçekleştirmek için de kullanırlar. Bu durum, bireylerin dilsel göstergeler üzerindeki hususi tasarruflarını ortaya çıkarır. Dilin

---

71 Özen Yaylagül, *Göstergebilim ve Dilbilim,* Hece Yayınları, Ankara 2015, 326.
72 George Yule, *Pragmatics*, Oxford University Press, Hong Kong 1996, 3.

varlığını kullanıcılarına bağlayan edimbilim ise, dilsel göstergelerle bu göstergeleri kullananlar arasındaki ilişkiyi inceler.[73]

Edimbilim, herhangi bir semantik teorinin kapsamadığı anlam yönlerini[74] ve dilbilgisel anlamın dışında, iletişim esnasında konuşmacı, muhatap ve bağlam unsurları ile sözcelerin kazandığı yeni anlamları çözümlemeyi hedeflemektedir.[75] Dolayısıyla edimbilim, cümle anlamından ziyade konuşmacıların kast ettiği anlamlarla ilgilenmektedir.[76] Zira insanların konuştukları dil aynı olsa da, dili kullanım biçimleri farklıdır. İletişim; söyleyiş, vurgu, tonlama, tempo ve ritim gibi parçalar üstü birimler tarafından şekillenmektedir. Bu birimler, söylemin zahirinde gözükmeyip, iletişim esnasında dil kullanıcıları tarafından oluşturulmakta[77] ve kişiden kişiye farklılık göstermektedir.[78] Her birey, kullandığı göstergelere, bu gibi söylemde açıkça görünmeyen faktörlerle, kendine özgü anlamlar yükleyebilir. Her kelimenin her deyimin veya cümlenin akla gelen ilk anlamı bulunduğu gibi, konuşmacının amaçladığı diğer bir anlamı da bulunabilmektedir. Edimbilim, söylemde ve metinde doğrudan görünmeyen bu anlamlarla ilgilenir.

Edimbilim, dili kullananlarla onların dilsel aktivasyonları arasındaki ilişkiyi, dilsel göstergelerin başarılı bir şekilde kullanım yollarını ve keyfiyetini, konuşmanın gerçekleştirildiği farklı makamlar ve bağlamları, hitabı açık bir iletişim haline dönüştüren etkenleri ve doğal dillerle gerçekleştirilen iletişimdeki başarısızlıkları inceler.[79] Çünkü dilin altı temel işlevi vardır. Bu işlevler; gönderge işlevi, anlatım işlevi, çağrı işlevi, sanat işlevi, ilişki işlevi ve üst dil işlevidir. Bir mesajın gerçek anlamı ise iletişim anında baskın olan dil işlevine göre şekillenir. Yani her dil işlevinin egemen olduğu bildirişimler vardır.[80] Diğer bir ifade ile kişilerin farklı koşullarda aynı sözcükleri kullanarak yaptıkları konuşmalar her zaman aynı anlamı taşımayabilir. İşte bu noktada edimbilim ilkeleri devreye girmektedir.

---

73 Toklu, 162.
74 Crystal, *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, 379.
75 Toklu, 163.
76 Christoph Rhlemann, "What Can a Corpus Tell Us About Pragmatics?", Anne O'Keeffe - Michael Mccarthy (Ed), *The Routledge Handbook of Corpus Linguistics*, Routledge, USA/Canada 2010, 291.
77 Mustafa Kaya, Arap Dili Fonetiği Ses Anlam İlgisi, (1. Baskı), Eser Ofset, Erzurum 2011, 73.
78 Kıran, 58.
79 Sahrâvî, *et-Tedâvuliyye 'inde'l-'Ulemâi'l-'Arab,* 5.
80 Kıran, 90-99.

İletişimin şeklini ve sürecini etkileyen bazı faktörler vardır. Bunlar kişilerin yaşları, cinsiyetleri, sosyal konumları ve meşguliyet alanları gibi faktörlerdir. Edimbilimle birlikte bu etmenler dilbilimin araştırma sahasına girmiştir.[81]

Dil bir göstergeler sistemidir. Bir sistemde ögelerin tek başlarına kıymetleri yoktur. Ögelerin birbirleriyle olan münasebetleri ve o sistem içinde diğer ögelerle olan ilişkisi ile bir kıymet arz etmektedirler. Edimbilim, söylemi oluşturan dilsel birimleri tek başlarına değil bu yapı içerisinde üstlendikleri görevleri doğrultusunda, konuşmacının amacına katkıları bağlamında bir bütün olarak ele almaktadır.[82]

Edimbilim, beşeri iletişimi etkileyen faktörlerle ilişkili olduğu için dilibilimle bağlantılı alanlarla bilikte gelişim sergilemiştir. Bu faktörler; sevinç, üzüntü, kutlama ve çevre gibi konuşmacıyı kuşatan durumlarda, iletişim taraflarının içinde bulundukları şartlarda ve söylemlerini oluşturan arka planda kendini göstermektedir. Bu bağlamda edimbilim; konuşmacının kast ettiği, muhatap nazarında anlaşılan ve konuşmacı ve muhatabın içinde bulunduğu bağlamdan etkilenen anlamı konu edinmektedir.

Stalnaker'e göre edimbilimin iki temel araştırma konusu vardır. Birincisi; konuşma eylemleri ve söylem ürünlerinin ilginç tiplerini tanımlamaktır. İkincisi ise herhangi bir cümle ile ifade edilen önermeyi tanımlamaya yardımcı olan söylem içeriklerini karakterize etmektir. Edimsel eylemleri yahut söz edimlerini incelemek birinci grup probleme girerken, kişi özellikli anlatımların araştırılması ikinci grupta değerlendirilmektedir.[83]

Edimbilim, sosyal etkileşimde kişilerin dil seçimini yöneten faktörleri ve bu seçimin başkaları üzerindeki etkilerini incelemektedir. Teoride her birey dilediği şeyi söyleyebilirken; uygulamada, kişinin konuşma biçimini kısıtlayan çok sayıda -birçoğu bilinç dışı olan- sosyal kural vardır. Örneğin bir cenaze töreni sırasında şaka yapılmaması gerektiğini söyleyen hiçbir yasa yoktur, ancak genellikle yapılmaz. Zira iletişimde sezgisel olarak özümsenmiş biçim ve nezaket normları vardır. Edimbilimsel faktörler; ses seçimini, gramer yapılarını ve dilin kaynaklarından gelen kelimeleri

---

81 Toklu, 161.

82 Ferdinand de Saussure, Charles Bally and Albert Sechehaye (Ed.), *Course in General Linguistics*, (Nşr. Wade Baskın), Philosophical Library, New York 1959, 15.

83 Stalnaker, *Context and Content -Essays on Intentionality in Speech and Thought*, 37.

etkilemektedir. Bu tür kısıtlamaların bir kısmını insanlar çok erken yaşlarda öğrenmektedir.[84]

Edimbilim, dinleyicinin veya okuyucunun yaptığı çıkarımlarla ilgilenmektedir. Bu çıkarımlar genellikle bilinçlidir. Dil birimlerini yorumlamak edimbilim ve anlambilim birlikteliğini gerekli kılan bir süreçtir.[85] Edimbilimsel olan bu çıkarımlar, dilsel eylem, gereklilik, sezdirim ve işbirliği ilkesi gibi söylem yaklaşımının modern kavramlarından müteşekkil olan kapsamlı bir işleme dayanmaktadır.[86]

Sözdizimi ve anlambilimin amaçları ve onların dilbilimdeki yeri nispeten açık iken edimbilimin görevleri ve dilbilim alanına katkısı çok da belirgin değildir. Edimbilimin gramerle alakası artık inkâr edilmemekle birlikte edimbilim gramercinin atık kutusu olmuştur.[87] Bu görüş, yazarın yaşadığı dönem itibariyledir. Zira günümüzde edimbilim, birçok araştırmacının ilgi odağı haline dönüşmüştür.

Edimbilim, sosyal bilimlerde gözlemlendiği kadarıyla sözlü etkileşimdeki kültürel farklılıklardan ve konuşma analizlerinden faydalandığı gibi dil felsefesi ve özellikle söz edimleri teorisinden de faydalanmaktadır.[88]

Edimbilim, dilin yapısını değil çeşitli makamlarda kullanıldığı anı hesaba katarak dili ve dilsel iletişimi araştırmaktadır. Bir diğer ifade ile belli bir iletişimsel gaye gözetilerek, belli iletişimsel bir makamda, belli bir konuşmacıdan, belli bir muhataba yönelik, belli bir lafızla oluşturulan belli bir söylemi araştırmaktadır. Edimbilim, sözcelerin incelenmesinde salt yapısalcı dilbilimsel çözümlemenin başarısızlığını ortaya koyarak çıkarımsal işlemlerin nasıl yapılacağını açıklamaktadır. Doğrudan iletişim yerine dolaylı ve değişken iletişimin yeğlenme sebeplerini izah etmektedir.[89]

---

84 David Crystal, *The Cambridge Encyclopedia of Language* (2nd Ed.). Cambridge University Press, New York 1997, 120.

85 Patrick Griffiths, *An Introduction to English Semantics and Pragmatics*, Edinburgh University Press Ltd, Edinburgh 2006, 11.

86 Delâl Veşn, *el-Kasdiyyetu fi'l-Mevrûsi'l-Lisâniyyi'l-'Arabî -Dirâsetun fi'l-Ususi'n-Nazariyyeti ve'l-İcrâiyyeti li'l-Belâgati'l-'Arabiyye-* (Doktora Tezi), Câmi'at Muhammed Haydar, Kulliyyetu'l-Lugati ve'l-Âdâb, Sekra 2016, 167.

87 Teun A. Van Dijk, *Text and Context -Explorations in The Semantics and Pragmatics of Discourse-*, Longman Linguistics Library, New York 1977, 189.

88 Van Dijk, 189.

89 Mes'ûd Sahrâvî, "Fi'l-Cihâzi'l-Mefâhîmî li'd-Dersi't-Tedâvuliyyi'l-Mu'âsır", Hâfız İsmâîlî 'Alevî (Ed.), *et-Tedâvuliyyât 'İlmu İsti'mali'l-Luga,* (ss. 25-62), Modern Books World, Ürdün 2014, 40.

1.1.4. Edimbilimin Göstergebilimin Diğer Alanlarıyla İlişkisi

Edimbilim ve onun kavramsal ağları söz konusu olduğunda, edimbilimle farklı alanlar arasındaki ilişkilere değinmek kaçınılmazdır. Çünkü alanı itibariyle edimbilim; dilsel yapı, hitabet kuralları, edimbilimsel kanıtlama, dili anlama ve dilsel üretimde etkin olan zihinsel eylemler ve dilin yapısıyla kullanım şartlarının ilişkileri gibi girift farklı merhaleleri kapsayan farklı kavramsal alanlara işaret etmektedir. [90]

Edimbilimle bilişsel alanlar arasında önemli bir bağ vardır. Örneğin edimbilim, günlük dil ile doğrudan ilgilenmesi hasebiyle günlük dil felsefesini konu edinen çözümleyici felsefe ile ilişkisi bulunmaktadır. Ancak burada edimbilimin Charles Morris'in sınıflandırmasındaki göstergebilimin diğer alanlarıyla ilişkisi, benzeşim ve ayrışım noktaları üzerinde durulacaktır. Dili kullanım durumlarında inceleyen ve göstergelerle kullanıcıları arasındaki ilişkiyi araştıran edimbilimin, göstergebilimin diğer disiplinleriyle birbirinden farklı ilişkileri ve çakışan bazı noktaları vardır.[91]

1.1.4.1. Edimbilim - Sentaks İlişkisi

Cümle bilgisinin kuralları, somut bir ittifaka dayanarak belirlenmektedir. Edimbilim ise somut kurallardan bağımsız olarak konuşmanın maksatlarına göre şekil almaktadır.[92]

Van Dijk; edimbilim kurallarının, nahiv ilminden faydalanarak şekillendiğini ifade etmektedir. Nahiv ilmi, cümleleri doğru bir şekilde dizme ve bu cümleleri iletişim ortamında uygun bir şekilde kullanma yetisi kazandırmaktadır. Buradaki nahiv ilminden maksat günümüzde bilinen sözdizimi değildir. Daha geniş anlamıyla edimbilimsel oluşum ve anlambilimsel merciyi kapsamaktadır.[93]

Herhangi bir dilin kullanım örneği, ne tamamen dilbilgiseldir ne de edimbilimseldir.[94] Zira dil, sözlükbilimi ve dilbilgisiyle insanı sınırlandırdığı gibi insan da duygu ve amaçlarını dile getirirken dilsel birimler üzerinde farklı etkin işlevler yapabilmektedir.

---

90 Sahrâvî, *et-Tedâvuliyye 'İnde'l-'Ulemâi'l-'Arab,* 16.
91 Yaylagül, 326.
92 Leech, *Principles of Pragmatics*, 3.
93 el-Habâşe, *et-Tedâvuliyye ve'l-Hicâc -Medâhil ve Nusûs-*, 31, 32.
94 Mira Ariel, *Pragmatics and Grammar*, Cambridge University Press, New York 2008, 1.

Sözdizimi kuralları temelde, geleneksel fikir birliğine dayanır ancak edimbilimin kuralları geleneksel olmayıp konuşma hedefleri açısından nedenlendirilir. Dilbilgisel yazışmalar, eşleştirmeler ile edimbilimsel yazışmalar ise problemler ve onlara üretilen çözümler ile tanımlanır. Dilbilgisel açıklamalar temelde şekilsel iken; edimsel açıklamalar işlevseldir. Ayrıca dilbilgisi düşünsel iken edimbilim, metinsel ve kişiler arasıdır. Dilbilgisi, kesintili ve sınırlı kategoriler açısından tanımlanırken; edimbilim, sürekli ve sınırsız değerler açısından tanımlanmaktadır.[95]

1.1.4.2. Edimbilim - Anlambilim İlişkisi

Edimbilim ve anlambilim, dilbilimsel anlam araştırmasının iki temel dalıdır. Anlambilim, cümle anlamları düzeyine kadar daha ayrıntılı anlamlar inşa etmek için dilin kelime dağarcığında ve kalıplarında kodlanmış bilginin incelenmesidir. Edimbilim ise bu bilgilerin anlamlı iletişimlerdeki kullanımlarıyla ilgilenmektedir. Edimbilim, söylem bağlamlarını hesaba katarak anlambilimsel bilgi ile bireylerin dünya bilgisinin etkileşimi hakkındadır.[96]

1970'lerde dil felsefesinde, edimbilimseller ve anlambilimsellerin neler oldukları hususunda pek çok tartışmalar yapılmıştır.[97] Pratikte dil ve onun kullanımını ayırt etme problemi, edimbilim ve anlambilim arasındaki sınır tartışmasına odaklanmıştır.[98] Edimbilim de anlambilim gibi anlamla ilgilenmektedir. Ancak anlambilim, herhangi bir göstergenin ne demek olduğunu araştırırken; edimbilim, o göstergeyle ne denmek istendiğiyle ilgilenmektedir.[99] Aşağıdaki sorular bağlamında bu iki bilim dalının ilgi alanları izah edilebilir:

(I) X ne demektir?

(II) X ile ne demek istiyorsun?

(I)'de olduğu gibi semantik, geleneksel olarak anlamı ikili ilişki olarak incelerken (II)'de olduğu gibi edimbilim üçlü ilişki bakımından inceler. Böylece anlam, edimbilimde konuşmacı veya dilin kullanıcısına göre belirlenir. Anlambilimde ise konuşmacı, dinleyici ve özel durumlardan arı bir şekilde belli bir dildeki ifadenin salt

---

95 Leech, *Principles of Pragmatics*, 5.
96 Griffiths, 2.
97 Stalnaker, *Context and Content -Essays on Intentionality in Speech and Thought*, 13.
98 Leech, *Principles of Pragmatics*, 5.
99 Yaylagül, 326.

bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu, Morris ve Carnap'a göre belli amaçlar doğrultusunda edimbilim ve anlambilim arasındaki farkı kabaca göstermektedir.[100]

Leech, dilbilimsel amaçlar çerçevesinde, konuşma durumlarıyla ilişkili anlamın bir çalışması olarak edimbilimi yeniden tanımlamaktadır. Buna göre; anlambilim ve edimbilimin, anlam çalışmasının bütünleyici ve birbiriyle ilişkili alanları olmasına rağmen bu ikisinin farklı olduğunu ileri sürmek, öznel bir yaklaşımla mümkün olsa da nesnel olarak zor görünmektedir. Leech'e göre üç yaklaşım ön plana çıkmıştır.[101]

Anlambilim Edimbilim	Anlambilim Edimbilim	Edimbilim Anlambilim
Bütüncül Yaklaşım	Anlambilimsel Yaklaşım	Edimbilimsel Yaklaşım

Anlamlandırma kaynaklı ve terimsel zorluklardan dolayı; bütüncül, anlambilimsel ve edimbilimsel yaklaşımların durumlarını açık olarak saptamak güçtür. Uygulamada bir kişi anlambilimi edimbilime tercih edebildiği gibi bunun tersi de mümkündür. Farklı bir bakış açısıyla, anlambilimci ve edimbilimci diye tanımlamak, anlam çalışmasının çoğunu muhtemel bir duruma uyduran kişilere uygulanabilir.

Dil felsefesinde Wittgenstein, Austin, Alston, ve Searle gibi felsefecilerin etkin bir geleneği vardır. Bunlar, kavramlar gibi soyut, aklî varlıklar açısından geleneksel anlam yaklaşımlarına şüpheyle bakmaktadırlar. Anlambilimi bu veya diğer yönüyle edimbilime benzetmektedirler. Örneğin, Searle, davranış teorisinin bir alt başlığı olarak anlam teorisini gösteren bir yaklaşımı savunmaktadır.[102]

Söylemin edimbilimsel yorumu, anlambilimsel yorumundan farklıdır. Zira anlambilim sözdizimine; edimbilim ise hitabet kurallarına dayanmaktadır. Genel edimbilim, bir söylemin anlamını ya da söylemin dilbilgisel anlamını onun edimsel gücüyle ilişkilendirir. Bu ilişki bazen doğrudan bazen dolaylı olur.[103]

Burada edimbilimsel yorumlama, tek bir bilişsel ilke tarafından yönetilen psikolojik bir mesele olarak görülmektedir. Anlambilim ile edimbilim arasındaki fark,

[100] Leech, *Principles of Pragmatics*, 6.
[101] Leech, *Principles of Pragmatics*, 6.
[102] Leech, *Principles of Pragmatics*, 7.
[103] Leech, *Principles of Pragmatics*, 5.

dilbilimsel ve dilsel olmayan bilgi arasındaki farka dayanan psikolojik bir ayrımdır.[104] Anlambilim, bir ifadenin sözcük anlamını ve önermelerin doğruluk derecesini araştırırken; edimbilim, konuşmacının kelimelerle amaçladığı anlamı çözmeye çalışır. Edimbilim, söylemlerin; kelimeler ile gösterilmeyen, açığa vurulmayan, bazen saklanan veya içinde bulunduğu bağlam ile oluşan anlamları çözmeye çalışır. Anlambilim, dilsel boyut ile ilgilenirken edimbilim konuşmanın niyete bağlı yönünü incelemektedir.[105]

1.2. ARAP DİLİNDE EDİMBİLİM

Edimbilimin bir bilim dalı olarak günümüz Arap dünyasında yaklaşık elli yıllık bir mazisi bulunmaktadır. Edimbilimin Arap dünyasına geçişi genel itibariyle batı Arap ülkeleri olan Cezair, Fas ve Tunus'lu dilbilimciler aracılığıyla olmuştur. Bu süreç; Taha Abdurrahman'ın, edimbilimi Arap dünyasına tanıtmasıyla başlamıştır. Bu bölümde, edimbilimin bir bilim dalı olarak Arap dünyasında doğuşu ve gelişimi ele alınacaktır. Ayrıca klasik dönem Arap dili; nahiv, belâgat, tefsir ve usûl ilimlerinde bulunan edimbilim uygulamalarına değinilecektir.

1.2.1. et-Tedâvuliyye Kavramı

Türkçede edimbilim kavramıyla karşılanan "pragmatics" veya "la pragmatique" terimleri Arap dilinde التداولية "et-Tedâvuliyye" kavramıyla karşılık bulmuştur. Bilim sahasında ilk kullanımı Fas asıllı dil bilimci Taha Abdurrahman'a dayanan[106] bu kavram, bu alanda çalışma yapan araştırmacılar tarafından kabul görmüş ve yaygınlaşmıştır.[107]

et-Tedâvuliyye, د–و–ل kökünden türemiş olup تَفَاعل babından masdardır. Bu isim, sınâ'î masdar eki olan ية ve تَدَاول sözcüğünden oluşmaktadır.[108] Kelimenin kök anlamlarının bilinmesi, kavramın daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağından kelimenin türediği kök incelenecektir. د–و–ل (d-v-l) kökü, "şansın kişinin lehine

---

104 Diane Blakemore, *Understanding Utterances*, (1. Baskı), Blackwell, Oxford UK - Cambridge USA 1992, 9.
105 Dilek Tüfekçi Can, "Grice'nin Niyet Merkezli Semantik Bakış Açısı Bağlamında Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Hikâyesinin İncelemesi", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi,* 2 (15), 2015, 95-104, 97, 98.
106 Hattâm, 13.
107 Taha Abdurrahman, *Fî Usûli'l-Hivâr ve Tecdîdi 'İlmi'l-Kelâm*, (2. Baskı), el-Merkezü's-Sekâfî el-'Arabî, Ed-Dârü'l-Beyzâ, Fas, 2000, 28.
108 Hattâm, 13.

dönmesi, günlerin dönüp gitmesi, Allah'ın (cc) birinin çocuklarını o kişinin düşmanına galip kılması" gibi anlamları barındırmaktadır.[109] ﴿إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ﴾ "*Eğer siz (Uhud'da) bir acıya uğradıysanız, (Bedir'de de düşmanınız olan) o kavim de benzer bir acıya uğramıştır. O günleri biz insanlar arasında döndürür dururuz (zaferi bazen bir topluma bazen öteki topluma nasip ederiz.)*"[110] ayet-i kerimesinde geçtiği üzere bu kök, Kur'ân-ı Kerim'de "dönüşüm" anlamı ifade etmektedir. Kelimenin anlam içeriğiyle ilgili olarak kaynaklarda ayrıca şu hususlara işaret edilmektedir:

التَّداول kelimesi, "bir şeyin bir yerden başka bir yere intikali ve kişiler veya toplumlar arasındaki dönüşümü" anlamını taşımaktadır. Örneğin اِنْدَالَ الْقَوم ifadesi, "bir topluluğun bir yerden başka bir yere intikal etmesi" ni anlatmaktadır. Bu kelime, "bir şeyi aralarında dönüşümlü olarak alıp vermek anlamında da kullanılmıştır. Örneğin تَدَاوَلَ الْقَوم الشَّيء بينَهم ifadesi, "bir şeyin birilerinden diğerlerine geçtiğini" bildirmektedir. Mülk ve galibiyet, toplumlar arasında, birinden diğerine geçen, dönüşen, değişen olgular olması hasebiyle الدُّولَة ve الدَّولَة kelimeleri ile ifade edilmektedir.[111] الدَّولَة kötü bir durumdan iyi bir duruma intikal anlamı taşımaktadır. Bir işi taraflar dönüşümlü olarak ele alıyorsa bu durum تداولته الأيدي ifadesiyle anlatılmaktadır.[112] "تَدَاوَلَ النَّاس الْخَبر بينَهم" ifadesi de "İnsanlar birbirleriyle belli bir haber hakkında konuştular" demektir.[113] Yine "إنَّ الْأَيَّام دَوَلٌ، وإنَّ الْحرب سِجَالٌ" "Günler dönüşümlüdür. Savaş da bazen lehte bazen aleyhte sonuçlanır" atasözünde bu dönüşüm anlamı vurgulanmaktadır. Bahsi geçen

---

[109] Muhammed b. Mükerrem b. Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I-XV, Dâru Sâdır, Beyrut, XI/252; Ebu'l-Kasım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Ahmed ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâga*, I-II, (1. Baskı), (Nşr. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-Sûd), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1998, I/303.

[110] Ali İmran: 3/140.

[111] İbn Fâris Ahmed b. Zekeriyya, *Mekâyîsi'l-Luga*, I-VI, (Nşr.: Abdusselâm Muhammed Hârûn), Dâru'l-Fikr, Suriye, 1979, II/314.

[112] İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XI/252.

[113] Ahmed Fehd Salih Şahin, *en-Nazariyyetu't-Tedâvuliyye ve Eseruhâ fi'd-Dirâsâti'n-Nahviyyeti'l-Mu'âsıra*, Modern Books World, Ürdün 2015, 8.

atasözünde hayatta; başarı-başarısızlık, galibiyet-mağlubiyet, varlık-yokluk gibi durumların insanlar arasında dönüp duracağı, sürekli bir dönüşüme tabi olduğu anlatılmaktadır.[114] Kelimedeki dönüşüm anlamı şu ifadelerde de ortaya çıkmaktadır. "إِنَّ الْأَرض ستَدَالُ مِنَّا كَما أُدِلْنَا مِنْها" "Bizim yerden aldığımız gibi yer de bizden alacak. Biz yerden yediğimiz gibi yer de bizi yiyecek (içine alacak). Yerin üstünde olduğumuz gibi altına da gireceğiz."[115] "أُدِيل الْمؤمِنونَ علَى الْمشْكِين يوم بدْرٍ وأُدِيل الْمشْكُونَ علَى الْمؤمِنِين يوم أُحدٍ" "Bedir günü müminler müşriklere galip kılındı, Uhud'da ise müşrikler müminlere galip kılındı."[116]

تَدَاول kelimesindeki değişim, dönüşüm, bir halden diğerine tahavvül ve bir şeyin dönüşümlü olarak el değiştirmesi gibi anlamlar genel olarak klasik sözlüklerde bulunmaktadır. Güncel sözlükler incelendiğinde, ilave anlamların varlığıyla beraber bahsedilen anlamlar hala hâkimiyetini korumaktadır.[117] Kelimenin terim anlamı, sözlük anlamıyla yakından ilişkilidir. Nitekim dil, kullanıcıları arasında dönüp dolaşan, konuşmacıdan dinleyiciye ve yazardan okuyucuya devamlı olarak halden hale giren (değişen/dönüşen) bir olgu olması hasebiyle تَدَاوِيَّة kavramı, dilin kullanımı ile igilenen *la pragmatique / pragmatics*[118] terimleri için uygun bir karşılık olmaktadır.[119]

Edimbilimi Arap dilbilim sahasına التَّدَاوِلِيَّة "et-Tedâvuliyye" kavramıyla Taha Abdurrahman taşımıştır.[120] O, edimbilimi kişiler arası iletişim ve etkileşim olarak değerlendirdiği için *et-tedâvuliyye* kavramıyla ifade etmiştir. O, *la pragmatique /*

---

114 Ebu'l-Fadl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim en-Nîsâbûrî el-Meydânî, *Mecma'u'l-Emsâl,* I-II, (Nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid), Matba'Atu's-Sünneti'l-Muhammediyye, Kahire 1955, I/214; Yakup Kızılkaya, *Arap Dilinde Kâmin Meseller,* Doktora Tezi, Erzurum 2014, 161.

115 el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, Kitâbu'l-'Ayn, I-IV, (1. Baskı), (Nşr.: Abdulhamîd Hindâvî), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 2003, II/60.

116 ez-Zemahşerî, *Esasü'l-Belâga,* I/303.

117 Hattâm, 14, 15.

118 Michael Mccarthy - Anne O'Keeffe, "Historical Perspective: What Are Corpora and How Have They Evolved?", Anne O'Keeffe - Michael Mccarthy (Ed), *The Routledge Handbook of Corpus Linguistics,* Routledge USA - Canada 2010, 10.

119 Halîfe Bûcâdî, *Fî'l-Lisâniyyâti't-Tedâvüliyye, Me'a Muhâvelâti't-Te'siliyye fi'd-Dersi'l-'Arabîyi'l-Kadîm,* (I. Baskı.) Beytü'l-Hikme, el-'Ulma, Cezâir, 2009, 148.

120 Muhammed Mahmûd es-Seyyid Ebu Huseyn, *Ed-Dersu't-Tedâvuliyyu fî Dav'i 'İlmi'l-Lugati'l-Hadîs,* Mektebetu Dâri'l-Fikri'l-Arabî, Kahire 2010, 11.

pragmatics / *edimbilim* için bu kavramı tercih etmesinin sebebini, bu kavramın "iletim" anlamındaki نَقْل ve "dolaşım" anlamındaki دوران anlamlarını taşımasına dayandırmaktadır. Zira "نَقَل الْكَلَام عن قَائله" "sözü sahibinden iletti" ve "دار علَى الْأَلْسنِ" "dillerde dolaştı" ifadelerinde olduğu gibi bu anlamlar söylemle ilgili olarak kullanılmaktadır.[121]

İletim ve dolaşım kavramları, dilsel kullanımları itibariyle konuşmacı ve muhatap arasındaki iletişim ve etkileşim anlamlarını ifade etmektedir. Etkileşimli bir iletişim, söylem ve eylemin birlikteliğiyle mümkün olduğundan bu ilim dalı için *et-tedâvuliyye* kavramı tercih edilmiştir. Diğer bir ifadeyle bu kavramın tercih edilme sebebi dilin hem kullanım hem de etkileşim boyutunu bir arada ifade edebilme özelliğine dayandırılmaktadır.[122]

Edimbilim, Arap dilinde daha çok *et-Tedâvuliyye* kavramıyla karşılık bulmakla birlikte *el-bragmâtiyye, el-vazîfiyye, es-siyâkiyye, ez-zerâi'ıyye, en-nef'iyye, el-makâmiyye, el-makâmâtiyye, et-tehâtubiyye ve ilmu'l-mekâsıd* terimleri de bu bilim dalını isimlendirmede kullanılmaktadır.[123] Ancak iletim, dolaşım, dönüşüm ve etkileşim gibi anlamları taşıması sebebiyle *et-tedâvuliyye* kavramı, bu ilim dalı için daha uygun bir karşılık olarak kabul edilmiştir. Nitekim araştırmacılar bu kavramı daha çok tercih etmişlerdir.

1.2.2. Arap Dünyasında Edimbilimin Tarihî Süreci

Arap dünyasında edimbilimin tarihi 1970'lere dayanmaktadır. Bu yıllarda Arap dünyasında tanınmaya başlayan edimbilim, ilk zamanlarda birkaç araştırmaya konu olmuştur. İlk çalışmalar Cezayir, Fas ve Tunus gibi batı Arap ülkelerinde görülmüş olup zamanla Mısır, Suriye ve Ürdün gibi doğu Arap ülkelerinde de hatırı sayılır çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar, 2000'li yıllardan sonra artış göstermiştir. Dolayısıyla 2000'li yıllara kadar olan dönem başlangıç, 2000'li yıllardan sonraki dönem ise gelişme dönemi olarak kabul edilebilir. Bu sebeple konu 1970-2000 arası dönem ve 2000 sonrası dönem olmak üzere iki başlıkta ele alınacaktır.

---

121 Taha Abdurrahman, *Tecdîdu'l-Menhec fi Takvîmi't-Turâs,* (2. Baskı), el-Merkezu's-Sekâfî el-Arabî, Beyrut 1993, 244.

122 Abdurrahman, *Tecdîdu'l-Menhec fi Takvîmi't-Turâs,* 244.

123 Hadîce Mahfûz Muhammed eş-Şinkîtî, *el-Menha't-Tedâvulî fi't-Turâsi'l-Lugavî -el-Emru ve'l-İstifhâm Nemûzeceyni-*, Modern Book's World, Ürdün 2016, 15.

1.2.2.1. 1970-2000 Arası Dönem

Arap dünyasında edimbilimin tanınması 1970'lere kadar uzanmaktadır. İlk olarak Taha Abdurrahman *la Pragmatique* kavramını *et-Tedâvuliyye* olarak Arapça'ya çevirmiştir. Taha Abdurrahman, edimbilimin konularına değinmeden edimbilimi kavramsal açıdan ele almış ve et-Tedâvuliyye ile ifade etmiştir.

Bu alanda ikinci isim olarak Ahmed el-Mütevekkil'i zikredilebilir. O, edimbilimi hem teorik hem de pratik olarak ele almış ve onun kökleşmesine ve gelişmesine katkıda bulunmuştur. Ahmed el-Mütevekkil, Taha Abdurrahman'dan sonra edimbilimin Arap dünyasına tanıtılmasında önemli bir role sahiptir. Bu bağlamda onun ilk olarak 1984 yılında sezdirimle alakalı *İktirâhât mine'l-Fikri'l-Arabiyi'l-Kadîm li Vasfi Zâhirati'l-İstilzâmi'l-Hivârî* adlı makalesi göze çarpmaktadır.[124] Daha sonra yazar *el-Vezâifi't-Tedâvuliyye fi'l-Lugati'l-'Arabiyye* adlı eseriyle Arap nahvine edimbilimsel bir boyut kazandırmıştır.[125] Ahmed el-Mütevekkil'in 1985 yılında kaleme aldığı bu eseriyle bu yeni yaklaşımı desteklediği sıralarda Saîd 'Allûş, 1986 yılında Françoise Armingaud'un *La Pragmatique* adlı kitabını Arapça'ya çevirmiştir.[126] Bu eserle edimbilimin konuları, Arap âleminde tanıtılmaya çalışılmıştır. 1989 yılında Bin 'Îsâ Ezâyid soru cümlelerini edimbilimsel örnekler çerçevesinde incelediği *Tahlîlu'l-İstifhâm fî İtâr Ba'zi'n-Nemâzici't-Tedâvuliyye'l-Lisâniyye* adlı bir makale ve *el-Ma'na'l-Muzmer fi'l-Hitâbi'l-Lugaviyyi'l-'Arabî el-Binye ve'l-Kıymetu't-Tencîziyye -Mukârabe Tedâvuliyye Lisâniyye-* adlı bir eser yayınlamıştır.[127]

Bu süreçte dikkat çeken çalışmalardan birisi de 1992 yılında *Nazariyyet'ul-Efali'l-Kelâmiyye beyne Felasifeti'l-Lugati'l-Mu'âsırîn ve'l-Belağıyyîn el-Arab* adlı çalışmadır. Bu çalışma, Kuveyt Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünde, Talib Seyyid Haşim Seyyid Rıza Seyyid Bâkır tarafından hazırlanan yüksek lisans tezidir. Yazar, bu çalışma ile söz eylem teorisini birçok yönüyle incelemiş ve geleneksel Arap dilbilimiyle mukayesesini yapmıştır. [128]

---

[124] Ahmed el-Mütevekkil, *İktirâhât mine'l-Fikri'l-Arabiyi'l-Kadîm li Vasfi Zâhirati'l-İstilzâmi'l-Hivârî,* Menşûrât Kulliyyeti'l-Âdâb, Ribat, 1984.

[125] Ahmed el-Mütevekkil, *el-Vezaifi't-Tedâvuliyye fi'l-Lugati'l-Arabiyye,* Dâru's-Sekâfe ve'n-Neşr, Ürdün 1985.

[126] Françoise Armengaud, *el-Mukarabetu't-Tedâvuliyye*, (Çev.: Said 'Allûş), Merkezu'l-İnmâhi'l-Kavmî Ribat 1986.

[127] Bin'Îsâ Ezâyît, *el-Ma'na'l-Muzmer fi'l-Hitâbi'l-Lugaviyyi'l'Arabî el-Binye ve'l-Kıymetu't-Tencîziyye -Mukârabe Tedâvuliyye Lisâniyye-,* (Doktora Tezi), Câmi'atu'l-Mevlâ İsmail, Kulliyyetü'l-Âdâb, Miknâs 1989.

[128] Talib Seyyid Hâşim Seyyid Rıza Seyyid Bâkır, *Nazariyetu'l-Ef'âli'l-Kelâmiye beyne Felâsifeti'l-Lugati'l-Mu'âsırîn ve'l-Belâğiyyîn el-Arab*, (Yüksek Lisans Tezi), Câmi'at'ul-Kuveyt Kulliyyet'ul-Adab, Kuveyt 1992.

Özet olarak 1970-2000 yılları arası dönem, edimbilim için Arap dünyasında başlangıç dönemi olarak kabul edilebilir. Edimbilim, bu dönemde araştırmacılar tarafından tanınmaya başlanmış olmakla birlikte belli alanlarla sınırlı kalmıştır. Bu dönemdeki çalışmalar edimbilim, edimbilim anlambilim karşılaştırması, edimbilimsel metin çözümlemesi, söz eylem teorisi, Arap dili ve belâgatında söz eylem teorisi ve Kur'ân'da geçen diyalogların çözümlemesi gibi alanlarda kendini göstermektedir.

1.2.2.2. 2000 Sonrası Dönem

Bu dönemde Arap dünyasında edimbilimin alanı genişlemiştir. Edimbilim, bu dönemde farklı dilbilim alanlarıyla karşılaştırmalı çalışmalara konu edilmiştir. Edimbilimsel çalşmalarda; Mes'ûd Sahrâvî, 'İyd Belba', Sâbir el-Habâşe, Ahmed el-Mütevekkil, Hâlid Mîlad, Abdusselam Aşîr, Ömer Belhayr, Yusuf Tağzâvî, Hâfız İsma'îlî el-'Alevî, Muntasır Emîn Abdurrahim ve Nu'mân Bûkurra gibi dilciler bu dönemin önde gelen isimlerindendir. Bu dönemde Kur'ân-ı Kerim'in gerek sürelerinde gerek bütününde söz eylem, gösterim, bağlam ve sezdirim gibi edimbilimsel yaklaşımlar incelenmiştir. Kur'ân kıssalarının üslup açısından değerlendirildiği de görülmektedir. Edimbilimin konularının Arap dili nahiv, belâgat tefsir ve İslam hukuk usûlü gibi İslami ilimlerdeki yerlerinin araştırıldığı çalışmalar da bulunmaktadır. Edimbilim, 2000 yılından sonra İslâmî ilimler alanındaki çalışmalarda daha fazla kendini göstermiştir.

Bu dönemde gönderim ve gönderimle ilgili konular, konuşma uyumu, diyalog, edebi söylem ve edebi söylemin yorumlanması gibi konular İslâmî ilimlerde ve sosyal bilimlerde ele alınmıştır. Belâgat ilimlerinde edimbilimsel yaklaşımın boyutları, kökenleri araştırımıştır. Bu bağlamda belâgat ilminin edimbilim teorisinin kavramlarını konularını bakış açısını yansıttığı gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmıştır. Şairlerin ve edebiyatçıların eserleri edimbilimsel çözümlemeye tabi tutulmuştur. Nahiv ve belâgat ilimlerinin belirli konuları edimbilimsel olarak araştırılmıştır. Arap edebiyatında tartışma sanatının edimbilimsel araştırması, kuranda diyalog sanatı, Arap dilinde nefy ve ispatın edimbilimsel yönü, işlevsel dilbilgisi teorisinde dilsel iletişim stratejileri ve edebi iletişim gibi konular araştırmacıların ilgi odağı haline gelmiştir.

Bağlam, edimbilim ve söz eylem teorisi ışığında Hz. peygamberin hadisleri araştırılmaya çalışılmıştır. Nahiv ilmi, edimbilimsel bir bakış açısıyla ele alınmış ve

dilbilgisel kuralların edimbilimsel boyutları araştırılmaya çalışılmıştır. İnşâî cümlelerin yapısal ve anlamsal boyutu edimbilimsel yaklaşım kapsamında incelenmiştir. Bu dönemde edimbilimle ilgili Fransızca ve İngilizice eserlerden Arapçaya çeviri çalışmaları da bir taraftan devam ettiği dikkatten kaçmayan bir husustur.

Yine bu dönemde görülen diğer bir özellik edimbilimin sadece İslami ilimler bağlamında incelenmemesidir. Zira edimbilim; iletişim, ikna, tartışma, tiyatro konuşmalarının edimbilimsel çözümlemesi ve konuşma stratejilerinin belirlenmesi ve çözümlemesi gibi sosyal bilimler alanında da kendini göstermiştir. Edimbilimin ilkeleri ve geliştirdiği teorilerin Eğitim alanında uygulamalı araştırmaları da yapılmıştır. Ayrıca bu dönemde Arap dünyasında, edimbilim bilişsel bilimlerle ilişkili olarak araştırılmıştır.

1.2.3. Klasik Arap Dili İlimlerinde Edimbilimsel Yaklaşım

Edimbilim, dilbilim sahasında bir bilim dalı olarak yeni olmasına rağmen geçmişe dayanan kökleri vardır. Burada edimbilimsel yaklaşımın bir bilim dalı olarak değil ancak uygulama olarak konu edildiği Arap dili ve islami ilimlerden bahsedilecektir. Edimbilim düşüncesinin uygulandığı Araplardaki en önemli alanlar, belâgat, nahiv, tefsir, nakd, hitâbet ve usûldür.[129]

Klasik Arap dilinde nahiv, belâgat, usûl ve tefsir ilimleri dilin işlevsel ve edimsel yönleriyle ilgilenmişlerdir. Bu ise bu ilim dallarının bazı edimbilimsel özellikleri barındırdığı anlamına gelmektedir. Bunları Ahmed el-Mütevekkil şöyle özetlemiştir.[130]

1. Bu ilimler genel itibariyle Kur'ân'ın anlaşılmasına yönelik ele alınmaktaydı. O zamanlar, cümleler makamlarından bağımsız olarak değerlendirilmezdi. Zira ifadeler tamamlanmış söylemler olarak kabul edilirdi. Bu ilimler, makam ve kelamı, cümlenin yapısal formuyla edimbilimsel özelliklerini birbirine bağlayarak dilsel ifadeleri tefsire ve tevile tabi tutuyorlardı.

2. Geçmiş dönem araştırmaları iki kısımda incelenebilir. Birinci kısım, es-Sekkâî gibi dilciler -yorumlama olarak- dilin edimbilimsel özelliklerine önem vermektedir. Diğer bir ifade ile sözün muhatabın durumuna uygun olması açısından dili incelemektedir. İkinci kısım ise el-Cürcânî gibi dilciler dilin üretimsel özelliğine

---

[129] Halîfe Bûcâdî, "et-Tefkîru'l-Lugavî et-Tedâvulî 'inde'l-'Arab –Mesâdiruhû ve Mecâlâtuhû-", *Mecelletu'l-Âdâb ve'l-'Ulûmi'l-İctimâ'iyye,* 16, 2012, 31-38, 32.

[130] Bûcâdî, "et-Tefkîru'l-Lugavî et-Tedâvulî 'inde'l-'Arab –Mesâdiruhû ve Mecâlâtuhû-", 31-38.

yoğunlaşmaktadır. Dolayısıyla edimbilimsel özellikler ile dilsel araştırmalar birbirinden ayrılmaz bir bütünlük arzetmektedir.

3. Nahiv ve belâgat âlimleri dilsel üsluplarda konuşmacının amaçlarına yani gerçek anlamdan ziyade bağlamın gerektirdiği diğer anlamlara yoğunlaşmışlardır.

Ahmed el-Mütevekkil'in bu görüşleri doğrultusunda klasik Arap dili ilimlerinde edimbilimsel yaklaşımlar, belâgat, nahiv, tefsir ve islam hukuk usulü olmak üzere dört bağlamda incelenebilir. Bu kısımda konu, ayrıntıya girilmeden işlenecektir. Bu kısımda edimbilimsel yaklaşım, belâgat ilmi bağlamında daha çok teorik ve kavramsal ilişki üzerine inşa edilecektir. Edimbilimin belâgat ilmi ile pratik ilişkisi ikinci bölümde sunulacaktır. Nahiv, tefsir ve islam hukuk usûlü bağlamında isekonu kısaca incelenecek ve birkaç örnekle yetinilecektir.

1.2.3.1. Belâgat İlmi Bağlamında Edimbilim

Edimbilim, belâgat ilmi gibi dil dışı unsurları dikkate alarak anlam araştırmalarını sürdürmektedir. Edimbilim, belâgatın ilgilendiği alanda çalışmakta ve onun araçlarını kullanmaktadır.[131] Bu sebeple belâgatın özünde edimbilimsel bir boyut bulunmaktadır.[132] Zira nahiv, belâgat ve tartışma üçlüsünün ondokuzuncu ve yirminci yüzyılda çöküşünden sonra edimbilim, belâgatın yerini almıştır.[133]

Arap belâgatının ve edebî tenkidin başlangıcı, Câhiliye döneminin sonlarında Araplar arasında Kureyş lehçesinin hükümranlığı ve şiirden kazanç elde edilmesiyle başlayan şiir müsabakalarına kadar uzanmaktadır. Bu müsabakaların sonucu olarak edebiyat meclisleri çeşitlenmiş ve Arapların katıldıkları edebiyat ve ticaret panayırlarının sayısı artmıştır. 'Ukaz panayırı bunların en meşhurlarındandır. Bu panayırlarda usta şairlerin hakemlik yaptıkları müsabakalarda şairler şiir inşad ederler ve hatipler hutbe irad ederlerdi.[134] Hakemler, şiirleri birçok yönden değerlendirirlerdi. Yarışmada dereceye giren şiirler Kâbe'nin duvarına asılırdı.[135]

---

131 el-Habâşe, *et-Tedâvuliyye ve'l-Hicâc -Medâhil ve Nusûs-*, 32.

132 Salâh Fadl, *Belâgatu'l-Hitâb ve 'İlmu'n-Nass*, 'Âlemu'l-Ma'rife, Kuveyt 1992, 89.

133 Francois Rastier, *Meanîng and Textuality* (Nşr.: Frank Collins - Paul Perron), Unıversıty of Toronto Press, Canada 1997, 10.

134 Geniş bilgi için bkz. İbrahim Yılmaz, *Panayırlar ve Arap Dili ve Edebiyatının Gelişmesinde Oynadığı Rol*, (Doktora Tezi), AÜSBE, Erzurum 1997.

135 Abdulazîz Abdurrahman eş-Şa'lân, *Min Târihi'l-Belâgati'l-Arabiyye,* Mecelletu Kulliyyeti'l-Lugati'l-Arabiyye Câmiatu'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd, es-Su'ûdiyye 1973, 91-95, 92; Süleyman Tülücü, "Muallakat ve Şairleri Üzerinde Bir Bibliyografya Denemesi 1", *AÜİFD*, 3, 2005, 1-70, 2.

Câhiliye dönemi Araplarının kullandıkları dilin, dilbilgisi kurallarına uygun olduğu kabul edilmektedir. Dilbilgisi kurallarının ihlali hilafet döneminden sonraya tekabül etmektedir. Ayrıca sarf ve nahiv ilmi oluşturulurken cahiliye döneminde kullanılan dil ölçü kabul edilmiştir. Şiir müsabakası, şairlerin sarf ve nahiv kaideleri hususundaki yeterliliklerini ölçmekten ziyade, dili etkili kullanmak, meramını en uygun şekilde beyan etmek ve şiirleriyle duygularını insanlara iletme yetisi bağlamında gerçekleşmekteydi. Araplar, cahiliye döneminde iken sözün gücünü, sözle eylem arasındaki ilişkiyi bilimsel anlamda olmasa da fark etmişlerdi. Zira, "*bir edibin bir sözü için iki kavim büyük muharebe ederdi ve bir sözüyle musalâha ediyorlardı.*[136]

Belâgat kelimesi, بَلَغَ fiilinden türetilmiştir. Bu fiil varmak, ulaşmak anlamındadır. بَلَغَ الْمَكَانَ "*mekâna ulaştı.*" cümlesinde olduğu gibi. Ayrıca yaklaşmak anlamında da kullanılmaktadır. ﴿فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ﴾ "*Sonra müddetlerini doldurmağa yaklaştıklarında*"[137] ayet-i kerimesindeki gibi. الْبَلَاغ yeterlilik anlamındadır. بَلُغَ الرَّجل "*Adam belîğ oldu*" demektir.[138] Belâgat, fesâhatiyle birlikte sözün halin gereğine uygun olmasıdır. Halden maksat özel anlamda konuşmaya sevk eden durumdur.[139]

Belâgatla ilgili değişik tanımlar yapılmıştır. Bazı tanımlara göre belâgat, her kelimeyi kendi yerinde kullanmaktır.[140] Belâgat, anlamı kişiye en güzel surette ulaştırmaktır.[141] Sözü uzatmaktan kaçınmak, amaçlanan anlama yaklaşmak, sözü anlamında kullanmaktır.[142] Belâgat, îcazdır. Îcâz ise hatasız konuşmak ve yavaşlamadan cevap vermektir.[143]

---

136 Bediu'z-Zaman Said Nursi, Zülfikar, Altın Başak Neşriyat, İstanbul 2011, 82.
137 Talak: 65/2.
138 Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir er-Râzî, *Muhtârus'-Sıhâh*, Mektebetu Lübnân, Beyrut 1986, 26.
139 Ali b. Muhammed eş-Şerîf el-Curcânî, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, (2. Baskı) (Nşr. Muhammed Sıddık el-Minşâvî), Dâru'l-Fadîle, Beyrut ts, 43.
140 Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzak el-Murtezâ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arus min Cevâhiri'l-Kâmûs,* I-XL, (2. Baskı), (Nşr: Abdussettâr Ahmed Ferrâc) Matba'atu Hukûmeti'l-Kuveyt, Kuveyt 1965, XVI/563.
141 Ebu Hilâl el-'Askerî, *el-Furûku'l-Luğaviyye* (Nşr: Muhammed İbrahim Selim), Dâru'l-'İlm ve's-Sekâfe, Kahire 1997, 65.
142 Ebû Muhammed Abdullāh b. Muhammed b. Saîd el-Halebî b. Sinan el-Hafâcî *Sirru'l-Fesâha*, (1. Basım), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1982, 212.
143 Ebu Cafer en-Nahhâs Ahmed b. Muhammed b. İsmail. b. Yunus el-Murâdî en-Nahvî, '*Umdetu'l-Kitâb,* (Nşr: Bessâm Abdulvehhâb el-Câbî), Dâru İbn Hazm, 2004, 295.

Belâgatın îcaz olarak tanımlanmasına karşı çıkan Câhiz, belâgatı anlam ve kastın eksiksiz veya fazlasız bir şekilde delile dayanması olarak görmektedir. Bu ise sözün gereksiz uzatma ve kapalılık derecesindeki îcazdan uzak olmasıyla gerçekleşir. Neticede belîğ söz, muhataba anlamı iletmek için gerekli miktarda sözcük kullanmayı ifade eden *müsâvat'*la gerçekleşir. Câhiz, belâgatı miktarı aşmamak ile ilişkilendirir. Çünkü haddinden fazla olan herşey zıttına inkilab eder. Sözü uzatma bıkkınlık verir, maksadını aşar ve genel akışın dışına çıkarsa kusur kabul edilir. Ancak fazla sözle; vurgu, pekiştirme veya tanımlama amaçlanıyorsa fazla söz kusur addedilmez. Çünkü belirginleştirmek, uzatmaya gereksinim duyar; pekiştirmek, tekrarı gerektirir ve vurgu, artırmayı ister.[144]

Belâgat, güzel bir sunum ve kabule şayan bir sureti hâiz olmakla beraber anlamı dinleyenin gönlüne en güzel bir şekilde ulaştırıp, konuşmacının amaçladığı anlamın dinleyicide de karşılık bulmasını sağlayan herşeydir.[145]

Belâgat kavramıyla ilgili şu tanım da kayda değer görünmektedir. Belâgat sözlükte bir şeye varmak ulaşmak anlamındadır. "بَلَغْت الْبَلَدَ" "Ülkeye/beldeye ulaştım." cümlesindeki gibi. Belâgat kelimesi ise bu fiilden türetilmiş bir isimdir. Kelam, anlam ve lafız olarak bütün güzellikleri barındırdığı zaman belîğ olarak isimlendirilmektedir. Güzel anlamlara güzel kelimelerle ulaşmak demektir. Belâgattan maksad, kişinin anlamı bozan îcâzdan ve düşünceyi yoran uzatmadan kaçınarak gönlündeki anlamların kendi ifadeleriyle amacına ulaşmasıdır.[146]

Cürcânî, belâgatı edimbilimsel bir boyutta değerlendirmektedir. Söylemin muhatabın kalbine kolayca ulaşması ve muhatabın konuşmacının kastını yorulmadan anlamasını belâgatın şartlarından kabul etmektedir. Cürcânî, "*Bir söylemin lafzı anlamıyla ve anlamı lafzıyla yarışmadıkça, anlamının kalbe ulaşması lafzının kulağa ulaşmasından geç olmadıkça söylem belîğ olmaz.*" demektedir. Ayrıca Cürcânî aşağıdaki beyitte yer alan "*Kulağa izin almadan giriyor*." ifadesini belâgatın bir özelliği

---

144 Osman Amr b. Bahr el-Câhiz, *er-Resâilu'l-Edebiye*, (2. Baskı), (Nşr. Ali Ebu Melham) Mektebetu'l-Hilal, Beyrut 2002, 53, 54.

145 Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbu's-Sınâ'ateyn -el-Kitâbetu ve'ş-Şi'r-*, (2. Basım), (Nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî-Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahîm), Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 1986.

146 Yahya b. Hamza b. Ali. b. Ibrahim el-'Alevî el-Yemeni Müeyyedbillâh, *et-Tırâzu'l-Mütedammin li Esrâri'l-Belâga ve 'Ulûmi Hakâiki'l-İ'câz*, I-III, Matba'atu'l-Muktetaf, Mısır 1332/1914, 122.

olan sözün muhatabı yormadan anlamın onun kalbine doğrudan ulaşması için kullanmaktadır.[147]

بَلْ لَفْظُهَا مُصَوَّرٌ فِي الذِّهْنِ ... يَدْخُلُ فِي الْأُذْنِ بِغَيْرِ إِذْنِ

Bilakis lafzı zihinde resmedilmiştir, izin almadan kulağa girer. [148]

Belâgatçiler, kelimenin ikinci anlamı için konuşmacının delil yaptığı ve kendisiyle ikinci anlam arasında aracı olan kelimenin ilk anlamının delaletinde sağlam olmasını, ikinci anlama tek başına aracılık yapmasını, konuşmacıyla ikinci anlamın arasında güzel bir elçilik yapmasını ve konuşmacı için ikinci anlama en açık bir şekilde işaret etmesini belâgatın şartlarından kabul etmişlerdir. Bu şekilde anlamın külfetsiz olması ve hızlı bir şekilde muhataba ulaşmasından dolayı muhatap, o ikinci anlamı kelimenin kendisinden anlayabilmektedir.[149] Burada ikinci anlamdan kasıt konuşmacının iletmek istediği anlamdır.

Belâgat terimi; fesâhat, beyan ve berâat kavramları gibi söylemin seslendirme, konuşma ve muhataplara amaç ve gayeleri, içinden geçeni bildirme, yüreğinin derinliklerindekini açığa vurma gibi açılardan bazı konuşmacıların diğerlerine üstünlüğünü ifade etmek için kullanılmaktadır.[150] Cürcânî'nin nazarında belâgat, dilin işlevsel ve edimsel yönüyle doğrudan ilişkilidir.

Belâgat ilmi, iletişim esnasında dinleyene mesajı tebliğ ve onu etkilemek esasına dayanmaktadır. Bu noktada edimbilim ve belâgat arasında birleşim noktaları ortaya çıkmaktadır. Zira her ikisi de konuşmacılar arasındaki iletişim, tebliğ ve etki perspektifiyle dil araştırmalarını yürütmektedir. Karşılıklı etkileşime dayalı olarak konuşmacı ve dinleyen arasındaki iletişim uygulaması olmasından dolayı belâgat, özünde edimbilimdir. Belâgat ve edimbilim bağlam faktörünü hesaba katarak dili muhatabı etkileme aracı olarak görme noktasından ittifak etmektedirler.[151]

Edimbilim ve belâgat arasında yakından ilişki vardır. Zira edimbilim dilin kullanımı, kullanıldığı bağlam ve kullanıcılarıyla ilgilendiği gibi belâgat ilmi de

---

147 el-Curcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, 43.

148 İbnu'l-Mustevfî, Ebü'l-Berekât Şerefüddîn el-Mübârek b. Ahmed b. el-Mübârek el-Lahmî el-Erbîlî, *Târihu Erbil*, (Nşr: Sâmî b. es-Seyyid Hamâsu's-Sakkâr), Dâru'r-Reşit li'n-Nşr, Irak 1980, 67.

149 Ebû Bekr Abdulkāhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Curcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, (Nşr: Mahmud Muhammed Şâkir), Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 2004, 267.

150 el-Curcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, 43.

151 Salâh Fadl, 89.

özellikle me‘ânî ve beyan kısmı, dili konuşmacı ve dinleyici açılarından ele almakta ve bilhassa bağlam ile doğrudan ilgilenmektedir. Bu yüzden, söylemin makama uygunluğu ve bağlam koşullarına riayet etme gerekliliği belâgat ilminin en önemli özelliğidir.[152] Nitekim sözün muhatabın haline uygun bir şekilde söylenmesi belâgatın en yaygın tanımlarından birisi olmuştur.

Modern dilbilim çalışmalarının başlamasıyla dilbilgisi, belâgat ve tartışma üçlüsünün düşüşünden sonra edimbilim belâgatın yerini almıştır. Belâgat ilmi konuşma ve yorumlama eylemlerinin selametli bir şekilde icra edilmesi için gerekli ön koşulları sunmaktadır. Edimbilim de bağlama dayalı olarak konuşma çözümlemesi yapmaktadır.[153] Edimbilim, belâgatın ilgilendiği alanda çalışma ve araçlarını kullanma bakımından belâgat ilmiyle ortak özellikler taşımaktadır.[154]

Sözün halin gereğine mütabakat problemi, belâgat ilminin en önemli meselelerindendir. Çünkü söylemde belâgatın gerçekleşmesi bu mütabakata bağlıdır. Belâgatın kaybolması ise bu mütabakatın gözükmemesinden kaynaklanmaktadır. Söz ve bağlam arasındaki bu sıkı bağ, edimbilim ve belâgatı birleştiren önemli noktalarından birisidir.

Belâgat ilmi söylemin muhatabın haline ve makamın gereğine muvafık olmasına önem vermektedir. Bir söylemin belîğ olmasının ön şartı terkib ve i’rab bakımından doğru olmasına bağlıdır. Belirli ve kasıtlı olarak bir söz edimi gerçekleştirmek için ihmal edilen nahiv kuralı dışında, dilbilgisi bakımından hatalı olan bir söylem belîğ kabul edilmemektedir.[155]

20. yüzyılda batı dünyasında söylem çözümlemesinde karşılaşılan problemler, klasik Arap belâgat ilminin doğrudan ilgilendiği alanlardır. Edimbilimin ortaya çıkışı; dilbilgisi ve anlambilimin söylem çözümlemesinde yetersiz kalması, söylemin yapısal anlamının konuşmacının amacından farklı olması ve bu durumun iletişim tarafları açısından bir problem teşkil etmemesi gibi sebeplere dayanmaktadır. Bu durumlar, Arap belâgat ilminde detaylı olarak işlenmiştir. Örneğin takdim-tehîr, zikir-hazif, üslûbu’l-kasr, îcaz, itnab, müsâvat gibi konuların çıkış noktası iletişim taraflarıyla doğrudan ilgili

---

152 el-Habâşe, *et-Tedâvuliyye ve’l-Hicâc -Medâhil ve Nusûs-*, 31.
153 Rastier,10.
154 el-Habâşe, *et-Tedâvuliyye ve’l-Hicâc -Medâhil ve Nusûs-*, 32.
155 Sâbir el-Habâşe, *Min Kadâya’l-Fikri’l-Lisâniyyi fi’n-Nahv ve’d-Delâle ve’l-Lisâniyye*, (1. Baskı), Dâru Safahât, Suriye 2009, 20.

konulardır. Cümlelerin yapısı dışındaki anlamlara delâlet etmesi yine me‘âni ve beyan ilimlerinin kapsamı içinde ele alınmaktadır. Soru cümlesi yapısında olan bir ifadenin farklı anlamlara delâlet etmesi gibi. ﴿ويوم يناديهم فيقول أين شركائي الذين كنتم تزعمون﴾ "Ve o gün (Allah), onlara (o müşriklere) seslenir de: (Kendilerini bana ortak) zannetmekte olduğunuz ortaklarım nerede?" [156] ayet-i kerimede أَين edatı ile cümlenin yapısı soru formundadır. Ancak kast edilen anlam soru değildir. Ayette Mütekellim-i Ezeli'nin ayetin muhataplarını kınadığı ve azarladığı anlaşılmaktadır. Zira kıyamet gününde herkes kendisine yardım edecek ve kendisini cehennem azabından kurtaracak kişiye muhtaçtır.[157] İşte o dehşetli günde Allah (cc) (cc) müşriklere, kâfirlere istifham formunda hani nerede benim ortağım olduğunu düşündükleriniz? Sorusuyla onlara ortak olarak zannedilen varlıkların yerini sormamakta bilakis Allah'a ortak koşulan varlıkların kıyamet gününde hiçbir hükümü olmadığını ifade etmektedir. Bu gibi zımni anlamlar ile müşrikler kınanmış ve azarlanmıştır. Bunun gibi söylemin zahirinden anlaşılamayacak anlamlar emir, yasaklama, temenni, nida ve haberi cümle formlarında da gözükmektedir. Bu anlamların tespiti, belâgat ilminin ilgi alanına girmektedir. Edimbilim de sözün zahirinde gözükmeyen bu gibi anlamları konu edinmesi açısından belâgat ilmiyle ortaklık göstermektedir.

1.2.3.2. Nahiv İlmi Bağlamında Edimbilim

Nahiv, sözlük anlamı olarak yön, yönelme, kast gibi anlamları vardır. Istılah olarak Arapça cümle yapısında kelimelerin sonuyla ilgili hükümleri konu edinen bilim dalıdır. Nahiv ilmi, Arapça konuşurken dili hatalardan korumayı sağlar.[158] Söylemde nahiv, yemekte tuz gibidir. Zira söylem, ancak i‘rab ve tertibten oluşan nahiv kurallarına riayet edilince hatalardan arınır, doğrulur ve konuşmacı tarafından amaçlanan anlamların faydası ortaya çıkar. Aksi takdirde ifadeler bozuk ve anlaşılmaz olur. İ‘râb, konuşmacının gönlündekini ifade etmesi, amacını açıklaması, anlam karmaşasını gidermesidir.[159] İ‘rab, bir anlam göstergesi olarak kişiye; farklı anlamları

---

156 Kasas: 28/62.
157 es-Sekkâkî, 315.
158 Abdulhamîd, *et-Tuhfet's-Seniyye bi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Âcurrûmiyye*, 4.
159 Ebû Bekr Abdulkāhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Curcânî, *Esrâru'l-Belâğa*, (Nşr. Mahmûd Muhammed Şâkir), Dâru'l-Medenî, Cidde 1991, 71-73.

ifade edebilme, bir söylemi farklı şekillerde anlatabilme ve anlam inceliğini ifade edebilme gibi farklı imkânlar sunmaktadır.[160]

Nahiv ilmi, asıl anlamı ifade edebilmek için belli kurallar ve Arapların sözlerinden çıkarılan ölçütlerin yardımıyla hatalardan sakınarak kelimeler arasındaki terkibin nasıl oluşturulacağını kişinin bilmesidir.[161] Bu ise sözün kendisi için dizildiği amaçlar doğrultusunda kelimeler arasındaki nahiv anlamlarını gözetmekle olur.[162]

Nahiv alimi, Arapça ifadeleri kelime ve cümlelerinin i'rabı bakımından inceler. Basit ve bileşik cümlelerin şart cümlesi gibi terkiplerinde gerekli olan durumları araştırır. Aynı zamanda fiil, isim ve bunlardan türeyen kelimeler ve fiilerin müteallaklarının delâlet ettiği anlamların sınırları içinde takdim-tehir, zikir-hazif gibi söylemde bulunabilecek durumlar da onun ilgi alanına girer.[163]

Nahiv, i'rab ve sarf olmak üzere iki tür bilgiyi içermektedir. Yani nahiv ilmi, Arapça ifadelerle ilgili kelime ve cümle bazında olmak üzere iki kısımda câri olan kuralları kapsamaktadır. Kelime bazında olan kurallar sarf ilmi, cümle bazında olanlar ise i'rab ilmi çerçevesinde ele alınmaktadır. Cümle açısından olan kuralların bir kısmı i'rabla ilgili bir kısmı i'rab dışıdır. Sarf ilminin iki kısmı vardır. Biri kelimeyi anlam özelliklerine uygun olarak ism-i tasğir, ism-i fail, ism-i meful gibi farklı kiplerini belirlemek, diğeri ise farklı bir amaç için kelimenin yapısından ziyade, hazif, ibdal, kalb, nakl, idğam gibi değişiklileri ele almaktır. Zira tasrif, amaçlanan anlam için kelimenin yapısında uygulanan değişikliklerden ibarettir.[164]

Nahiv ilmi, cümle ile ilgili kuralları inceleyen bir disiplin olması hasebiyle edimbilimle ilişkisi bu yönüyle açıklanabilir. Her hangi bir nahiv kitabı incelendiğinde kurallar ve bu kuralların istisnalarının bulunduğu görülmektedir. İstisna olarak belirlenen bu kısımlar, genellikle edimbilimseldir. Nahiv ilminin bir çok meselesi edimbilimsel yaklaşım ile ilişkili olmakla birlikte konu birkaç örnekle açıklanacaktır.

---

160 Yusuf Akçakoca, Arap Dili Sözdiziminin Anlambilim Boyutu –Cümle Ögeleri, Kurgusu ve Anlam- Kimlik Yayınları, Kayseri 2019, 55,56.

161 es-Sekkâkî, 75.

162 el-Curcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, 55.

163 Abdurrahman Hasan Habenneke el-Meydânî, *el-Belâgatu'l-Arabiyye Ususuhâ ve 'Ulûmuhâ ve Funûnuhâ,* I-II, (1. Baskı), Dâu'l-Kalem ve ed-Dâru'ş-Şâmiyye, Beyrut ve Dımaşk 1996, 137.

164 Ebû Muhammed Bedruddin Hasan b. Kasım b. Abdullah b. Ali el-Murâdî, *Tevdîhu'l-Mekâsid ve'l-Mesâlik bi Şerhi Elfiyyeti İbn Mâlik,* I-VI, (Nşr. Abdurrahman Ali Süleyman), Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kâhire 2001, V/1508.

Nahiv ilmindeki istisna konusu ele alındığında bazı kuralların edimbilimsel yaklaşımla açıklanabileceği gözlenmektedir. Mesela müstesnanın hazfi meselesinde, muhatabın bilgisiyle yetinerek müstesnanın hazfedilebileceği söylenmektedir. Örneğin "عِنْدي درهم لَيس غَيرَ" "*Bende sadece bir dirhem vardır.*" cümlesinde konuşmacı muhatabın bilgisine güvenerek müstesnayı hazfetmiştir. İstisna edatı olan غير ise merfu yapılmıştır.[165] Çünkü muhatap konuşmacının maksadını anladığında ليس ile beraber kullanılan إلا ve غير dan sonra müstesna hazfedilir. Müstesna minh de muhatabın bilgisine bağlı olarak hezfedilebilir. Örneğin: "ما جاءِني إلّا زيدٌ" "yalnızca Zeyd bana geldi" ifadesinden maksat "ما جاءِني أَحدٌ إلّا زيدًا" " Zeyd'den başka hiç kimse bana gelmedi" demektir.[166]

Bir diğer örnek, harf-i cerrin hazfi ile ilgilidir. Harf-i cerrin hazfi belli kurallar dâhilinde uygun görülmektedir. Nahiv ilmi açısından harf-i cerrin hazfi kapalılığa sebeb olacak durumlarda konuşmacı kapalılığı arzularsa uygundur. Örneğin: "رغبت أَنْ أَفْعل" cümlesi muhatap açısından kapalılık arz etmektedir. Zira رغب fiilinin anlamı, harf-i cer ile netleşmektedir. في harfi cerriyle istemek عن harfi cerriyle istememek anlamındadır.[167] Nahiv ilmindeki harfi cerrin düşürülmesiyle ilgili olan bu konu edimbilimsel bir boyuta sahiptir.

Temyiz konusunun da edimbilimsel bir yönü vardır. Şöyleki: Konuşmacının kastı bağlamdan anlaşılırsa temyîz hazf edilebilir. عِنْدي عِشْرونَ، واشْتريت ثَلَاثِين، وملَكْت خَمْسةَ وأَربعِين örneklerinde görüldüğü üzere temyiz hazfedilmiştir. Konuşmacının kastı bilinmezse ve konuşmacı kapalılığı kaldırmak isterse temyizin zikri gerekli olur. Eğer

---

165 Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezid. b. 'Abdulekber es-Semalî el-Ezdî Ebu'l-'Abbâs el-Muberrid, *el-Muktadab,* I-IV, (Nşr. Muhammed Abdulhâlik 'Uzayme), el-Lecnetu İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî, Mısır 1994, IV/269

166 Muvaffaku'd-Dîn b. Ya'îş, *Şerhu'l-Mufassal,* I-X, İdaretü't-Tıba'atı'l-Müniriyye, Mısır Ts. II/95,96

167 Mustafa el-Galâyînî, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye,* I-III, (30. Baskı), Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 1994. I/49.

konuşmacı gayesinin anlaşılmasını istemezse temyîzi hazfeder. Konuşmacının muhatabıyla ilişkisi çerçevesinde konuşmacı, kapalılık istediğinde temyîzi hazfeder, açıklık istediğinde ise zikreder. Bu, konuşmacının amacına göre değişiklik göstermektedir.[168]

Yukarıdaki örneklerden anlaşıldığı üzere nahiv ilmi edimbilimsel bir boyuta sahiptir. Nahiv ilminin kuralları belirlenirken edimbilimin ayırıcı özelliklerinden olan konuşmacı, muhatap, bağlam ve amaçlılık gibi hususlar göz önünde bulundurulmuştur.

1.2.3.3. Tefsir İlmi Bağlamında Edimbilim

Tefsir, sözlükte açıklamak anlamındadır. Terim olarak Allah'ın muradını göstermesi yönünden Kur'ân-ı Kerimi araştıran ve açıklamaya çalışan ilimdir.[169] Tefsir, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) indirilen kitabı anlama, onun anlamlarını açıklama, hüküm ve hikmetlerini Kur'ân'dan çıkarma ilmidir. Tefsir ilmi hakkında araştırma yapan kişi, dilbilim, nahiv, sarf, beyan, islam hukuk usûlü, kıraat, sebeb-i nüzul ve nasih-mensuh gibi ilimlere sahip olması gerekmektedir.[170]

Edimbilim araştırmalarının temellendiği bağlama dayalı anlam, tefsir iliminin başvurduğu önemli bir hususdur. Kur'ân'ın anlaşılmasını amaç edinen tefsîr ilmi, bağlamı dikkate almaktadır. Kur'ân'ın doğru anlaşılması için bağlam gibi metnin zahirinde gözükmeyen unsurların farkında olunması da ayrıca önemlidir. Bağlamla ilgili aşağıdaki açıklamalar konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Kur'ân'ın tefsiri iki şekilde yapılmaktadır. Birinci kısım, Hz. Peygamber, sahabe ve tabiînin öncülerinden naklen gelen tefsirdir. İkinci kısım ise bu kaynaklardan naklen gelmeyen tefsirdir. Naklen gelmeyen tefsirde ayetler, kelimelerin Arap dilindeki anlamları ve cümledeki bağlamı esas alındığında anlaşılmaktadır. Zira Kur'ân ayetleri, kelimelerin temel anlamları ile yorumlanabildiği gibi bağlam ile kelimelerin kazandıkları yeni anlamların ışığında da tefsir edilebilmektedir. Klasik dönemde bu anlamlar belâgat ilmi çerçevesinde tespit edilmeye çalışılmıştır. Anlam karmaşası yaşandığında bu etmenler anlamı belirginleştirmektedir. Zira bağlama dayalı anlam;

---

168 Ebu'l-Feth Osman b. Cinnî, *el-Hasâis*, I-III, (Nşr. Muhammed Ali en-Neccâr), el-Mektebetu'l-'İlmiyye, Mısır 1952, II/378.

169 Muhammed Abdulazîm ez-Zerkânî, *Menâhilu'l-'İrfan fî 'Ulûmi'l-Kur'ân,* I-II, (Nşr. Fevvâz Ahmed Zümerli), Dâru'l-Kitabi'l-'Arabî, Beyrut 1995, II/3.

170 Bedreddîn Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, I-IV, (Nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Dâru't-Turâs, Kahire 1957, 13.

mücmelin açıklanması, amaçlanan anlamın tespiti, genelin özelleşmesi, mutlakın sınırlandırılması ve anlamın çeşitlenmesi gibi konularda yol göstermektedir. Bağlam, konuşmacının kastının anlaşılmasında da etkin rol oynamaktadır. Nitekim bağlamı göz ardı eden hataya düşer ve isabetli bir yorum geliştiremez.[171] ﴿ذُقْ انَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ﴾ "Haydi tat bakalım azabı, hani yalnızca sen güçlü ve üstündün!"[172] bu ayetteki güçlü ve üstün kelimeleri ile dünyada kibirli davranarak hiç bir şeye muhtaç olmadığını düşünen ve sorumsuzca davranan insanın acı sonu istihzayla anlatılmıştır.[173] Bağlam sayesinde aziz ve kerim kelimelerinin anlamları aksine inkılab etmiş ve ayetin muhatabı olan kişinin maskara olduğu ifade edilmiştir.[174]

Tefsir usûlünde bağlamın ölçü alındığının bir örneğini, كيف soru edatının kullanımında görmek mümkündür. Bu edat normalde soru edatı iken kullanıldığı bağlama göre tenbih, kınama, şaşırma, inkâr, sakındırma ve pekiştirme gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Bu durum dikkate alınarak bu edatın geçtiği ayetler bağlam esaslı tefsir edilmiştir.[175] Bununla ilgili örnekler şöyle sıralanabilir:

Kınama anlamında:[176] ﴿كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ وَكُنْتُمْ اَمْوَاتًا فَاَحْيَاكُمْ﴾ "*Siz cansız iken sizi dirilten Allah'ı nasıl inkâr ediyorsunuz!"*[177]

İnkâr anlamında:[178] ﴿كَيْفَ يَهْدِي اللّٰهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ اِيمَانِهِمْ وَشَهِدُوا اَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ﴾ "*İnandıktan, Peygamber'in hak olduğuna şehadet ettikten ve kendilerine açık*

---

171 ez-Zerkeşî, II/172-200.
172 Duhan: 44/49.
173 Kızılkaya, *Arap Dilinde Kâmin Meseller*, 181.
174 Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî el-Havarizmî, *Tefsîru'l-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fi Vucûhi't-Te'vîl*, (3. Baskı), (Nşr. Halil Me'mûn Şîhâ), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2009, 1003.
175 ez-Zerkeşî, IV/330-332.
176 Ebu'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed el-Ma'rûf bi'r-Râgıb el-İsfahânî, *Tefsîru'r-Râgıb el-İsfahânî,* I-V, (1. Baskı), (Nşr. 1. Cilt Muhammed Abdulazîz Besyûnî), Kulliyyetu'l-Âdâb Câmi'atu Tanta, Tanta 1999; (Nşr. 2, 3. Cilt 'Âdil b. Ali eş-Şiddî), Dâru'l-Vatan, er-Riyâd 2003; (Nşr. 4, 5. Cilt Hind Binti Muhammed b. Zâhid Serdâr), Kulliyyetu'd-Da've ve Usûlu'd-Dîn Câmiatu Ümmi'l-Kurâ, Mekke 2001, I/133.
177 Bakara: 2/28.
178 Ebû İshâk Ahmed el-Ma'ruf bi'l-İmâm es-Sa'lebî, *el-Keşfu ve'l-Beyân el-Ma'rûf Tefsîru's-Sa'lebî,* I-X, (Nşr. el-İmâm Ebî Muhammed b. 'Âşûr), Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut 2002, III/108; Ebî Muhammed el-Huseyn b. Mes'ûd el-Begavî, *Tefsîru'l-Begavî Me'âlimu't-Tenzîl,* I-VIII, (1. Baskı), (Nşr. Muhammed Abdullah en-Nemr ve diğerleri), Dâru Taybe, er-Riyâd 1986, II/64

deliller geldikten sonra, inkâra sapan bir milleti Allah (cc) (cc)nasıl doğru yola eriştirir!"[179]

Tehdit anlamında:[180] ﴿فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ﴾ "*Bak zâlimlerin âkıbeti nasıl oldu!*"[181]

Yine soru edatlarına bir örnek olarak هل soru edatının kullanımı zikredilebilir. ﴿فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ "*Artık müslüman olur musunuz*!"[182] Bu ayetteki soru üslûbu emir anlamında kullanılmıştır.[183]

Soru ifadelerindeki bu durum; emir, nehiy, temennî ve nida ifadelerinde de geçerlidir. Bu yapılar, konuşmacının kastı, bağlam ve muhatabın durumuna göre farklı anlamlar kazanmaktadır.[184] Tefsirlerde bu anlamlar açıklanmıştır. Bununla ilgili olarak birkaç örnek verilecektir.

Emir ifadesi dua anlamında kullanılmaktadır. Burada konuşmacı ve muhatabın konumsal özelliklerinden dolayı emir yapısı dua anlamı kazanmaktadır. Emir ifadesi alt bir makamdan üst bir makama yönelik kullanıldığında gerçek anlamının dışına çıkıp dua anlamı kazanmasına sebep olmaktadır. Bunun örneklerini tefsirlerde görmek mümkündür. ﴿رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ﴾ "*Rabbim, verdiğin nimetlere şükretmemi bana ilham eyle*."[185] ayeti kerimesinde emir kipi dua anlamında kullanılmıştır.

Konuşmacının gayesi doğrultusunda emir üslûbu izin anlamında da kullanılmaktadır. ﴿وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ﴾

---

179 Âl-i ʻİmran: 3/86.

180 Nâsıruddîn Ebi'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî eş-Şâfi'i el-Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl el-Muʻarref bi Tefsîri'l-Beyzâvî,* I-V, (Nşr. Muhammed Abdurrahman el-Marʻaşlı), Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut Ts. III/113.

181 Yunus: 10/39.

182 Hud: 11/14.

183 Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmiʻ li-Ahkâmi'l-Kurân ve'l-Mübeyyin lima Tedammenehu mine's-Sünneti ve Âyi'l-Kurân,* I-XXVI, (1. Baskı), (Nşr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2006, 11/83.

184 el-Kazvînî, 135-147.

185 Neml: 27/19.

"*Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarıncaya) kadar yiyin, için.*" [186] ayet-i kerimesinde emir kipi izin verme anlamı taşımaktadır.

Tefsir ilminin edimbilimsel yaklaşıma sahip olduğunun bir diğer boyutu Kur'ân'ın olayları anlatırken takip ettiği yönteminde gözükmektedir. Zira Kur'ân, olaylardan kronolojik bir sıra gözeterek değil kendine özgü üslûbuyla muhataplarının hallerini gözeterek bahsetmektedir.[187] Kur'ân'ın anlaşılması için uğraşan tefsir ilmi, Kur'ân'nın bu özelliğini dikkate alarak açıklamalar geliştirmiştir. Bu yönüyle tefsir ilminin edimbilimsel yaklaşımlar içerdiği sonucuna varılabilir.

Görüldüğü üzere tefsir ilmi ve usûlünde edimbilimsel yaklaşımla anlamlandırma yapılmaktadır. Konu hakkında verilebilecek çok örnek bulunmakla beraber çalışmanın bağlamı dikkate alınarak birkaç örnekle yetinilmiştir.

1.2.3.4. Usul İlmi Bağlamında Edimbilim

Usul âlimleri, Kur'ân ve hadisleri anlamlandırma ve onlardan hükümler çıkarmada dilbilimsel edimbilim yaklaşımlarını kullanmışlardır. İslâmî ilimlerde usûl kelimesiyle genellikle fıkıh usûlü kast edilmektedir. Fıkıh kelimesi sözlükte mutlak anlayış, ince şeyleri anlamak ve konuşmacının söyleminden amacını çıkarmak anlamına gelmektedir.[188] Konuşmacının söylemindeki amaç ifadesi, lafzın sözlük anlamının dışında kazandığı anlamlara delâlet etmek içindir. Bununla fakîh, temel anlamı bilme hususunda sözlükbilimci ile aynı doğrultudadır.[189] Terim olarak fıkıh, tafsili delillerden elde edilen amelî şeriatın hükümlerini bilmektir. Hükümle ilgili olan gizli anlama vakıf olmak ve isabet etmektir. Dikkatle incelemeye gereksinim duyan ictihad ve görüşten çıkarılan bir ilimdir.[190]

Usûlu'l-fıkh ise fıkhın delillerini ve onlardan nasıl istifade edileceğini ve istifade edenin halini bilmektir.[191] Usûlu'l-fıkhın temel amacı, Kur'ân'dan Allah'ın (c.c.) ve sünnet-i nebeviyeden Hz. Peygamberin (s.a.v.) maksatlarını sağlam bir şekilde

---

186 Bakara: 2/187.

187 Muhammed Seyyid Tantâvî, *et-Tefsîru'l-Vasît li'l-Kur'âni'l-Kerîm,* I-XV, (1. Baskı), Dâru Nehdati Mısır, Kahire 1997-1998, VI/33.

188 Abdulbâsid b. Musa b. Muhammed b. İsmail el-'Almevî, *el-'İkdu't-Telîd fî İhtisâri'd-Düreri'n-Nedîd*, (1. Baskı), (Mervân el-'Atiyye), Mektebetu's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Mısır 2004, 68.

189 Şeyhu'l-İslâm Alî b. Abdilkâfî es-Subkî ve Veleduhû Tâcuddîn Abdulvehhab b. Alî es-Subkî, *el-İbhâc fî Şerḥi'l-Minhâc*, (1. Baskı), (Nşr: Şaban Muhammed İsmail), Mektebetu'l-Külliyyati'l-Ezheriyye, Kahire 1981, 27.

190 eş-Şerîf el-Curcânî, 141, 142.

191 Abdülkâfî es-Subkî ve Alî es-Subkî, 19.

anlamaktır. Kelimelerin salt temel anlamlarının bu gayeyi gerçekleştirmekten uzak olduğunun anlaşılmasıyla; usûl âlimleri dilin edimbilimsel yönüne önem vermişlerdir.[192]

Usul âlimleri, dilin edimbilimsel yönüyle ilgilenmişlerdir. Söz eylem teorisinin en belirgin örnekleri fıkıh usûlünde *elfâzu'l-'ukûd* başlığı altında ele alınmıştır. Söz ile kişinin ne gibi eylemler gerçekleştirdiği ve ne gibi sorumluluklar altına girdiği bu ilim kapsamında ele alınmıştır. Toplumsal veya bireysel dini eylemleri gerçekleştirmede kullanılan bu ifadeleri, bunlardan doğan dilsel üslupları ve iletişimsel gayeleri incelemede ve belirlemede kullanmışlardır. Usulcüler, söylemin kapsadığı eylemleri fıkıh açısından ele almışlardır.[193] Birbirinden farklı itibarlara binaen anlamın taksiminde usûlcüler farklı noktalara dikkat çekmişlerdir. Bu itibarlar şu şekilde özetlenebilir:

1. Anlam, konuşmacı ve dinleyici itibarı ile konuşmacının amacını ifade eden gerçek ve dinleyicinin anladığını gösteren göreceli olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

2. Lafza verilen ilk anlam itibarı ile anlam; uyumluluk, belirlilik ve gereklilik olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

3. Lafız, efradını kapsama itibarı ile umum, husus ve müşterek olmak üzere üçe ayrılmaktadır.

4. Kullanım ve yaygınlık, zaman ve topluma göre değişen yönleri itibariyle anlam, gerçek ve mecaz olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

5. Açıklık ve kapalılık itibarı ile açık anlam zahir, nass, müfesser ve muhkem; kapalı anlam müteşabih, müşkil, mücmel ve hafî şeklinde taksim edilmiştir.

6. Anlamlandırma yolları itibariyle metnin ibareleri, işareti, içeriği ve gerektirdiği anlamlar şeklindedir.[194]

Bağlam, edimbilimin anlam tespitinde başvurduğu önemli unsurlardan biridir. İslam hukuk usûlünde de bağlam, mücmel ifadelerin açıklanmasında, anlam ihtimallerinin belirlenmesinde ve sözün amaçlanan anlamına indirgenmesinde esas alınan bir yoldur. Bağlamın bu şekilde anlaşılması İslam hukuk usûlü ilkelerindendir.[195]

---

[192] Muhammed Muhammed Yunus Alî, *'İlmu't-Tehâtubi'l-İslamî -Dirâse Lisâniyye li-Menâhic-i 'Ulemâi'l-Usûl fî Fehmi'n-Nass-*, (1. Baskı), Dâru'l-Medâri'l-İslamî, Beyrut 2006, 25.

[193] Mes'ûd Sahrâvî, "el-Ef'âlu'l-Kelâmiyye 'inde'l-Usûliyyîn –Dirâse fî Dav'i'l-Lisâniyyâti't-Tedâvuliyye-", *Meceletu'd-Dirâsâti'l-Lugaviyye*, 2 (6), 2004, 194-242, 202.

[194] Geniş bilgi için bkz. Yunus Alî, *'İlmu't-Tehâtubi'l-İslamî -Dirâse Lisâniyye li Menâhic-i 'Ulemâi'l-Usûl fî Fehmi'n-Nass-*, 23-118.

[195] Takıyyuddin b. Dakîk el-'İyd, *İhkâmu'l-Ahkâm Şerhu 'Umdeti'l-Ahkâm,* I-II, (Nşr. Ahmed Muhammed Şâkir), Alemu'l-Kütüb, Kahire 1987, II/216.

Zira bağlamın değişmesi hükümlerin değişmesine sebep olmaktadır.[196] Aynı zamanda bağlam ve karineler, konuşmacının söyleminde kast ettiği anlamı gösterir.[197] Bağlam ile elde edilen anlamın delile dayanması gerekmez. Bu durum, kelamdan amaçlanan anlam anlaşıldığında ve zorluğundan dolayı delil istenildiğinde geçerlidir.[198]

İslam hukuk usûlünde edimbilimin konularından olan söz eylem teorisinin önemli bir kısmını teşkil eden elfâzu'l-'ukûd, edimbilimsel bir boyutta ele alınmıştır. Zira elfâzu'l-'ukûd ile konuşmacılar dış dünyada sosyal bir eylem gerçekleştirmektedirler. İslam hukuk usûlünde ayrıca anlamın belirlenmesi bağlam, konuşmacının amaçladığı ve muhatabın anladığı anlam gibi edimbilimsel etkenlere dayandırılmıştır. Dolayısıyla islam hukuk usûlünde edimbilimsel yaklaşımın ilkelerinin kullanıldığı gözükmetedir.

[196] Dakîk el-'İyd, *İhkâmu'l-Ahkâm Şerhu 'Umdeti'l-Ahkâm,* I/151.
[197] Dakîk el-'İyd, *İhkâmu'l-Ahkâm Şerhu 'Umdeti'l-Ahkâm,* II/21.
[198] Dakîk el-'İyd, *İhkâmu'l-Ahkâm Şerhu 'Umdeti'l-Ahkâm,*I/388.

İKİNCİ BÖLÜM

EDİMBİLİMİN KONU VE KAVRAMLARININ ARAP DİLİ VE BELÂGATINDAKİ YERİ

2.1. EDİMBİLİMSEL YAKLAŞIMIN ANA KAVRAMLARI VE ARAP DİLİ GELENEĞİNDEKİ YERİ

Edimbilimin bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasına sebep olan etkenler anlamsal değişime sebep olan *amaçlılık, konuşmacı, muhatap ve bağlam*dır. Diğer bir ifade ile edimbilimin bu dört unsur üzerine inşa edildiği söylenebilir. Bu kısımda ele alınacak olan unsurlar, bu bölümün ikinci kısmında işlenecek olan konuların edimbilim kapsamında ele alınmasına sebep olmuştur. Diğer bir ifade ile edimbilimin konuları sentaks ve semantik gibi dilbilimin farklı alanlarında konu edilmektedir. Ancak edimbilim, *amaçlılık, konuşmacı, muhatap ve bağlam* gibi dil dışı unsurların etkisiyle anlam değişimine uğradığı için bu konuları kapsamına dahil etmiştir. Bu sebeple çalışmanın bu kısmında bu unsurlar üzerinde ayrıca durulacaktır. Bu dört unsur edimbilim ve Arap dili geleneğinde ayrı ayrı incelenecektir.

2.1.1. Amaçlılık

Amaçlılık, bireyin bilinçli olarak gerçekleştirdiği eylemlerle ilgilenir.[199] İletişim, insan tarafından gerçekleştirilen bilinçli bir eylem olması hasebiyle amaçlılık, dilbilim sahasında araştırmalarda dikkat çeken bir husus olmuştur. İletişim eylemi yahut başarılı bir iletişim göndericinin alıcıya bir şey düşündürmeyi yahut yaptırmayı amaçlaması ile beraber alıcının da bu durumun farkında olmasından ibarettir.[200] Burada önemli olan konuşmacının kullandığı dilin dilbilgisel ve mantıksal kurallara uygun olmasıdır. Aksi halde iletişimdeki asıl amaç gerçekleşmez.[201] Bu durum iletişim taraflarının birbirlerini anlayabilecekleri ortak bir dil kullanmalarıyla mümkündür.

2.1.1.1. Edimbilim Geleneğinde Amaçlılık

Edimbilim geleneğinde amaçlılık ilkesi, iletişimin hatta dilin olmazsa olmazlarındandır. Edimbilimin hareket noktası konuşmacının söylemdeki amacını ve bu

---

199 Gamze Aksan Eroğlu ve İlknur Ekiz Ataşer, "Fenomenolojik Araştırma", Şebnem Arslan (Ed.), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Nicel, Nitel ve Karma Tasarımlar İçin Bir Rehber*, (ss. 257-274), Eğitim Yayınevi, Konya 2018, 261.

200 Levinson, *Pragmatics*, 16.

201 Tüfekçi Can, 97.

amacın söylemi nasıl etkilediğini araştırmaktır. Sözdizimi ve anlambilimi, dilsel ifadelerin çözümlemesinde çaresiz bırakan en önemli husus konuşmacının niyetinin söyleminden farklı olabilmesidir. İşte tam bu noktada edimbilim devreye girmektedir. Edimbilim, göndericinin dil birimlerini kullanırken amaçladığı anlamı çözmeye çalışmaktadır. Edimbilimi anlambilimden ayıran temel nokta budur. Amaçlılık, edimbilimin öncülerinden olan Searle'e göre söz eylemler açısından da ayrı bir öneme sahiptir.[202] Dilbilimsel edimbilimin klasikleri de amaçlılığı sözlü iletişimin ön şartı olarak görmektedir.[203] Kısaca bir yerde iletişim varsa orada amaçlılık vardır. Dilin kullanımı bireylerin söylemleriyle amaçlarını açığa vurmasıdır.

Edimbilim geleneğinde sadece konuşmacının niyeti değil, aynı zamanda dinleyicinin de bu niyet hakkındaki farkındalığı iletişimin ön şartı olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, mesajın sonucu olarak dinleyicinin zihninde üretilen inancın konuşmacının konuşmasının nedeni olması gerekmektedir.[204]

Modern dilbilimsel anlam araştırmaları, söylemdeki anlamın muhatabı bilgilendirmenin yanında konuşmacının kastına bağlı olduğunu da göstermiştir.[205] Zira göstergeler ve ifadeler niyet sayesinde nesnelerine gönderimde bulunabilirler ve bağlamı değiştirebilirler.[206]

Amaçlılık, H.P.Grice ve J.Searle'e göre, her dilsel anlam teorisinin temel bir kategorisidir. Buna göre, dilbilimsel değiş tokuşlar esasen belirli bir iletişimsel niyetle belirlenen eylemlerdir. Bu niyetin farkına varıldığı ölçüde söylemler başarılıdırlar.[207]

2.1.1.2. Arap Dili Geleneğinde Amaçlılık

Geleneksel Arap dil bilginleri, konuşmacının hitabıyla gerçekleştirmek istediği iletişimsel gayeyi, sözün amacı olarak görmüşlerdir. Bu husus, modern dönem dilbilimcilerin özellikle de edimbilimcilerin kullandıkları "*amaçlılık ilkesi*" ile

---

[202] John R. Searle, *Speech Acts -An Essay in The Philosophy of Language-*, Cambridge University Press, New York 1969, 17.

[203] Winfried Nöth, "Semiotic Foundations of Pragmatics", Wolfram Bublitz and Neal R. Norrick Klaus P. Schneider (Ed.), *Foundations of Pragmatics* ,167-202, De Gruyter Mouton, German 2011, 175.

[204] Nöth, 175.

[205] Menkûr Abdulcelîl, *'İlmu'd-Delâle, -Usûluhû ve Mebâhisuhû fi't-Turâsi'l-'Arabî-,* İttihâdu Küttâbi'l-'Arab, Dımaşk 2001, 156.

[206] W. Hanks, "Context Communicative", Jacob Mey, (Ed.), *Concise Encyclopedia of Pragmatics*, (ss. 119-132), Elsevier, Amsterdam, 2009, 129.

[207] Hadumod Bussmann, *Routledge Dictionary of Language and Linguistics*, Routledge, London and Newyork 2006, 580.

örtüşmektedir. İbn Cinnî'nin dili tanımlarken kullandığı "اللُّغَةَ أَصوات يعبِّر بِهَا كُلُّ قَوم عن أَغْراضهم." "*Dil her toplumun kendi gayelerini, maksatlarını dile getirdikleri seslerdir.*" ifadesi de amaçlılık kavramının dildeki konumuna dikkat çekmektedir.[208]

Delâilu'l-İ'câz'da bu konuyla ilgili olarak şu ifadeler yer almaktadır: "*İleri görüşlü akıl sahipleri; insanların söylemlerindeki amaçlarını (amaçladıkları anlamları) bilmenin zaruri bir ilim olduğu konusunda görüş birliğindedirler*."[209] Bu durum, geleneksel Arap dilcileri için de farklı değildir. Zira onlar, konuşmacının kastını anlamadan söylemin anlamının ortaya çıkmayacağını kabul etmişlerdir. Buna binaen "*Sözdeki niyete riayet etmek*" çoğu nahivci tarafından kelimenin dilbilgisel görevini belirlemede bir karine olarak kullanılmıştır.[210] Bu bağlamda konuşmacının kastının muhatap açısından anlaşılması durumunda dilbilgisel uyumsuzluk bir problem teşkil etmemektedir. Zira nahiv ilmi açısından iletişimde söylemi oluşturan lafızlar ile onların anlamları birbiriyle uyumlu olabileceği gibi muhatap, söz ile amaçlanan anlamı anladığı takdirde uyumsuz olmasında bir sakınca görülmemiştir. Bu durumda lafız ile lafzın anlamının gönderimi farklılık arz edebilir. Burada önemli olan konuşmacının maksadının anlaşılmasıdır. Her iki durumda da iletişimsel gayenin aynı sonucu vermesi yeterlidir.[211]

Anlam, konuşmacının iradesine tabidir. Zira insan, sözün tüm anlamlarını kendi iç dünyasında oluşturur, düşüncesinde işler, gönlünden geçirir ve aklına danışır. O anlamlar kişinin amaç ve maksatlarının ifadesidir. Bu ise anlamları kişilere özgü kılmaktadır.[212] Bir diğer ifade ile söylem ile konuşmacının kastı arasında uyumluluk, kapsayış veya sezdirimsel olarak gerçekleşen bir ilişki bulunmaktadır. Bu sebeple Arap dilcileri amaçlılığın bilinmesini anlamı bulmada ön koşul olarak görmüşlerdir. Onlara göre anlam konuşmacının kastının anlaşılmasıdır. Bir diğer ifade ile lafızdan çıkarılan

---

208 İbn Cinnî, *el-Hasâis*, I/33.
209 el-Curcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, 530.
210 Sahrâvî, *et-Tedâvuliyye 'inde'l-'Ulemâi'l-'Arab*, 59.
211 Celâluddîn es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'n-Nahv*, I-IV, (Nşr: İbrahim Muhammed Abdullah), Matbû'ât Mecma'u'l-Lugati'l-'Arabiyye bi Dımaşk, Dımaşk 1987, 172, 173.
212 el-Curcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, 543.

anlam konuşmacının kastıyla birleştiğinde kıymet kazanmaktadır.[213] Çünkü söylem, konuşmacının niyetini ifade etmek için dile getirilmektedir.[214]

Cürcânî, amaçlılık ve söz arasındaki irtibatın önemine dikkat çekerek sözün amaca hizmet etmesini iki kısımda değerlendirmektedir. Birinci kısımda kişi amaca sadece kelimenin anlamıyla ulaşır. Örneğin konuşmacı Zeyd'in çıktığını belirtmek istediği vakit. خرج زيد demekle ve Amr'ın gittiğini ifade etmek istediğinde عمرو منطلق demekle yetinir. İkinci kısımda ise kişi yalnızca lafzın anlamıyla amaca ulaşmaz fakat o lafzın dildeki konusunun gereği olan anlama ulaşır ve o anlamın ikinci bir anlamını bulup onunla amaca ulaşır. Bu ikinci kısım, belâgatın beyan ilminde ele alınan kinaye, istiare ve temsil gibi ifade türleri ile ilgilidir.[215] Burada konuşmacı, amaçlılık, bağlam, muhatabı etkileme veya merakını tahrik etme gibi değişik nedenlerden ötürü ikinci kısım olan dolaylı yolu seçebilmektedir. Bu ifade türlerini içinde barındıran beyan ilmi ise konuşmacının gönlündeki amaçladığı anlamı açıklayan ve istediği etkiyi dinleyiciye ulaştıran bir yöntemle kelamı dizmek olarak tanımlanmaktadır.[216] Belâgat ilminin bir alanı olan beyan ilmi, amaçlılık ile oluşan çeşitli söylem türlerini konusu içine almıştır. Değişkenlik gösteren bu ifade türlerini tasnif etmiş her birini ayrı bir başlık altında incelemiştir.

Amaçlılığın söylemin anlamını o söylemin zahirinden farklı kıldığının bir örneği de deyimleşen sözcükler hakkındaki yapılan açıklamalardır. Bu konu erken dönem Arap dili ve belâgat alimlerinin dikkatlerinden kaçmamıştır. Cürcâni'nin bu konudaki kanaati şöyledir. Deyimleşen her kelamın amaçlanan anlamı onu oluşturan kelimeler ile bilinmez. Bilakis o kelamın sözcüklerinin bütününden hasıl olan anlamlar söyleyenin amaçladığı anlamı gösterebilir. Eğer konuşmacının kastı kullandığı her sözcükten dolaysız anlaşılsaydı. Bir şey anlatmak için atasözü veya deyim kullanılmasının anlamı olmazdı. Örneğin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "إيَّاكُم وخضراء الدِّمن" "*Gübre yığınının*

[213] Muhammed Ali et-Tehânevî, *Mevsû'atu Keşşâfi İstılâhâti'l-Fünûn ve'l-Ulûm,* I-II, (Nşr. Rafîku'l-'Acem), Mektebetu Lübnân Nâşirûn, Beyrut 1996, I/792, 793.
[214] et-Tehânevî, II/1144.
[215] el-Curcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, 262.
[216] Ahmed b. İbrahim b. Mustafa el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedi'*, (Nşr. Yûsuf es-Sumeylî), Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 2008, 16.

üstünde yeşeren çiçekten sakının."[217] Hadis-i şerifinde asıl kast edilen kötü ortamda yetişen güzel kadından sakınılmasıdır. Sözün zahirinde bulunmayan bu anlam konuşmacının amaçladığı anlamın bilinmesiyle ortaya çıkmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber'in amaçladığı bu anlamı yanındaki sahabeler anlamışlardır.[218] Çünkü bu kelamı söyleyen ve onun muhatapları ortak bir dil kullanıyorlardı. Burada önemli olan konuşmacının getirdiği örneğin muhatapları tarafından anlaşılacağını önceden kestirmesidir. Aksi halde söylem anlamsız olacaktır.

Amaçlılık, ta'rîz üslûbunun anlaşılmasında da Arap dili ve belâgatında ölçü alınan bir ilkedir. Ta'rîz, kelimelerin sözlük anlamıyla değil konuşmacının amacının anlaşılmasıyla açıklığa kavuşmaktadır.[219] Örneğin: ﴿إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ﴾ "*Bunu ancak akıl sahipleri anlar.*"[220] Ayet-i kerimesinde akıl sahiplerinin anlayışından bahsedilmekle beraber kafirlerin akıl sahibi olmadıkları da ta'rîz yoluyla ifade edilmektedir. Zira hak ve hakikati anlayanların akıl sahibi oldukları bilinen bir gerçektir. Konuşmacının bilineni tekrarlaması farklı bir anlamı kast ettiğini göstermektedir. Amaçlanan anlam, kâfirlerin akıl melekesinden yoksun olmaları sebebiyle hakkı anlamaktan uzak olduklarını ifade ederek onları kınamaktır.[221] Ayet-i kerimesindeki ta'rîze dayalı anlam, amaçlılık ile anlaşılmaktadır. Kelamın sahibinin amacının söyleminde gözükmesiyle anlaşılmaktadır.

Bir şeyi göstermek veya ifade etmek konuşmacının dinleyiciye o şey hakkında bilgi vermesi demektir. Konuşmacı, neyi gösterdiğini veya ifade ettiğini bilmeden bilgi veremez. Konuşma, konuşmacının maksadını ifade ettiği ve dinleyicinin o maksadı anlamak için uğraştığı bir eylemdir. Öyle ise bildirimde bulunanın söylemiyle kast ettiği şeye bakmak, o söylemi anlamak için kaçınılmaz bir husustur.[222] Bu ifadeden anlaşılacağı üzere amaçlılık, söylem çözümleyiciler için önem arzeden bir noktadır. Zira konuşmacının kastı anlaşılmaksızın yapılan çözümlemelerin tutarsız olma ihtimali yüksektir.

---

217 el-Kâdî Ebû Abdillah Muhammed b. Selâme el-Kudâ'î, *Müsnedü'ş-Şihâb,* I-II, (1. Baskı), (Nşr.: Hamdî Abdulmecid es-Selefî), Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1985, II/96.

218 el-Curcânî, *Delâilu'l-İ'câz,* 441.

219 Müeyyed Billâh, *et-Tırâzu'l-Mütedammin li-Esrâri'l-Belâga ve 'Ulûmi Hakâiki'l-İ'câz,* 381.

220 Ra'd: 13/19.

221 Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-Me'ânî,* I-II, (1. Baskı), (Nşr: el-Hind Mahmud Hasan), Mektebetu'l-Buşrâ, Pakistan Karaçi 2010, 382.

222 el-Curcânî, *Delâilu'l-İ'câz* (Nşr: Mahmut Muhammed Şakir), 530.

Amaçlılık, kelimelerin uzlaşımsal anlamın dışında yeni anlamlar kazanmasını sağlayan bir husutur. Zira kelam; haber, emir, nehiy ve istifham gibi kısımlara ayrılması ve o anlamlara boyanması konuşmacının kelimelerin temel anlamlarını bilerek yaptığı kasıtlar ile oluşmaktadır.[223] Söz, uzlaşımdan sonra konuşmacının onunla kastına ve onu uzlaşımın kararlaştırdığı şekilde kullanımına gereksinim duyar. Uzlaşım, bıçak bilemek veya aletleri düzeltmek; kasıt ise aletleri amaçları doğrultusunda kullanmak gibidir. Örneğin konuşmacı, emretmek istediği vakit uzlaşım tarafından belirlenen cümle kipini kullanmayı amaçlamaktadır. Amaçlılığın faydası, bu emir kipinin emredilen kişiye bağlanması ve onda emirle ilgili bir etki yapmasıdır.[224]

Amaçlılık ve cümle içi olaylar arasında doğrudan ilişki vardır. Örneğin; "أرجل أَتاكَ أَم امرأَةٌ؟" cümlesinde konuşmacı muhatabını ziyaret edenin cinsini sormayı amaçlamaktadır. Bu amacını gerçekleştirmek isteyen konuşmacı, nekre ismi tercih etmektedir. Zira bu cümle, "الرَّجل أَم الْمرأَةُ أَتاكَ" cümlesinden farklı bir amaca hizmet etmektedir. Normalde nekre yapısı her hangi bir cinsten bir tanesine delâlet için kullanılmaktadır. Fakat burada konuşmacının kastı sayısal özelliğine değil cinsiyet özelliğine taalluk etmektedir. Yine nekre ile başlayan bir cümle konuşmacının kastına bağlı olarak tür değil, adet ifade edebilmektedir. Örneğin; أرجل أتاك أم رجلان؟ cümlesinde muhataba sayısal açıdan soru yöneltilmektedir. Bazen bir kelime hem sayı hem de tür ifade etmek için de kullanılabilmektedir. Bu durumda konuşmacı, hangi anlamı amaçlarsa o anlam geçerli olup diğer anlam, kelimenin o anki anlamı olmaktan çıkmaktadır. Burada ise belirleyici unsur konuşmacının kastı olmaktadır.[225]

Herhangi bir kelimenin anlamı, farklı kelimelerle bir araya gelip bir konuşma eyleminde amaçlılıkla buluştuktan sonra mutlak olmaktan çıkar ve konuşmacının onu kullanma amacıyla belirginleşir. Bir kelime, söylem yapısına dâhil olduğunda kendi öz anlamına delâlet etmeyip konuşmacının o kelimenin anlamıyla gözettiği anlamı gösterir. Diğer bir ifade ile kelime, cümle içinde kullanıldığı anda konuşmacının kastıyla

---

223 Ebû Ali Ahmed b. Muhammed b. el-Hasen el-Merzûkî, *Kitâbu'l-Ezmine ve'l-Emkine*, (1. Baskı), (Nşr. Halil el-Mansûr), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1996, 87, 88.

224 İbn Sinan el-Hafâcî, *Sirru'l-Fesâha*, 42, 43.

225 el-Curcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, 144, 145.

boyanır. Bu boya ile kelimenin kast edilen anlamı açığa çıkar. Buradan hareketle dil birimlerinin kullanım ve amaçlılıkla kazandıkları mecaz ve gerçek anlamları ortaya çıkar. Yani kullanılmayan veya konuşmacının kastına dâhil olmayan bir kelimenin ne gerçek ne de mecaz anlamı vardır.[226]

Amaçlılık, klasik dönem Arap dili ve belâgatında söylem ve metin telifinde ölçüt alınan unsurlardandır. Kelimeler çeşitli olduğu gibi kelimelerin kullanımındaki amaçlar da çeşitlililk göstermektedir. Bir söylemde amaç ne kadar açık görünürse o söylem o kadar makbul kabul edilmektedir. Amacın doğru ve belirgin olmasıyla beraber konuşmada veya metinde kullanılan kelimelerin de doğru anlaşılması ve göndericinin gayesiyle uyumlu olması önemli bir husustur. Zira kelam, konuşmacının amacını ifade etmek için oluşturulur. Bu nedenle konuşmacının amacına uygun kelimeleri seçmesi meramının anlaşılması açısından önem arz etmektedir.[227] İbn Sinan el-Hafâcî'ye göre çirkin anlamlı ifadeleri telif etme sanatı güzel anlamlı ifadeleri telif etme gibidir. Zira anlamın çirkin veya güzel olmasının söylem telifinde bir etkisi yoktur. Burada önemli olan; her iki durumda da konuşmacının söyleminde amacın tam yansıtılması ve kelimelerin kusursuz seçilmesidir.[228]

Amaçlılık, Arap dilinde aynı zamanda kelimelerin bir ifade içindeki sıralanışı üzerinde de etkiye sahiptir. Zira kelimelerin tertibinden maksat sadece seslendirme aşamasındaki dizilişleri değildir. Anlam üzerindeki etkilerinin sonucu olarak aklın ve konuşmacının gayelerinin ifadelerde tezahür etmesidir. Kelimeler anlamların kabıdır. Kelimlelerin dizilişi ise düşünce ile ilgilidir. Zira kelimelerin söylemlerde dizilişi belli zihinsel gayeler doğrultusunda gerçekleşmektedir. Çünkü konuşmacı cümleyi dizerken anlamların etkilerini; cümleyi oluşturan unsurları tertip ederken kendi iç dünyasındaki anlamların dizilişini esas almaktadır. Eğer kişi bir anlamı öncelemek veya vurgulamak isterse o anlamın lafzını öne alır sona almak isterse o zaman da sona alır.[229] Örneğin; "سعدٌ في دارِكَ" "Sa'd senin evindedir." cümlesinde konuşmacı muhatabını sevindirmek

[226] Hasan Tabl, *el-Ma'nâ fi'l-Belâgati'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire 1997, 13, 14.
[227] Hâmid Sâkih Hulf er-Rabî'î, *Mekâyîsu'l-Belâga beyne'l-Üdebâ ve'l-'Ulemâ*, Câmi'atu Ummi'l-Kurâ, Mekke 1996, 389.
[228] İbn Sinan el-Hafâcî, *Sirru'l-Fesâha,* 284.
[229] el-Curcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, 49, 50.

için vurgu kastı ile özneyi öncelemiştir.[230] Sa‘d muhatabın sevdiği veya gelmesini beklediği bir kişidir. Konuşmacı söze Sa‘d ile başlayarak muhatabını sevindirmeyi öncelemiş olmaktadır. Bir diğer ifade ile konuşmacı muhatap açısından sevince medar bir kelime ile başlayarak onun iyimser olmasını amaçlamaktadır.[231]

Arap dilinde söylem telifinde karşımıza çıkan kasır, hazif, tekrar, takdim-tehîr gibi müdahaleler konuşmacının amaçladığı anlam doğrultusunda söze biçim verilmesi ile ilgili hususlardır.[232] Hazif konusu ile ilgili olarak mef‘ulun hazfi buna örnek olarak verilebilir. Zira hazif, konuşmacının amacı doğrultusunda gerçekleşmektedir.[233] Konuşmacı, mef‘ûlun hazfi ile muhatabının zihnini fiilin anlamına odaklandırmaktadır. Zira o, muhatabın zihninde söylemde geçen fiili yerleştirme ve filin etkisinin sınırlı olmadığını bildirmeyi amaçlamaktadır. Her hangi bir meful zikredilse muhatap fiilden ziyade mefule dikkatini verecektir. Bu ise konuşmacının gayesini ifade edememesine sebep olacaktır.[234] ﴿هُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ﴾ “*O, hayat veren ve öldürendir.*”[235] Bu ayet-i kerimede hayat verme ve öldürme fiilleri herhangi bir mef‘ûl ile tahsis edilmeyerek bu fiillerin bütün türlerinin Allah’a ait olduğu muhataplara anlatılmak amaçlanmıştır. [236]

Bir ifadenin dilbilgisel çözümlemesi ve anlamının belirlenmesinde amaçlılığı ifade eden *el-kasd* veya *el-ğarad* kavramları klasik dönem Arap dilbilim kaynaklarında çokça karşımıza çıkmaktadır. Bu hususta Cürcânî, bir ifadenin diğerine üstünlüğünün ancak anlamsal etkisi sayesinde olduğunu belirtmektedir. Buradaki anlamdan kasıt, ifadenin amacıdır. Diğer bir ifadeyle konuşmacının ispat veya nefyetmek istediği anlamdır. Örneğin: زيدٌ كَالْأَسَدِ ve كَأَنَّ زيدًا الأَسَدَ ifadelerinin her ikisinde de konuşmacı Zeyd’i aslana benzetmektedir. Ancak زيدٌ كالأَسَدِ ifadesiyle diğerinde olmayan bazı hususları kast etmektedir. Cesaretinin fazlalığını, yürekliliğini ve hiçbir şeyden korkmamasını kısacası bu yönleriyle aslandan farklı olmadığını ve ondan geri

---

230 Sa‘duddîn Mes‘ûd b. Fahriddîn Ömer et-Teftâzânî, *el-Mutavvel Şerhu Telhîs Miftâhi’l-‘Ulûm*, (Nşr: Abdulamîd Hindâvî), Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 1971, 254.

231 Hâmid Avnî, *el-Minhâcu’l-Vâdıh li’l-Belâgati,* I-V, el-Mektebetu’l-Ezheriyye li’t-Turâs, Kahire 2010, 164.

232 el-Curcânî, *Delâilu’l-İ‘câz*, 250.

233 İbn Cinnî, II/378.

234 el-Curcânî, *Delâilu’l-İ‘câz*, 154.

235 Gâfir/Mü’min: 40/68.

236 Ebû Mansûr Muhammed b. Mahmûd el-Mâturîdî, *Te’vîlât Ehli’s-Sünne Tefsîru’l-Mâturîdî,* I-X, (1. Baskı), (Nşr. Mucdî Bâsellûm), Daru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 2005, 9/49.

kalmadığını ifade etmektedir. Öyle ki insan suretinde bir aslan olduğunu ima etmektedir.[237]

Sözdizimsel özellikler de amaçlılık ilkesi doğrultusunda şekillenmektedir. Cümle ögeleri arasındaki tertip bir amaca hizmet etmektedir. Dolayısıyla normal dizilimde önde bulunan bir ögenin sonraya bırakılması veya sonda gelmesi gereken bir ögenin öne alınması, ikinci sırada gelebilecek şeyin birinci sırada zikri veya üçüncünün ikinci olarak söylenmesi durumu amaca göre belirlenmektedir. Öyle ise söylemin anlamına ulaşmak için konuşmacının kastını incelemek gerekmektedir.[238] Nahivciler, insanların bir olayın sonucunu önemseyip kimin yaptığıyla ilgilenmedikleri zaman mef'ûlu takdîm ettiklerini ifade etmektedirler.[239] Örneğin: yapılması gereken bir iş hakkında bilgi verileceği vakit "دفَعَ الْأُجرةَ خالِدٌ" "Ücreti Halit ödedi" cümlesinde mef'ûlü failden önce getirerek konuşmacı, ücretin ödenmesine odaklanmış ve vurgu yapmıştır. Kimin ödediği ise ikinci planda kalmıştır. Bu gibi ifadeler konuşmacının kastına göre şekillenmektedir. Çünkü konuşmacı, ücreti kimin ödediğinin muhataplar açısından önemli olmadığını bildiği için faili te'hîr edip mef'ûlu takdîm etmiştir.

Arap dilinde konuşmacının amacı cümle içindeki kelimelerin durumunda etkilidir. Amaca göre söylem, değişiklik göstermektedir. Konuşmacı, muhatabını bilmediği bir olay olan gitme eylemi hakkında bilgilendirmek istediği vakit "زيدٌ منطَلِق" "Zeyd gitti." ifadesini kullanır. Böylece muhatabına Zeyd'in gittiğini bildirmek ister. Cümle "زيدٌ الْمنطَلِق" "Giden Zeyd'dir." şeklinde ifade edildiğinde konuşmacı yüklemi marife kılarak muhatabın tereddüdünü giderme gayesini gütmektedir. Zira muhatap gidenin Zeyd mi yoksa Amr mı olduğu konusunda emin değildir. Konuşmacı bu söylemiyle gidenin Amr değil Zeyd olduğunu ifade etmektedir. Cürcâni, burada gayenin söylem üzerindeki etkisini dile getirmektedir.[240]

Kelimlerin temel anlamları ile konuşmacının amaçladığı anlam arasında fark vardır. Konuşmacının kastı bazen kelime anlamından dar bazen de geniş olmaktadır.

---

237 el-Curcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, 258.
238 el-Curcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, 364.
239 el-Curcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, 107, 108.
240 el-Curcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, 177, 178.

Bazen zıt bazen eş anlamlı olmaktadır. Usûl ve me'âni âlimleri bazı meseleleri konuşmacının amacı ve kelimenin sözlük anlamındaki farklarına bina etmişlerdir.[241] Örneğin; ﴿وَأُوتِيَتْ مِن كُلِّ شَيْءٍ﴾ "*Ona her şey verildi.*"[242] Bu ayet-i kerimede كل kelimesi ile kast edilen anlam kelimenin temel anlamındaki kapsamı yansıtmamaktadır. Buradaki amaç kendisine verilen dünya saltanatı ve nimetlerini mübalağa etmektir.[243] Teftâzânî de bu farka işaret ederek konuşmacının amaçladığı anlamın ikincil anlam olduğunu vurgulamaktadır. Örneğin هو أسدٌ في صورةِ إنسانٍ bu ifadenin temel anlamı "O, insan suretinde bir aslandır." Amaçlanan anlamı ise "O, aslan gibi cesur bir insandır." Burada amaçlılığın söylemin anlamı üzerinde yaptığı değişiklik dikkat çekmektedir.[244]

Edimbilim açısından amaçlılık, yani konuşmacının amacının anlam üzerindeki etkisi önemlidir. Söylem oluşturmada ve söylemin doğru çözümlenmesinde konuşmacının amacının anlaşılması gereği edimbiliminde amaçlılık ilkesinin çıkış noktası olmuştur. Edimbilim bağlamında ele alınan amaçlılık klasik dönem Arap dili ilimlerinde özellikle tefsir, usûl, belâgat ve nahiv alanlarında kelamın telifinde ve yorumlanmasında ölçüt alınan ilkelerdendir.

2.1.2. Konuşmacı

Konuşmacı, dilsel iletişimin birinci ögesidir. Söz, konuşmacı ile başladığı için konuşmacının dil ile ifade etme görevi vardır. Dil, konuşmacının gayesine hizmet etmek için ona uyum sağlar. Konuşmacının söylem tarzı, ses tonu, cinsiyeti, sosyal ve kültürel düzeyi, toplumdaki konumu, inancı ve yaşı gibi etkenler ile söylem, konuşmacıya özgü bir hal alır.[245]

2.1.2.1. Edimbilim Geleneğinde Konuşmacı

Edimbilim geleneğinde bir sözle iletilmek istenen, konuşmacının anlamıdır. Zira genellikle herhangi bir söylemin anlamı onu kullananların kazandırdığı anlamdan daha

---

241 Muhammed Enver el-Keşmîrî, *Feyzu'l-Bârî ʿalâ Ṣaḥîḥi'l-Buḫârî*, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 2005, 56.
242 Neml: 27/23.
243 Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî et-Tûsî, *et-Tibyân fî Tefsîri'l-Kur'ân,* I-X, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut Ts, 8/89.
244 et-Teftâzânî, *el-Mutavvel Şerhu Telhîs Miftâhi'l-'Ulûm,* 157-159.
245 Ali b. Musa b. Muhammed Şübeyr, "İradetu'l-Mütekellim ve Mekâsıdu'l-Kelam fî Kitabi Sîbeveyh", *el-Lisâniyâtu'l-'Arabiye,* 4 (2016), 4.

dardır.[246] Söylem, konuşmacının sözlerine yansıyan belli bir takım özelliklerden müteşekkil kişiliği ışığında yorumlanır ve anlam kazanır.Bir diğer ifade ile konuşmacı muhatabına göre konuşmasını gerçekleştirmelidir. Bu bağlamda şöyle bir konuşma incelenebilir.

A: Yarın akşam Ahmet'in yemeğine katılacak mısın?

B: Oğlum askerden geliyor.

A ile B arasında geçen bu konuşmada B'nin verdiği cevabın dilbilgisel açıdan bir problemi bulunmayıp anlaşılması güç değildir. Ancak soru cevap arasında bir uyumsuzluk bulunmaktadır. Burada söylemin görünen anlamı ile konuşmacının amaçladığı anlamın farklı olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü B yemeğe katılmayacağını dolaylı olarak ifade etmektedir. Ancak bu durum A için bir problem teşkil etmemektedir. Zira bu diyalog, iletişim tarafları arasındaki geçmişe ait ilişkiye dayanmaktadır. Edimbilimsel açıdan bu ilişki bilinmeden verilen bu cevap anlaşılmaz. A şahsı B'nin bir oğlu olduğunu ve şu anda askerlik görevinde olduğunu bilmektedir. B şahsı, bu bilgiyi kullanarak kendisinin yemeğe katılmayacağını ifade etmemektedir. A ise konuşmacının kast ettiğini anlamıştır.[247]

Konuşmacının kastını, kelimelere yüklediği anlamı ve konuşmasındaki niyetlerini inceleyen modern edimbilim konuşmacıyı araştırma merkezine almıştır. Konuşmacının görevi muhatabına iletmek istediği mesajı muhatabın anlayabileceği şekilde sunmaktır. Konuşmacı, neyin söylenmesi veya yazılması gerektiğine buna göre karar vermektedir.[248]

2.1.2.2. Arap Dili Geleneğinde Konuşmacı

Arap dili ve belâgati geleneğinde konuşmacı, genellikle söylemde gözetilen amaçlılık ilkesi ile birlikte ele alınmaktadır. Bu bağlamda konuşmacının amacına vurgu yapan مراد الْمتَكَلِّم، غَرض الْمتَكَلِّم، قَصد الْمتَكَلِّم tabirleri belâgat kaynaklarında çokça geçmektedir. Bu tabirler, çalışmada konuşmacının gayesi veya konuşmacının amacı gibi ifadelerle karşılık bulmaktadaır.

---

[246] Dan Sperber - Deirdre Vilson, *Relevance Communication and Cognition*, Blackwell Oxford UK - Cambridge USA 1995, 56.

[247] T. Wharton, "Evolution of Pragmatics", Jacob Mey, (Ed.), *Concise Encyclopedia of Pragmatics*, (ss. 253-260), Elsevier, Oxford, 2009, 255.

[248] Griffiths, 3.

Konuşmacı; amacı, isteği ve inancı gibi çeşitli hallerine göre konuşmayı gerçekleştiren kişidir. Dilciler, söylemini kendi durumuna göre şekillendiren kişiyi konuşmacı olarak tanımlarlar. Bu sebeple uyuyan, sarhoş veya delirmiş kişiler konuşmacı olarak değerlendirilmemektedir. Çünkü onların söylemlerinde kasıttan ziyade o andaki psikolojik halleri etkilidir.[249] Birbiri ardına sıralanmış kelime grubunun söylem olabilmesi için konuşmacının kastıyla boyanması gerekir. Aksi halde faydasız seslerden ibaret kalır.[250]

Konuşmacı, kendi söylemi üzerinde etkiye sahip olmakla birlikte söylemini oluştururken bağlam, muhatabın durumu, dilbilgisi kuralları ve sözlük bilgisi gibi hususları da dikkate almak zorundadır. Dolayısıyla sözün birtakım sınırlayıcıları vardır. Konuşmacının kendisine yönelmeyen kişiyle konuşmaya girişmeme ilkesi iletişimde konuşmacının gözetmesi gereken bir husus olarak görülmektedir. Zira konuşmacının aktifliği dinleyicinin karşılık verdiği kadardır. Bu yüzden söylemini dinleyicinin akli seviyesine uygun olarak belirlemelidir. Nitekim sözün en hayırlısı muhatabın haline uygun olanıdır.[251]

Söylem oluşturmak isteyen kişi, dağınık inci taneleri gibi olan kelimeleri dizmeden önce seçer sonra birbirleriyle uyumlu olacak şekilde onları dizer. Sonra bunları; bazen başa taç, bazen boyunda gerdanlık, bazen de kulakta küpe olmak üzere amacına uygun biçimde kullanır. Zira herbir konumun kendine mahsus yapısı ve güzelliği vardır. Bu üç aşama hatîp ve şâirin önem vermesi gereken noktaları temsil etmektedir. İlk ikisi fesâhatla, üçüncüsü ise belâgatla ilgilidir.[252] Mütekellimin kastına bağlı olarak söylemin aldığı bu farklı biçimleri, Arap belâgatının üç dalından birini oluşturan beyan ilmi incelemektedir.[253]

Konuşmacı, Arap dili belâgatı geleneğinde belîğ konuşmacı, belîğ olmayan konuşmacı ve fasih konuşmacı, fasîh olmayan konuşmacı olarak tasnif edilmiştir. Belîğ konuşmacının özelliği, amaçladığı anlamı hatalardan kaçınarak ifade etmesi ve fesâhat

---

249 İbn Sinan el-Hafâcî, *Sirru'l-Fesâha,* 44.
250 es-Suyûtî, *el-Müzhir fî 'Ulûmi'l-Luga ve Envâ'ihâ,* 39.
251 Bahâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Mansûr el-İbşîhî, *el-Müstatraf fî Külli Fennin Müstezraf,* (5. Baskı), (Nşr: Muhammed Hayr Ta'me el-Halebî) Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2008, 180.
252 Ziyâuddîn b. el-Esîr, *el-Meselu's-Sâir fî Edebi'l-Kâtibi ve'ş-Şâ'ir*, (Nşr. Ahmed el-Hûfî ve Bedevî Tabâne), Dâru Nehdatu Mısr, Kahire ts, 163.
253 et-Tehânevî, II/1144.

özelliği taşıyan sözü diğerlerinden ayırt edebilmesidir.[254] Belîğ olan konuşmacı, aynı zamanda fasîhtir. Çünkü belâgatin tahakkuku fesâhat ile mümkündür. Fasîh olan konuşmacının aynı zamanda belîğ olarak da nitelendirilmesi söyleminin muhatabın haline uygun olmasıyla doğru orantılıdır.[255] Daha öz bir ifade ile beliğ konuşmacı, bağlama ve muhatabın haline uygun olarak söylemini oluşturandır.[256]

Curcânî'ye göre konuşmacı, dilde olmayan bir şeyi dile ekleyemez. Yani bir kelimenin sözlük ve yaygın anlamının dışında kendinden veya kendine özgü bir anlam kazandıramaz. Böyle bir şey yaparsa konuşmacı olmaktan çıkar. Çünkü konuşmacı, dilsel birimleri konulduğu anlamlar ile kullanmak durumundadır.[257] İletişim eyleminin faydalı sonuç vermesi için konuşmacı ile muhatap arasında ortak bir dilin bulunması gerekir. Bu ise iletişimde kelimelerin temel ve yaygın anlamlarını kullanarak mümkündür.

Konuşmacıyla ilgili yapılan açıklamalardan hareketle erken dönem arap dili ve belâgatı ilimlerinde konuşmacının edimbilimsel bir boyutta değerlendirildiği anlaşılmaktadır.

2.1.3. Dinleyici

İletişim esnasında konuşmacı veya yazar tarafından gönderilen mesaja hedef olan kişi veya kişiler dinleyici olarak isimlendirilmektedir.[258] Dinleyici, bir amaç doğrultusunda veya bir ihtiyacını karşılamak için bir konuşmacının veya yazarın karşısında bulunarak onun hitabını veya mesajını can kulağıyla dinleyen[259] ve ona herhangi bir tepki veren insan veya insan topluluğudur.[260]

2.1.3.1. Edimbilim Geleneğinde Dinleyici

Edimbilimin bir amacı da dinleyicinin görevini nasıl yerine getirebileceğini açıklamaktır.[261] Edimbilimsel yaklaşıma göre dinleyici, konuşmacının amacını,

---

254 el-Kazvînî, 21.
255 Habenneke el-Meydânî, 132.
256 Şemsuddîn Muhammed b. Yusuf el-Kirmânî, *Tahkîku'l-Fevâidi'l-Ğiyâsiyye,* I-II, (1. Baskı), (Nşr. Ali b. Dehîlullâh b. 'İciyyân el-'Ûfî), Mektebetu'l-'Ulûmi ve'l-Hikem, Medine 1424/2003, 229.
257 el-Curcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, 401, 402.
258 Akif Ergin, Eğitimde Etkili İletişim, (6. Baskı), Anı Yayınları, Ankara 2012, 141.
259 Ali Kaya, *Etkili ve Güzel Konuşma Sanatı*, (7. Baskı), Salon Yayınları, İstanbul 2016, 81.
260 Önder Teker, *Derinlemesine Java Desktop Programming*, (1. Baskı), Godoro Yayıncılık, İstanbul 2020, 34.
261 Dan Sperber And Deirdre Vilson, Relevance Communication And Cognition, Blackwell Oxford UK - Cambridge USA, 1995, 179.

konuşmacıyla geçmişe dayalı ilişkisini ve konuşmanın gerçekleştiği bağlamı hesaba katarak dinleme eylemini gerçekleştirmelidir. Söylemdeki niyet ortaya çıkınca dinleyici, gönderenin (yazarın veya konuşmacının) neyi iletmek istediği ve iletinin ne olduğu hususunda tahmin yürütmeye çalışmaktadır.[262]

Edimbilim geleneğinde konuşulan konu ne olursa olsun, dinleyicinin gerekli anlamsal yeterliliğe ve konuşmacı anlamını yorumlamak için daha fazla bilgi ve donanıma sahip olması ve bu bilgiyi konuşmada amaçlanan anlamı bulmak için kullanması iletişimdeki etkinliğini belirlemektedir.[263]

Dinleyici, bir ortam aracılığıyla söylemleri çözümlediği için kelimelerin gerçek anlamına değil iletilmek istenen anlama yönelmelidir. Zira konuşma kodlama, dinleme ise bu kodlamayı çözmektir. Dinleyici, uyku gibi pasif bir haldeyken çözümleme yapamaz. Anlama; dinleyicinin bir ifadenin şifresini çözüp o ifadenin kendisini nasıl etkilediğini, geçmişe ve muhtemel ifadelere nasıl tepki verdiğini ve üçüncü tarafların nasıl tepki verebileceğini hayal ettiği aktif bir süreçtir. Anlamak kişisel, süreçsel ve aktif bir işlemdir. Her konuşmacı etkin bir dinleyiciyi hesaba katarak ifadesini ona göre şekillendirir. Konuşmacılar, söylediklerini belirli bir dinleyici veya dinleyici türü göz önünde bulundurarak formüle etmektedirler.[264]

Dinleyiciler genellikle konuşmacının örtük olarak neyi anlatmaya çalıştığını anlamakta zorluk çekmezler. Bu durum edimbilimsel yorumun belirleyici özelliği olan çıkarımın doğasından kaynaklanmaktadır. Zira yorumlama süreci, konuşmaya dayalı ve edimbilimsel bir süreçtir. Dinleyici, bu süreçte, konuşmacıların normal koşullarda uyması gereken ifadelerin anlamı, bağlamsal ve arka plan varsayımları ve genel iletişim ilkelerine güvenir. Bu güven dinleyicyi konuşmacının anlamı hakkında bir hipotez oluşturmaya sevk eder.[265]

2.1.3.2. Arap Dili Geleneğinde Dinleyici

Arap dil bilimlerinde özellikle belâgat ilminde dinleyici kilit noktada durmaktadır. Her ne kadar konuşmacı etkin, dinleyici pasif gibi olsa da Arap belâgatında dinleyici

---

[262] Patrick Griffiths, *An Introduction to English Semantics and Pragmatics*, Edinburgh University Press Ltd, Edinburgh 2006, 3.

[263] Wharton, 255.

[264] G. S. Morson, "Adressivity" Jacob Mey, (Ed.), *Concise Encyclopedia of Pragmatics*, (ss. 13-16), Elsevier, Oxford, 2009, 14.

[265] I. Kecsės, "Communicative Principle and Communication", Jacob Mey, (Ed.), *Concise Encyclopedia of Pragmatics*, (ss. 106-109), Elsevier, Oxford, 2009, 106.

dolaylı olarak etkin durumdadır. Konuşmacı muhatabının halini, sosyal, psikolojik ve fiziki şartlarını hesaba katarak konuşmasını icra etmesi gerekmektedir. *Murâ'âtu hali'l-muhâtab* özellikle me'ânî ilmi kapsamında azımsanmayacak bir önemi haizdir. Sözün beliğ olması muhatabın haline uygunluğuna bağlanmıştır.[266]

Dinleyicinin görevleri de Arap dil ilimlerinde belirlenmiştir. Konuşmacının söylemek istediği anlamı yakalayabilmek için dinleyicinin etkin olması gerekir. Onun, konuşmacıyı takip edip ifadeyi oluşturan unsurların ayrı ayrı anlamlarına değil, onların yöneldiği ortak anlama ulaşmak için bu unsurları birbirine bağlayarak tüm ifadeyi analiz etmesi gerekmektedir.[267] Dinleyici, konuşmacının kastını anlayabilmesi için ilgili olması, o ifadeleri anlamak için hazır olması ve kastettiği anlamlara uygun bir yapıya, zevke ve yeteneğe sahip olması gerekir.[268]

Muhatabın halinin gözetilmesine bir örnek olarak *Kâfiye* şerhinde şöyle denilmektedir. "*Dalgınlık ve yanlış anlama gibi değişik etkenlerle dinleyici bazen ifadeleri anlayamayabilir. Arap dilinde te'kidin gayelerinden biri de muhataptaki bu gibi sorunların giderilmesidir. Konuşmacı muhatabını o dalgınlığın olumsuz etkilerinden korumak, yanlış anlamayı gidermek ya da muhatabın haline göre terğip terhip gibi çeşitli gayeler için te'kid üslûbunu kullanmaktadır."*[269] Örneğin; ﴿فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا﴾ "*Şübhesiz zorlukla berâber, bir kolaylık vardır. Gerçekten zorlukla berâber, bir kolaylık vardır.*"[270] Bu ayet-i kerimenin indiği zaman incelendiğinde, müşriklerin İslam dininden uzak durmaları, müslümanlardaki fakirlik ve yoksulluktan mı kaynaklanıyor diye Hz. Peygamberin aklına gelince İnşirah sûresi nâzil oldu. Bu ayet-i kerime, Hz. Peygambere üzülmemesi gerektiğini tekid ile ifade etmektedir. Hz. Peygamber'in haline binaen ayet te'kid üslûbuyla tekrar edilmiştir.[271]

Klasik Arap dil literatüründe muhatapların sosyal konumlarına göre hitap edilmesi, konuşmacının belâgatından kabul edilirdi. Bu bağlamda, Ebû Hilâl el-Askerî muhatabın durumuna göre söylemin düzenlenmesi gerekliliğini belirtmiştir. Buna göre;

---

266 el-Kazvînî, 16.
267 el-Kirmânî, *Tahkîku'l-Fevâidi'l-Ğiyâsiyye,* 229.
268 el-Curcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, 547.
269 Muhammed b. Hasan el-Esterâbâdî er-Radî, *Şerhu'r-Radî, li Kâfiyeti İbni'l-Hâcib,* I-IV, (2. Baskı), (Nşr. Yusuf Hasan Ömer), Menşûrât Câmi'at Gâr Yûnus, Bingâzî 1996. II/357.
270 İnşirah: 94/5, 6.
271 ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, 1212.

konuşma bağlamlarının bilinmesi ve her bir bağlama uygun sözün oluşturulması gerekmektedir. Nitekim "*Her makamın kendine mahsus bir sözü vardır*." ilkesi konuşmacının sözüne şekil vermesini ifade ederken aynı zamanda dinleyicinin muhatap üzerindeki etkinliğini de göstermektedir.[272]

Arap dilbilimi geleneğinde edimbilimsel bir yön olduğunun diğer bir açıklaması, muhatabı etkilemek ve onu söz ile eyleme sevk etmek için söylemlerin şekilsel olarak çeşitlenmesidir. Muhatabın düşüncesi, hali, duyguları ve konumu konuşmacının ne tür ifade kullanacağını belirlemektedir. Bir diğer ifade ile konuşmacı, muhatabını etkilemek için onun bu gibi durumlarını önceden fark etmesi gerekmektedir. Burada dinleyicinin, konuşmacının söylemini belirlemedeki etkisi ortaya çıkmaktadır. Söylemin dinleyiciye göre belirlenmesinde Arap belâgatındaki haberî cümlenin formları, kasr üslûbu ve takdim-te'hîr gibi konularda çok miktarda örnek vardır. Bu konu aşağdaki başlıklarda incelenebilir.

2.1.3.2.1. Dinleyicinin Durumu ve Haberî Cümlenin Formları

Arap belâgatında haberî cümleler, dinleyicinin (muhatabın) durumuna göre değişiklik arz etmektedir. Herhangi bir konu hakkında muhatabın zihninde bir fikir veya önyargı yoksa; konuşmacı, söylemini güçlendirmek için herhangi bir tekid edatı kullanmaz. Eğer muhatap konu hakkında şüphe duyuyorsa şüpheye mahal kalmaması için bir tekid edatı kullanır. Muhatap, konuyu inkâr ediyorsa birden çok tekid edatı kullanır.[273]

Muhatabın bu durumları şu ayet-i kerime ile açıklanabilir. ﴿واضْرِبْ لَهُم مَثَلاً أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ. إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوا إِنَّا إِلَيْكُم مُّرْسَلُونَ. قَالُوا مَا أَنتُمْ إِلاَّ بَشَرٌ مِّثْلُنَا وَمَا أَنزَلَ الرَّحْمَنُ مِن شَيْءٍ إِنْ أَنتُمْ إِلاَّ تَكْذِبُونَ. قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّا إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ.﴾ *"Onlara, şu şehir halkını misal getir: Hani onlara elçiler gelmişti. O vakit onlara o iki elçiyi göndermiştik de o ikisini yalanladılar; bunun üzerine onları üçüncü bir elçi ile takviye ettik de (onlar:) "Gerçekten biz size gönderilmiş elçileriz" dediler. Şehir halkı ise "Siz de ancak bizim gibi birer insansınız; hem Rahmân hiçbir şey indirmemiştir; siz*

[272] Ebu Hilâl el-Askerî, 33.
[273] es-Sekkâkî, 258.

ancak yalan söylüyorsunuz" dediler. Elçiler dediler ki: "Rabbimiz biliyor ki, şübhesiz biz, gerçekten size gönderilmiş elçileriz."[274] Bu ayetlerde şehir halkının kendilerine gönderilen iki elçiyi yalanlamaları üzerine üçüncü bir elçinin gönderilmesinden sonra halk ile elçiler arasındaki konuşma Kur'ân'ın üslûbuyla verilmektedir. Şehir halkı iki elçiyi yalanlamaları üzerine üçüncü elçinin gelmesiyle elçiler, فَقَالُوا إِنَّا إِلَيْكُمْ مُرْسَلُونَ "*Gerçekten biz size gönderilmiş elçileriz. Dediler."* Ayetin bu kısmında bir te'kîd edatının kullanılması, muhatapların inkârının şüpheye dayandığını göstermektedir. Elçilerin bu ifadesinin üzerine şehir halkı inkârlarını güçlendirmek ve bir mantığa dayandırmak için şöyle dediler: قَالُوا مَا أَنتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا وَمَا أَنزَلَ الرَّحْمَٰنُ مِن شَيْءٍ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ "*Siz de ancak bizim gibi birer insansınız; hem Rahmân hiçbir şey indirmemiştir; siz ancak yalan söylüyorsunuz" dediler."* Bu ifadeleri ile onlar, inkârlarının sebebinin giderilebilecek bir şüpheye değil, doğrudan inanç ve düşüncelerine dayandığını –bilinçli olduğunu- göstermişlerdir. Bunun üzerine elçiler, muhataplarının daha kesin ve güçlü bir ifadeye gereksinim duyduklarını farkederek iki te'kîd edatı kullanarak şöyle dediler: قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ إِنَّا إِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ *Elçiler dediler ki: "Rabbimiz biliyor ki, şübhesiz biz, gerçekten size gönderilmiş elçileriz."*[275]

2.1.3.2.2. Dinleyicinin Durumu ve Kasr Üslûbu

Belâgat âlimleri kasr üslûbunu muhatap açısından kısımlara ayırmışlardır. Konuşmacı, muhatabının düşüncesi ve inancını önceden bilerek kasr üslûbunu ona göre oluşturmaktadır. Örneğin, dinleyici iki özelliğin bir kişide veya bir varlıkta aynı anda bulunduğuna veya iki durum arasında tayin yapamayarak birinin bulunduğuna inandığı durumda konuşmacı, "زيدٌ شاعرٌ لا منجّمٌ" "Zeyd şairdir, müneccim değildir." gibi bir ifade kullanır. Bu kasr biçimiyle muhatabının ne düşündüğünün farkında olduğunu gösterdiği

---

274 Yasin: 36/13-16.

275 Ebu'l-Berakât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî –Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl-*, I-III, (1. Baskı), (Nşr. Yusuf Ali Bedyûvî), Dâru'l-Kelim et-Tayyib, Beyrut 1998, III/99; el-İmâm Şerefu'd-Dîn el-Huseyn b. Abdillah et-Tîbî, *Futûhu'l-Ğayb fi'l-Keşfi 'an Kınâ'i'r-Rayb*, I-XVII, (1. Baskı), (Nşr. Muhammed Abdulalîm Sultanu'l-'Ulemâ), Câizetu Dubey ed-Devliyye li'l-Kur'âni'l-Kerîm, Ürdün 2013, 13/22; Şihâbu'd-Dîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Hafâcî el-Mısrî el-Hanefî, *Hâşiyetu'ş-Şihâb el-Musemmâ 'İnâyetu'l-Kâdî ve Kifâyetu'r-Râdî 'alâ Tefsîri'l-Beyzâvî,* I-VIII, Dâru Sâdir, Beyrut ts, 7/235; İbn 'Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî*, Mûcezu'l-Belâga*, (1. Baskı), et-Tab'atu't-Tûnusiyye, Tunus ts, 9.

gibi onun yanlış kanaatini düzeltmeyi de amaçlamaktadır. Bu kasr türüne belâgat ilminde *kasr-ı ifrad* denilmektedir. Muhatabın düşüncesinin gerçekle uyuşmadığı durumlarda konuşmacı şöyle bir üslup seçer: "ما زيدٌ منجم بل شاعر" "Zeyd müneccim değil şairdir." Ya da "زيدٌ شاعر لا منجّم" "Zeyd şairdir müneccim değildir." bu üslup ile konuşmacı muhatabının yanlış kabulünü değiştirmeyi niyet etmektedir. Muhatap, bir özellikte başkalarının da varlığını kabul ettiğinde; konuşmacı, yine kasr üslûbuyla onu tashih etme yoluna gidebilir. Örneğin: "ما شاعر إلّا زيدٌ" "Şair yalnızca Zeyd'dir." Bu ifade ile konuşmacı muhatabının Zeyd'den başkasının da şair olduğuna inandığını kabul ederek şairin yalnızca Zeyd olduğunu ifade etmektedir.[276]

2.1.3.2.3. Dinleyicinin Durumu ve Takdim-Te'hir

Takdîm, cümle içinde bir ögeyi belli gayeler doğrultusunda diğer bir ögenin önüne almak demektir. Bu, Arap dilinde çokça karşılaşılan bir durumdur. Klasik Arap belâgatçıları, takdim konusuna eserlerinde önemli bir yer vermişler ve takdîmin edimbilimsel boyutlarına değinmişlerdir. Muhatabın durumu açısından takdîm bir örnekle şöyle açıklanabilir:

Konuşmacı, muhatabın zihninde bir konuyu yerleştirmek ve zihnine kazımak amacı ile müsnedün ileyhi takdîm etmektedir. Müsnedi muhatabın zihnine yerleştirmek söylem ile beklenen davranışı sergilemesini sağlamak için söze müsnedi meraklandıracak ifade ile başlamak uygun olmaktadır. Dinleyicinin hebere ilgisini artırmak için müsnedün ileyhin uzatılması tercih edilmelidir. Çünkü arzu ve meraktan sonra oluşan anlam daha kalıcı ve zevklidir.[277] Bu, müsnedün ileyhin şaşkınlık veya dikkate sebeb olacak bir ism-i mevsul veya mevsuf bir isim olmasıyla ilişkilidir. Bu şekilde, sonra gelecek olan haberi muhatabın daha dikkatli dinlemesi amaçlanmaktadır.[278] ﴿وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ﴾ *"Sana vahyettiğimiz Kitab, kendisinden öncekileri tasdîk edici olmak üzere gerçekten o hak olan (Kur'ân)dır."*[279] Normal dizilimde isimden sonra zikredilmesi gereken ism-i

[276] es-Sekkâkî, 288.
[277] et-Teftâzânî, *el-Mutavvel Şerhu Telhis Miftâhi'l-Ulûm*, 253.
[278] Avnî, 164.
[279] Fâtır: 35/31.

mevsûl takdîm edilerek muhatabın dikkati habere çevrilmiş ve muhatap, haberdeki bilgiye teşvik edilmiştir.[280] Edimbilimsel bir gaye gözetilerek muhatabın habere yönelik merakı harekete geçirilmiş ve dolayısıyla haber/müsned, muhatabın zihnine yerleştirilmek istenmiştir. Bu suretle Hz. peygambere vahyedilen kitabın hak olduğunun zihinlere yerleştirilme edimi, muhatap noktasında inanmak etkisözüne dönüşmesi amaçlanmıştır. ﴿إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ﴾ "*Doğrusu Allah (cc) (cc)katında sizin en üstün olanınız, en takvâlı olanınızdır.*"[281] Ayet-i kerimesinde de müsnedün ileyh olan أَكْرَمَكُم takdîm edilerek muhtapların müsnedi merak etmelerinin amaçlandığı kabul edilmektedir.[282] Bu şekilde, insanların en üstünlerinin takva sahipleri olduğu edimbilimsel bir amaç gözetilerek dinleyicilerin zihinlerine yerleştirilmek istenmiştir. Sâhibu'l-kelâm, muhataplarının takva sahibi olmaları için etkisöz olan takva sahibi olmayı "إِنَّ أَكْرَمَكُمْ *sizin en üstün olanınız*" dan sonra zikrederek dinleyicilerin zihninde üstün olmanın ön şartı olarak takvayı göstermektedir. Ayetteki bu cümlenin öncesinde insanların bir erkek bir dişiden yaratıldığı ve kabileler ve milletlere taksim edildiği beyan edilmektedir. *"Ey insanlar! Şübhesiz ki biz, sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık. Birbirinizi tanımanız için de sizi, milletler ve kabîleler kıldık. Doğrusu Allah (cc) (cc)katında sizin en üstün olanınız, en takvâlı olanınızdır."* Âyetin bağlamı dikkate alındığında haberî cümle olan " إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ " bir tekîd edatı almıştır. Haberî cümlenin çeşitlerinden olan *talebî haber* türüne girmektedir. *Talebî haber,* muhatapların konu hakkında tereddüt yaşadıkları ve merak içinde oldukları durumlarda kullanılan cümle türleridir. Âyetin bu kısmında üstünlük olgusunun kabilede mi cinsiyette mi veya zenginlik gibi sosyal durumlarda mı olduğu konusundaki muhatapların tereddüt ve merakını gidermek veya mukadder bir suali cevaplamak için bir tekîd edatı kullanılmıştır. Böylece muhatapların dikkatleri tamamen farklı bir yere çevrilerek üstünlüğün takvada olduğu ifade edilmiştir.

---

[280] Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed b. Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr,* I-XXX, ed-Dâru't-Tûnusiyye li'n-Neşr, Tunus 1984, XXII/309.

[281] Hucurât: 49/13.

[282] Ali Bulut, *Belâgat-i-Müyessera –Me'ânî Beyân Bedî'*, (1. Baskı), İFAV Yayınları., İstanbul 2015.

Râzî, tefsirinde *Boşanmış kadınlar ise “* [283]﴿وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ﴾ *kendi kendilerine üç hayız müddeti beklerler.”* Ayet-i kerimesinde fiil-fail diziliminin terk edilip, "وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ" olarak mübteda-haber şeklinde, diğer bir ifade ile hakkında konuşulan varlığın takdîm edilmesinin gayesinin muhatabı haber konusunda meraklandırmak olduğu ifade edilmektedir. Bu şekilde ismin öne alınması muhatapta ilgi artırmaktadır. Örneğin, cümleye عبد الله denilerek başlandığında muhatap, Abdullah’a ne olduğu konusunda bir merak içerisine girmekte ve akabinde gelecek açıklamayı beklemektedir.[284] Buradan anlaşılacağı üzere konuşmacı, söyleminin muhatapları tarafından daha dikkatli dinlenmesini amaçladığında mübtedayı takdim etmektedir. Böylece muhataplar, ismi duyunca arkasından gelecek o isimle ilgili açıklamayı merak etmektedirler. Söylemin zahirinde gözükmeyen ama edimbilimsel bir boyut olan ve konuşmacının amacını formüle eden bu yapı Arap dili belâgatında takdîm-te’hîr konularında sıkça işlenmiştir.

2.1.4. Bağlam

Bağlam, “*olaylar ve durumlar arasındaki bağlantı ilişkiler ve şartlar örgüsü.”*[285] Bir ifadenin içinde oluşturulduğu koşulların tümüdür. Konuşucu ve dinleyicinin konumları ve konuşmanın oluşturulmasına sebep olan prosedürler bağlamı oluşturan ögelerdir.[286] Bir dil birimini kuşatan, ondan önce veya sonra gelen, birçok durumda o birimi etkileyen, onun anlamını ve değerini belirleyen birim ya da birimler bütünü[287] olarak tanımlanmaktadır.

Dil, dilsel birimlerin girift ilişkilerinin düzeninden oluşmakta olup her zaman sözlüksel ve dizimsel yapısında değişim ve yeniliğe açıktır. Bir kelimenin anlamının belirlenmesi, kullanıldığı bağlamların tümünün belirlenmesine gereksinim duymaktadır. Martinent’e göre bağlam dışında anlamın oluşumu mümkün değildir.[288] Kelimelerin temel anlamlarının dışında bir de kullanıldığı bağlama göre kazandıkları anlamları

---

283 Bakara: 2/228

284 er-Râzî, Fahruddîn, *et-Tefsîru’l-Kebîr* (*Mefâtîhu’l-Ğayb*), VI/93.

285 İlhan Ayverdi ve Ahmet Topaloğlu, *Kubbealtı Lugatı Türkçe Sözlük*, Kubbealtı İktisadi İşletmesi, İstanbul 2007, 96.

286 Atakan Altınörs, *Dil Felsefesi Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2000, 12.

287 Berke Vardar ve diğerleri, *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, 31.

288 Abdulcelîl, 92.

vardır. Daha objektif ve doğru bir anlamın elde edilmesi, cümlenin bağlamı ile çözümlenmesine bağlıdır. Dolayısıyla bağlam kavramı dil ile doğrudan ilişkilidir. Sözün bağlamı, cümlenin bağlamı ve metnin bağlamı gibi kullanımlar da bunu göstermektedir.[289]

Batı dünyasında John Rupert Firth,[290] bağlam teorisiyle bu alanda öncü kabul edilmektedir. Ona göre anlam dilsel birimlerin birbirine bağlanmasıyla, farklı bağlamlara konulmasıyla açığa çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle anlam, dilsel birimin bir bağlamdaki görevi sayesinde elde edilmektedir.[291] Herhangi bir söylem veya ifadeyi bağlamından kopuk bir şekilde yorumlamak tutarsız sonuçlar doğurmaktadır.[292] Çünkü bağlam, anlam çözümlemesinin olmazsa olmaz ön koşullarından biridir.[293]

Çeşitliliği açısından şu bağlam türlerinden bahsedilmektedir:

Fiziksel bağlam: Konuşmanın gerçekleştiği yerdir. Bu yerde bulunan objeler ve gerçekleşen olaylar fiziksel bağlamın unsurlarını oluşturur. Fiziksel bağlam, etkileşimcilerin gerçek konumlarını kapsar. Bu konumlar; içeri veya dışarı, halka açık veya özel, birbirine yakın veya uzak, sıcak veya soğuk, parlak veya karanlık ve kalabalık veya sessiz gibi fiziksel özelliklerden oluşmaktadır. Fiziksel bağlam, iletişim sürecini pek çok yönden açık bir şekilde etkiler. Örneğin, kalabalık bir ortamda yapılan sohbet ile özel bir salonda sakin bir akşam yemeği, kapsanan konu türleri ve belirli ifadelerin veya bakışların anlamları hakkında yapılan yorumlar açısından farklılık göstermektedir.[294]

Dilsel bağlam: Bağlamın bu türü, söylem içindeki bağlamı, yani kelimeler, tümcecikler, cümleler ve hatta paragraflar arasındaki ilişkiyi ifade eder. Örnek olarak "öğrenci" kelimesini ele alalım. "O bir öğrencidir." cümlesi ile hangi anlam ve kimin

---

289 el-Mehdî İbrahim el-Gavîl, *es-Siyâk ve Eseruhû fi'l-Ma'na -Dirâse Üslûbiyye-*, Akademiyetu'l-Fikri'l-Cemâhiri, Libya Bingazi 2011, 13.

290 John Rupert Firth, (1890-1960) İngiliz önde gelen bir dilbilimcidir. Bağlama dayalı dil analizi geleneğinin "babası" olarak kabul edilmektedir. Firth, dili bir bütün olarak, kültüre ve topluma gömülü olarak görür, bu da her türlü bağlamın büyük önem taşıdığı anlamına gelir. 1944'te bir İngiliz üniversitesinde Genel Dilbilimin ilk başkanı olarak atanmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Ute Römer, Progressives, Patterns, Pedagogy a Corpus-Driven Approach to English Progressive Forms, Functions, Contexts and Didactics, Studies in Corpus Linguistics Volume 18, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia 1996, 12,13.

291 Ahmed Muhtar Ömer, '*İlmu'd-Delâle,* (5. Baskı), 'Âlemu'l-Kütüb, Kahire 1998, 68.

292 Griffiths, 2.

293 Robin Lakoff, "Language in Context", *Language*, 48 (4), Dec., 1972, 907-927, 909.

294 Myron W, Lustig, Jolene Koester, *Intercultural Competence: Interpersonal Communication Across Cultures,* (Sixth Edition) Pearson Education Inc., USA. 2010, 17.

kast edildiği dilsel bağlam olmadan anlaşılmaz. Nitekim dilsel bağlamda 'O' kelimesiyle kastedilen şahsın kişiliği ve durumu belirlenmektedir. Dilsel bağlam ise üç yönden incelenebilir: gösterimler, ortak metin ve eşdizimlilik.[295] Dilsel bağlam, konuşmada önceden söylenen şeye göndermede bulunur. Örneğin, Ahmet'ten bahsederek konuşmaya başlandığında bir sonraki cümlede birinci sınıf sporcu olarak ondan bahsedileceğinde 'o' diye bir zamir kullanılır. Dilsel bağlam muhataba zamirin göndermede bulunduğu kişiyi bilmesini sağlar. Dilsel bağlam, bir kelimenin birlikte kullanıldığı farklı kelimeler ile farklı anlamlar kazanabileceğini de göstermektedir. Bu konuya "İyi" kelimesinin kullanıldığı bir kaç örnek verilebilir.[296]

Ahmet iyi bir doktordur. (İyi kelimesiyle işindeki uzmanlığı ve becerisi kastedilmektedir.)

Hasan iyi bir insandır. (İyi kelimesiyle ahlakının güzelliği kastedilmektedir.)

Hamburger iyi bir besin değildir. (İyi kelimesiyle fayda kast edilmiştir.)

Şu otomobil firması iyi otomobiller üretiyor. (İyi kelimesiyle sağlamlık ve güvenlik kast edilmektedir.)

Durumsal bağlam: Bir konuşmanın içinde gerçekleştiği harici durumları ifade eder. Durumlar değişince kelimelerin anlamları da değişiklik göstermektedir. Aynı kelime, farklı durumlarda farklı anlamlar ifade etmektedir. Bu bağlam türü, "*Neden belli durumlarda belli şeyler söylenirken belli şeyler söylenmez?"* sorusu üzerinde de durmaktadır.[297] Örneğin: hapşırma durumunda يرحمك الله denildiğinde sıhhat ve afiyet anlamındaki rahmet kastedilirken; taziyede الله يرحمه ifadesi ile bağışlanma anlamındaki rahmet kast edilmektedir.[298]

Sosyal bağlam: Konuşmacıyla dinleyici arasındaki sosyal ilişkiyi ifade eder. Herhangi bir sohbetin sosyal bağlamı, sohbetin gidişatı ve meydana gelebilecek diğer süreçler tarafından sürekli olarak oluşturulur ve değiştirilir. Bu sohbete dahil olanlar, bu

---

295 Lichao Song, "The Role of Context İn Discourse Analysis", *Journal of Language Teaching and Research*, 1 (6), November 2010, 876-879, 876.

296 Ömer, *İlmu'd-Delâle*, 69.

297 M. A. K. Halliday - Ruqaiya Hasan, *Language, Context and Text: Aspects of Language in a Social Semiotic Perspective*, Oxford University Press, Hong Kong 1989, 44, 45.

298 Ömer, *İlmu'd-Delâle*, 71.

bilgiyi sadece başkalarının anlamlarını yorumlamak için değil, aynı zamanda kendi müteakip anlam eylemlerinin olası kapsamını ve yorumunu yansıtmak için kullanırlar.[299] Sosyal bağlam; katılımcılar, zaman ve mekan gibi fiziksel çevreye ilaveten makro bağlamsal anlmada kurumsal ve kurumsal olmayan alanları kapsamaktadır.[300]

Epistemik (bilişsel) bağlam: Epistemik bağlam, konuşmacının dış dünya hakkındaki malûmatıdır. Diğer bir ifadeyle iletişim taraflarının başkasıyla iletişim sırasında paylaştıkları önceki bilgiler olarak tanımlanabilir.[301]

2.1.4.1. Edimbilim Geleneğinde Bağlam

1960'ların sonlarında bağlam, edimbilim alanı içine dahil oldu. Bu bağlamda edimbilimin tanımı içine konuşma zamanı ve mekânı dâhil edildi. Böylece bağlam kavramı edimbilimsel çerçevede incelenmeye başlandı. Bağlam, iletişim eyleminde katılımcıların kimlikleri, zaman ve makan sınırları, inançları ve gayelerini içine almaktadır. Bağlam, söylemle ilgili sosyal ve fiziksel yönleri içine alır. Bağlam, konuşmacının ve dinleyicinin katılması gereken ön koşul olarak değerlendirilir ve konuşmacının maksadının yorumlamasında dinleyici açısından etkin bir yere sahiptir.

Dilbilim ve onun komşu disiplinlerinde son önemli gelişmelerden birisi de çeşitli bağlam türlerine karşı yoğunlaşan ilgidir. Yeni girişimler, sosyal bilimler ve toplumdilbilimle sosyal ve kültürel bağlam arasındaki sistematik ilişkiyi, dilin fonksiyonunu ve yapısını tanımlamak için yapılmaktadır. Özellikle, dil felsefesi edimbilimsel bağlamın söz edimleri gibi doğal dil söylemlerinin yerindeliğini belirleyen şartları nasıl oluşturduğunu göstermiştir.[302]

Bağlam, edimbilimin ilgilendiği ana temalardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.[303] Çağdaş edimbilim, dilsel eylemlerin ve bunların gerçekleştirildiği

---

[299] Michael O'Donnell, "Context in Dynamic Modelling" Mohsen Ghadessy (Ed.),*Text and Context in Functional Linguistics*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia 1998, 63-100, 71.

[300] Anita Fetzer, "Textual Coherence as a Pragmatic Phenomenon", Keith Allan-Kasia M. Jasczolt (Ed.), *The Cambridge Handbook of Pragmatics*, (ss. 447-468) Cambridge University Press 2012, 464.

[301] Marco Mazzone, "Constructing The Context Through Goals and Schemata: Top-Down Processes in Comprehension and Beyond" Gabriella Airenti, Marco Cruciani and Alessio Plebe (Ed), *Context in Communication: A Cognitive View*, Frontiers 2007-2017, 65, 66, 156.

[302] Van Dijk, 7.

[303] Brigitte Nerlich and David D. Clarke, *Language, Action, and Context -The Early History of Pragmatics in Europe and America 1780–1930-*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia 1996, 3.

bağlamları incelemektedir.[304] Edimbilim; anlambilim, sosyodilbilim ve dil dışı bağlam arasındaki bir "alana" odaklanmaktadır. Hatta edimbilimin yalnızca bir dilin yapısında biçimsel olarak kodlanmış bağlamsal yönlerle ilgilendiğini kabul edenler de vardır.[305]

Edimbilimi anlambilimden ayıran bir nokta da bağlamdır. Şöyleki, cümle ile söylem arasındaki temel fark, cümlenin bağlama bağlı olmaksızın, söylemin ise kendi bağlamı tarafından tanımlanmasıdır. Bu aynı zamanda anlambilim ve edimbilim arasındaki ayrımın da temel taşıdır. Bağlamın rolüne dikkat edilmeksizin anlama yoğunlaşılması durumunda anlambilim söz konusudur. Fakat dikkate alınması gereken bir bağlam varsa, o zaman edimbilim devreye girmektedir. Nitekim anlambilim, kelime veya cümle anlamı üzerine yapılan bir çalışma iken; edimbilim, söyleyiş anlamının araştırılmasıdır.[306]

Edimbilim, iletişim eyleminde bağlamla ilgili "*ne iletilir? nasıl iletilir*?" sorularıyla iki temel probleme odaklanır. Zira iletişim, boşlukta değil bir bağlamda gerçekleşir. Dolayısıyla bağlam, edimbilim açısından vazgeçilmez bir kavramdır. Ayrıca edimbilimin ilgilendiği alanlar bağlamla doğrudan ilgilidir. Bağlamların yönleri, ifadelerin üretiminde ve yorumlanmasında çok önemli bir rol oynar.[307]

2.1.4.2. Arap Dili Geleneğinde Bağlam

Arap dilcileri, erken dönemde dilin bağlamdan kopuk incelenemeyeceğini fark etmişlerdir. Dilsel iletişimin gerçekleşmesi için salt kelimeler ve cümlelerin yeterli olmadığını, bilakis metin çerçevesinde onun bağlamına bağlı kalınmasını şart koşmuşlardır. Aynı zamanda konuşmacının gayelerini ve muhatabın durumunu göz önünde bulundurmayı da gerekli görmüşlerdir. Cümle unsurları ve anlamlarının oluşumunda ve sözdizimsel unsurların konuşma içindeki zikir-hazif, takdim-tehir gibi

---

304 Robert C. Stalnaker, "Pragmatics", Donald Davidson and Gilbert Harman (Ed.), *Semantics of Natural Language*, (Second Edition), (ss. 380-397), D. Reidel Publishing Company, Dordrecht-Holland/Boston-U.S.A. 1972, 383.

305 Crystal, *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, 379.

306 Griffiths, 6.

307 Lihong Shen, "Context and Text", *Theory and Practice in Language Studies*, 2, (12), December 2012, 2663-2669, 2664, 2665.

durumlarında bağlamın önemli bir rolü olduğunu savunmuşlardır.[308] Modern dönem Arap dünyasında da bağlam, anlam belirlemede önemli bir yer tutmaktadır.[309]

Bağlam kavramı, Arap dilinde "السياق، والمقام، والحال" terimleriyle ifade edilmektedir. "السياق" kavramı, konuşma bağlamı veya sözün bağlamı anlamına gelen سياق اللفظ,[310] سياق الكلام,[311] سياق القول,[312] سياق الحديث [313] kavramlarıyla klasik nahiv ve belâgat kitaplarında kullanılmaktadır. "سياق الكلام" kavramı yaygın kullanım ağına sahipken diğer kavramlar nadiren kullanılmaktadır.

Ayrıca; "سياق النفي" nefiy bağlamı,[314] "سياق الإثبات" ispat bağlamı,[315] " سياق الشرط" şart bağlamı, "سياق الجواب" cevap bağlamı, "سياق متسلسل" ardışık bağlam/zincirleme bağlam,[316] "سياق الحكاية" hikaye bağlamı,[317] "سياق النص" metinsel bağlam,[318] "سياق الشعر" şiirsel bağlam,[319] "سياق النهي" yasaklama bağlamı,[320] "سياق الطلب" istek bağlamı,[321] "سياق الآية" ayetin bağlamı,[322] "سياق الأبيات" beyitlerin bağlamı,[323] "سياق

[308] Muhammed Adil Abdulaziz Ali, *el-Fikru'l-Lisaniyyu't-Tedâvulî -Kıraâtun fi't-Turâsi ve'l-Hadâseti-*, Modern Books World, Ürdün 2016, 13; Celâluddin es-Suyûtî, *el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, (Nşr. Mustafa Şeyh Mustafa), Muessetu'r-Risâle en-Naşirûn, Beyrut 2008, 453.

[309] Geniş bilgi için bkz. Yusuf Akçakoca, *Arap Dili Sözdiziminin Anlambilim Boyutu –Cümle Ögeleri, Kurgusu ve Anlam*- Kimlik Yayınları, Kayseri 2019, 90-127.

[310] el-Kazvînî, *el-İdâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, (Nşr: Muhammed Abdulkadir el-Fâdılî), 14.

[311] Ebî Ali Ahmed b. Muhammed b. el-Hasen el-Merzûkî, *Şerhu Dîvâni'l-Hamâse li Ebî Temmâm,* I-IV, (1. Baskı), (Nşr: Garîd eş-Şeyh), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 2003, 964; eş-Şeyh Ebi'l-'Abbâs Ahmed el-Kalkaşendî, *Subhu'l-A'şâ,* I-XIV, el-Matba'atu'l-Emîriyye, Kahire 1337/1919, 9/241.

[312] Ebû 'Amr Osman b. el-Hâcib, *Kitâb Emâlî İbni'l-Hâcib,* I-II, (Nşr., Fahr Sâlih Süleyman Kadâre), Dâru 'Ammâr/Dâru'l-Cîl, Ammân/Beyrut ts, I/204.

[313] Bedruddîn Ebû Muhammed Abdullah b. el-İmam el-'Allâme Ebî Abdillah Muhammed b. Ferhûn el-Medenî, *el-'Uddetu fî İ'râbi'l-'Umde,* I-III, (Nşr. Mektebu'l-Hedy li Tahkîki't-Turâs), Dâru'l-İmâmi'l-Buhârî, Katar ts, 3, 396.

[314] Behâuddîn es-Subkî, *'Arûsu'l-Efrâh fî Şerhi Telhîsi'l-Miftâh,* I-II, (1. Baskı), (Nşr. Abdulhamîd Hindâvî), el-Mektebetu'il-'Asriyye, Beyrut 2003, I/254.

[315] Behâuddîn es-Subkî, I/189.

[316] el-Mufaddal b. Muhammed b. Ya'lî b. Sâlim ed-Dabbî, *Emsâlu'l-'Arab*, (2. Baskı), (Nşr. İhsan 'Abbâs), Dâru'r-Râidi'l-'Arabî, Lübnan 1983, 37.

[317] ed-Dabbî, *Emsâlu'l-'Arab*, 37.

[318] Ebu Osman Amr b. Bahr el-Câhiz, *el-Biğâl,* Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut 1418/1997, 11.

[319] Abdulhamîd b. Hibetullâh b. Muhammed b. el-Hueyn b. Ebi'l-Hadîd Ebû Hâmid 'İzzuddîn, *el-Feleku'd-Dâir 'ala'l-Meseli's-Sâir,* I-V, (Nşr. Ahmed el-Hûfî ve Bedevî Tabâne), Dâru Nehdatu Mısır/Kahire ts, 58, 59.

[320] Kemaluddîn Muhammed b. Musa ed-Demîrî, *Hayâtu'l-Hayavâni'l-Kübrâ,* I-IV, (1. Baskı), (Nşr. İbrahim Sâlih), Dâru'l-Beşâir, Suriye 2005, II/369.

[321] ed-Demîrî, III/424

"الجُمْلَة" cümle bağlamı, "سِيَاق القصيدة" kaside bağlamı,[324] "سياق النظم" sözdizimsel bağlam,[325] "سياق الشَّرح" açıklama bağlamı,[326] "سياق استفهام" soru bağlamı,[327] "سياق ما يفتقر إلى الضمير" zamire gereksinim duyan bir bağlam[328] gibi kavramlar da hemen hemen tüm nahiv kitaplarında kullanılmaktadır. Klasik nahiv ve belâgat kitaplarında bağlamın bu kadar çeşitli adlar altında kullanılması; Arap dil geleneğinde bağlamın yerini gözler önüne sermektedir.

Bağlam anlamında kullanılan diğer kavramlar ise "المقام، والحال" makam ve hal/durum kavramlarıdır. Bu kavramlar daha çok belâgat ilminin me'ânî kısmında ele alınmaktadır. Makam ve halin gereğine uygun konuşmak belâgat ve fesâhatin diğer bir adı olmuştur.[329] Hal ve makam kavramları, söylemin oluşturulmasında konuşmacının hesaba katması gereken önemli iki husustur. Bu iki kavram Arap belâgat ilminde eş anlamlı olarak kullanımı bulunduğu gibi yakın veya farklı anlamlarda da kullanıldığı görülmektedir.

Hal ve makam yakın anlamlı olmakla birlikte farklı amaçlar için kullanılmaktadır. Makam, konuşmanın oluşturulmasına sebep olan dış etkenleri ifade ederken hal ise muhatapla ilgili değişkenlik gösterebilen durumlardır. Örneğin; inkar hali, muhatapla ilgili bir durumken; taziye, makamla ilgilidir. Halin gereğine göre konuşma, makamların farklılığına bağlı olarak değişmektedir. Halin gereği ve makamın gereği söylem telifinde konuşmacının dikkat etmesi gereken olgulardır. Hal olarak isimlendirilmesi halin değişime açık olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü hal, insanla

---

322 Ahmed b. Ali b. Abdulkadir Ebu'l-'Abbâs el-Huseynî el-'Abîdî Takiyyuddîn el-Makrîzî, *Resâilu'l-Makrîzî,* (1. Baskı), (Nşr. Ramazan el-Bedri ve Ahmed Mustafa Kasım), Dâru'l-Hadîs, Kahire 1998, 190.

323 Abdulkâdir b. Ömer el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb ve Lübbi Lübâbi Lisâni'l-'Arab,* I-XIII, (4. Baskı), (Nşr. Abdusselâm Muhammed Harun), Mektebetu'l-Hancî, Kahire 1997, VIII/257.

324 el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb ve Lübbi Lübâbi Lisâni'l-'Arab,* XI/442.

325 Muhammed b. Hüseyin Abdussamed el-Hârisî el-'Âmilî el-Hemezânî Behâuddîn, *el-Keşkûl,* I-II, (1. Baskı), (Nşr. Muhammed Abdulkerîm en-Nemrî), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1998, I/304.

326 İbn Abdilhakk el-'Umerî et-Tarablûsî, *Düreru'l-Ferâid el-Müstahsene fî Şerhi Manzûmeti İbni'ş-Şihne,* (1. Baskı), (Nşr.: Süleyman Hüseyin el-'Umeyrât), Dâru İbn Hazm, Beyrut 2018, 117.

327 Ali b. Muhammed b. 'İsâ Ebu'l-Hasen Nureddîn el-Eşmûnî, *Şerhu'l-Eşmûnî 'alâ Elfiyyet-i İbn Mâlik*, I-IV, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 1955, 192.

328 İbnu'l-Hâcib, *Kitâb Emâlî İbni'l-Hâcib,* I/285.

329 Behâuddîn es-Subkî, I/94.

ilişkilidir. İnsan da değişime açık bir varlıktır. İfadelerin farklı nitelikler arzetmesi de farklı kullanıcıların farklı hallerinin ifadesi olmasından ileri gelmektedir.[330]

Belâgat kaynaklarında "مقام" makam kavramının bağlam anlamında kullanıldığı bazı tipleri şunlardır. "مقام اختصار" kısaltma makamı,[331] "مقام الخطاب" hitap makamı,[332] "مقام التكلم" konuşma makamı, "مقَام الْإِضْمَار" gizleme makamı,[333] "مقَام مدح" övme makamı,[334] "مقام فرح وسرور" sevinç ve mutluluk makamı,[335] "مقام عظمة وكبريآء" azamet makamı,[336] "مقام تهويل" korkutma makamı, "مقام احتياط" ihtiyat makamı, "مقام هيبة واحترام" heybet ve hürmat makamı,[337] "مقام الإطناب" uzatma makamı,[338] "مقام الترحم" merhamet dileme makamı, "مقام تذكير المخاطب" muhataba hatırlatma makamı,[339] "مقام التحقيق والتقرير" araştırma ve yerleştirme makamı,[340] "مقام ثناء" övgü makamı, "مقام استعانة بالله" Allahtan yardım isteme makamı, "مقام تنفير" nefret ettirme makamı,[341] gibi daha burada zikredilmeyen pek çok makam çeşidinden bahsedilmektedir.

Bağlam konusu özellikle me'ânî ilminin ilgi alanına girmektedir. Zira me'ânî ilminin gayesi halin gereğine göre sözü tatbik etmektir. Bu ise konuşma eyleminin her duruma ve her bağlama uygun şekilde gerçekleştirilmesi gereğini zorunlu kılmaktadır. Çünkü ciddiyet ve şaka, tevazu ve övünme, şükür ve şikâyet, kutlama ve taziye gibi

---

330 Ebû İshâk 'İsâmüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Arabşâh el-İsferâyînî, *el-Etval Şerhu Telhîs-i Miftâhi'l-'Ulûm,* I-II, (Nşr. Abdulhamîd Hindâvî), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 2001,I/185.

331 Behâuddîn es-Subkî, I/200.

332 Ahmed b. Süleyman b. Kemal Bâşâ Şemsuddîn, *Telvînu'l-Hitâb li'bn-i Kemal Bâşâ,* (Nşr. Abdulhâlik b. Müsâ'id ez-Zehrânî), el-Cami'atu'l-İslamiyye, Medine 1421, 345,346.

333 el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb ve Lübbi Lübâbi Lisâni'l-'Arab,* IV/222.

334 el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb ve Lübbi Lübâbi Lisâni'l-'Arab,* IX/539.

335 es-Seyyid Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Edeb fî Edebiyyâti ve İnşâi Lugati'l-'Arab,* I-II, Müessesetu'l-Me'ârif, Beyrut 2002, 25.

336 Müeyyedbillâh, *et-Tırâzu'l-Mütedammin li Esrâri'l-Belâga ve 'Ulûmi Hakâiki'l-İ'câz*, III/176.

337 İbn Hucceti'l-Hamevî Takıyyuddîn Ebû bekr b. Ali b. Abdullah el-Hamevî el-Ezrârî, Hizânetu'l-Edeb ve Gâyetu'l-Ereb, I-II, ('İsâm Şakyû), Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut 2004, I/274.

338 el-İsferâyînî, *el-Etval Şerhu Telhîs-i Miftâhi'l-'Ulûm*, I/451.

339 el-İsferâyînî, *el-Etval Şerhu Telhîs-i Miftâhi'l-'Ulûm*, II/338.

340 el-İsferâyînî, *el-Etval Şerhu Telhîs-i Miftâhi'l-'Ulûm*, I/254.

341 Muhammed b. 'Arefe ed-Düsûkî, *Hâşiyetu'd-Düsûkî 'alâ Muhtasari's-Sa'd,* I-IV, (1. Baskı), (Nşr. Abdulhamîd Hindâvî), el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut ts, I/400-582.

insanın iletişim aktivitesinde bulunduğu çeşitli makamlar vardır. Bu makamların her birinin uyulması gereken kendine özgü terkipleri ve söylemleri vardır. İletişim eyleminin fayda sağlayabilmesi için bağlama uygun konuşmanın gereği kaçınılmaz bir vakıadır. Bazen konuşmacı meramını toplum tarafından bilinen kelimeleri temel anlamlarıyla kullanarak ifade edebilmektedir. Eğer muhatabın kavrama kabiliyeti zayıfsa bütün söylem tipleri onun için eşit olur. Bu durumda konuşmacının kelimeleri asıl anlamlarının dışında kullanması doğru olmaz.[342]

Arap dilbilim geleneğinde bağlam, muhatabın hali ve konuşmacı arasında sıkı bir ilişkinin varlığı kabul edilmektedir. Buna göre konuşmacı veya gönderici söylemin konumlarını, vakitlerini ve muhataplarının o sözleri kaldırma oranlarını bilmesi gerekir. Konuşmanın uzatılmasını gerektiren bağlamda kısa tutması konuşmacının konuşma amacını perdelemesine ve kısa tutulmasını gerektiren yerde uzatması gereğinden fazla konuşmaya sevk ederek bıkkınlık vermesine sebep olmaktadır. Halkla konuşurken istilahî kavramlar kullanmaktan uzak durması gerekir. Yani hitap ettiği kesimin anlayış derecelerine ve konuştuğu konulara göre ifadesini dizmesi gerekir.[343]

Sözcüklerin gerçek anlamı dışında farklı anlamları da vardır. Bunları belirlerken nelere dikkat edilmesi gerektiği ve hangi durumlarda gerçek anlam devre dışı kalacağı hususunda Serahsî şunları kaydeder. *"Gerçek anlam şu beş noktada terkedilir. Sözün örfi kullanımı ile kazandığı anlam, lafzın kendi delâleti, cümle ögelerinin bağlamı, konuşmacının hali ve söylem tarzı, sözün kullanıldığı iletişimsel konum."*[344]

Her mekânın, zamanın ve durumun kendine yakışır bir sözü vardır. Bu, aynı zamanda bağlamla ilgili bir ifadedir. Diğer bir ifade ile her bir makamın kendine mahsus ifade biçimi vardır. Sözün en hayırlısı muhatabın durumuna uygun olanıdır.[345] Zira sözün belâgatı, fesâhatıyla beraber muhatabın durumuna da uygun olmasını gerektirir. Durumun gereği ise çeşitlilik gösterdiğinden sözün makamları da birbirinden farklık arz eder. Nitekim tenkir makamı, ta'rif makamından; takdîm makamı, te'hîr makamından; zikir makamı, hazif makamından; fasıl makamı, vasıl makamından; îcâz

---

342 el-Kirmânî, *Tahkîku'l-Fevâidi'l-Ğiyâsiyye*, I/229.

343 Ebu'l-Hüseyin İshâk b. İbrahim b. Süleyman b. Vehb el-Kâtib, *el-Burhân fî Vucûhi'l-Beyân,* (1. Baskı), (Nşr. Hafnî Muhammed Şeref), Mektebetu'ş-Şebâb, Kahire 1969, 153.

344 Serahsî, Ahmed b. Muhammed b. Ebu Sehl Şemsu'l-Eimme, *Usûlu's-Serahsî,* I-II, (1. Baskı), (Nşr.: Ebu'l-Vefâ el-Efgânî), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1993, I/190.

345 Abdulmelik b. Muhammed b. İsmail es-Se'âlibî, *Hâssu'l-Hâs,* (Nşr: Me'mûn b. Muhyiddin el-Cenân), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1994, 53.

makamı, itnap ve müsâvat makamından farklıdır. Aynı şekilde zeki birisiyle konuşmak, ahmakla konuşmaktan farklıdır. Bir söylemdeki kelimenin söylemin diğer kelimleri içinde belli bir makamı vardır. Sözün güzelliği ve kabul edilir olması durumun gereğine uyumuyla mümkünken bu uyumun gerçekleşmemesi ise sözün bu uyumdan uzaklaşması ile alakalıdır.[346]

"*Makamların farklılığı durumların farklığını gerektirir.*"[347] ifadesindeki makamdan maksat bağlamdır. Bu kural Arap dilbiliminde önemli bir yere sahiptir. Gerek konuşmacının gerek yazarın mahareti makamın hakkını vermesinde ortaya çıkar.[348] Örneğin, halin ve makamın gereği olarak icaz, itnab ve tekrar yapılabilir. Şöyleki; teşvik makamında tekrar yapılması faydalıdır. Ayrıca konuşmacının iletişimden beklediği gayenin gerçekleşmesi tekrara bağlı ise yani bağlam tekrarı gerektiriyorsa tekrar güzeldir. İcaz ve itnabta da benzer durum geçerlidir.[349] Burada ifadeyi oluşturan kişinin bağlama uygun hareket etmesi teşvik edilmektedir.

Bağlamla ilgili olması dolayısıyla burada örfî anlamdan da bahsedilecektir. Dilsel birimlerin gerçek anlamları olduğu gibi örfi anlamları vardır. Yani bu birimlerin toplum tarafından kabul gören ve yaygın kullanılan anlamları da vardır. İslam hukukunda bir kelimenin temel anlamıyla beraber örfi anlamı da varsa örfi anlamı esas alınmaktadır. Çünkü örfi anlam, kullanılan ve toplumun anladığı ve kabul ettiği anlamdır. Dilsel birimlerin bu şekildeki kullanımı sayesinde yeni anlamlar kazandığı bir gerçek olduğu gibi kullanım ile kazanılan bu anlamları değerlendirmek de ayrı bir vakıadır. Örneğin "دابة" kelimesi temel anlamı *yere basan her şey* anlamında iken örfi anlamı bunun bir kısmını ifade etmektedir.[350]

Örf ve adet vasıtasıyla kelimeler sözlük anlamlarının yanında edimsel anlamlar da kazanmaktadır. Örneğin "aslan" kelimesine karşılık olarak Arapçada أسد ve ليث kelimeleri kullanılmaktadır. Sözlük anlamı bakımından ikisi de "aslan" demektir. Her iki kelimenin de toplum tarafından benimsenen kendine özgü edimsel anlamları

346 el-Kazvînî, 20.
347 ed-Düsûkî, *Hâşiyetu'd-Düsûkî 'alâ Muhtasaris-Sa'd,* I/227; el-Habâşe, *et-Tedâvuliyye ve'l-Hicâc -Medâhil ve Nusûs-*, 12.
348 el-Kalkaşendî, *Subhu'l-A'şâ,* XIV/4.
349 Behâuddîn es-Subkî, 88.
350 el-'Askerî, *el-Furûku'l-Luğaviyye,* 66.

bulunmaktadır. Ancak konuşmacı birisini övmek istediğinde ليث kelimesini değilأسد kelimesini kullanmaktadır.[351] Bu husus dil üzerinde toplumsal kabulün etkisini göstermektedir.

"Her makamın bir sözü her amacın bir üslûbu vardır." düsturu, açık ifadenin uygun olmadığı yerlerde kinaye yapılması hususunu da gündeme getirmektedir. Zira kinayeli ifade tercihi, bağlamın gereğini ortaya koyan ayrı bir hususiyettir. Bağlam bakımından açık ifadenin uygun olmadığı yerde kinaye yapılmaktadır. Makamın gereğine göre kinaye kullanımı fesâhatın esaslarından ve belâgatın şartlarından kabul edilmektedir.[352]

Dilsel ifadelerin çözümlenmesinde edimbilimsel yaklaşımın kullandığı önemli bir ölçüt olan bağlam, Arap dili nahiv ve belâgat ilimlerinde erken dönemden beri gerek dilsel birimlerin telifinde gerek tahlilinde yaygın olarak kullanılmaktadır.

2.2. EDİMBİLİMİN ANA KONULARI VE ARAP DİLİNDEKİ YERİ

2.2.1. Gösterim

Bir durumun unsurlarını jest veya dilbilimsel ifadelerle işaret etme veya gösterme eylemine gösterim denilmektedir. Gösterim, herhangi bir ifade ediminin kişisel, zamansal veya uzamsal yönüne atıfta bulunan ve bu nedenle ataması konuşma durumunun bağlamına bağlı olan dilbilimsel ifadeler için kullanılan bir terimdir. Pek çok farklı gösterimsel ifade türü arasında kişisel zamirler (ben, sen, vb.), zarf ifadeleri (burada, orada vb.) ve gösterici zamirler (bu, şu, vb.) vardır.[353] Teorik olarak dil dokusundaki görevi açısından oldukça önemli olmasına rağmen ne yazık ki hak ettiği ilgiyi henüz bulamamıştır. Öyle ki hala gösterimin hudutları tam olarak çizilememiştir.[354]

Bağlamlarından bağımsız olarak gerçek nesnelere ve durumlara atıfta bulunan özel adların ve belirli tanımlamaların aksine, gösterimler belirli bir metindeki diğer dilsel işaretleri veya belirli bir konuşma durumunda dil dışı unsurları belirtir. Gösterimler yalnızca gerçek konuşma durumu bağlamında belirlenebildiği için

---

351 İbn Sinan el-Hafacî, 163.
352 İbn Sinan el-Hafacî, 163.
353 Bussmann, 285, 286.
354 Stephen Levinson, "Deixis", Laurence R. Horn and Gregory Ward (Ed.), *The Hand Book of Pragmatics*, (ss.97-122), Blackwell Publishing, 2004.

edimbilimsel bir özelliğe sahiptir. Bu nedenle, "*burası bunaltıcı, Bugün bir dolunay var"* ifadelerinde yer alan gösterimlerin bağlam dışında gerçek gönderimi tespit edilemez. Çünkü yorumları her zaman kim tarafından, ne zaman ve nerede söylendiğine bağlı olarak değişiklik göstermektedir.[355]

2.2.1.1.Edimbilim Alanında Gösterim

Gösterim, dil birimlerinin metnin veya söylem dışında göndermede bulundukları şeydir. Anlamları, kullanım koşulları çerçevesinde ve kullanıldığı bağlam ile belirlendiği için birinci derecede edimbilimin konuları içinde kabul edilmektedir.[356] Dilde yaygın bir şekilde kullanılan gösterimler bireylerin cümle oluştururken faydalandıkları en önemli temel gereçlerden kabul edilmektedir. Teknik bir terim olarak *dil vasıtasıyla bir şeyi gösterme* anlamına gelmektedir. Bu gösterimi gerçekleştirmek için kullanılan dilsel forma ise *gösterimsel ifade* denilmektedir. Örneğin, tanınmayan herhangi bir şeyi öğrenmek için "bu nedir?" şeklindeki bir soruda "bu" gösterimi kullanılmaktadır. Gösterimler ilk konuşma dönemindeki çocukların sıklıkla kullandıkları dilsel forumlardandır.[357]

Her şeyden önce söylem, söylemin temel bileşenleri olan konuşmacı, dinleyici, söylem zamanı ve mekânını gerekli kılan dilsel bir edimdir. "Ben, sen, bura ve şuan" gösterimleri söylem içinde bu temel bileşenlere göndermede bulunmaktadır. Yani iletişimin her seferinde "ben" konuşmacıya "sen" muhataba "şuan" söylem zamanına "bura" ise söylemin gerçekleştiği mekâna göndermede bulunmaktadır.[358]

Gösterimler söylem konusuyla ilişkilendirilmeden bağlamdan kopuk bir şekilde ele alındığında anlamları kapalı kalır. Zira bağlamın değişmesiyle gösterimlerin anlamları de değişmektedir. Nitekim edimbilimde yorumlamalar kesinlikten ziyade tahminlere dayanmaktadır.[359] Örneğin konuşmacı *bu* kelimesiyle parmağındaki yüzüğü gösterirken muhatap faklı bir şeyi gösterdiğini düşünürse yanlış bir yorumlama olur.[360]

---

355 Otto Jespersen, *Language -Its Nature, Development and Orıgın-*, (10. Baskı), George Allen and Unvin Ltd, London 1954, 123.
356 Gillian Brown, George Yule *Discourse Analysis*, Cambridge Universty Press, Cambridge 1983, 27.
357 Yule, *Pragmatics*, 9.
358 Jean Cervoni, *el-Melfûziyye*, (Nşr.: Kasım el-Mikdad), İttihadu'l-Kitâbi'l-Arabî, Suriye 1998, 27.
359 Otto Jespersen, *Language -Its Nature, Development and Orıgın-*, (10. Baskı), George Allen and Unvin Ltd, London 1954, 123.
360 Griffiths, 14, 15.

Gösterimlerin herhangi bir konuda kullanılmaları konunun anlaşılmasına katkıda bulunurken konu olmayınca gösterimler de bir kıymet ifade etmezler.[361]

Gösterimler müstakil incelendiğinde belirsiz oldukları halde kullanıldıkları bağlama göre çözümlendiğinde anlam ifade etmektedirler. Bağlam; konuşmacı, dinleyici ve konuşmanın gerçekleştiği yer ve zamandan oluşmaktadır. Dolayısıyla gösterimlerin doğru yorumlanabilmesi için konuşmacı ve muhatabın tanınması ve konuşmanın geçtiği zaman ve mekânın bilinmesi ön şart olarak belirmektedir.[362] Gösterimlerin yorumlanması, konuşmacı ve dinleyicinin ortak bağlamına dayanmaktadır. Bu sebeple gösterimsel ifadeler genellikle yüz yüze konuşmalarda kolaylıkla anlaşılmaktadır. Ancak konuşmada bulunmayan kişiler tarafından anlaşılması bir yorumlama sürecine tabidir.[363] Gösterimlerin amaçlarını doğru anlamak için, konuşmacı, dinleyici, konuşma zamanı ve yeri, iletişimsel çerçeveyi ve insanların göreceli veya mutlak sosyal statülerini hesaba katmak gerekir.[364] Örneğin, "Bunu ona verir misin?" söylemi konuşan ve dinleyen açısından kolaylıkla anlaşılırken; bu ifadeyi konuşmanın gerçekleştiği ortamdan zaman ve mekan olarak uzak olan birisinin anlaması için çeşitli argümanlar gerekmektedir. Konuşmacı ve dinleyicinin kimlikleri, kişilikleri, konumları, söylemin gerçekleştiği zaman ve makan ve konuşmacının "bunu" ve "ona" gösterimleri ile ne kast ettiği gibi etmenler böyle bir yorumlayıcı için önem arz etmektedir. Aksi takdirde yapılan yorumlama isabetten uzak olacaktır. Zira "bunu" ve "ona" gösterimleri çok farklı şeylere gönderimde bulunabilir.

Gösterimlerin anlamları konuşmacının zihin sözlüğü aracılığıyla belirlenmektedir. Zira dil kullanıcısı, konuştuğu bağlama göre belli bir merciye göndermede bulunmaktadır. Dolayısıyla gösterimler konuşmacının telaffuzu esnasındaki kastına göre anlam kazanmaktadır. Şu kadar var ki uzak ve yakın gösterimlerin farkında olunması gerekmektedir.[365] Gösterimler yakın ve uzak olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yakın gösterimler genellikle konuşmanın veya söylemin gerçekleştiği an ile yakından ilişkilidir.[366] Dolayısıyla gösterim ifadeleri kullanıldıkları durumlara göre yorumlanması

---

361 Cervoni, 29.
362 Brown- Yule, *Discourse Analysis*, 27.
363 Yule, *Pragmatics*, 9.
364 Helmut Schnelle, "Language Communication With Children- Toward a Theory of Language Use" , Yehoshua Bar-Hillel (Ed.), *Pragmatics of Natural Languages*, (ss: 173-193.), D. Reidel Publishing Company, Dordrecht-Holland 1971,
365 Brown- Yule, *Discourse Analysis*, 27.
366 Yule, *Pragmatics*, 9.

gereken dilbilgisel kelime, söz öbekleridir. Bunların bağlam içinde edimbilimsel olarak yorumlanmaları bireylerin onlar hakkındaki anlambilimsel birikimlerine dayanmaktadır. Örneğin *dün,* "konuşmanın yapıldığı günden bir önceki gün", *bu,* "konuşmacının yakınındaki herhangi bir şey" gibi anlamların bilinmesi gerekir.

Gösterim, bir konuşmada kodlayıcının öznel tecrübesinin veya zamansal ve mekânsal bağlamının kodlanması olarak anlaşılmaktadır. *Pür gösterimsel kavramlar* olarak tanımlanan "Ben, bura, şimdi ve bu" gibi kavramlar aşırı derecede bağlam endekslidir. Bunlar konuşanın yer ve zaman mefhumunun bir tür bilişsel merkezini temsil eder. Örneğin konuşmacı için "bura" olan bir şey muhatap için "ora" olabilir. Açıkçası böyle terimler gönderim ve anlam bakımından değişik problemleri ortaya çıkarmaktadır. Bu konudaki standart açıklamalar ise sözlüksel ve edimbilimsel anlam arasında bir orta yol bulmaya yönelmişlerdir.[367]

Geleneksel söylemler, anlatımlar, tanımlar gösterim terimlerinin sembolik ve dizinsel anlamları arasında fark göstermektedirler. Sembolik anlamı gösterimlerin anlambilimsel boyutunu ifade ederken dizinsel anlamı edimbilimsel yönünü karşılamaktadır. Bu yönüyle gösterim, daha çok edimbilimin konusudur. Örneğin "burada" ifadesinin dizinsel boyutu göndermede bulunduğu kesin bir konumu ifade ederken, aynı zamanda konuşmacıyla yakından ilişkili sembolik bir yöne sahip olabilir. Fakat gösterimlerin anlambilim boyutu belirli bağlamlarda oldukça kapalıdır. Birçoğunun yorum üzerinde herhangi bir etkiye sahip olduğu söylenemez. Özellikle Nunberg (1993) gösterim terimlerinin dizgisel anlamları içinde bulundukları bağlama bağlı olarak değiştiği gibi simgesel anlamları da değiştiğini belirtmektedir.[368]

Bilimsel olarak gösterimler bazı değişken özelliklere sahip olmakla beraber dillerde ortak bir özellik göstermektedir. Edimbilimsel anlamda gösterimlerin kişi, zaman, mekan, toplum ve söylem olmak üzere temelde beş boyutu vardır.[369]

2.2.1.1.1. Kişi Gösterimi

Emile Benveniste kişi zamirlerini incelerken ben ve sen zamirlerinin her hangi bir olay veya genel geçer bir durum için kullanılamayacağını vurgulamış ve bağımsız

---

[367] Keith Green, "Deixis and Anaphora: Pragmatic Approaches", Jacob Mey, (Ed.), *Concise Encyclopedia of Pragmatics*, (ss. 178-181), Elsevier, Oxford, 2009, 178, 179.
[368] Geoffrey Nunberg, "Indexicality and Deixis", *Linguistics and Philosophy* , (16), 1993, 1-43.
[369] Jef Verschueren, *Understanding Pragmatics*, Oksford University Press, London 1999, 19, 20.

kişisel bir söylem olduğuna dikkat çekmiştir.[370] Bununla beraber sadece konuşmanın bağlamıyla bu iki zamirin gösterdiği kişilerin anlaşılabileceğini belirtmiştir. Üçüncü tekil şahıs zamirleri ise nesnel bir yapıya sahip olup şahıslar ve diğer olaylar için kullanılabilir. Bu sebeple bu zamiri şahıs zamiri olarak değerlendirmemiştir.[371]

Kişi gösterimleri birinci tekil ve çoğul zamirleri olan "ben ve biz", ikinci tekil ve çoğul zamirleri olan "sen ve siz", üçüncü tekil ve çoğul zamirleri olan "o ve onlar" zamirlerinden oluşmaktadır Ancak bu zamirlerin hitap edilen bireylerin sosyal konumlarına göre değişiklik gösterdiği de bir vakıadır. Örneğin bir saygı ifadesi olarak hitap edilen kişiye "sen" yerine "siz" zamiri kullanılabilmektedir. Bu noktadan sosyal gösterimler kavramı doğmaktadır. Üçüncü şahıs zamirleri ise birinci ve ikinci şahıs zamirleri gibi konuşma esnasında her zaman etkin bulunmamaktadır. Zira üçüncü şahıs zamirlerinde bulunan uzaklık özelliği kullanılarak muhatabı her hangi bir hususta kınamak yahut muhataba doğrudan hitapta bulunmayıp bir şeyi hatırlatmak veya kişisel bir durumu genel geçer bir durum olarak göstermek için üçüncü şahıs kipleri kullanılmaktadır.[372] Bu üç duruma şu örnekler verilebilir: 1- "Haşmetmahımız kahve isterler mi?!" cümlesi muhataba yönelik olduğu halde üçüncü şahsı gösteren bir cümle yapısıyla ifade edilmiştir. Bunun gerekçesi birlikte gerçekleştirilen bir işte katılımcılardan birinin oturmasından hoşnut olmayan kişinin düşüncesini kınama kastıyla dile getirmesidir. 2- "Bazıları görevlerini yapmadılar." cümlesi ise yapması gereken bir işi yapmayan birine dolaylı yoldan bu görevini hatırlatmak içindir. 3- "Herkesin kendi kullandığı alanları temizlemesi gerekir." cümlesi ise kişiye kendi işini kendisinin yapması gerektiğini ifade etmek için kullanılmaktadır.

Kişi gösterimlerinden olan birinci çoğul şahıs kipi bazen genel kuralları ifade etmek için konuşmacı tarafından kullanılmaktadır.[373] Örneğin; "İnsanlarla anlayabilecekleri düzeyde konuşmamız gerekir." ifadesi ile konuşmacı genel bir kuralı dile getirmektedir.

---

[370] Ayrıntılı bilgi için bkz. Emile Benveniste, *Problems in General Linguistics,* (Çev.: Mary Elizabeth Meek), University of Miami Press, Florida 1971.
[371] Hattâm, 79.
[372] George Yule, *et-Tedâvuliyye Pragmatics*, (Nşr.: Kusay el-Attâbî) Arab Scientific Publishers, İnc. S.A.L. Lübnan 2010, 29.
[373] Yule, *Pragmatics,* 11.

2.2.1.1.2. Zaman Gösterimi

Zaman gösterimi; bugün, yarın, dün, geçen ve gelecek gün, hafta, ay veya yıl gibi kelimeleri içermektedir. Zaman boyutu ve diğer boyuttaki değişiklikler kesin bir karşılığa sahip değildir. Gösterim merkezini tanımlamak gösterim bağlamına gereksinim duymaktadır. Örneğin, merkezden uzak bir dilimde bulunan gelecek cumartesiye gayet yakında bulunan ve oldukça kesin bir anlama sahip olan "bugün" teriminin anlamı konuşmanın gerçekleştiği zaman hakkında malumat sahibi olmadan kesin olarak anlaşılmaz. Dolayısıyla "bugün" kavramının kastedilen karşılığını bulması için öncelikle bu konuşma zamanının bilinmesi gerekmektedir.[374] Aynı şekilde "bu" işaret ismi, zaman gösterimlerinden her hangi birini nitelediğinde gösterim yayılan bir vakti kapsamaktadır. Bugün, bu yıl, bu ay, bu hafta gibi.[375]

Zaman kavramı edimbilim konularından olan gösterimde önemli bir yere sahiptir. Zira zaman gösterimlerinin anlaşılması edimbilimsel olarak çözümlenebilmektedir. Emile Benveniste zaman kavramlarının anlamı fiilin zamanıyla ya da zaman zarfıyla değil söylemin zamanıyla açıklığa kavuşacağını belirtmiştir.[376] Zaman gösterimi olarak bugün söylemin gerçekleştiği günü, gösterirken dün ondan önceki günü, yarın ise sonraki günü ifade etmektedir.[377] Zaman zarfları ve bu zarfların zihinde ve toplumda kabul gören anlamı konuşmanın gerçekleştiği an ile oluşmuş denilebilir. Örnek olarak aşağıdaki diyalog bu bağlamda değerlendirilebilir:

Ahmet: Hasan, bana 3000 tl borç verir misin?

Hasan: Olur, ama ne zaman ödeyeceksin?

Ahmet: Bir ay sonra ödeyeceğim.

Yukarıdaki konuşmada "bir ay" zaman göstergesidir. Bu göstergenin doğru çözümlenmesi için konuşmanın geçtiği tarihe bakmak gerekir. Aksi takdirde bir ay sonra ibaresi hiçbir zaman gelmeyecek bir tarih olur.

---

374 Verschueren, 19, 20.
375 Levinson, "Deixis", 114.
376 Hattâm, 80.
377 Levinson, "Deixis", 112; Hattâm, 80.

2.2.1.1.3. Yer Gösterimi

Yer gösterimleri kişilerin ve nesnelerin konumlarının belirlenmesindeki rolünden dolayı mesafe kavramı yer gösterimiyle yakından ilişkilidir. Örneğin bura ve ora kavramları konumların birbirinden ayırımını sağlar. Bura gösterimi konuşmacının gördüğü bir mekân iken ora kavramı görmediği bir mekâna işaret etmektedir. Ayrıca bazı hareket bildiren fiiller gösterim ifade etmektedir. Konuşmacının durumuna göre hareket yönü konuşmacıya doğruysa gelmek fiili, konuşmacının ters istikametinde ise gitmek fiili kullanılmaktadır. Örneğin sınıfa gel ifadesi konuşmacının yerini bildirirken sınıfa git söylemi bu konuda her hangi bir fikir vermemektedir.[378]

Yer gösterimlerinde dikkat edilmesi gereken bir husus, konumun konuşmacı açısından fiziksel olduğu kadar zihinsel olarak da sabit kalabilmesidir. Çünkü konuşmacılar geçici olarak asıl bulundukları konumlarından uzaklaşsalar dahi sanki o konumdaymışlar gibi sıklıkla "bura, burada, burası" gibi gösterimleri kullanırlar. “Şu anda burada değilim” söylemindeki “burada” gösterimi konuşmacının konumunu, “şu anda” gösterimi ise zamanını gösterirse bu söylem anlamsız olur. Ancak kayıt cihazı vasıtasıyla arayan kişilere bu söylemi dinlettiğinde mantıklı bir ifade olur. Bu durumda “şu anda” gösterimi kayıt zamanına değil aranılan zamana gönderimde bulunmaktadır.[379]

Bazen kişiyi, konumu veya bir kişinin duygularını göstermede bu gösterimler kullanılmaktadır. Örneğin bir hayvanat bahçesini ziyaret eden bir kişinin kafeste bulunan bir köpeğin mahzun bakışları karşısında onun lisan-ı halinin “Ben burada mutlu değilim beni serbes bırakır mısın?” cümlesini söylediğini dile getiren kişi bu cümle ile aynı zamanda kendi psikolojik halini de ifade etmiş olabilir.[380]

Yer gösterimlerinin gerçek edimbilimsel temeli psikolojik mesafe de olabilir. Konuşmacı fiziki olarak uzak olan nesneleri psikolojik olarak uzak kabul ettiği gibi yakınında olan fakat sevmediği bir şeyi de uzaklık ifade eden kelime ile nitelemektedir. Örneğin kendisine takdim edilen bir parfüm hakkında "o kokuyu sevmiyorum" ifadesindeki "o" uzaklık ifade etmektedir.[381] Buradan hareketle uzaklık ve yakınlık

---

[378] Yule, *et-Tedâvuliyye Pragmatics*, 29.
[379] Geniş bilgi için bkz. Anne O’Keeffe - Brian Clancy - Svenja Adolphs, *Introducing Pragmatics in Use*, Routledge, New York 2011, 48, 49.
[380] Yule, *Pragmatics*, 13.
[381] Yule, *et-Tedâvuliyye Pragmatics*, 32, 33.

bildiren gösterimlerin her zaman fiziksel bir anlamlandırmada bulunmadığı, psikolojik veya sosyolojik gerekçelerle farklı anlamlandırmalarda da kullanılabilecekleri anlaşılmaktadır.

2.2.1.1.4. Sosyal Gösterim

Sosyal gösterim, konuşma olayındaki katılımcıların sosyal statüsüne veya rolüne doğrudan veya dolaylı olarak atıfta bulunarak, dilsel ifadelerde sosyal ilişkilerin gösterilmesini içerir. Sosyal gösterim, cümlelerin konuşma eyleminin meydana geldiği sosyal durumun belirli gerçeklerini yansıtan, oluşturan veya belirleyen yönü ile ilgilidir. Birçok dilde onur ifadeleri gibi özel ifadeler mevcuttur. Zamirler, ünvanlar, akrabalık terimleri gibi her türlü sosyal gösterimler toplum tabakaları arasındaki zıtlıklar tarafından yönlendirilir.[382]

2.2.1.1.5. Söylem Gösterimi

Söylem veya metin gösterimleri, önceki bir ifadenin bir kısmına veya bütününe atıfta bulunan gösterimlerdir. Bu gösterimlerin kendine has ifadeleri olmayıp diğer gösterimlerin söylem gösterimi olarak kullanılmasından ibarettir. Hem sözlü hem de yazılı söylemde, söylemin önceki veya gelecek bölümlerine atıfta bulunmak mümkündür. Örneğin "Daha önce bahsedildiği gibi, bir sonraki bölümde ele alınacağı üzere" gibi ifadelerle de önceye veya sonraya gönderimlerde bulunulabilir. Söylem gösterimlerinin önemli bir alanı da "yine de, olduğu gibi, ancak veya sonuç olarak" gibi söylem belirteçleriyle ilgilidir. Bunlar, önceki söyleme veya metne yeni bir katkıya işaret eden ifadelerdir.[383] Ayrıca söylem belli bir zaman ve mekânda ortaya çıktığından, atıfta bulunulan ifadenin, konuşma zamanını veya o anda okunan cümle ile ilişkisini belirtmek için zaman ve yer gösterimleri söylem gösterimi olarak kullanılabilir gerekebilir. "*son paragrafta ve bir sonraki bölümde*" gibi.[384]

Söylem gösterimleri ile art gönderim ve ön gönderim arasında fark vardır. Bir zamir, dilbilimsel bir ifadeye veya söylem grubuna atıfta bulunduğunda, söylem gösterimidir; önceki dilbilimsel ifadenin atıfta bulunduğu aynı varlığa atıfta bulunduğunda ise art gönderimdir. Ön gönderim ifadeleri ise sonra bahsedilecek bir şeye gönderimde bulunur. Örneğin, "*Ahmet çok iyi birisidir; o, çok düşüncelidir*."

---

382 Levinson, "Deixis",119.
383 Levinson, "Deixis", 118, 119.
384 Levinson, *Pragmatics*, 85.

cümlesinin ikinci kısmındaki “o” zamiri ile art gönderim yapılmıştır. Aşağıdaki diyalog ise söylem gösterimine örnek verilebilir:

A: Onu hiç görmedim.

B: Bu bir yalandır.

Diyalogda “B” nin ifadesindeki “*bu*” söylem göstergesidir. Zira herhangi bir varlığa değil cümleye veya cümlenin hükmüne gönderimde bulunumaktadır. Sonuç olarak üçüncü şahıs zamirleri gibi art gönderim olarak kullanılan birçok ifade, genel amaçlı atıfta bulunan ifadelerdir. Göndermede bulunan bir ifadenin artgönderim olduğunun belirlenmesi, genellikle göreceli anlamla ilişkili olduğundan, edimbilimsel bir çözümleme sürecine dâhildir.[385]

2.2.1.2. Arap Dilinde Gösterim

Gösterim, dilbilim sahasında yeni bir konu değildir. Bilakis birçok nahiv bilgini eserlerinde gösterimleri sarf, nahiv ve anlam yönünden incelemişlerdir. Aynı şekilde filozoflar yayınlarında gösterimlerin anlamsal ve gönderimsel yönüyle ilgilenmişlerdir. Dilbilimciler de çeşitli yönlerini araştırmışlardır. Arap dilinde gösterimler; zamirler, işaret isimleri, ism-i mevsuller ve zarflar konularıyla ilişkilidir. Dil âlimleri gösterimlere mübhemât ve muzmerât kavramları ile karşılık vermişlerdir. Mübhem olan ismin anlaşılması kendinden sonra gelen söz ile açıklığa kavuştuğu gibi zamirlerin anlamı kendinden önce gelen isimlerle anlaşılmaktadır.[386] Mübhematı işaret isimleri bazen işaret isimleri ve zamirler bazen de işaret isimleri zamirler ve ism-i mevsûller olarak tanımlamışlardır. Örneğin Sîbeveyh’e göre ism-i işaretler mübhemattandır.[387]

Mübhem kelimesi, Arap dilinde "أَبْهمت الْبَاب، أَي: أَغْلَقْتَه" “kapıyı kapattım” "إستَبهم عَلَيَّ الْجَواب" “*cevap bana kapalı oldu*” ifadelerinde olduğu gibi “kapalılık” anlamını ifade etmektedir. Bu kapalılık, bazen konuşmacının ismini bilmediği varlıklar için bazen de konuşmacının muhatabından gizli tutmak istediği varlıklar için kullanılmaktadır. Konuşmacı bu durumlarda gösterim ile yetinmektedir. Bazen de gösterimin kullanılması

---

385 Levinson, “Deixis”, 118, 119.

386 Ya‘îş b. Ali b. Ya‘îş b. Ebi’s-Süreyyâ Muhammed b. Ali, Ebu’l-Bekâ Muvaffaku’d-Dîn el-Esedî, *Şerhu’l-Mufassal*, I-VI, (1. Baskı), (Nşr. İmîl Bedi‘ Yakub), Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 2001, III/348.

387 Sîbeveyhi, II/77.

açık isminden daha ziyade muhatap için açıklayıcı olmaktadır. Bundan dolayı açık isim yerinde gösterim lafzı kullanılmaktadır. Durumsal karineler, konuşmacının görünüşü, söylem tarzı ve kullandığı kelime gösterimin anlamını belirlemektedir.[388]

Arap dili geleneğinde mübhem kavramı yaygın bir kullanıma sahiptir. Tefsir, tevil açıklama gibi kavramlarla ilişkidir. Aynı zamanda harfler mübhem kabul edilmektedir. Bazı isimler de mübhemattandır. Zira anlaşılmaları taaluka tabidir. Örneğin Sîbeveyhi, ism-i mevsûlleri başka bir bağa gereksinim duymasından dolayı mübhemattan kabul etmektedir. Zira nahiv ilminde mübhem kavramı anlamı kendinden sonra gelen şeye dayandığı için noksanlık ve iltibas ile ilgilidir.[389]

Her zamir mübhemdir ancak her mübhem zamir değildir. Çünkü mübhem olan isimin farklı gönderimleri bulunabilir. Bu yüzden mübhem, belli bir nesneye göndermede bulunan açık ismin zıt anlamlısıdır. Genel anlam ifade eden mübhem kendisinden sonra anlamını açıklayan bir söze ihtiyaç duyar. Çeşitli anlamlara delalet eden mübhem ismin kapalılığı artabilir. Dolayısıyla her mübhemin kapalılığı aynı oranda değildir. Konuşmacı birden çok muhatabın bulunduğu bir iletişim ortamında sadece belli bir muhatabın anlamasını istediğinde onunla arasındaki artalan bilgisini kullanarak mübhem bir kelime kullanır.[390]

Mübhemât lam-u tarif almış isimle veya sıfatla vasıflanabilir. Zira ikisi de aynı şeyden bahsetmektedir.[391] Gösterimle gösterilen isim arasında fasıl yapılmaz. Mübhem isimler cins isimlerle nitelenirler. Çünkü gösterim önce şahsa işaret eder. Muhatap açısından kapalılığa sebep olacak bir durum olursa işaretin gerektirdiği şekilde bir isimle açıklanması gerekir. Muhatap için kapalı olmadığı takdirde mübhem, fiilden türemiş sıfatla da nitelenebilir. Örneğin يا هذَا الرَّجل الظَّرِيف denilebildiği gibi bu ifade مررت بِهذَا الظَّرِيف şeklinde de söylenebilir.[392]

---

388 Ebul-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah es-Süheylî, *Netâicu'l-Fikr fi'n-Nahv*, (1. Baskı), (Nşr. 'Adil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Muhammed Mu'avved), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1992, 177-179.

389 Muhammed es-Subhî el-Ba'zâvî, "Vesmu'l-Mübhemât fi'l-Arabiyye -Bahs fî Ba'dı'l-Kadâya'l-İ'râbiyye ed-Dâlle 'Alâ Kudreti'n-Nazariyyeti'n-Nahviyyeti 'Alâ'l-Vasfi ve't-Tefsîr-", *Mecelletu Mevârid*, 17, 2012, 9-40, 13, 14.

390 Ebu'l-Hasen Ali b. 'Îsâ er-Rummânî, *Şerhu Kitâbi Sîbeveyh,* I-II, (Nşr. Seyf Abdurrahman b. Nâsır el-'Arîfî), Câmi'atu'l-İmâm Muhammed b. Su'ûdu'l-İslâmiyye, es-Su'ûdiyye 1998, I/572, 573.

391 Sîbeveyhi, II/7

392 Muhammed b. Abdullah b. el-'Abbâs Ebu'l-Hasen İbnu'l-Verrâk, *'İlelu'n-Nahv,* (1. Baskı), (Nşr.: Mahmud Câsim Muhammed Dervîş), Mektebetu'r-Rüşd, Riyad 1999, 382-385.

Mübhem olan isimle konuşmacı birşeyi yaklaştırır veya uzaklaştırır yahut bir şeyi gösterir.[393] Mübhemât konuşmacı ve muhatap dışındaki varlıklara önceden bahsi geçmek zorunda olmadan gösterimde bulunduğu kelimeleri göstermektedir. Gösterilen nesne eğer gözle görülen bir durumda ise işaret isimleri ile gösterimi yapılmaktadır. Şayet gözle görülmeyen varlıklar gösterilmek istenirse o vakit ism-i mevsûller ile gösterimi sağlanır.[394] Edimbilimsel anlamda gösterim olarak ele alınan kavramlar Arap dilinde zamirler, işaret isimleri, ism-i mevsuller ve zarflar bağlamında incelenebilir.

2.2.1.2.1. Zamirler

Edimbilimin kişi gösterimleri olarak adlandırdığı konuyu nahiv alimleri zamirler babında ele almışlardır.[395] Sekkâkî zamirleri; konuşmacı, muhatap veya bu ikisinin dışındaki her hangi bir kişinin zikrinden sonra onlara göndermede bulunulan isimler olarak tanıtmaktadır.[396] Bu tanım, zamirlerin gösterme ve gönderme ile doğrudan ilişkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Gönderme, önce bahsi geçeni yahut önceden bilineni sonrakine bağlayan bir işlemdir. Çünkü zamirin kullanımı ancak konuşmacı ve muhatap açısından bilinen durumlarda bir kıymet ifade eder. Aksi takdirde söylem anlamsız kalır. Bu sebeple Sîbeveyhi konuşmacının neyi veya kimi kastettiğinin muhatap tarafından bilindiği varsayımından sonra konuşmacının ismi zamirle ifade etmesi sebebiyle zamirleri marife isimler kategorisinde değerlendirir.[397] Sîbeveyhi burada zamirlerin bir diğer ifade ile kişi gösterimlerinin kullanımının edimbilimsel boyutunu dile getirmiştir.

Konuşmacıların iletişim esnasında hazır olup ve olmamaları açısından gösterimler iki kategoride incelenebilir. Konuşma esanasında hazır olanlar için "أَنَا، نَحْن، أَنْت" "ben, biz, sen, siz" gibi zamirler ve konuşma esnasında mevcut bulunan varlıklara gönderimde bulunan işaret isimleri kullanılmaktadır. Gâib olanlar için ise "هو، هُما، هم،"

393 Sîbeveyhi, II/12
394 es-Sekkâkî, 78.
395 Hattâm, 78.
396 es-Sekkâkî, 66.
397 Sîbeveyhi, 'Amr b. Osman b. Kanber Ebû Bişr, *el-Kitab*, I-IV, (Nşr. Abdusselâm Muhammed b. Harun), Mektebetu'l-Hancı, Kâhire 1988, II/6.

“o, o ikisi, onlar” gibi üçüncü tekil ve çoğul zamirler ile ism-i mevsuller kullanılmaktadır.[398]

Arap dilinde zamirler, işaret isimleri ve ism-i mevsûllerin kişi gösterimleri olarak kullanılabileceği ifade edilmiştir. Örneğin;

هو يتعلّم اللُّغةَ الْعربيَّةَ. “O, Arapça öğreniyor.”

هؤلاءِ يتعلّمونَ اللُّغةَ الْعربيَّةَ. “Onlar, Arapça öğreniyorlar.”

اللّذان يتعلّمان اللُّغةَ الْعربيَّةَ يجتهدان كثيرا. “Arapça öğrenen o ikisi çok çalışyor.”

Üç cümlede de mübhem isim vardır. Birinci cümledeki zamir, ikinci cümledeki işaret ismi ve üçüncü cümledeki ism-i mevsûl kişi yerinde kullanılmış ve kişiye gönderimde bulunmaktadır.

Zamir, hükmen, lafzen veya ma‘nen önceden zikri geçen konuşmacı muhatap ve üçüncü şahısların yerine kullanılan kelimelerdir.[399] Zamirler bir isme varlığa veya olaya gönderimde bulunabilirler. Asıl mesele zamirlerin gönderimde bulunduğu şeyin tespitidir. Arap dilinde zamirlerin gönderimde bulunduğu varlıkların belirlenmesi belli kurallara bağlanmıştır. Suyûti zamirlerin kullanımı ve yorumlanması ile ilgili şu kuralları zikretmektedir.[400] Bu kurallar aynı zamanda edimbilimsel yaklaşımın gösterimleri kullanma ve yorumlama süreçlerinde başvurduğu kurallarla örtüşmektedir. Edimbilimsel özellik taşıdıkları için bu kuralların incelenmesi gerekli görülmektedir.

1- Zamirler özünde ihtisar içindir. Bundan dolayı ﴿أَعَدَّ اللَّهُ لَهُم مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا﴾ “*İşte onlar için Allah (cc) (cc)bağışlanma ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.*”[401] ayetindeki zamir bağlam gereği olarak yirmi beş ismin yerine kullanılmıştır.

2- Zamirlerin gönderimde bulunduğu isimlerle cinsiyet ve adet bakımından uyumlu olması gerekir. ﴿ونادى نوح ابنه﴾ “*Nuh oğluna seslendi.*” ayeti kerimesindeki zamir önceden açık isim olarak geçen Nuh’a (a.s.) gönderimde bulunmaktadır.

---

398 Temmâm Hassân, *el’Luğâtu’l- ‘Arabiyye: Ma‘nâhâ ve Mebnâhâ*, (6. Baskı), ‘Alemu’l-Kütüb, Kahire 2009, 108.
399 İbnu’l-Hâcib, *Kitâb Emâlî İbni’l-Hâcib,* II/521.
400 es-Suyûtî, *el-İtkân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, 399-401.
401 Ahzâb: 33/35.

3- Zamirlerin gönderimde bulunduğu isimler ifadede örtük bir şekilde bulunabilir. ﴿اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ﴾ "*Adil olun. Bu, Allah'a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır.*"[402] ayet-i kerimesindeki zamir emir fiilde örtük olarak bulunan adalet eylemine gönderimde bulunmaktadır. Bu gösterim türü edimbilimsel anlamda söylem gösterimi olarak bilinmektedir.

4- Zamirlerin gönderimde bulunduğu isimler sezdirimsel olarak anlaşılmaktadır. ﴿إِنَّا أَنزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ﴾ "*Şüphesiz, biz onu (Kur'ân'ı) Kadir gecesinde indirdik.*"[403] ayet-i kerimesindeki "ه" zamirinin merci'i sezdirimsel olarak anlaşılmaktadır.

5- Konumsal olarak değil lafzen sonra gelen ve zamirle uyumlu isimlere gönderimde bulunabilmektedir. ﴿وَلَا يُسْأَلُ عَن ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ﴾ "*Suçlulukları kesinleşmiş olanlara günahları konusunda soru sorulmaz.*"[404] Ayet-i kerimesindeki "هم" zamiri sonra gelen "الْمُجْرِمُونَ" kelimesiyle hem anlam ham de sayı ve cins bakımından uyumlu olarak o kişilere gönderimde bulunmaktadır.

6- Şan zamiri gibi hem lafzen hem konumsal olarak kendisinden sonraki bir varlığa gönderimde bulunan zamirler de bulunmaktadır. Arap dilinde isim veya fiil cümlesinden önce zamir kullanılabilir. Bu zamirlere "ضمير الشأن" veya "ضمير القصة" denilmektedir. Bu zamirlerden sonra gelen cümleler onların hem haberi hem de açıklaması hükmündedir.[405]

7- Fiilden sonra gelen isim gerektirim / sezdirim ile zamirin gönderimde bulunduğu ismi göstermektedir. ﴿فَلَوْلَا إِذَا بَلَغَتِ الْحُلْقُومَ﴾ "*Can boğaza geldiğinde, onu*

---

[402] Mâide: 5/8.
[403] Kadir: 97/1.
[404] Kasas: 28/78.
[405] Cemaluddîn Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf b. Hişâm en-Nahvî, *Şerhu Şuzûri'z-Zeheb fî Ma'rifeti Kelâmi'l-'Arab*, (Nşr. Muhammed Ebu Fadl 'Âşûr), Dâru İhyâi-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut 2001, 76.

geri döndürsenize!”[406] ayet-i kerimesindeki muttasıl zamirin gönderimde bulunduğu “can” kelimesi "الْحُلْقُوم" kelimesiyle anlaşılmaktadır.

8- Muhatabın anlayışına güvenilerek bağlam itibariyle zamirin gönderimde bulunduğu tespit edilmektedir. ﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ﴾ “*Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır.*”[407] “ ayet-i kerimesindeki zamirin dünyaya veya yeryüzüne gönderimde bulunduğu muhatabın ayetin muhtevasındaki anlam

9- Zamirler, söylenen lafzın anlamına değil cinsine gönderimde bulunur. ﴿وما يُعَمَّرُ مِن مُّعَمَّرٍ وَلَا يُنقَصُ مِنْ عُمُرِهِ﴾ “*Herhangi bir kimseye uzun ömür verilmez, yahut ömrü kısaltılmaz.”*[408] ayet-i kerimesinde "عُمُرِهِ " deki zamir ile "مُّعَمَّرٍ " kelimesinin cinsine gönderimde bulunulmuştur.[409]

10- Zamirler bazen ismin lafzına değil anlamına gönderimde bulunur. ﴿فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ﴾ “*Eğer kız kardeşler iki iseler.*”[410] Ayet-i kerimesinde önceden geçen bir müsenna isim yoktur. Ancak Ahfeş'e göre buradaki ikil zamiri kendinden önce gelenالكلالة ismine gönderimde bulunmaktadır. Çünkü bu kelime tekil ikil çoğul anlamlarında kullanılmaktadır. Çoğul zamirinin من kelimesine gönderimde bulunduğu gibi bu ayet-i kerimede de الكلالة kelimesine anlam olarak gönderimde bulunma söz konusudur.

11- Lafzı kullanılıp türüne gönderimde bulunmaktadır. ﴿إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أَوْلَى بِهِمَا﴾ “*İster zengin, ister fakir olsun; Allah, ikisine de (sizden) daha yakındır*”[411]

---

406 Vâkıa: 56/83.
407 Rahman: 55/26.
408 Fâtır: 35/11.
409 İbni kesire bak
410 Nisa: 4/176.
411 Nisa: 4/135.

Zemahşeriye göre bu ayetteki zamir zenginlik ve fakirliğe gönderimde bulunmaktadır.[412]

12- Zamirden önce iki şey söylendiği halde zamir birine gönderimde bulunmaktadır. Bu durumda genellikle ikinci isme gönderimde bulunduğu Kabul edilmektedir. ﴿واستعينوا بالصبر والصلاة وإنها لكبيرة إلا على الخاشعين﴾ "*Sabrederek ve namaz kılarak (Allah'tan) yardım dileyin. Şüphesiz namaz, Allah'a derinden saygı duyanlardan başkasına ağır gelir.*"[413] Ayet-i kermesindeki zamir daha umumi olduğu için namaza gönderimde bulunmaktadır.[414]

Arap dilinde zamirler değişik amaçlar için kullanılabilir. Örneğin "نَحْن" zamirinin hem kişi gösterimi hem de sosyal gösterim olarak kullanımı bulunmaktadır. Yani bu zamir gerçek çoğul konuşmacılara gönderimde bulunduğu gibi tekil konuşmacı bu zamiri kullanarak edimbilimsel gayeler gözetebilmektedir. Biz zamirinin tekil konuşmacı tarafından kullanılması ta'zim (büyüklemek) edimlerini gerçekleştirmek içindir.[415] Kur'ân'da bu bağlamda kullanımı çok yaygındır. Ayrıca bu zamir konuşmacının kendini ön plana çıkarmayıp topluluktan saymasından da kaynaklanmaktadır.[416]

Zamirlerin söylem gösterimi olarak kullanıldığı durumlar da vardır. Örneğin ﴿اعدلوا هو أقرب للتقوى﴾ "*Adaletli olun, çünkü o, takvaya daha yakındır.*" ayeti kerimesinde "هو" zamiri kendinden önce gelen fiilin anlamına yani "adalet" kavramına gönderimde bulunmaktadır.[417]

2.2.1.2.2. İsm-i Mevsuller

Arap dilinde mevsul konusu, "أنْ، وكي، وأنَّ، وما" olmak üzere harfî ve "الَّذي، اللَّذان، الَّذين، الَّتي، اللَّتان، اللَّاتي، اللَّائي، اللَّواتي، و مَنْ، ما، ذُو، ذات الطَّائيَّتين" olmak üzere ism-i

412 er-Râzî, Fahruddîn, *et-Tefsîru'l-Kebîr* (*Mefâtîhu'l-Ğayb),* 11/75.
413 Bakara: 2/45.
414 el-Kurtubî, 10/188.
415 Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfî,* I-IV, (17. Baskı), Dâru'l-Me'ârif, Kahire 2009, I/235.
416 Abdulhamîd, *et-Tuhfet's-Seniyye bi-Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Âcurrûmiyye,* 65.
417 Burhanuddîn Ebu'l-Hasen İbrahim b. Ömer el-Bikâ'î, *Nazmu'-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyâti ve's-Süver,* I-XXII, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, Kahire ts, VI/42

mevsuller olarak iki kısımda ele alınmaktadır.[418] Burada konumuzla ilgili olan kısım ismi mevsuller olup edimbilimsel bağlamda anlam özelliklerine değinilecektir. İsm-i mevsûl, sıla cümlesi diye adlandırılan bir cümle veya cümlecik vasıtasıyla belli bir varlığa delalet eden kelimelerdir.[419]

İsm-i mevsûller canlı, cansız, akıllı, akılsız her varlık için kullanıldığından edimbilimsel olarak Arap dilinde gösterimlerden ve anlamı kapalı olduğu için mübhemattan kabul edilmektedir.[420] İsm-i mevsullerin göndermede bulunduğu varlıklar çeşitli olduğu için konuşmacının amacı ancak bağlamla anlaşılır.

Mevsûlün anlamı kendi başına tamamlanmaz kendinden sonra bir söze gereksinim duyar. Örneğin; "قَام الَّذي عِنْدَكَ" "*yanındaki kalktı.*"[421] Bu ifadede "الذي" ism-i mevsulunun anlamı kendinden sonra gelen "عِندَك" ile ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla ism-i mevsûldeki kapalılığın giderilmesi ve göndermede bulunduğu şeyin anlaşılması için kendisini takip eden ve açıklayan bir cümleye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu cümle sıla cümlesi olarak adlandırılmaktadır.[422]

Sıla cümlesi ism-i mevsûlün göndermede bulunduğu ismin kapalılığını giderip belirli bir özelliğine vurgu yapmaktadır. Örneğin; "حضر الَّذي فاز ابنه" "*Oğlu kazanan kişi geldi.*" Bu cümlede ism-i mevsûl olan "الذي" nin delâlet ettiği kişi sıla cümlesi ile anlaşılmaktadır. Diğer taraftan konuşmacı "الذي" ism-i mevsulüyle muhatabın dikkatini sıla cümlesinin anlamına çekmektedir.[423]

---

418 Abdullah b. Yusuf el-Cüdey‘, *el-Minhâcu’l-Muhtasar fî ‘İlmeyi’n-Nahv ve’s-Sarf,* (3. Baskı), Müessesetu’r-Reyyân, Beyrut 2007, 58-61.

419 Abdulhamîd, *et-Tuhfet’s-Seniyye bi-Şerhi’l-Mukaddimeti’l-Acurrumiyye*, 85.

420 Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Ahmed b. Ahmed b. el-Haşşâb, *el-Mürtecel fî Şerhi’l-Cümel,* I-II, (Nşr. Ali Haydar), Dımaşk 1972, 306.

421 İbn Ya‘îş, *Şerhu’l-Mufassal,* II/371.

422 Muhammed b. ‘Afîfî el-Bâcûrî el-Hudarî, *Hâşiyetu’l-Hudarî ‘alâ Şerhi İbn-i ‘Akîl ‘alâ Elfiyyet-i İbn-i Mâlik,* I-II, (1. Baskı), (Nşr. Yusuf eş-Şeyh Muhammed el-Bikâ‘î), Dâru’l-Fikr, Beyrut 2003, 128; Abdullah b. Sâlih el-Füvzân, *Delilu’s-Sâlik ilâ Elfiyeti İbn-i Mâlik,* I-III, (1. Baskı), Dâru’l-Müslim, 1998, 133.

423 Abdullah b. Sâlih el-Füvzân, *Ta‘cîlu’n-Nedâ bi Şerhi Katri’n-Nedâ,* I-II, (2. Baskı), Dâru İbnu’l-Cevzî, Beyrut 1431/2009, 103-106.

Sıla cümlesinin doğruluk ve yanlışlık ihtimali bulunan haberî cümleden olması ve sıla cümlesinde mevsule göndermede bulunan bir zamir bulunması gerekmektedir.[424] Ayrıca konuşmacının maksadının muhatap tarafından anlaşılabilmesi için muhatabın sıla cümlesinin muhtevasını önceden bilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde fayda meydana gelmez.[425] Örneğin: konuşmacı "هل جاء الرَّجل الَّذي يعيش وحدَه" "Tek başına yaşayan adam gedi mi?" bu cümlede konuşmacı muhatabın adamı hatırlayabilmesi için ism-i nevsûl ile sıla cümlesi kullanmıştır. Eğer adam tek başına yaşayan bir adam tanımazsa bu cümle ona kapalı gelecektir. İletişimin faydası gerçekleşmeyecektir. Diğer bir ifadeyle ism-i mevsûl kullanımında konuşmacı edimbilimsel bir yaklaşım olan önvarsayım ile konuşmasını oluşturması gerekmektedir.

İsm-i mevsullerden olan "من" akıl sahibi, "ما" akıl sahibi olmayan varlıklar için kullanılmaktadır.[426] Ancak bu ism-i mevsuller bazı durumlarda birbirlerinin yerine kullanılabilmektedir. Bazı durumlarda konuşmacı akılsız varlıkları akıl sahibiymiş gibi değerlendirerek onları "من" ile ifade etmektedir. Burada edimbilimsel bir amaç gözetilmektedir. Örneğin ﴿ومن أَضَلُّ مِمَّنْ يَدْعُو مِنْ دُونِ اللَّهِ مَنْ لَا يَسْتَجِيبُ لَهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَهُمْ عَنْ دُعَائِهِمْ غَافِلُونَ﴾[427] "*Allah'ı bırakıp da kıyâmet gününe kadar kendisine cevab veremeyecek şeylere duâ edenden daha sapık kim olabilir? Hâlbuki onlar, bunların duâlarından dahi habersizdirler.*" Ayet-i kerimesinde " مَنْ لَا يَسْتَجِيبُ لَهُ " kısmındaki ism-i mevsûl normalde akıl sahipleri için kullanılmasına rağmen akılsız putlara göndermede bulunmaktadır. Taberî bu durumu şöyle açıklamaktadır: "*Putlara tapanlar onları kendi hizmet ettikleri kralları gibi akıl sahibi görmektedirler. Ayet ise onların*

---

424 Yahya b. Abdulmu'tî Abdunnûr, *el-Fusûl fi'n-Nahv,* (Nşr. İsmail Demir), (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 1996, 51.

425 el-Mübarek b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî Ebi's-Se'âdât Mecduddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedi' fi 'İlmi'l-'Arabiyye,* I-II, (Nşr. Sâlih Hüseyin el-Âyid), Ma'hedu'l-Buhûsi'l-'İlmiyye ve İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî bi Câmi'ati Ümmi'l-Kura, Mekke 1421, 252; Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî el-Havarizmî, *el-Mufassal fi San'ati'l-İ'râb*, (1. Baskı), (Nşr. Ali bu Melham), Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut 1993, 183.

426 Tâhir b. Ahmed b. Bâbşâz, *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Muhsibe,* I-II, (1. Baskı), (Nşr. Hâlid Abdulkerîm), el-Matba'tu'l-'Asriyye, el-Kuveyt 1977, I/180.

427 Ahkâf: 46/5.

arasında cereyan eden konuşmalar gibi putları akıl sahibi gibi göstermektedir. Ancak taptıklarının akıl sahibi olmadıkları aşikârdır. Zira onlara cevap dahi veremezler."[428]

2.2.1.2.3. İşaret İsimleri

Arap dilinde "هذَا، وهذَان، وهذه، وهاتَان، وهؤلَاءِ، وذَلِكَ، ذَانِكَ، وتِلْكَ، وتَانِكَ، وتِيكَ، وأُولَئِكَ" kelimeleri işaret isimleri olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca her hangi bir varlığa işaret etmesi durumunda "هو، وهي، وهُما، وهم، وهنَّ" zamirleri de bu anlamda kullanılmaktadır.[429]

İşaret isimleri mübhemâttandır.[430] Mübhem olmaları kullanıldıklarında muhatap açısından bir karmaşıklığa sebep olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu karmaşıklığın olmaması için tanımlayıcı bir veya birkaç kelime ile kullanılmaları gerekmektedir. Örneğin هذا ism-i işareti kullanıldığı ortamdaki birçok şeyi ifade edebilir. Dolayısıyla tanımlayıcı bir kelime gerekir. هذَا الطَّوِيل denildiğinde konuşmanın gerçekleştiği ortamda uzun olan bir kaç şey varsa konuşmacının gönderimde bulunduğu şey muhatap açısından kapalı kalabilmektedir. Zira "bu uzun" ifadesiyle uzun bir adam, uzun bir mızrak ya da farklı bir şey kast edilebilemektedir. Eğer uzun bir adam kast ediliyorsa o vakit هذَا الرَّجل الطَّوِيل şeklinde tanımlayıcı bir ifade getirilmelidir. Bundan dolayı mübhem olan isimler karışıtırılma durumunda cins isimlere ihtiyaç duyarlar.[431]

Gösterimlerin bir bölümü olan işaret isimlerinin kullanımı konuşmacı ve muhatap açısından bilinen durumlarda anlaşılmaktadır. Örneğin konuşmacı خذ ذاك cümlesini söylediğinde muhatabın ذاك gösterimiyle kast edilen şeyin bilincinde olması gerekir. Aksi takdirde bu ifade faydasız bir söyleme dönüşmektedir. Zira işaret isimlerinin

---

428 et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân,* 21/117.

429 Sîbeveyhi, II/77, 78; Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah el-Enbârî, *Esrâru'l-'Arabiyye,* (1. Baskı), (Nşr. Muhammed Hüseyin Şemsuddin), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1997, 176.

430 Muhammed b. Ali b. Muhammed Ebû Sehl el-Herevî, *İsfâru'l-Fasîh,* I-II, (1. Baskı), (Nşr. Ahmed b. Saîd b. Muhammed Kaşşâş), 'İmâdetu'l-Bahsi'l-'İlmî, Medine 1420/1999, I/214.

431 Ebû Bekr Muhammed b. Sehl el-Bağdâdî İbn Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv,* I-III, (3. Baskı), (Nşr. Abdulhüseyn el-Fetelî), Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1996, II/32,33.

kullanımı muhataba varlığı tanıtmaktan ziyade aynı ortamda bulunan diğer varlıklar arasında onun kast edildiğini bildirmektir.[432] Örneğin; ﴿وعلّم ءادم ٱلأسمآء كلّها ثمّ عرضهم على ٱلملئكة فقال أنبئوني بأسمآء هؤلاء إن كنتم صٰدقين﴾ "*Ve Âdem'e isimlerin hepsini öğretti, sonra onları meleklere arzederek: "Eğer (iddiânızda) doğru kimseler iseniz, haydi şunların isimlerini bana bildirin!*"[433] Ayet-i kerimede gösterim kullanılmıştır. Ancak melekler gösterilen varlıkları görmektedirler. Gösterimler kullanıldığı zaman muhatabın gösterilen varlıkları görmeme veya bilmeme gibi bir durumu imkânsız kabul edilmektedir.[434] Bir diğer ifadeyle işaret isimlerinde zımni olarak "bak" anlamı vardır.[435]

İşaret isimlerinin kullanımında konuşmacı ve muhatap ilişkisi dikkat çekmektedir. Örneğin; "هذا عبد الله منطلقا" "Bu, gitmekte olan Abdullah'tır." Bu cümlede edimbilimsel bir yön bulunmaktadır. Konuşmacı muhatabının durumun farkında olmadığını düşünerek onun dikkatini "*gitmek*" eylemine yönlendirmeyi amaçlamaktadır. "منطلق" kelimesi bu cümlede haldir.[436]

Arap dilinde işaret isimleri söylem gösterimi olarak da kullanılmaktadır. Özellikle "ذلك" bu konuda dikkat çekmektedir. Örneğin: ﴿لهم ما يشاءون عند ربّهم ذلك جزاء المحسنين﴾ "*Onlar için Rableri yanında diledikleri her şey vardır. İşte bu, iyilik edenlerin mükâfatıdır.*"[437] Ayet-i kerimede "ذلك" ism-i işareti, söylem gösterimi görevinde bulunmaktadır. Şöyleki bu işaret ismi her hangi bir varlığa değil, kendinden önceki ifadeye göndermede bulunmaktadır.[438] ﴿وإذ قال موسى لقومه ياقوم إنّكم ظلمتم

---

[432] el-Curcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, 540.
[433] Bakara: 2/31.
[434] el-Curcânî *Delâilu'l-İ'câz*, 541.
[435] Ebul-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah es-Süheylî, *Netâicu'l-Fikr fi'n-Nahv*, (1. Baskı), (Nşr. 'Adil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Muhammed Mu'avved), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1992, 177-179.
[436] Sîbeveyhi, II/78.
[437] Zümer: 39/34.
[438] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân,* I-XXVI, (1. Baskı), (Nşr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), Dâru Hicr, Mısır 2001, 20/208.

أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوا إِلَى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ﴾ "*O vakit Mûsâ, kavmine: "Ey kavmim! Şübhe yok ki siz, buzağıyı (ilâh) edinmekle kendinize zulmettiniz; öyle ise yaratanınıza tevbe edip, nefislerinizi öldürün! Bu, yaratanınızın katında sizin için daha hayırlıdır" dedi. Bunun üzerine (Allah) tevbenizi kabûl etti. Şübhesiz ki tevbeleri çok kabûl eden, çok merhametli olan ancak O'dur.*"[439] Ayetteki işaret ismi olan "ذَلِكُمْ" öncesindeki kısımda emredilen nefislerin öldürülmesi ile tevbe edilmesine işaret etmektedir.[440] Bir diğer tefsirde ise iki görüş zikredilmektedir. Bir görüşe göre "ذَلِكُمْ" kendisine en yakın ifade olan "فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ" emir cümlesinden anlaşılan öldürmek mastarına, diğer görüşe göre ise hem tevbe hem de öldürme eylemine göndermede bulunmaktadır.[441] "ذَلِكُمْ" ile önceki cümlenin hükmü olan "*nefislerinizi öldürerek tevbe etmeniz*" ve örtük olarak anlaşılan "*rabbinize itaat etmeniz*" anlamlarına göndermede bulunmaktadır.[442] Nitekim "ذَلِكُمْ" söylem gösterimi olarak kullanıldığı tefsirlerde açıkça görülmektedir.

2.2.1.2.4. Zarflar

Edimbilimin yer ve zaman gösterimi konusu arap dilinin zarflar bölümünde ele alınmıştır. Arap dilinde zarflar mekân ve zaman zarfları olarak ikiye ayrılmıştır. Mekân zarfları, "أَمام، خافَ، قُدَّام، ووراء، وفَوقَ، وتَحْت، وعِنْدَ، وإزاء، وحِذَاء، وتِلْقَاء، وثم، وهنا" gibi doğrudan mekâna gönderme yapan ya da mekân anlamında kullanılan kelimelerdir. Mekân zarfları "الْمختَص" yani sınırları belli ve dış dünyada somut bir yeri olan ve "الدَّار، الْمسجِد، والْحَدِيقَة، الْبستَانُ" gibi "أَمام، وتَحْت، ويَمِين، وشِمَال، وجانب، ونَاحِية، فَرسخ، وميل، مرمى،

---

439 Bakara: 2/54.

440 Ebû Abdillah Muhammed b. Muhammed b. 'Arefe el-Vergammî, Tefsîr İbn 'Arefe, I-IV, (1. Baskı), (Nşr. Celâl el-Esyûtî), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 2008, 114; Ebî Hafs Ömer b. Ali b. 'Âdil ed-Dımaşkî el-Hanbelî, el-Lübâb fî 'Ulûmi'l-Kitâb, I-XX, (1. Baskı), (Nşr. 'Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Muhammed Mu'avvid), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1998, II/84.

441 Muhammed b. Yusuf eş-Şehîr bi Ebî Hayyân el-Endelusî, *Tefsîru'l-Bahri'l-Muhît,* I-IX, (3. Baskı), (Nşr. 'Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Muhammed Mu'avvid), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 2010, 369.

442 et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân,* I/686.

"مذْهب gibi "الْمبهم yani dış dünyada belli bir sınırı ve somut bir karşılığı bulunmayan isimlerdir.[443]

Mübhem olan zarfların delaleti, sınırları ve anlaşılması beraberindeki kelimeye ve konuşmacının durumuna göre değişlik göstermektedir.[444] Örneğin; "جلَس الطُّلَّاب أَمام الصَّفِّ" "Öğrenciler sınıfın önünde oturdular." cümlesindeki أَمام "ön" kelimesinin anlamı sınıfla tamamlanmaktadır. Ayrıca bu cümle "*öğrenciler nerede oturdu?*" sorusunun cevabı olduğu düşünüldüğünde konuşmacı muhatabın sınıfı bildiğini düşünerek sınıf kelimesini lam-ı tarifli kullanmıştır. Dolayısıyla muhatap ön kelimesinin delaletini kolaylıkla anlamaktadır.

Arap dilinde zaman zarfları, "الْيوم، واللَّيلَة، وغُدْوة، وبكْرة، وسحرا، وغَدا، وعتَمة، وصباحا، ومساء، وأَبدا، وأَمدا، وحِينا" bunun gibi zamana gönderme yapan isimlerdir. "الظرف" kelimesi "الْوِعاء" "*kap"* anlamındadır. Bu konu Arap dilinde mef'ûlun fih konusu kapsamında ele alınmaktadır. Zaman zarfları her kullanımda zarf anlamı ifade etmeyebilir. Örneğin "صمت يوم الْجمعة" "Cuma günü oruç tuttum." Cümlesinde يوم "gün" kelimesi zarf görevindedir. Fakat "يَخَافُ الْكَسولُ يوم الْامتحان" "Tembel imtihan gününden korkar" cümlesinde ise zarf değildir. Çünkü bu ifadeyle o gün içinde olacak bir durumdan korkmak değil o günün kendisinden korkmak kast edilmiştir.[445]

---

443 Muhammed b. Hasan b. Sibağ b. Ebi Bekr İbni's-Sâiğ el-Cüzzâmî, *el-Lemhetu fî Şerhi'l-Mulha,* I-II, (1. Baskı), (Nşr. İbrahim b. Salim es'Sâ'idî), 'İmâdetu'l-Bahsi'l-'İlmî, Medîne 1424/2004, 444, 445; Abdulhamîd, *et-Tuhfet's-Seniyye bi-Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Acurrumiyye,* 106,107.

444 Ebu Muhammed Abdullah Cemaluddîn b. Yusuf b. Ahmed b. Abdullah b. Hişâm el-Ensârî el-Mısrî, *Evdahu'l-Mesâlik ila Elfiyyet-i ibn Mâlik,* I-IV, (Nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd) Dâru'l-Fikr, Beyrut Ts, II/237.

445 Abdulhamîd, *et-Tuhfet's-Seniyye bi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Âcurrûmiyye,* 105.

Zaman zarfları, "الشَّهر، والسَّنَة، واليوم، والعام، والأُسبوع" gibi zamanın belli bir bölümüne delalet eden zarflar ve "اللَّحظَة، والوقْت، والزَّمان، والحين" gibi belirli ve sınırlı olmayan bir zamana delalet eden zarflar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.[446]

2.2.2. Gönderim ve Çıkarım

Gönderim, dilsel bir birim ile onun dış dünyada ifade ettiği şey arasındaki ilişkinin adıdır. Gönderim sayesinde oluşan anlama gönderimsel anlam denilmektedir.[447] Gönderim / ima, açıkça belirtilmeyip dolaylı olarak anlatma, örtülü ifade etme, işaretleme gibi anlamlara sahiptir.[448] Terim olarak gönderim ise, bir ifadenin herhangi bir kullanım bağlamında temsil ettiği şeydir. Örneğin "Sabah yıldızı" ve "Akşam yıldızı" Venüs gezegeninin farklı duyularla iki türlü ifadesidir. Gerçek dünyada, bu iki ifade aynı referansa sahiptir.[449] Kısacası dilbilimde eşyaya gönderimde bulunmak için kelime, söz öbeği ve daha başka dil unsurlarının kullanımına gönderim denilmektedir. Gönderimde kullanılan dilsel yapılar *gönderim* ya da *ima ifadeleri* olarak adlandırılmaktadır. Gönderimde bulunulan varlıklara ise *gönderge* denilir.[450]

2.2.2.1. Edimbilim Alanında Gönderim ve Çıkarım

Sosyal bir varlık olarak birlikte yaşamaya gereksinim duyan insan bu birlikteliği iletişimle sürdürmektedir. İletişimin temel olgusu ise dildir. İnsan, dil sayesinde duygu, düşünce ve ihtiyaçlarını dile getirebilmekte; varlıkları adlandırıp niteleyebilmektedir. Kısaca insan, dili kullanarak birçok eylem sergileyebilmektedir. Bunlardan birisi de dil vasıtasıyla çevresindeki varlıkları tanımlamadır. İnsan tanımlamada dilin birçok fonksiyonundan yararlanmaktadır. Kişi, varlıkları tanımlamada sadece kelimeleri değil yerine göre deyim, söz öbeği ve cümle gibi dil unsurlarını da kullanmaktadır. Bu durum gönderim/ima (reference) ve çıkarım (inference) kavramlarının dilbilim incelemelerine konu olmasına sebep olmuştur.

---

446 Abdulhamîd, *et-Tuhfet's-Seniyye bi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Âcurrûmiyye*, 105.
447 Kâmile İmer, Ahmet Kocaman ve A. Sumru Özsoy, *Dilbilim Sözlüğü*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011, 140.
448 Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, 1180.
449 A Garnham - H W Cowles, "Reference: Psycholinguistic Approach", Jacob Mey, (Ed.), *Concise Encyclopedia of Pragmatics*, (ss. 832-838), Elsevier, Amsterdam, 2009, 832.
450 Yule, *Pragmatics*, 17; Griffiths, 13, 14.

Dilbilgisi analizinde, gönderim genellikle gramer birimleri arasında var olan bir özdeşlik ilişkisini belirtmek için kullanılan bir terimdir. Örneğin, zamir, bir isim veya isim cümlesini ifade eder. Gönderim, söylemin daha önceki bir kısmına yapıldığında, artgönderim, söylemin sonraki bir kısmına yapıldığında ise öngönderim denilir.[451]

Gönderim, sözcükleri gerçek duruma bağlı olan nesnelerle ilişkilendiren şeydir. Bu ilişki bir dilin ifadelerinden dolaylı olarak belirlenir. Gönderim dilsel birimlerin söylenmesi ile meydana gelmektedir. O halde gönderim, kişinin hakkında bir şeyler söylemek istediği belirli bir nesneye veya bireye "işaret etme" veya "seçme" biçimidir.[452]

Felsefi, mantık ve biçimsel anlambilim geleneğinde gönderim, ifadeler ve gönderimde bulundukları eşya arasındaki sabit bir ilişki olarak tanımlanmıştır. İma yahut gönderim, dilin dünya ile olan ilişkisine dair eskiden beri süregelen sorunla ilgilenen bilimsel araştırma alanıdır. Birçok dilciye göre kelimeler ile eşya arasındaki soyut ilişki, temelde niyetler, bağlamsal etki ve kavramsal bilgiden bağımsız olarak bulunmaktadır.[453]

Kelimeler kendi başlarına gönderimde bulunamazlar. Gönderim ancak insanlar tarafından yapılabilir. Konuşmacı veya yazar olarak insanoğlu, dinleyici veya okuyucunun bazı şeyleri tanımlayabilmesine imkân sunmak için dilsel şekilleri kullanarak gönderimde bulunmaktadır. Dolayısıyla gönderim, konuşmacı veya yazarın dilsel ifadeleri kullanarak belli şahısları “kız kardeşim”, varlıkları “Mardin taşı”, zamanları “2019”, yerleri “şu köşe”, olayları “onun mezuniyet töreni” ve fikirleri “hakkında müzakere ettiğimiz plan” dinleyici veya okuyucuya tanıttığı söylemlerdir.[454]

Gönderim, anlatma ve yorumlama aşamasında gönderici ve yorumlayıcı tarafından birlikte icra edilen edimbilimsel bir aktivitedir. Dolayısıyla imanın bağlamla ilişkisi kurularak yapılması ve yorumlanması gerekir.[455]

---

451 Crystal, *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, 407.

452 Gregory Carlson, “Reference”, Laurence R. Horn and Gregory Ward (Ed.), *The Hand Book of Pragmatics*, (ss.74-96), Blackwell Publishing, 2004, 74-80.

453 Monika Schwarz-Friesel and Manfred Consten, “Reference and Anaphora”, Wolfram Bublitz and Neal R. Norrick Klaus P. Schneider (Ed.), *Foundations of Pragmatics,* 167-202, De Gruyter Mouton German 2011, 347-349.

454 Yule, *Pragmatics,* 17.

455 Griffiths, 13,14.

Çıkarım, gönderimleri ve önvarsayımları kullanarak metnin veya söylemin anlamsal gönderimlerini bilişsel olarak tespit etme sürecidir. Yani amaçlanan anlamı ifadelerden çıkarma işlemidir.[456] Örneğin;

A: Evde ne kadar yiyecek var?

B: Evde bir fare bile yok.

Yukarıdaki diyalogda soru soran kişi cevaplayan kişinin söyleminden evde hiç yiyecek olmadığı sonucunu çıkarmaktadır.[457] Ancak konuşmacı ve muhatap arasındaki işbirliği sayesinde bu çıkarım gerçekleşmektedir. Bu da sosyal ve kültürel art alan bilgisini gerekli kılmaktadır.

Gönderim ve çıkarımın doğru bir şekilde oluşabilmesi için bildirişimin her iki tarafı olan gönderici ve alıcının ortak bir artalan bilgisine sahip olmaları ve ortak bir dil kullanmaları gerekir. Aksi takdirde iletişim hedefine ulaşamaz.[458] Konuşucu dinleyicinin bilmediği bir kelime ve ya söz öbeği kullanırsa muhatap mesajı çözümleyemez. Böyle bir durumda alıcı göndericinin ima ettiği şeyden uzaklaşıp ya bağlamdan yola çıkarak bir çıkarımda bulunabilir ya da kullanılan sözcüğe benzer bir sözcük yardımıyla bir yorumlama yapabilir yahut hiçbir anlam veremez, anlayışsızlık ve iletişimsizlik meydana gelir.[459] Şu cümle üzerinden bu husus izah edilebilir: "Biz bugün Yenişehir'e gittik" Bu cümlenin bir mektupta yazılı olduğu düşünüldüğünde gönderim ve çıkarım bağlamında şu hususlar ortaya çıkmaktadır. Öncelikle yazarın, Yenişehir adında bir yerin bulunduğu ve yazarın Erzurum'da yaşadığı hususunda muhatabın bilgi sahibi olduğundan emin olması gerekir. Aksi takdirde yazarın Bursa Yenişehir'e mi yoksa Diyarbakır Yenişehir'e mi bir seyahate çıkıldığı konusunda bir karışıklık meydana gelecektir. Ayrıca "biz" ifadesi ile yazar, sadece kendini değil beraber olduğu kişileri de kastetmiş bulunmaktadır. Muhatap yazarın kim olduğunu nerede yaşadığını bilmek yoluyla ve "bugün" kelimesinin mektubun yazıldığı güne imada bulunduğunu edimbilimsel bir çıkarım yaparak yorumlayabilir. Ancak mektubun paramparça olduğu

---

456 Bussmann, 563.

457 Keith Brown and Jim Miller, *The Cambridge Dictionary of Linguistics*, (1. Baskı), Cambridge University Press, New York 2013, 111.

458 Şaban Köktürk ve Emine Öztürk, Çeviribilim ve Edimbilim: "Çeviribilim ve Edimbilim İlişkisini Çeviri Stratejisi Açısından İnceleme", SAÜ Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2011-II, 89-97, 92.

459 Kıran, 84-86.

veya bir yabancının üzerinde bu cümlenin yazılı olduğu mektubu bulduğu varsayılırsa bu yabancı kişi bu ifadeden hiçbir anlam çıkaramayacaktır.

Gönderim ifadeleri “İbn Haldun”, “Mütenebbî” gibi özel isimlerden; “bu yazar”, “ada”, “şarkıcı” gibi belirtili isimlerden; “bir adam”, “bir öğrenci” gibi nekre isimlerden yahut “o”, “onlar” gibi zamirlerden olabilir. Konuşmacının ima ifadeleri içinden hangi türü seçeceği imada bulunacağı şeyi çoğunlukla muhatabının bildiğini varsaymasına bağlıdır. Örneğin ortak görsel bir bağlamda zamirlerle ima yeterli olabilir. "şunu alır mısın?" söyleminde hem konuşmacı hem muhatap ima edilen şeyi gördüğü için muhatap imada bulunulan şeyi kolayca anlayabilmektedir. Ancak tanımın zorlaştığı ve sınırları belirlemenin güçleştiği durumlarda daha özgü isim öbeği kullanımı gerekebilir. “Gülünç şapkalı yabancı genci hatırlasana" söyleminde imada bulunulan şeyin tanınması için söz öbeği kullanılmıştır.[460]

Gönderimin kullanımı açık bir şekilde hem konuşmacının amaçlarıyla, hem de dinleyici hakkındaki önvarsayımıyla ilişkilidir. Başarılı bir gönderim, çıkarımın rolünün hesaba katılmasıyla mümkün olmaktadır. Kelimelerle varlıklar arasında direkt bir ilişki olmadığından dinleyici konuşmacının belirli bir gönderim ifadesiyle kast ettiği şey hakkında doğru çıkarım yapmalıdır. Gönderim insanların ismini tam bilmedikleri varlıklardan bahsederken kullandıkları dilsel bir yöntemdir. Birey, dinleyicinin gönderim ile kastedilen şeyi çıkarım yapabileceğini dikkate alarak “mavi şey, bu rahatsız edici şey” gibi kapalı ifadelerle bile gönderimde bulunabilir. Hatta konuşmacılar varlıklara ima için yeni isimler dahi üretebilirler. Buna örnek özellikle kırsal bölgelerdeki insanların birbirlerine veya farklı şahıs ve nesnelere verdikleri takma isimler verilebilir.

Gönderimde kullanılan kelimelerin objektif, doğru veya yanlış olmak gibi bir sınırlaması yoktur. Ancak yöresel olarak başarılı veya başarısız olma gibi durumları vardır. Başarılı bir ima ortak ve işbirliği içinde gerçekleşebilir. Çünkü konuşmacı ve dinleyiciden her biri diğerinin zihnindeki şeyi düşünmesi gerekir.[461]

2.2.2.2. Arap Dilinde Gönderim ve Çıkarım

[460] Yule, *et-Tedâvuliyye Pragmatics*, 39, 40.
[461] Yule, *et-Tedâvuliyye Pragmatics*, 39, 40.

Gönderim Arap dilinde delalet kavramı çerçevesinde ele alınmaktadır. Delalet lafızla gönderimde bulunduğu arasındaki ilişkiyi temsil eder. Kelimeler dış dünyadaki varlıklara gönderimde bulunurlar, bu gönderim anlamsal irtibatın kurulmasıyla oluşur. Şerhu'r-Radî'de şöyle bir örnek verilmektedir. "المقتل" kelimesi dış dünyada var olan bir mevkiye anlam itibariyle gönderimde bulunmaktadır. Bu anlam ise "القتل" öldürme anlamıdır. Cins isimler anlam iltibariyle varlıklara gönderimde bulunmaktadırlar. örneğin, "الرجل" kelimesi dış dünyadaki erkek kişiye gönderimde bulunmaktadır. Bu gönderimin tahakkuku ancak konuşmacının kullandığı kelime ile gönderimde bulunduğu şeyi kast etmesiyle mümkün olur.[462]

Arap dilinde konuşmacılar kelimelerle anlamlara çeşitli şekillerde göndermede bulunmaktadırlar. Bu da söylemle anlamları arasında farklı ilişkilerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu ilişkiler şöyle özetlenebilir. Söylem ile anlam arasındaki ilişki tam ise mutâbakat, söylem anlamın bir kısmını ifade ediyorsa tazammun, eğer söylem ile anlam arasındaki ilişki bilişsel bir gerekliliğe dayanıyorsa iltizâm denilmektedir. İltizam yoluyla elde edilen anlamlar iktizâ, işaret ve îmâ olmak üzere üç kısmı vardır. Söylemin kapalı olarak göndermede bulunduğu anlamla ilişkisi doğru ve akla ters düşmüyorsa iktizâ, söylem kast edilmeyen bir anlama delâleti bulunuyorsa işaret denilmektedir.[463] İktizâ'ya örnek olarak hadis-i şerifte varid olan رُفِعَ عَنْ أُمَّتِي الخَطأُ والنِسْيانُ ifadesi zikredilebilir. Bu ifadeyle "Unutarak veya hatayla yapılan yanlışlardan dolayı benim ümmetim sorumlu tutulmaz."[464] anlamı kast edilmiştir. Eğer böyle bir anlam takdir edilmezse bu söylem vakıayla örtüşmez. Yine bir ayeti kerimede ﴿واسْأَلِ الْقَرْيَةَ﴾ "*Köye sor*"[465] burada ise köy halkı takdir edilmediğinde anlam akla ters düşmektedir. Çünkü soru cansız olan köye değil köy halkına sorulabilmektedir.[466] ﴿واَعوذُ بِكَ رَبِّ اَنْ يَحْضُرُونِ﴾

462 er-Radî, II/283.
463 el-Kâdî eş-Şeyh Zekeriyyâ b. Muhammed el-Ensârî, *el-Hudûdu'l-Enîka ve't-Ta'rifâtu'd-Dakîka,* (1. Baskı), (Nşr. Mâzin el-Mübârek), Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsır, Beyrut 1991. 79.
464 Ebî Bekr b. el-'Arabî el-Me'âfirî, *Kitâbu'l-Kabes,* (1. Baskı), (Nşr.: Muhammed Abdullah Veled Kerîm), Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1992, 1055, 1056.
465 Yusuf: 12/82.
466 et-Tehânevî, II/1660.

"*Onların yanımda bulunmalarından da sana sığınırım.*" [467] ayet-i kerimede يَحْضُرُونِ kelimesiyle "*kötülüğün dokunması"* na ima veya işaret edilmiştir.[468] Nitekim Araplar "اللَّبن مَحْضُور" ifadesiyle "*sütün zararlı olabileceği"* ne işaret ederlerdi.[469]

Arap dilinde anlamlara bir de dolaylı gönderim yapılmaktadır. Şöyle ki:

إنَّ بني أَوْدٍ هُمْ ما هم لِلْحرب أَو لِلْجدْب عام الشُّموسِ

Bu beyitteki "الشموس" kelimesiyle kuraklığa ve yağmurun azlığına gönderimde bulunulmuştur. Aynı şekilde هو طَوِيل نجَاد السَّيف ifadesiyle adamın boyunun uzunluğuna; غَمر الرِداء ile binek ata; فدا له ثوبي ve هو واسِعُ جَيبِ الكُمِ ile bolluğa; طَرِبُ العنان ile hafiflik ve kıvraklığa gönderimde bulunulmaktadır.[470]

Çıkarım, kelimelerin hem kendi hem de kullanıldığı cümle içindeki diğer kelimelerin anlamlarını bilmeyi ve aralarındaki ilişkinin gerektirim ve ayrışım boyutlarının da farkında olunmasını gerekli kılan bir eylemdir. Çıkarım yapacak kişi bu koşulları yerine getirmesi gerekir.[471] Birinci koşulda anlambilim boyutuna, ikinci koşulda ise edimbilim yönüne gönderim yapılmıştır. Nitekim Sekkâkî çıkarım işleminin sadece kelimelerin anlamlarını bilerek yapılamayacağını ifade etmiştir.

Çıkarım muhatabın gönderim ile ulaşabileceği sonuçtur.[472] Çıkarım, muhatabın konuşmacının sözünün zahirinde gözükmeyen fakat sözün gözüken anlamından yola çıkarak çıkarım yoluyla konuşmacının kastı olan ikinci anlama ulaştığı süreçtir. Örneğin; "طَوِيل النِّجاد" sözünden kişinin boyunun uzun olduğu çıkarımını yapmak

---

467 Mu'minûn: 23/98.

468 Ebu'l-Hasan Alî b. Ahmed el-Vâhidî en-Nîsâbûrî, *el-Vasît fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd,* I-IV, (1. Baskı), (Nşr. 'Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Diğerleri), Dâru'l-Kütübi'l'İlmiyye, Beyrut 1994, 297.

469 Mahmûd b. Hamza el-Kirmânî, *Garâibu't-Tefsîr ve 'Acâibu't-Te'vîl*, I-II, (Nşr. Şemrân Serkâl Yûnus el-'İclî), Dâru'l-Kıble li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, Cidde 1983, 783.

470 Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya İbn Fâris, *es-Sâhibi fî Fıkhi'l-Luğa ve Süneni'l-'Arabi fî Kelâmihâ,* (1. Baskı), (Nşr. Ahmed Hasan Besic), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1998.

471 es-Sekkâkî, 544.

472 el-Askerî, *el-Furûku'l-Luğaviyye,* 70.

gibi.[473] Çıkarımın tutarlı olması için gönderimin yanlış olmaması ve çıkarım yapan kişinin Sekkâkî'nin saydığı koşulları taşıması gerekir.[474]

2.2.3. Önvarsayım ve Gereklilik

Dilbilimsel bir ifade veya ifadenin anlamı hakkında iletişim tarafları arasında paylaşılan kesin ve örtük bilgidir. Analitik dil felsefesinden alınan terim, 1970 yılından bu yana dilbilimde yoğun tartışmalara konu olmuş ve çok farklı tanımlara yol açmıştır. Bu alandaki araştırmalar ilk olarak özne olarak işlev gören belirli ifadelerin varoluş koşulları veya bireyselliği ile ilgilenmiştir. Önvarsayımı yansıtması açısından şu örnek önem arz etmektedir. "Fransa'nın şu anki kralı kel ya da kel değil" ifadesi, şu anda "Fransa'nın bir kralı var" önvarsayımını içermektedir. Bu örnekte olduğu gibi önvarsayım analizi öncelikle özel isimler ve belirli tanımlamalar üzerinde yoğunlaşmaktadır.[475]

Önvarsayım, bir sözcede dinleyiciye ulaştırılmak istenen bildirinin dışında kalan, tartışma götürmeyecek biçimde sunulan bilgidir. Örneğin "Kardeşimin çocuğu hasta" tümcesinin içerdiği "Kardeşimin çocuğu var ve çocuk hasta" önermelerinden birincisi önvarsayım, ikincisi ise sunulan bilgidir.[476] Konuşmacı ve muhatap arasında önceden bilinen bilgilerin varlığı ve iletişim eyleminde hesaba katılması önvarsayımın temel özelliğidir. Yani konuşmacı "*kardeşimin çocuğu hasta*" cümlesini söylediğinde muhatap "*senin kardeşin var mıydı, kardeşin evli miydi veya kardeşinin çocuğu var mıydı?*" gibi sorular sormadan geçmiş olsun ifadesiyle karşılık vermektedir. Zira konuşmacının kardeşinin varlığı, evli olduğu ve çocuğunun olduğu bilgileri muhatap tarafından bilinmektedir. Konuşmacı bu bilme durumunu hesaba katarak söylemini oluşturmaktadır.

Önvarsayım kavramının mantıktan dilbilim sahasına geçişi hem Strawson (1950) hem de Austin'in ve Searle'ın konuşma eylemi teorisi sayesinde olmuştur. Bu bağlamda konuşmacı veya dinleyicinin cümleleri, ifadeleri veya tutumları arasında önvarsayım ilişkileri var mı, bunlar mantıksal-anlamsal, hakikat değerlerinin işlevsel ilişkileri ve dolayısıyla dil düzeyine özgü bağlamdan bağımsız anlam unsurları mı yoksa dilsel

---

473 el-Curcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, 262
474 İbn 'Âdil, *el-Lübâb fî 'Ulûmi'l-Kitâb*, XV/433.
475 Bussmann, 937.
476 Berke Vardar, ve Diğerleri, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, 155.

davranışa bağlı olarak dilsel ifadelerin kullanımının bağlamdan bağımsız, edimbilimsel koşulları mı? gibi çeşitli tartışmalar ortaya çıkmıştır. [477]

2.2.3.1. Edimbilim Alanında Önvarsayım ve Gereklilik

Önvarsayımlar bağıntılı söylemin oluşturulmasındaki rolünden dolayı edimbilim alanında önem arz etmektedir. Paylaşılan arka plan önvarsayımları konuşmacı veya yazarın mesajındaki önemli olan şeyi merak eden okuyucu ve dinleyici için açık başlangıç noktası olmaktadır. Birbirlerini iyi tanıyan kişiler paylaştıkları varsayımlar hakkında daha doğru kanılar oluşturabilirler. Fakat iletişimsel bir etkileşimde diğer kişinin ne düşündüğünün farkında olmak zordur. İki yabancı arasında geçen bir iletişimde önvarsayımları bilmek daha zordur.[478] İletişim taraflarının birbirlerini tanıma düzeyleri arttıkça önvarsayımlar çeşitlilik gösterir. Tanıma düzeyleri azaldıkça konuşmada başvurulan önvarsayımlar azalır.

Önvarsayım, konuşmacının muhataplarının bir takım şeyleri bildiklerini varsaymasıdır. Bu bilgiler bilindikleri düşünüldüğü için konuşmada söylenmeden anlaşılmaktadır. Önvarsayım ve gerektirim kavramları bu tarz bilgilerin farklı yönlerini nitelemek için kullanılmaktadır. Önvarsayım ifadelerde değil konuşmacılarda bulunmaktadır. Gerektirim ise cümlelerde saklıdır. Gerektirim cümlelerden mantıksal olarak çıkarılmaktadır.[479] Örneğin "Babası Ahmet'e ödül olarak cep telefonu aldı." cümlesini kuran konuşmacı, "Ahmet adında bir kişi, babası ve bir cep telefonu hediyesinin varlığı" gibi önvarsayımlara sahiptir. Öte yandan bu cümlelerde "babasının Ahmet'e bir hediye aldığı, hediye alabilecek gücünün olduğu, Ahmet'in ödül hak edecek bir başarı veya eylem gerçekleştirdiği" gibi gerektirimler bulunmaktadır. Önvarsayımlar ve gerektirimler konuşmada sözel olarak bulunmazlar.

Jean Cervoni önvarsayımı farklı bir boyutta ele almıştır. Ona göre edimsözler Austin'in ifade ettiği söz eylemlerinin yanında önvarsayımları da içermektedir. Zira birçok bağlamda konuşma bireyin hissettiklerinin dışa yansımasıdır. Örneğin konuşmacı muhatabının marketin açılma durumu hakkındaki tereddüdünü önvarsayım ile hissederek "*Market birazdan açılacak*" cümlesini söyleyerek tereddüdünü gidermektedir. Bu cümle ile hem muhatabın hissi hem de konuşmacının inancı dile

---

[477] Bussmann, 937.
[478] Griffiths, 143.
[479] Yule, *Pragmatics*, 25.

getirilmiş olmaktadır. Bu ise önvarsayımın temelini teşkil etmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde önvarsayımdan kaynaklanan söylemler de söz eylemleri çerçevesine girmektedir. Çünkü dış dünyada bir değişikliği sonuç vermektedir. Muhatabın duyguları üzerinde etki yaparak hareket yönünü değiştirmektedir.[480]

Önvarsayım üzerine araştırmalar, dilbilimsel yaklaşımlarda ve dil disiplinlerinin tanımlanmasına ilişkin sorularda merkezi bir rol oynamış ve oynamaya devam etmektedir. Bu, özellikle edimbilim ile dilbilim, yorumlayıcı anlambilim ile üretken anlambilim, mantık ile dilbilim ve dilbilim ile ansiklopedik bilgi arasındaki tartışma ve tasvirlerin yanı sıra metinsel tutarlılık (tutarlılık, uyum) ile ilgili sorularda ve metnin incelenmesinde açıkça görülmüştür. Günlük dilde, önvarsayımın kötüye kullanılması, dilin manipüle edilmesine yol açabilir, örneğin, çapraz sorgu yapan kişi sanığa ne zaman karınızı dövmeyi bırakacaksınız? Görünüşte açık bir varsayımı reddetmek, açık bir ifadeyle çelişmekten genellikle daha az kolaydır.[481]

Gereklilik ise biçimsel mantıktan türetilen ve şimdi genellikle anlambilim çalışmasının bir parçası olarak kullanılan bir terim; ayrıca zorunlu olarak da adlandırılır. Bir çift önermeler arasındaki bir ilişkiye atıfta bulunur, öyle ki ikinci önermenin gerçeği zorunlu olarak birincinin gerçeğinden gelir. Örneğin, “Bir köpek görüyorum - Bir hayvanı görebiliyorum.” Biri hem ilkini iddia edip hem de ikincisini reddedemez. Zira kopek ve hayvan arasındaki zorunlu ilişki nedeniyle kopek kelimesinden hayvan anlamı zorunlu olarak çıkmaktadır.[482]

2.2.3.2. Arap Dilinde Önvarsayım

Arap dilinde önvarsayım kelimelerin marifelik durumuyla ilişkili olan "المعهود، أو العهد الذهني" kavramları ile ilişkilidir. Bu bağlamda önvarsayım konusunun Arap dilinde marife isimlerin kullanıldığı durumlarda ortaya çıktığı görülmektedir. Söylemlerde marife isimlerin kullanılması ancak iletişim taraflarının her ikisinin de bildiği durumlarda mümkündür. Ancak çalışmanın bu bölümünde kelimelerin lâm-ı ta‘rif alma durumları kapsamında ele alınacaktır. Ayrıca önvarsayım farklı bir açıdan değerlendirilerek haberi cümlenin özellikleri açısından da değerlendirilecektir.

---

480 Cervoni, 106.
481 Bussmann, 938.
482 Crystal, *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, 169, 170.

2.2.3.2.1. Önvarsayım ve Lâm-ı Ta‘rif

Edimbilim kavramları arasında ele alınan önvarsayım, Arap dilinde kelimelerin lâm-ı ta‘rif alarak kullanıldığı bazı durumlarda karşımıza çıkmaktadır. Lâm-ı ta‘rif doğrudan veya dolaylı olarak önvarsayım ilkesi ile ilişkilidir. Bu kısımda konuşmacı, konuşmacının amacı, muhatap, muhatabın durumu, bağlam ve söylem çözümlemesi açısından önvarsayım ve lâm-ı ta‘rif karşılaştırılacaktır.

Nahiv âlimleri lâm-ı ta‘rifi, dâhil olduğu kelimenin muhatap açısından bilinmesinin duyusal veya bilişsel olup olmama durumuna[483] göre el-‘ahdiye ve el-cinsiye olmak üzere ikiye ayırmışlardır.[484]

Lâm-ı ta‘rif el-‘ahdiye: ‘Ahd bilme anlamındadır. Örneğin; "لَا يزالُ هذَا الْمكَانُ كَما عهِدْتُه" “Bu yer hala bildiğim gibi” demektir.[485] Lâm-ı ta‘rif el-‘ahdiye’deki ‘ahd kelimesi ile kast edilen, konuşmacı ile muhatap arasında kararlaştırılmış ve kesinleşmiş dolaysız anlaşılan şeydir.[486] Lâm-ı ta‘rif el-‘ahdiye, zihnen bilinen nesneleri göstemek için kullanılmaktadır.[487] Bu lâm-ı ta‘rif, bir varlık türünün fertlerinden birisini ifade eden kelimenin başına gelir. Konuşmacı bunun ile muhatap tarafından önceden bilinen bir varlığa göndermede bulunmaktadır. ﴿إِذْ هُما فِي الْغارِ﴾ “*Hani onlar mağarada bulunuyorlardı*.”[488] Bu ayette bahsedilen mağara ayetin muhatapları açısından önceden bilinen bir yer olduğu için doğrudan lâm-ı ta‘rifli kullanılmıştır. "بعت الْبستانَ واشْتريت الدَّار" “Bostanı sattım ve evi satın aldım.” cümlesinde bostan ve ev kelimelerinin gönderimde bulunduğu nesneler muhatap tarafından önceden bilinmektedir.[489] Bu bilme durumu, konuşmacı ve muhatap arasında geçmişe dayalı olduğu gibi söylemde önceden

---

483 Muhibbuddîn Muhammed b. Yusuf b. Ahmed el-Ma‘rûf bi Nâzırî’l-Ceyş, *Şerhu’t-Teshîl el-Müsemmâ Temhîdu’l-Kava‘id bi Şerhi Teshîli’l-Fevâid*, (Nşr. Ali Muhammed Fâhir ve Diğerleri), Dâru’s-Selâm, Kahire 2008, 825.

484 İbn Hişâm en-Nahvî, *Şerhu Şuzûri’z-Zeheb fî Ma‘rifeti Kelâmi’l-‘Arab*, 84.

485 Ebî Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sıhâh –Tâcu’l-Luga ve Sıhâhu’l-Arabiye*, (Nşr. Muhammed Muhammed Tâmir, Enes Muhammed eş-Şâmî ve Zekeriyya Câbir Ahmed), Dâru’l-Hadîs, Kahire 2009, 820; el-Munazzamatu’l-Arabiye li’t-Terbiyeti ve’s-Sekâfeti ve’l-Ulûm, el-Mu‘cemu’l-Arabiyyi’l-Esâsî, Lârûs el-Munazzamatu’l-Arabiye li’t-Terbiyeti ve’s-Sekâfeti ve’l-Ulûm, Tunus 1988, 874.

486 Muhammed ‘Îyd, *en-Nahvu'l-Musaffâ*, ‘Âlemu'l-Kütüb, Kahire 2009, 154.

487 Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Hem‘u’l-Hevâmi‘ Şerhu Cem‘il-Cevâmi‘,* I-IV, (Nşr. Ahmed Şemsuddîn), Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 1998, I/63.

488 Ebû Muhammed Bedruddin Hasan b. Kasım b. Abdullah b. Ali el-Murâdî, *el-Cena’d-Dânî fî Hurûfi’l-Me‘ânî*, (Nşr. Fahreddîn Kabâve-Muhammed Nedim Fâdıl), Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 1992, 194.

489 Fâdıl Sâlih es-Sâmerrâî, *Me‘âni’n-Nahv*, I-IV, Dâru’l-Fikr, Amman 2000, I/114.

bahsi geçmekle, duyusal veya bilişsel olarak da gerçekleşmektedir.[490] Örneğin; "جاءني رجل فَأَكْرمت الرَّجل" "Bana bir adam geldi ben de adama ikramda bulundum." cümlesinde görüldüğü üzere muhatap, adam kelimesi ile önceden zikri geçen adam olduğunu anlamaktadır.

Lâm-ı ta'rif el-'ahdiye ile ilgili bir diğer husus da şudur. Lâm-ı ta'rif el-'ahdiye, الغَلَبَة el-galebe ve لَمح الصِّفَة lemhu's-sıfat özelliklerini taşımaktadır.[491] el-Galebe, herhangi bir kelimenin lâm-ı ta'rif alarak bir varlık için uzun sure kullanılması sonucu yaygın kabul görerek o varlık ile özdeşleşmesi ve onun diğer bir adı olmasıdır. Örneğin; الْكِتَاب kelimesi İslami ilimlerde Kur'ân-ı Kerim için kullanılırken, Arap dilbilimlerinde bu kelime ile Sîbeveyh'in kitabı kast edilmektedir.[492] Bunun sonucu olarak o kelime lâm-ı ta'rifli olarak özdeşleştiği nesnenin özel adı olmaktadır. الْبيت kelimesi ile Ka'be'nin kast edilmesi bu durumun diğer bir örneğidir.[493] Bu şekilde oluşan lâm-ı ta'rifli kelimeler konuşmacı tarafından kullanıldığında muhataplar konuşmacının amacını çözmekte güçlük çekmemektedir. Zira o kelime yaygın kullanım sayesinde lâm-ı ta'rifli olarak gönderimde bulunduğu nesne herkes tarafından bilinir olmuştur.

Lemhu's-sıfat, özel isme dönüşen herhangi bir kelimenin başına lâm-ı ta'rif getirilerek o ismin sahibi ile o kelimenin özel isim olmadan önceki taşıdığı anlam arasındaki benzerliği göstermek için kullanılmaktadır.[494] Örneğin الْعبَّاس، الضَحَّاك، الْحَارِث gibi kelimelerin hem özel isim kullanımları hem de özel isim olmadan önce taşıdıkları anlamları vardır. Bu gibi kelimeler şahısların adı olduktan sonra önceki anlamlarını kaybederek özel isim olarak kullanılırlar. Ancak özel isim olan bu kelimeler ile hem o ismin sahibine hem de o kişideki o ismin önceki anlamına göndermede bulunmak istenildiğinde bu isimlerin başına lâm-ı ta'rif getirilmektedir. Konuşmacı, kelimeyi marife yapmak için değil kelimenin anlamına göndermede bulunarak o ismin sahibi

490 Nâzıru'l-Ceyş, 825
491 'İsâ b. Abdulazîz b. Yelelbaht el-Cezûlî el-Berberî el-Merâkeşî Ebu Mûsâ, *el-Cezûliye Fi'n-Nahv*, (Nşr. Şabân Abdulvevvab Muhammed), Matbaatu Ummi'l-Kura, Mısır ts, 66.
492 Mecme'u'l-Lugati'l-'Arabiye, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, (4. Baskı), Mektebetu'ş-Şurûk ed-Devliye Kahire 2004, 658.
493 Ebu Hayyan el-Endelusî, *İrtişâfu'd-Darb min Lisâni'l-'Arab,* I-V, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 1998, 986.
494 Nâzıru'l-Ceyş, 827.

olan belli bir kişiyi göstermek için lâm-ı ta‘rifli olarak kullanmaktadır.[495] Konuşmacı bu gibi kullanımların göndergesinin muhataplar tarafından bilindiğini varsayarak bu ifadeleri kullanmaktadır. Dolayısıyla bu kullanım ile konuşmacının amaçladığı kişi muhatap tarafından önceden bilindiği için iletişimsel bir başarı gerçekleşmektedir.

Lâm-ı ta‘rif el-‘ahdiye’nin; el-‘ahdu'z-zikrî, el-‘ahdu'z-zihnî ve el-‘ahdu'l-hudûrî olmak üzere üç türü vardır.[496]

el-‘Ahdu'z-zikrî: Bu tür lâm-ı ta‘rif, konuşmada önceden bahsi geçen kelimelerin başına gelir. Muhatap bunu duyusal olarak fark eder.[497] Örneğin; ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَاهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ رَسُولًا۠ ۝ فَعَصَىٰ فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ﴾ “*Muhakkak ki biz, Fir'avun'a bir peygamber gönderdiğimiz gibi, size de (kıyâmet günü) üzerinize şâhid olmak üzere bir peygamber gönderdik. Ancak Firavun o peygambere isyan etti.*”[498] Bu iki ayetin birincisinde Firavun’a bir peygamber gönderildiğinden bahsedilmektedir. İkinci ayette Firavun’un peygambere isyan ettiği anlatılmaktadır. Firavun’un isyan ettiği peygamber kendisine gönderilenden başkası değildir. Bunun içindir ki muhatap nazarında bilindiği kabul edilerek ikinci ayetteki peygamber lafzı lâm-ı ta‘rifli gelmiştir.

el-‘Ahdu'z-zihnî: Konuşmada önceden lafzen bahsi geçmeyip konuşma sırasında da görülmeyen ancak muhatabın daha önceden görme veya konuşma yoluyla zihnen bildiği kelimelerin başına gelir.[499] Örneğin; ﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ اذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ﴾ “*Andolsun ki o ağacın altında sana biat ederlerken Allah, o müminlerden razı olmuştur.*”[500] Bu ayetteki ağaç kelimesi ifadede önceden geçmemiştir. Ancak müslümanlar ağaç kelimesiyle hangi ağacın kast edildiğini önceden bildikleri için ayeti anlamakta güçlük çekmemişlerdir.

el-‘Ahdu'l-hudûrî: konuşmada geçen kelime iletişim taraflarının gördüğü, hissettiği bir varlığa göndermede bulunan kelimenin başına gelir. Örneğin; ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ

---

495 Ebû Hayyân el-Endelusî, *et-Tezyîl ve’t-Tekmîl fî Şerhi Kitâbi’t-Teshîl,* I-VI, (Nşr. Hasan Hindâvî), Dâru’l-Kalem, Dımaşk 2000, 232; el-Endelusî, *İrtişâfu’d-Darb min Lisâni’l-‘Arab,* 986.

496 İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik ila Elfiyyet-i İbn Mâlik,* 179.

497 es-Suyûtî, *Hem‘u’l-Hevâmi‘ Şerhu Cem‘il Cevâmi‘,* I/259.

498 el-Müzemmil, 15,16.

499 es-Suyûtî, *Hem‘u’l-Hevâmi‘ Şerhu Cem‘il Cevâmi‘,* I/259.

500 Fetih: 48/18.

﴿لَكُم دينكُم﴾ "*Bugün sizin için dininizi tamamladım*."[501] Bu ayetin indiği güne göndermede bulunulmaktadır.

Lâm-ı ta'rif el-cinsiye: Bu lâm-ı ta'rif, cins isimlere dâhil olur ve cinse diğer bir ifade ile, zihinde varlığını sürdüren cins ismin hakikatine göndermede bulunmaktadır.[502] Örneğin; "الْغَزالُ أَسرع من الذِّئْبِ" "Ceylan kurttan hızlıdır." Cümlesinde belli bir ceylan veya kurt kast edilmemiştir. Ceylan cinsinin kurt cinsinden daha hızlı olduğu söylenmek istenmiştir. Bu söylemin muhatabı zihninde bulunan ceylan ve kurt karşılaştırmasını yaparak söylemi anlamlandırabilmektedir. Eğer muhatabın ceylan ve kurt türü hakkında bir fikri yoksa bu ifededen bir şey anlayamaz.

Diğer bir husus lâm-ı ta‘rif el-cinsiyede hazır bulunuşluk durumudur. ‘Ahd ve huzur için kullanılan lâm-ı ta‘rif hazır bulunuşluktan faydalanmaktadır. Bu hazır bulunuşluktan maksat isminin başına lam-ı tarif getirilen kişinin konuşmacının ortamında fiziksel olarak bulunması demektir.[503] Örneğin bu durum, "خرجت فَإِذَا الْأَسدَ" cümlesindeki gibi İzâ el-fücâiyeden sonra; "مررت بِهَذَا الرَّجلِ" cümlesindeki gibi işaret isminden sonra; "يا أَيُّها الرَّجلِ" cümlesindeki gibi nida edatından sonra veya الْآن، السَّاعة gibi şimdiki zamanı gösteren kelimelerin başına gelmektedir.[504] el-Ahd aslında geçmişe dayalı ön bilgiyle ilgiliyken bu kullanımlarda hazır bulunuşluğundan dolayı anlık bilgiyle ilişkilendirilmiştir. Çünkü ma‘huddan maksat söylenmeden önce zihnin bilmesi, hissetmesidir. Konuşmanın gerçekleştiği anda hazır bulunan şey hazır bulunuşluğuyla kendini zihne hissettirmektedir. Dolayısıyla onun hükmü önceden zikredilmese bile önceden bilinenin hükmü gibi kabul edilir.[505]

Bu lâm-ı ta'rifin kapsayici olan lâm-ı ta'rif el-cinsiye ve gerçeği ifade etmek için kullanılan lâm-ı ta'rif el-cinsiye şeklinde iki türü vardır. Kapsayıcı olan lâm-ı ta'rif el-cinsiye de iki kısma ayrılmaktadır.

---

501 Mâide: 5/3.
502 el-Eşmûnî, *Şerhu'l-Eşmûnî ‘alâ Elfiyyet-i İbn Mâlik*, 83.
503 Nâzıru'l-Ceyş, 827.
504 el-Endelusî, *İrtişâfu'd-Darb Min Lisâni'l-‘Arab,* 986.
505 Nâzıru'l-Ceyş, 827.

Cinsin tüm fertlerini kapsamak için kullanılan lâm-ı ta'rif el-cinsiye: Bu lâm-ı ta‘rifin dahil olduğu kelimeler anlamsal türünün tümünü kapsamaktadır. Örneğin; ﴿اَلْحَمْدُ لله رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ “*Her türlü hamd Allah'a mahsusutur*.”[506] Cinsin lâm-ı tarif ile ifade edilmesinin gayesi hamd hakkında bilinen ne varsa veya hamd kelimesinden insanlar ne anlıyorlarsa onu hatırlatmaktır. Her bireyin hamd kelimesine yüklediği tüm farklı anlamları kapsamına dahil etmektedir. Muhatapların önceden zihnen bildiği cins kast edilmektedir.[507] اَلْحَمْدَ kelimesinin başındaki lâm-ı ta'rif istisnasız hamdin tüm çeşitlerini ifade etmektedir. Bir başka örnekle konu daha anlaşılır hale gelecektir. Örneğin ﴿وخُلِقَ الْإِنْسانُ ضَعِيفًا﴾ “*İnsan zayıf yaratılmıştır*.”[508] Bu ayette insan türünün tüm fertleri kast edilmektedir. Bu ayette muhatabın zihnen bildiği insan kast edilmektedir.[509] bu ayet ile erkek-kadın, küçük-büyük, yaşlı-genç, amir-memur zengin-fakir, güçlü-zayıf, sultan-halk gibi insan türünün tümünün zayıf olduğu ifade edilmek istenmiştir.

Cinsin tüm özelliklerini kapsamak için kullanılan lâm-ı ta‘rif el-cinsiye: Mübâlağa maksadıyla övgü ve yergi ifadelerinde kullanılan bu lâm-ı ta‘rif bahsi geçen özelliğin ait olduğu tüm fertlerdeki özelliğini kapsamaktadır. Örneğin; "هو الشُّجاع" “O, cesurdur” ifadesinde bahsi geçen kişinin cesareti cesaret sıfatının ait olduğu tüm fertlerdeki cesaretleri kapsamaktadır. "هو اللَّئِيم" “O kınanandır” ifadesi de aynı şekilde tahlil edilmelidir.[510]

Lâm-ı ta'rif el-cinsiyenin ikinci türü ise gerçeği ifade etmek için kullanılan lâm-ı ta'rif el-cinsiyedir. Bu tür lâm-ı tarifin dahil olduğu kelimenin tüm fertleri kast edilmemektedir. Örneğin; ﴿وجَعَلْنا مِنَ الْماءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ﴾ “*Biz canlı olan herşeyi sudan*

---

506 Fatiha: 1/1.
507 ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf 'An Hakâiki' Gavâmidi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, 27.
508 Nisa: 4/28.
509 İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik ila Elfiyyet-i İbn Mâlik,* 179; es-Sâmerrâî, *Me'âni'n-Nahv,* I/108.
510 es-Sâmerrâî, *Me'âni'n-Nahv,* I/108.

yarattık.”[511] Bu ayetteki “su” dan maksat herhangi bir su değildir. Suyun hakikatidir. Yani, biz canlı olan herşeyi özü su olan bir maddeden yarattık.

Lâm-ı ta‘rif kullanımının bir gayesi de türün fertlerinden birini belirlemektir. Örneğin; "أَقْبل الرَّجل" “adam geldi.” ve "اِشْتريت الْكِتَاب" “kitabı satın aldım.” Konuşmacı bu iki cümleyi muhatap eğer bahsi geçen adamı ve kitabı ya görme yoluyla ya da konuşma yoluyla önceden biliyorsa kullanabilir. Cümlede bahsi geçen adam ve kitap muhatap tarafından bilinmiyorsa konuşmacının böyle bir cümle kurması doğru değildir.[512] Eğer konuşmacı "مررت برجلٍ" cümlesindeki gibi nekre isim kullansaydı. Konuşmacı, muhatap tarafından bilinen bir adamı kastetmeyip farklı birini kast etmiş olmacaktı.[513] Önvarsayımın bir gereği olarak lâm-ı ta‘rif nekre ismin başına dahil edilmektedir.

Lâm-ı ta'rîf kullanılmasının bir diğer maksadı ise konuşmacı ve muhatap arasında zihnen bilinen bir varlığın hakikatine göndermede bulunmak için kullanılmasıdır. Örneğin "اِذْهب إِلَى السُّوق واشْتَرِ لَنَا كَذَا وكَذَا" bu cümle şehre hiç girmemiş ve şehrin çarşısını hiç görmemiş bir kişiye söylendiğinde dış dünyada var olan belirli bir çarşı kast edilmemektedir. Muhatabın zihnen -her şehrin bir çarşısı vardır.- gerçeğinden hareketle bilmesi beklenen çarşıya göndermede bulunulmaktadır. Ayet-i kerimede Hz. Yakub'un evlatlarına söylediği ﴿وأَخافُ أَن يأْكُلَه الذِّئْب﴾ “*Onu kurdun yemesinden korkarım!”*[514] ifadesiyle iletişim tarafları açısından zihnen bilinen kurt cinsinden herhangi bir kurda göndermede bulunmaktadır.[515]

Bazen de lâm-ı ta‘rif önceden açık veya örtük bir şekilde bahsi geçen kelimeye dahil olur. İletişim tarafları açısından lâm-ı ta‘rifli kelimenin göndergesinin tespiti hususu bir problem teşkil etmemektedir.[516] Bu duruma örnek olarak Hz. Meryem’in annesinin duası verilebilir. O, rabbine; ﴿ربِّ إِنِّي نَذَرت ما فِي بطْنِي محَرَّرا﴾ “*Rabbim!*

---

511 Enbiya: 21/30.
512 es-Sâmerrâî, *Me‘âni’n-Nahv*, I/108.
513 Sîbeveyhi, II/6.
514 Yusuf: 12/13.
515 el-Eşmûnî, *Şerhu’l-Eşmûnî ‘alâ Elfiyyet-i İbn Mâlik*, 84; es-Sâmerrâî, *Me‘âni’n-Nahv*, I/109.
516 el-Eşmûnî, *Şerhu’l-Eşmûnî ‘alâ Elfiyyet-i İbn Mâlik*, 84.

Karnımdakini azatlı bir kul olarak sırf sana adadım."[517] Ancak bebek kız olunca rabbine tekrar yakardığında ﴿وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَى﴾ "*Ve erkek, kız gibi değildir*."[518] bu ikinci kısımdaki lâm-ı tarif alan iki kelimenin yorumu *istediğin erkek sana verilen kız gibi değildir*. şeklinde yapılmaktadır. Zira o zamanlar mabede yalnızca erkek çocuklar adanmaktadır.[519] İmran'ın hanımı karnındakinin erkek olacağını bekleyerek duasını o şekilde yapmıştı. Dolayısıyla önceden toplumsal olarak veya örtük bir şekilde bilinen gerçek üzerine kurulan bu iletişimde erkek kelimesi lâm-ı ta'rifli kullanılmıştır. Kız doğduktan sonra artık dış dünyada bilinen bir varlık olduğu için kız kelimesi de lâm-ı ta'rif almıştır. Zira her ikisi de iletişimin iki tarafı için bilinen bir durumdur.

Lâm-ı ta'rifle ilgili olarak buraya kadar incelen hususlar neticesinde edimbilimin konularından olan önvarsayım, kapsamı, edimbilim geleneğinde işlenişi ve iletişim tarafları açısından durumu itibariyle Arap dili ilimlerinde lâm-ı ta'rif bağlamında incelendiği anlaşılmaktadır.

2.2.3.2.2. Önvarsayım ve Ağrâdu'l-Haber

Arap belâgatında haberî cümlelerin gayeleri ve çeşitleri konusu önvarsayımla ilişkilidir. Arap dilinde haberin gayeleri konusu ilk dönem Arap dilbilim çalışmalarına kadar uzanmaktadır. Haberi cümlelerin çeşitli formları, muhtaplar hakkındaki önvarsayım neticesinde farklılık göstermektedir. Haberî cümlelerin iki temel gayesi vardır. Bunlar fâide-i haber ve lâzım-i fâide-i haberdir.

2.2.3.2.2.1. Fâide-i Haber

Konuşmacı bu tür söylemler ile muhataba bilmediği bir konuyu öğretmeyi amaçlamaktadır. Yani konuşmacı muhatabının bilmediği önvarsayımından yola çıkmaktadır. Örneğin "وُلِدَ النَّبِيُّ فِي مَكَّةَ" "Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke'de doğdu." cümlesini muhatabına söyleyen kişi, muhatabının "Hz. Peygamberin doğum yerini bilmediğini" varsaymaktadır. Aksi halde bu durumun, bilen birisine söylenmesi yerindelik kuralına aykırı düşmektedir. Dolayısıyla anlamsız bir söylem olacaktır. Öyle ise konuşmacı muhatabının cümlenin hükmünü bilmediğini ön varsaymaktadır.

---

[517] Âl-i İmran: 3/35.
[518] Âl-i İmran: 3/36.
[519] el-Beyzâvî, II/14.

2.2.3.2.2.2. Lâzım-i Fâide-i Haber

Konuşmacı, muhatabının bildiği meseleyi kendisinin de bildiğini muhataba ilettiği kullanımlara Arap dilinde Lâzım-i Fâide-i haber denilmektedir. Betimsel cümlenin bu gaye ile kullanımı da önvarsayımla ilişkilidir. Sınavda başarılı olduğunu gizleyen birisine "Sen sınavı geçtin" denilmesi gibi.[520] Burada dinleyicinin durumunun konuşmacı tarafından bilinmediği önvarsayımı mevcuttur. Bu durumu gidermek için konuşmacı, betimsel cümleyi kullanarak dinleyicinin önvarsayımını düzeltmektedir. Dikkat edilirse burada da muhatabın konuşan hakkındaki düşüncesinin önvarsayım ile giderilmesi söz konusudur.

2.2.3.2.2.3. Önvarsayım ve Müsnedün İleyhin Müsnede Hasr Edilmesi

Müsnedün ileyhin müsnede hasr edilmesini gerekli kılan bir husus da dinleyicinin bir mesele hakkındaki düşüncesinin hem doğruluk hem de yanlışlığa ihtimalli olmasıdır. Bu durumda konuşmacı onun doğrusunu onaylamak ve yanlışını gidermek için hasr yapmaktadır.[521] Örneğin "زيدٌ متمولٌ لَا جواد." "Zeyd zengindir; ancak cömert değildir." ifadesinde "Zengindir, ancak cömert değildir." kısmı bir önvarsayımın sonucu olarak söylenmiştir. Şöyle ki, dinleyici Zeyd'in hem zengin hem cömert olduğu düşünmektedir. Konuşmacı muhatabın ne düşündüğünü bilerek "Zeyd zengindir ancak cömert değildir." ifadesini kullanmıştır. Muhatabın düşüncesindeki yanlışlığı gidermeyi amaçlamıştır.

2.2.4. İşbirliği

Filozof H. P. Grice'in (1913–1988) bir çalışmasından türetilen ve dilbilimde sıklıkla kullanılan bir terimdir. İşbirliği, iletişim taraflarının bilgilendirici, doğru, alakalı ve net olmaları gibi kriterlerin kuramlaşmış adıdır. Dinleyiciler normalde bir konuşmacının bu kriterleri takip ettiğini varsaymaktadırlar.[522] Bu kriterler aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

2.2.4.1. Edimbilim Alanında İşbirliği

---

[520] el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedi'*, 56.
[521] Sekkâkî, 293.
[522] Crystal, *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, 114, 115.

Paul Grice, dilsel olsun veya olmasın söylemlerin anlaşılması ve yorumlanması için cümlenin anlamının bilinmesi ve bağlamının hesaba katılmasının tek başına yeterli olmadığının farkına varmıştır. Konuşmacı ve dinleyicinin, ifadelerin anlaşılması için sarf ettikleri gayreti de dikkate alarak işbirliği ilkesini geliştirmiştir.[523] İnsanların dilbilgisel yapı ile öngörülemeyen dilsel anlamları kullanmaları aralarındaki işbirliğini göstermektedir. Aksi takdirde iletişim gerçekleşmez.[524]

Grice konuşmayı ortak bir süreç olarak görmüş ve iletişime katılanların uyması gereken temel davranış kurallarını işbirliği ilkesi altında toplamıştır. İşbirliği ilkesinin dört alt kuralı vardır. Bunlar:[525]

Nicelik: İfadenin gerektiği kadar bilgilendirici olması, gereğinden fazla bilgi içermemesidir.

Nitelik: Yanlış olduğuna inanılan şeyin ifade edilmemesi ve bilgi eksikliği bulunan bir konuda konuşulmamasıdır.

İlişki veya uygunluk: İlgili olunmasıdır.

Tarz: Anlaşılmaz ve belirsiz ifadelerden kaçınılması, ifadenin düzenli ve gereksiz ayrıntı içermeyecek biçimde kısa olmasıdır.

Grice bu ilkelerin hedefini, konuşmacının başkalarını etkilemek veya ilgi çekmek gibi diğer farklı iletişimsel gayelerini baltalamaksızın etkin ve kaliteli bir iletişimi sağlamak olarak belirtmiştir.[526]

Yule işbirliği ilkesini aşağıdaki örnekle somutlaştırmaktadır. Bir parkta bir kadın bankta oturmakta ve bankın ön tarafında büyük bir köpek kendi kendine oynamaktadır. Bu sırada bir adam gelip banka oturur ve kadına: "Köpeğiniz ısırır mı?" diye sorar. Kadının "Hayır" cevabı üzerine adam köpeği sevmeye başlar. Ancak köpek adamın elini ısırır. Adam kadına "Sen köpeğinin ısırmadığını söylemiştin" der. Ancak kadın: "Evet benim köpeğim ısırmaz. Ancak bu benim köpeğim değil." şeklinde karşılık verir.[527]

---

523 Hattâm, 101.
524 Jean Aitchison, 59.
525 H. Paul Grice, *Logic and Conversation,* Cole and Morgan 1975, 46,47.
526 Hattâm, 102.
527 Yule, *Pragmatics*, 36.

Bu hikâyedeki problem, adamın “Köpeğiniz ısırır mı?” sorusunda ve kadının “Hayır, ısırmaz" cevabında yatmaktadır. Zira kadının verdiği cevap, adamın beklediği bilgilerden yoksundur. Nitekim kadının önlerindeki köpeğin kendi köpeği olmadığını belirtmesi durumunda böyle bir durumun ortaya çıkmaması kuvvetle muhtemeldir. Bu olayda kadın, adamla iletişiminde işbirliği ilkesini delerek olayı komikleştirmiştir. Dolayısıyla konuşma eylemine katılan bireylerin işbirliği ilkesine uygun davranması nitelikli bir iletişimin gereklerindendir.

Hikâyedeki kadının aksine konuşmacılardan muhataplarına yeterli ve uygun bilgileri sunmaları, ifadelerinde gerçeği açıkça yansıtmaları, konuyu ve bağlamı hesaba katarak mümkün oldukça muğlaklıktan kaçınmaları beklenmektedir. İşbirliği ilkesinin bu gibi kurallarının konuşma esnasında açıklanmayan varsayımları temsil ettiğini unutmamak gerekir. Yapısı itibariyle varsayım olduklarından çoğu zaman bu ilkelerin ihlal edildiği görülür. Nitekim konuşmacıların bazı durumlarda kullandığı düzeltme veya telafi söylemleri, bu ilkelerin delinmemesi için alınan önlemlerdir.[528]

Bu kurallara uymayan ifadeler (performans hataları veya konuşmacı kısmındaki konuşma becerisi eksikliği nedeniyle başarısız olmaları halinde) edimbilimsel olarak garip veya uygunsuz olarak algılanır. Konuşma ortakları tarafından şaşkınlıkla veya doğrudan reddedilme ihtimaliyle karşı karşıya kalmaları muhtemeldir. Nitekim bunlar, konuşmanın ilerleyişinde engel yaratabilir. Kasıtlı ve açık ihlaller, kuralları hiçe saymak, mizah kastıyla belirli bir ifadeyi kullanmamak, alçakgönüllülük veya kibarlık göstermek ve örtmece gibi hususlar bu hataların oluşumuna sebep olabilmektedir.[529]

Bu kurallardan her hangi birinin ihlali söz konusu olduğunda sezdirim olgusu devreye girmektedir. Bu yüzden bazı ifadelerde ihlal gibi görünen ifadeler, belli bir hedefe yönelik olduğundan aslında ihlal değil, konuşmacı tarafından ifade edilen yüzey anlamından başka bir bağlam temelli anlam ya da konuşmasal anlam ifade etmenin bir aracıdır. Bu durumda konuşmacının kastını anlamak için gerekli çıkarımı yapmak dinleyicinin sorumluluğundadır.[530]

---

528 Yule, *et-Tedâvuliyye Pragmatics*, 67.
529 Jörg Meibauer ve Markus Steinbach, *Experimental Pragmatics/Semantics*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam / Philadelphia 2011, 21.
530 Meibauer - Steinbach, 21.

2.2.4.2. Arap Dilinde İşbirliği

2.2.4.2.1. İşbirliği ve Arap Dilinde Lafız-Anlam İlişkisi

İşbirliği ilkesi iletişim eyleminin taraflar açısından doğru, verimli, etkili ve yeterli icra edilebilmesi için geliştirilmiştir. Konu, Arap dili geleneğindeki lafız anlam ilişkisiyle bağlantılıdır. Lafız-anlam ilişkisi klasik Arap dilbilim çalışmalarında ciddi bir yekûnu teşkil etmektedir. Bu konuda ilk göze çarpan husus, Arap dilcilerinin lafzın anlama delâletini müsâvât, tezyîl ve işaret olmak üzere üçe ayırmalarıdır. Müsâvât, lafzın anlama denk olması; tezyîl lafzın anlamdan ziyade olması; işaret anlamın lafızdan ziyade olmasıdır. İşaretten maksat özlü bir sözcüğün geniş bir anlama işaret ve lemha yoluyla delâlet etmesidir. Tezyîl, topluluğa hitap edilen durumlarda uygun görülmüştür. Zira bu ortamlarda zihni anlamları yakalamada hızlı olmayan umuma hitap edilmektedir. İşaret ise halifeler, sultanlar ve huzurunda edepten dolayı konuşmanın kısa olması ve dinleme tekellüfünden dolayı sözü uzatmaktan kaçınmanın gerektiği kişilere hitap edilirken kullanılmaktadır. Müsâvât ise bu iki sınıfın arasındaki durumlarda kalmaktadır. Belâgatın özü ise müsâvâttır. İşaret üslûbunda ise kapalılıktan kaçınmak gerekmektedir. Kapalı anlaşılmaz bir îcazdan kaçınmak belâgatın özelliklerindendir.[531]

2.2.4.2.2. İşbirliği ve Arap Belâgatında Müsâvât

İşbirliği ilkesinin gereklerinden olan "nicelik" kuralı klasik dönem Arap belâgatçılarının geliştirmiş oldukları "el-Kadr" yahut "el-Mikdâr" kavramlarına denk düşmektedir. Belâgatçılar söylemi miktarına göre tasnif etmişlerdir. Miktarı aşan ifadeler "itnab", yeterli miktardan az olanlar "îcaz" olarak isimlendirilmiştir. Miktar, kişiden kişiye, durumdan duruma ve bağlamdan bağlama değişkenlik gösterebilir. Nitekim bir duruma göre itnab olan bir ifade diğer duruma göre itnab olmayabilir. Bu yüzden bir ifade bir miktar açısından îcaz iken farklı bir miktar açısından itnab olabilir.[532]

Kazvînî her hangi bir anlamı ona eşdeğer lafızlarla ifade etmeyi "*müsavat*", az ama yeterli ifade etmeyi "îcaz", bir faydaya binaen daha fazla lafızla ifade etmeyi ise "itnab" olarak isimlendirmektedir. Müsâvâttan maksat, lafzın söylenmek istenen asıl

---

[531] İbn Sinan el-Hafâcî, *Sirru'l-Fesâha,* 207

[532] Bin'Îsâ Ezâyît, "Nazariyyetu'l-Kemmi'l-Hitâbî fi'l-Belâğati'l-Arabiyye -min Sevâbiti'l-Lugati ila Müteğayyirâti'l-Hitâb-", Hâfız İsmâîlî 'Alevî (Ed), *et-Tedâvuliyyât 'İlm-u İsti'mâli'l-Luga,* (ss. 191-201), Modern Books World, Ürdün 2014, 192.

maksadın miktarınca olmasıdır. Ne bir noksan ne de fazla olmasıdır. İ'tirazî veya tamamlayıcı bir cümle yahut tekrardan uzak olmasıdır.[533] Yeterli ifadede anlamın bozulmaması için gereğinden az veya fazla lafız kullanılmamasıdır. Bir diğer ifade ile lafız anlam arasında mütabakat olmalı yani iletişimde kullanılan lafızlar amaçlanan anlamlar miktarınca olmalı ve amaçlanan anlamlar da kullanılan lafızlar miktarını aşmamalıdır.[534] Örneğin;

والعَيْشُ خَيْرٌ في ظِلالِ النوكِ مِمَّنْ عاشَ كَدَّا

Çileli meşakkatli bir yaşamdansa ahmakça yaşamak daha iyidir.

Bu beyitteki kelimeler gereğinden az lafız kullanımı sebebiyle kast edilen anlamı karşılayamamaktadır. Zira şairin kastı العَيشُ النَّاعمُ في ظِلالِ النَّوكِ خَيرٌ مِنَ الْعَيْشِ الشَّاقِّ في ظِلَالِ العَقْلِ "Ahmakça rahat bir yaşam akıllıca çileli bir yaşamdan daha iyidir." şeklinde olmalıdır.[535]

Sözün faydası, sözde belirgin halde bulunan uzatmadan kaçınmak ve şişirme ifadelerden kaçınmakla mümkün olmaktadır.

Câhiz anlamın ortaya çıkışını ifadenin açıklığı, gönderimin doğruluğu, kısaltmanın yerindeliği ve sözün inceliğine bağlamaktadır. Ona göre ifade açık ve fasih, gönderim parlak ve anlaşılır olduğu sürece iletişim daha faydalı ve başarılı olur.[536] Câhiz sözün bürünmesi gereken özellikleri sayarken şunları kaydeder. Sözün güzeli çok söze ihtiyaç duymayıp az olanıdır. Allah (cc) (cc)konuşmacının niyeti ve takvasına (yalandan kaçınmasına) göre söze büyüklük ve hikmet giydirir. Anlam güzelliğiyle beraber söz beliğ, sözün yapısı doğru, kendisi çirkinlik yapmacıklık ve eksiklikten beri, olursa yağmurun verimli toprağa etkisi gibi kalplerde o şekilde etki eder. Söz bu çizgide olur ve konuşmacı bu özellikler sahip olursa Allah (cc) (cc)o söze başarı ve kuvvet

533 el-Kazvînî, *el-Îdâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, (Nşr: Muhammed Abdulkadir el-Fâdılî), 175.
534 el-Askerî, *Kitâbu's-Sinâ'ateyn -el-Kitâbetu ve'ş-Şi'r-*, 185.
535 İbn Sinan el-Hafâcî, *Sirru'l-Fesâha,* 216.
536 Ebu Osman Amr b. Bahr el-Câhiz, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, I-IV, (Nşr. Abdusselam Muhamed Harun) Dâru'l-Cîl, Beyrut, I/75.

verir. Öyle ki zalimlerin kapleri dahi onu yüceltmekten kendilerini alıkoyamazlar cahillerin akılları dahi onu anlamakta zorlanmazlar.[537]

Konuşmacıyı belirsizliğe götüren bir husus da Cürcânî'nin ifade ettiği söylem telifindeki kusurlarda ortaya çıkmaktadır. Söylem telifi ile anlamın muhataba iletilmesi arasında sıkı bir ilişki vardır. Eğer söylem doğru ve düzenli bir şekilde telif edilirse anlamın kalbe ulaşması lafzın kulağa ulaşmasından geç olmaz. Şayet söylemin telifi gerektiği gibi yapılmazsa lafız kulağa vardığı halde muhatap anlamı bulmak için kendini yorar. Konuşmacının ne demek istediğini anlamakta güçlük çeker. Bu durum ilerlerse ta'kîde kadar gider.[538] İşbirliği ilkesinde belirsizlikten kaçınma kuralı vardır. Zira belirsizlik anlamın muhataba ulaşmasına mani olmaktadır. Dolayısıyla iletişimdeki edimbilimsel gaye gerçekleşmemektedir.

Edimbilimde önemli bir yeri olan işbirliği ilkesinin tarz kuralı Arap belâgat ilminde fesâhat kuralları içinde işlenmiştir. Burada fesahat kuralları bağlamında ele alınacaktır.

2.2.4.2.3. İşbirliği ve Arap Belâgatında Ta'kîd

Edimbilim kavramlarından olan işbirliği ilkesinin "tarz" kuralının Arap belâgatının "ta'kîd" konusunda işlendiği görülmektedir. Fesâhat açısından bir kusur kabul edilen ve fesahatın gözükmemesine sebep olan ta'kîd, herhangi bir kusur ve hatadan dolayı lafzın, amaçlanan anlama açık bir şekilde delâlet etmemesidir. Bu durum sözdiziminde takdim, te'hîr, hazif, hatalı zamir kullanımı gibi sözün dizgesinin gereğinin dışına çıkılmasından ve amacın anlaşılmasını zorlaştıran sebeplerden dolayı lafızların tertibinin iletilmek istenen anlam tertibine uymamasından kaynaklanmaktadır. Muhatabın kullanılan lafzın sözlük anlamıyla amaçlanan anlam arasında intikal sağlayamaması da ta'kîde sebep olmaktadır. Amaca götüren karinelerin kapalılığı ve pek çok vasıtaya gereksinim duyan uzak ilişkili sezdirimlerin kullanılmasından dolayı bu intikal gerçekleşmemektedir. Sonuç olarak kapalı olan sözün anlamı kolaylıkla anlaşılamamaktadır.[539]

---

[537] el-Câhiz, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, I/83.
[538] el-Curcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, 271; el-Kazvînî, 16, 17.
[539] Ali b. Muhammed b. Ali el-Curcânî, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, (Nşr. İbrahim el-Ebyârî), Dâru'r-Reyyân, Mısır 1403/1982, 86.

Konuşmacı amaçladığı anlamı ifade ederken anlaşılması zor kapalı sözcüklerden kaçınmalıdır. Amaçlanan anlamı Muhatabın anlamakta zorlanmaması için konuşmacının kelimelerden ziyade anlamlara yönelmesi gerekir. yani anlama en uygun kelimeyi seçmelidir. Aksi takdirde anlam kapalı olduğu için muhatap bir yorumlama sürecine girmek zorunda kalır.[540] İletişimin sağlıklı bir şekilde ilerleyebilmesi için tarafların anlaşılması güç kelimeler kullanarak birbirlerini zor durumda bırakmaması gerekir. Bu bağlamda geliştirilen işbirliği ilkesinin tarz kuralı Arap belâgatında konuşmacıların ta'kîdden kaçınmaları ile ilişkilidir.

2.2.4.2.4. İşbirliği ve Arap Belâgatında Garâbet

Yine işbirliği ilkesi tarz kuralında bulunan anlaşılmaz ifadelerden kaçınma konusu fesâhate engel olan garâbet özelliğinde dile getirilmiştir. Garâbet: kelimenin anlamının açıkça gözükmeyip anlaşılması için sözlüklerden araştırmayı gerektirecek derecede yabani olmasıdır. Ayrıca kullanılan kelimeler Arapların yaygın kullanımına girmiş ve Arapçalığından emin olunan kelimeler seçilmelidir.[541] Burada konuşmacının kullanacağı kelimeleri özenle seçmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Bu tarz garip kelimeleri kullanmaktan kaçınmak fesahatın ön koşullarından kabul edilmişitir. İletişim eyleminin temel gayesinin gerçekleşmesi için konuşmacının fesâhat kurallarına uyması kaçınılmazdır.

Cümlenin de fesâhat kurallarına uyması Arap belâgatının vazgeçilmezlerindendir. Cümle ögelerinin sıralanışı dilbilgisi kurallarına uygun olması gerekir. Buna örnek olarak genellikle zamirlerin kullanımı verilmektedir. zamirler isimlerin yerine kullanılırlar. Cümle içinde ise zamirler önceden geçen isme göndermede bulunabilir. "ضرب غلامه زيداً." "Onun oğlu zeyde vurdu." İfadesinde zamirin mercii belirsizdir.

Cümleyi oluşturan kelimelerin sesleri söyleme eyleminde dili zorlamaması ve telaffuzda karışıklığa neden olmaması gerekir.[542]

---

[540] Osman Amr b. Bahr el-Câhiz, Resâilu'l-Câhiz, I-IV, (Nşr.: Abdusselam Muhammed Harun), Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 1964, I/39-41.
[541] el-Kazvînî, 14, 15.
[542] el-Kazvînî, 15.

Bir ifadenin ta‘kîdden uzaklığı, muhatabın kelamın temel anlamından konuşmacının amaçladığı anlamına intikalinin zahir olmasıyla ilişkilidir. Öyleki muhatap lafzın temel anlamından kast edilen anlamı anladığını zanneder.[543]

2.2.5. Sezdirim

Sezdirim, iletişimde söylenenden daha fazlasını anlatmak demektir. Bir sezdirim, kendini ifade etmenin dolaylı bir yolu olarak da görülebilir. İletişimin bazı kurallarını tanımlayan Grice, ifadelerin cümlelerde kodlanandan çok daha fazlasını ifade edebileceklerinin mümkün olduğuna değinmiştir.[544] Kısaca bir sözcenin biçiminden çıkarılan ancak o sözcenin doğruluk koşullarını belirlemeyen her türlü anlam sezdirimseldir.[545]

2.2.5.1. Edimbilim Alanında Sezdirim

Sezdirim, konuşmacının ifadesinde söylenenin bir parçası olmadan ne anlama geldiğinin bir yönünü oluşturan konuşmacı anlamının bir bileşenidir. Bir konuşmacının iletişim kurmayı amaçladığı şey, karakteristik olarak doğrudan ifade ettiğinden çok daha zengindir; Dilbilimsel anlam, iletilen ve anlaşılan iletiyi radikal biçimde belirsizleştirir. Konuşmacı, bu açığı kapatmak için pragmatik ilkelerden tam anlamıyla yararlanmakta ve hecelerin yorumlanması amacıyla aynı ilkeleri çağırmak için dinleyicisine güvenmektedir. Başarılı bir iletişim genellikle sezdirimlere dayanır. Konuşmacının sezdirdiği anlam sıklıkla kullandığı kelimelerden ya da dinleyicinin sezdirimlerden umduğundan farklı olabilir. [546]

Bir iletişim eyleminde konuşmacı ve dinleyici arasında bir işbirliğinin var olduğu kabul edilmektedir.[547] Konuşmacının önvarsayımlarının dinleyici nazarında bir anlamı olabilmesi için aralarında işbirliği kaçınılmaz bir gerçektir. Örneğin konuşmacı “Arabamı garaja çektim.” Cümlesini söylediği zaman gerçekten konuşmacının arabası olması ve muhatabını kandırmaması gerekir. İşbirliği ilkesinin temel dayanak noktası iletişim taraflarının birbirlerini saptırmamaları, yanlış ve eksik bilgilendirmeden kaçınmalarıdır.

---

543 el-Kazvînî, 18.
544 Griffiths, 134.
545 İmer, Kocaman ve Özsoy, 223.
546 Laurence R. Horn, “İmplicature”, Laurence R. Horn and Gregory Ward (Ed.), *The Hand Book of Pragmatics*, (ss. 3-28), Blackwell Publishing, 2004, 3-7.
547 Jeremy Campbell, *The Liar's Tale*, W.W.Norton & Company, New York - London 2002, 256.

Birinin diğerine hamburger hakkındaki düşüncesini sorması üzerine "Hamburger hamburgerdir." şeklindeki cevabı bu konuya bir örnek olarak verilebilir. Verilen cevap salt mantıksal yönden değerlendirildiğinde kayda değer bir açıklama yapmadığı gözükmektedir. Bu gibi ifadeler *gereksiz yineleme* olarak adlandırılmaktadır. Bunlar iletişimde kullanıldığında konuşmacının söylenenden daha fazla şey ifade etmek istediği düşünülmektedir. Konuşmacı bilinen bir şeyi tekrar ederek fazladan bir şeyler demek istemekte ve muhatabının bağlam vasıtasıyla gerçekte bilinenden hareketle amaçladığı sezdirimi fark edebileceğini beklemektedir. Muhatap bu cevabı aldığında konuşmacının kendisiyle işbirliği içinde olduğunu anlaması ve söylemin içinde farklı bir mesajın olduğunu fark etmesi gerekmektedir. Bu tür mesajlar *sezdirim* olarak adlandırılmaktadır.

Yukarıdaki örnekte hamburgerin değerlendirilmesi istenmektedir. Cevap veren kişi herhangi bir değerlendirme yapmamaktadır. Bu durumda bağlamdan hareketle konuşmacının iyi veya kötü gibi bir yoruma sahip olmadığı yahut onun nazarında tüm hamburgerlerin aynı olduğu gibi sezdirimler anlaşılmaktadır. Sezdirimler muhataba söylenmeden iletilmektedir. Ancak sezdirimlerin yorumlanması taraflar arasındaki işbirliği ilkesine dayanmaktadır.[548] Sezdirimler bağlam ile ortaya çıkmaktadır. Her hangi bir bağlamdan kopuk bir şekilde sezdirim oluşmaz.[549]

2.2.5.1.1. Konuşmaya Dayalı Sezdirim

Konuşmaya dayalı sezdirim bir konuşmada sezdirilen anlam veya mesajdır. İnsanlar birşeyler söylediğinde kelimelerin ve cümlelerin gerçek anlamlarının ötesinde ekstra anlam veya anlamlar üretirler. Bu ekstra anlamlar konuşma esnasında konuşmaya bağlı oluşmakta olup bunlara konuşma sezdirimi denilmektedir. Genel ya da özel olarak, konuşma sezdirimi, konuşmacı ve dinleyicinin ortak bir hedefe ulaşmak için rasyonel ve işbirliği içinde etkileşime girdikleri varsayımından kaynaklanmaktadır. Konuşmacı bir şeyler sezdirir muhatap o sezdirimleri anlamlandırır.[550]

Konuşma sezdirimleri, iletişimcilerin gerçeği anlatmayı amaçlaması gereken genel uzlaşım gibi, dilin kullanım yasalarının varlığına bağlı çıkarımlardır. Sezdirimler, hem sözlü hem de yazılı iletişimde bulunmaktadır. Konuşmacılar, yazarlar ve

---

548 Yule, *et-Tedâvuliyye Pragmatics*, 65, 66.
549 Griffiths, 137.
550 Horn, "İmplicature", 6.

muhataplar, iletişime katılan herkesin iletişim kanunlarını bilip kabul ettiklerini varsaymaktadırlar. Bu genel kabul çıkarım yapmak için önemli bir başlangıçtır. Sezdirim olarak adlandırılan çıkarımlar dilde her vakit var olmasına karşın kesin de değillerdir.[551]

Konuşmaya dayalı sezdirim işbirliği ilkelerinden birinin yahut bir kaçının ihlal edilmesiyle meydana gelmektedir. Bu tip sezdirimlerde dilsel ve dilsel olmayan bağlam etkin durumdadır. Konuşmacı söylediğinden fazlasını ifade etmektedir. Muhatap konuşmacıyla geçemişe dayanan bağı, dil ve dünya bilgisine dayanarak; konuşmanın geçtiği yer ve zaman, bağlamsal diğer faktörleri dikkate alarak konuşmacının ne demek istediğini çıkarabilir.[552] Bu tür sezdirimler konuşmacıların söylediklerinden daha fazlasını nasıl anlatabildiklerinin temel bir örneğidir. İşte bu fazla olan kısım edimbilimin özellikle ilgi alanına girmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde edimbilim söylenmemiş olanın tahlil sanatıdır.[553] Konunun daha iyi anlaşılması için bir lokantaya giden iki arkadaşın diyaloğunu değerlendirelim.

Ahmet: Ben döner yemek istiyorum.

Barış: Ben de balık.

Bu diyalogda konuşmaya dayalı sezdirim iletişim ortamındaki bağlam düşünüldüğünde garson tarafından kolayca anlaşılabilmektedir.

Konuşmaya dayalı sezdirim iletişim yöntemlerinden biri olarak söylemde zikredilmeyen kısmı teşkil etmektedir. Gönderici bir söz söyleyip başka bir şey kast etmektedir. Alıcı, bir şey duyar ancak duyduğundan farklı bir bir şey çıkarmaktadır. Bu haseble dilsel göstergelerin anlamları sadece sözlüksel olmayıp bağlama bağlı olarak lazımî anlamları da bulunmaktadır. Örneğin arkadaşına, "Silgini verebilir misin? ifadesi muhatabın silgiyi verebilme gücünün olup olmadığını sormaktan öte, konuşmacının silgiye ihtiyacını ve onu istemesini göstermektedir. Bu çıkarıma söylemin bağlamı, çevresel şartlar ve konuşmacının kasdı gibi değişik faktörlerin etkisiyle ulaşılmaktadır.[554]

---

551 Griffiths, 134.

552 M. Selcen Çürük, "Konuşmaya Dayalı Sezdirimler -Harezm Türkçesi Örneğinde Bir İnceleme-", *Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 28, 2014, 13-33, 15.

553 Rhlemann, 289.

554 el-'Ayâşî Edrâvî, *el-İstilzâmu'l-Hıvârî fi't-Tedâvuli'l-Lisânî –mine'l-Va'yi bi'l-Husûsiyyâti'n-Nev'iyyeti li'z-Zâhirati ilâ Vâdi'i'l-Kavânîni'z-Zâbidati Lehâ-*, Menşûrâtu'l-İhtilâf, Cezair 2011, 7.

2.2.5.1.2. Uzlaşmaya Dayalı Sezdirim

Dil kullanımıyla ilgili kurallar tarafından sezdirilen olmayıp, bir kelimenin veya söylemin herkes tarafından kabul edilmiş gösteren ile gösterilen arasındaki nedensiz olan anlamı olarak tanımlanmaktadır.[555] Uzlaşmaya dayalı sezdirimler dilsel birimlerin taşıdıkları uzlaşımsal anlamlar dikkate alınarak konuşmacı tarafından söylenir ve muhatap tarafından çözümlenir.[556]

2.2.5.2. Arap Dilinde Sezdirim

Arap dili gerek nahiv gerek belâgat ilmi, konuları lafız anlam ilişkisi bağlamında incelemişlerdir. Lafız anlam veya söylem anlam ilişkisinin tespitinde bu ilim dalları konuşmacının kastı, bağlam, muhatabın haline riayet, konuşmaya dayalı anlam, uzlaşmaya dayalı anlam ve kullanıma bağlı anlam gibi değişkenlerin rolünü dikkate almışlardır. Sezdirimin anlam özellikleri konusal açıdan Arap dili ilimlerinde hazif, îcaz, itnab, mecâz, kinâye ve istiâre başlıkları altında incelenmiştir. Terim olarak sezdirim, konuşmaya dayalı sezdirim ve uzlaşmaya dayalı sezdirim, yapılan araştırmalar sonucunda Arap dili ilimlerinde دلَالَةُ اقْتِضَاءِ الْكَلَام,[557] دلَالَةٌ إلْتِزامِيَّةٌ,[558] الْمعنى الْمستلْزم الْمعنى الْمتضمّن gibi kavramlarla karşımıza çıkmaktadır.

Câhiz, "ومن الْكَلَام كَلَام يذْهب السَّامع مِنْه إِلَى معاني أَهله، وإِلَى قَصد صاحبه." "Öyle sözler vardır ki; işiten ondan hareketle sözün anlamlarına ve sahibinin kasdına ulaşır."[559] Açıklamasıyla sözün sezdirimsel boyutuna daha öz bir ifadeyle uzlaşıma dayalı sezdirimsel anlamına işaret etmektedir.

Söylemde işbirliği ilkelerinden birisi eksik olsa bile muhatap sezdirilen anlamı konuşmacının söyleminden çıkarabilir. Buna şu olay örnek verilebilir: Muhacirler Hz. Peygambere: "Ey Allah'ın Rasulü, Ensar bizi himaye edip bize yardım ettiklerinden ve diğer iyiliklerinden dolayı bizden üstün olduklarını düşünüyorlar" demeleri üzerine Hz.

---

555 İmer, Kocaman ve Özsoy, 252.
556 Çürük, 13-33, 15.
557 el-Hasen b. Ahmed. Abdulgaffâr el-Fârisi Ebû Ali, *el-Mesâilu'l-Basriyyât,* I-II, (1. Baskı), Nşr. Muhammed eş-Şâtır Ahmed Muhammed Ahmed), Matba'atu'l-Medenî, 1985, I/678.
558 Şemsuddîn Ebu's-Senâ Mahmud b. Abdurrahman b. Ahmed el-Esfehânî, *Beyânu'l-Muhtasar Şerhi Muhtasar İbni'l-Hâcib,* I-III, (1. Baskı), (Nşr. Muhammed Mazhar Bekâ), Dâru'l-Medenî, Cidde 1986, I/257.
559 el-Câhiz, *el-Beyân ve't-Tebyîn,* II/281.

Peygamber onlara: "Siz bunu onlarda görüyor musunuz?" Cevabını vermiştir. Onlar: "Evet" diyince Hz. Peygamber: "İşte bu." Diyerek konuşmasını bitirmiştir. Sahabe söylemde yüklem eksik olmasına rağmen kast edilen sezdirimsel anlamı ifadeden çıkarmıştır. Buna göre Hz. Peygamber "İşte bu şükürlük bir durumdur ve mükafatı vardır." demek istemiştir.[560]

2.2.5.2.1. Sezdirim ve Sözlü Gerektirim Anlamı

Sözlü gerektirim anlamı Arap dilinde دَلَالَةَ اِقْتِضَاءِ الْكَلَامِ kavramıyla ifade edilmektedir. Adından da anlaşılacağı üzere söylemin gerektirdiği anlam demektir. Örneğin ﴿وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَاقَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوا إِلَى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ﴾ "*O vakit Mûsâ, kavmine: "Ey kavmim! Şübhe yok ki siz, buzağıyı (ilâh) edinmekle kendinize zulmettiniz; öyle ise yaratanınıza tevbe edip, nefislerinizi öldürün! Bu, yaratanınızın katında sizin için daha hayırlıdır" dedi. Bunun üzerine (Allah) tevbenizi kabûl etti. Şübhesiz ki tevbeleri çok kabûl eden, çok merhametli olan ancak O'dur.*"[561] Bu ayetin tefsirini yapan Taberî bu ayetin sezdirimsel anlam içerdiğini "اِقْتِضَاءِ الْكَلَامِ" kavramıyla açıklamaktadır. Şöyle ki: Ayetin "فَتَابَ عَلَيْكُمْ " "*Bunun üzerine (Allah) tevbenizi kabûl etti"* kısmında fiil mazi yapıda kullanılmıştır. Bu ifadeden önce ise onların tevbe ettiklerini gösteren bir kelime zikredilmemiş, hazfedilmiştir. "فَتَابَ عَلَيْكُمْ " ifadesi "فَتُبْتُمْ" *"tevbe ettiniz"* anlamını konuşmanın gereği olarak (sezdirimsel anlam) göstermektedir.[562] Taberî'nin açıklamasında kullandığı "اِقْتِضَاءِ الْكَلَامِ" edimbilimsel anlamda konuşmaya dayalı sezdirim olarak kabul edilebilir. Zira sezdirim işbirliği ilkelerinin delinmesiyle ortaya çıkan anlamdır. İşbirliği ilkesi anlamların hepsinin konuşmada gözükmesini gerektirmektedir. Sezdirim ise konuşmacının muhatabın anlayışına güvenerek bazı

[560] el-Câhiz, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, II/278.
[561] Bakara: 2/54.
[562] et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân,* I/686, 687.

anlamları dile getirmeden iletişimi devam ettirmesidir. Bu şekilde muhatap dile getirilmeyen anlamları sezdirimsel olarak konuşmadan çıkarabilmektedir.

Arap dilinde sezdirimsel anlamın geçmişten beri farkındalığını gösteren diğer bir örnek ise ﴿تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ﴾ "*Siz, geçici dünya malını istiyorsunuz, Allah (cc) (cc)ise ahireti istiyor."*[563] ayeti kerimesi konuşmaya dayalı sezdirim içermektedir. Bu anlamı tefsirlerde görmek mümkündür. Şöyle ki: "وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ" "Allah (cc) (cc)ise ahireti istiyor." Ayetinin tefsirinde Taberî, "*Allah (cc) (cc)sizin için ahiret süsünü ve müminler için cennette hazırladığı şeyleri istiyor. Öyleyse dünyayı isteyen nefislerinizin arzuladığı şeyleri değil; Allah'ın sizler için istediği şeyleri isteyin ve onun için çalışın.*" yorumunu yapmaktadır.[564] Tespit edilen bu anlam konuşmanın bir gereği olarak ayetin bağlamından anlaşılmaktadır.

Uzlaşmaya dayalı sezdirimsel anlam da Arap dili ilimlerinde erken dönemde farkına varılmış bir durumdur. Örneğin: ﴿كِتَابٌ أُنْزِلَ إِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ لِتُنْذِرَ بِهِ وَذِكْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ﴾ "*Bu, sana, kendisiyle (insanları) uyarman için ve mü'minlere öğüt olarak indirilmiş bir kitaptır. Artık ondan dolayı göğsünde bir sıkıntı olmasın.*"[565] Bu ayetteki "لِتُنْذِرَ" "*uyarman için"* kelimesi uyarma emridir. Uyarma emri ise söylem ile yapılan bir iştir. Çünkü "فِي الْكَلَامِ دَلَالَةٌ عَلَيْهِ" yani uyarmak kelimesi uzalaşımsal olarak söylemek anlamını barındırmaktadır.[566]

2.2.5.2.2. Sezdirim ve İcaz

Sezirime dayalı anlam Arap belâgatında îcaz konusu kapsamında ele alındığı görülmektedir.[567] Îcaz; açıklık ve anlaşılırlıkla beraber az sözle çok anlamları ifade etmek demektir. Daha öz bir ifade ile lafzın amaçlanan anlamdan az olmasıdır.[568]

---

563 Enfâl: 8/67.
564 et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân,* 11/271.
565 A'râf: 7/2.
566 et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân,* 10/57.
567 Bin'îsâ Ezâyid, "Nazariyyetu (Grice) ve'l-Belâgat'ul-'Arabiyye", *Mecelletu Kulliyyet'il-Âdâb ve'l-Ulûm'il-İnsaniyyeti*, 13, 1999, 80,81.
568 eş-Şerîf el-Curcânî, *Kitâbu't-Ta'rîfât,* 59.

Nicelik kuramı ne çok ne de az olmamak üzere gerekli miktarda bilgi verilmesini önermektedir. Konuşmacı konuşmada ilgisi olmayan meselere girdiği vakit yahut îcaz veya itnap yaptığında bu ilkeyi delmiş olur. Îcaz iki kısımdır:

Îcâz-ı kasr: Cümlede herhangi bir hazif yapmadan az sözle çok şey anlatmaktır. Örneğin: ﴿أَلَا لَه ٱلْخَلْق وٱلأَمر﴾ *"Dikkat edin! Yaratmak da emretmek de O'na aittir!"*[569]

Bu ayette marife olarak gelen "الْخَلْق" ve "الْأَمر" kelimeleri ile îcaz yapılmıştır. Zira zengin anlam içeriğine sahiptir. Bu durum bu kelimelerin lâm-ı ta'rif el-cinsiye almalarından kaynaklanmaktadır. Bu ise sezdirime bağlı anlamların çıkmasına imkân sağlamaktadır. Bu kelimelerle ilgili olarak bazı sezdirimsel anlamlar tespit edilmiştir. Bunlar: "*O, her şeyi yarattı ve dilediği gibi idare etti."*[570] veya "*kainatta olan her şey onun mahlukudur ve onlara istediği gibi emreder*."[571] yahut "*Kainattaki herşeyin yaratılması, idaresi ve mülkiyeti Allah'a aittir."*[572] gibi anlamlardır. Tefsirlerden çıkarılan bu anlamlar sezdirimsel anlamlardır.

Hz. Peygamber "الضَّعِيفُ أَمِيرُ الرَّكْبِ." "*Zayıf olan kişi kafilenin emiridir.*"[573] Hadis-i şerifiyle zayıf kişilerin bulundukları yolculuklarda emir olmalarını değil onlara anlayışlı davranılması gereğini ve seferin onların durumlarına göre tertib edilmesinin önemini vurgulamıştır. Hz Peygamber, az sözle çok şey anlatmıştır. Burada nicelik ilkesine uygun düşmeyen bir ifade tarzı bulunmaktadır. Dolayısıyla sezdirim devreye girmektedir. Hz. Peygamber burada zayıfların şefkate ve merhamete muhtaç olduklarını bu sebeple yolculuk halindeyken onlara karşı anlayışlı olunmasını sezdirime dayalı olarak ifade etmiştir.

Îcaz-ı hazif: Bir ifadede veya konuşmada kelime veya cümlenin düşürülmesiyle gerçekleşmektedir. Hazif, özellikle Arapların kullanımına bağlı kalınmak koşuluyla

---

569 A'râf: 7/54.

570 ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, 365.

571 el-Vâhidî, *el-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz,* I/397.

572 el-Kâdî Ebû Muhammed Abdulhakk b. Gâlib b. 'Atiyye el-Endelusî, *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz,* I-V, (1. Baskı), (Nşr. Abdusselam Abduşşâfî Muhammed), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye Beyrut 2001, II/409.

573 el-İmam Mecduddîn Ebu's-Se'âdât el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî İbnu'l-Esîr, *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs,* I-V, (1. Baskı), (Nşr. Tâhir Ahmed ez-Zâvî ve Mahmud Muhammed et-Tanâhî), el-Mektebetu'l-İslamiyye, Mısır 1963, III/88

amaçlanan anlam anlaşıldığında uygun görülmektedir.[574] Bu durumda hazf edilen ögeyi sezdirecek bir karine olması gerekir.[575] Bunun örnekleri Kur'ân-ı Kerim'de ve Hadislerde çokça bulunmaktadır. ﴿وجاء ربُّكَ والْملَكَ صفًّا صفًّا﴾ "*Rabbinin emri geldiği ve melekler saf saf dizildiği zaman."*[576] Bu ayet incelendiğinde nicelik ilkesi delinmiştir. Şöyle ki bu ayette kasıt rabbinin gelmesi değil rabbinin emrinin ve hükmünün gelmesi olduğu sezdirilmektedir.[577] Zira gelmek ve gitmek gibi bir yerden bir yere hareket etme anlamları Allah (cc) (cc)için kullanılamaz. Dolayısıyla burada bir sezdirim bulunmaktadır.

Arap dilinde hazif veya eksilti edimbilimsel gayeler doğrultusunda belli şartlara bağlanmıştır. Bunlar: Hazfedilen ögenin aklen farkedilmesi gerekir. örneğin ﴿وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا﴾ "*İçinde bulunduğumuz köye (halkına) sor.*"[578]

İfadede îcâz, yeterli ise fazla söz ayıp kabul edilir. Îcâz eksikliğe ve anlaşılmazlığa sebep olursa fazla söz beliğ olur.[579] Burada îcâz ve itnâb iletişim ortamında bağlam ve muhatap açısından değerlendirildiği görülmektedir. Muhatabın anlayışı ve konuşmacının amaçladığını anlayabilmesi durumuna göre îcâz veya itnâb tercih edilmektedir.

2.2.5.2.3.Sezdirim ve İtnab

İtnab: Faydayı artırmak için sözü yaymak genişletmektir.[580] Farklı bir tanımda itnab, konuşmacının amacını gereğinden fazla ifade ile dile getirmesi olarak kullanılmıştır.[581] İtnab, belâgat ilminde önemli bir yeri teşkil etmektedir. Faydasız uzatmaya ise ishab denilmiştir. Sözü uzatmak herhangi bir faydaya binaen olmalıdır.[582]

---

[574] Ebû Saîd Hasan b. Abdullah b. el-Merzubânî es-Sîrâfî, Şerhu Kitâbi's-Sîbeveyhi, I-V, (Nşr.: Ahmed Hasan Mehdelî-Ali Seyyid Ali), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2008, I/430.

[575] es-Subkî, *'Arûsu'l-Efrâh fi Şerhi Telhîsi'l-Miftâh,* I/161; el-İmam Ebû İshak İbrahim Musa eş-Şâtıbî, *el-Mekâsidu'ş-Şâfiye fi Şerhi'l-Hulâsati'l-Kâfiye,* I-X, (1. Baskı), (Nşr. Muhammed İbrahim el-Bennâ ve diğerleri), Ma'hedu'l-Buhûsi'l-'İlmiyye ve İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî bi Câmi'ati Ümmi'l-Kura, Mekke 2007, II/492.

[576] Fecr: 89/22.

[577] el-Kurtubî, III/397.

[578] Yusuf: 12/82.

[579] Ebû Mansûr Abdulmelik b. Muhammed b. İsma'il es-Se'âlibî en-Nîsâbûrî, *el-İ'câz ve'l-Îcâz*, (1. Baskı), (Nşr. İbrâhîm Sâlih), Dâru'l-Beşâir, Dımaşk 2001, 106.

[580] el-'Askerî, *el-Furûku'l-Luğaviyye*, 65.

[581] eş-Şerîf el-Curcânî, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, 47.

[582] Ebu'l-Bekâ Eyyûb b. Mûsâ el-Huseynî el-Kefevî, *el-Külliyyât Mu'cem fi'l-Mustalehât ve'l-Furûku'l-Lugaviyye,* (2. Baskı), (Nşr. 'Adnân Dervîş ve Muhammed el-Mısrî), Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1998, 141.

İtnab, bir fayda için lafzın anlamdan fazla kullanılmasıdır. ﴿تَنَزَّلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا﴾ "*Melekler ve Ruh (Cebrail) o gecede, Rablerinin izniyle iner de iner.*"[583] Ayette zahiren nicelik ilkesine uygun düşmeyen fazladan bir kelime bulunmaktadır. Ruh kelimesi de melekler içinde dâhil olduğu halde zikredilmiştir. Kelamın sahibi olan Allah (cc) (cc)c.c. Ruh'un meleklerden olduğunu bilmektedir. Umumun zikrinden sonra umumun fertlerinden birini zikretmek[584] olarak bilinen bu durumda hususi olarak zikre medar olan ferdin ta'zim ve tekrimi sezdirimsel bir anlam olarak anlaşılmaktadır.[585]

2.2.5.2.4. Sezdirim ve Kinaye

Kinaye, kelimenin asıl anlamının mümkün olması ile beraber gerektirdiği/sezdirdiği anlamın kast edilmesidir. Örneğin; "فُلَانَةَ نَؤُوم الضُّحى" "Falan kadın kuşluk vaktinde uyur." Bu ifade gerçek anlamı itibariyle doğru olabilir. Ancak cümlenin sezdirdiği anlam açısından değerlendirildiğinde gönderimde bulunduğu kadının zengin, hali vakti yerinde olduğu ve işlerini başkalarının yaptığı gibi anlamlar ortaya çıkmaktadır.[586]

2.2.6. Söz-Eylem

Söz eylem teorisi edimbilimin en önemli kavramlarından olup edimbilimin temellendiği asıl konu olarak göze çarpmaktadır. Söz eylem John L. Austin'in dilbilim sahasına kazandırdığı ve onun öğrencisi John Searle'ün geleştirdiği bir konudur. Söz eylem, bireyin söylem yoluyla gerçekleştirdiği resmi ve toplumsal eylem ve davranışlarıdır. Bu yüzden söz eylem emir, nehiy, söz verme, tehdit etme, bir kişiyi bir göreve getirme veya azl etme, ta'ziye ve kutlama gibi konuşmacının sözü söylemesiyle eş zamanlı olarak gerçekleştirdiği eylemlerdir. Bunlara söz eylem denir. Örneğin nikâh memurunun erkek ve bayana " sizi karı koca ilan ediyorum." cümlesini söylediği an itibariyle o erkek ve bayan artık evlenmiştir. Yahut kişinin yakını vefat eden arkadaşına

---

583 Kadir: 97/4.

584 el-İmâm el-Hâfız 'İmâduddîn Ebi'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr ed-Dımaşkî, *Tefsîru'l-Kurâni'l-'Azîm*, I-IX, (1. Baskı), (Nşr. Muhammed Hüseyin Şemsuddîn), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1998, 8/427.

585 Ezâyid, "Nazariyyetu (Grice) ve'l-Belâgat'ul-Arabiyye", 80, 81; Muhammed Ahmed Kasım ve Muhyiddîn Dîb, *'Ulûmu'l-Belâga –el-Bedi' ve'l-Beyân ve'l-Me'ânî-*, (1. Baskı), el-Müessetü'l-Hadîse li'l-Kitab, Lübnan 2003, 362.

586 el-Kazvînî, *el-Îdâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, (Nşr: Muhammed Abdulkadir el-Fâdılî), 313.

"başın sağolsun." dediğinde bir konuşma eylemi ile beraber taziye yapmış olmaktadır.[587]

Konuştuğumuzda, bir ünsüzü seslendirmekten, bir ilgi cümleciği kurmaya, bir kişiye iltifat etmekten, bir maçı başlatmaya kadar her türlü eylemi gerçekleştirebiliriz. Bunların hepsi konuşma sürecinde oluşan teorik konuşma eylemleridir. Bununla birlikte söz eylem teorisi, özellikle gramerin fonetik, fonoloji, morfoloji, sözdizimi, anlambilim gibi temel bölümleriyle ve bazı genel eylem teorisi kapsamında olmayan özel eylemlerle ilgilidir.[588]

2.2.6.1. Edimbilim Alanında Söz Eylem

Felsefe, geçen yüzyılın başlarında fikir ve görüşleri, dili kullanarak inceleyen bir bilim niteliğine büründü. İnsan dilinin felsefi araştırmalar için yeterli olup olmaması gündeme geldi. Bu değişim genel olarak üç temel noktayı öne çıkardı. Bunların üçü de dilde çözümleme hususunda yoğunlaştı. Bunlara göre felsefi problemler nispeten dilsel problemlerden kaynaklanmaktaydı. Bu noktadan hareketle dilsel çözümlemeler dilin işlevine yönelik olması gerekliliği görüşü revaç buldu. Bu sayede gündelik dilde felsefesinin gelişmesiyle söz-eylem kuramı doğdu. Filozoflar eskiden beri bildirim işinin bir durumu tasvir etmek veya bir olguyu bildirmek olabileceğini bunun da doğru ya da yanlış olma ihtimali taşıyacağını kabul etmişlerdir. Dilbilgisi uzmanları ise bildirimlerin emir, dilek, ünlem, soru gibi farklı biçimlerinin olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak bu ayrımın pek de kolay olmadığının farkındadırlar. Nitekim bu uzmanlar, betimleyicileri diğerlerinden ayıran noktanın doğru veya yanlış olma ihtimali taşıması noktasında fikir birliği etmişlerdir. Ancak bir takım bildirimler var ki yapısı itibariyle olgu bildirim özelliği taşımasına rağmen saptayıcı da değildirler. Felsefenin, bu tümceleri saptayıcılar olarak değerlendirmesi çıkmazlara yol açmıştır.[589]

Söz-eylem, alman filozof Gottlob Frege'nin yeni felsefi bir inkılap konumunda olan Aritmetiğin Temelleri adlı yapıtında ele aldığı analitik felsefe sahasında doğmuş, gelişmekte olan kuramsal bir kavramdır.[590] Bu inkılap iki önemli edimbilim kavramı

---

[587] K. Proost, "Speech Act Verbs", Jacob Mey, (Ed.), *Concise Encyclopedia of Pragmatics*, (ss. 995-1000), Elsevier, Amsterdam, 2009, 995-999.

[588] Jerrold Sadock, "Speech Acts", Laurence R. Horn and Gregory Ward (Ed.), *The Hand Book of Pragmatics*, (ss. 53-73), Blackwell Publishing, 2004, 53.

[589] Austin, *Söylemek ve Yapmak*, 40, 41.

[590] Melâvî Salahuddin, "Nazariyyetu'l-Ef'ali'l-Kelamiye fi'l-Belâgati'l-Arabiye", *Mecelletu Kulliyyeti'l-Âdâbi ve'l-'Ulûmi'l-İnsaniyyeti ve'l-İctimâ'iyye,* 4, Ocak 2009, 20.

olan gönderim ve gerektirim arasında ilişki kurduğu gibi klasik ve günümüz felsefesi arasında da yöntemsel ve bilişsel bir kopuş oluşturmuştur. Daha sonra gündelik dil felsefesinin kurucusu Avusturalyalı filozof Ludwig Wittgenstein ve bireyin kendisini, dünyasını anlamanın dil ile olacağına inanan I. Husserl, R. Carnap, J. L. Austin, J. Searle gibi bazı araştırmacılar bu konuda derinlemesine araştırma yaptılar. Varlığı ve problemlerini ele alan felsefi bir projede araştırılması gereken bir konu olduğuna değindiler[591]. Söz eylem, ifadenin gerçekleştirdiği işlev ve muhatap üzerindeki etkisini inceleyen bir kuramdır. Wittgenstein'in söylemin bir eylem olduğu fikrini Austin geliştirerek söz edimleri kuramını ortaya atmıştır.[592]

20. yy. filozoflarından Austin ve öğrencisi Searle'ye dayanan söz edimleri kuramı, Aristoteles'e kadar uzanan ve dilin temel görevini varlıkları betimlemek olarak gören felsefe tarihindeki bu tanımlamaya itiraz mahiyetini taşımaktadır. İlk olarak john L. Austin tarafından ortaya atılan bu kuram, konuşan ve dinleyenin katıldığı, konuşanın ima, şaka, yalan, istiare, kinaye vs. yapmadığı ve söylediği şeyi kastettiği ciddi ve olağan bir iletişim ortamını dikkate alıp konuşan bireyin dilsel davranışını tahlil etmektedir.[593]

Gündelik dil felsefesi akımının yasal mirasçısı kabul edilen Austin, dilin düşünceleri aktaran ve varlıkları betimleyen salt bir araç olmayıp bilakis yalnızca dil ile ve dil içinde eylemlerin gerçekleştirildiği bir alan olduğunu fark etti. Sadece dogmatik sözlerle ilgilenen felsefenin doğru olmaktan uzaklaştığına inandı. John Lyons'a göre başlangıçta Austin'in hedefi dilin önemli, yegâne, felsefi, betimsel görevi doğru veya yanlış haberî cümleler üretmek olan betimsel demagojiye karşı çıkmaktı. Yani cümleler sadece ispatı veya tekzibi mümkün olan olayları anlattığında bir anlama sahip olacağını ifade eden mantıkçı pozitivist felsefeye hücüm ediyordu.[594]

Austin yapısı itibariyle haberî cümle formatındaki sözü, iki kısımda değerlendirmektedir. Doğru veya yalan ihtimali taşıyan kısmı betimsel, sadece söylemde kalmayıp konuşanın gerçekleştirdiği işi barındıran kısmı ise edimsel olarak tanımlamaktadır. Bu kısımda yer alan istek, gaye, iyi niyet ve tamamlanmış söz

---

591 Sahrâvî, *et-Tedâvuliyye 'İnde'l-'Ulemâi'l-'Arab,* 18-24.

592 Armengaud, *el-Mukarabetu't-Tedâvuliyye*, 20; Veysel Kılıç, *Söz Eylem Kuramı Açısından Türkçe'de "Sen - Siz" Söylemi Üzerine Bir Alan Çalışması*, (Doktora Tezi), Istanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1993, 72.

593 Searle, *Söz Edimleri*, 12.

594 John Lyons, *el-Lugatu ve'l-Ma'na ve's-Siyâk*, (Nşr.: Abbas Sadık el-Vehhab) Dâru'ş- Şuûni's-Sekafiyeti'l-Âmme, Irak 1987, 191.

eylemler ile uygun ve onları isabetli yapan makamın gerekleri başarının koşullarındandır. Eğer bağlama dikkat edilmez ve söylem makama uymazsa isabetsiz olur.[595] Austin burada bu tür söylemlerin bir şey saptamadıklarını betimleme yapmadıklarını doğru ya da yanlış olmadıklarını bununla beraber bu cümleleri söylemek eylemde bulunmak olduğunu fark etmiştir. Örnek olarak: nikâh töreni sırasındaki "Evet, falancayı eşim olarak kabul ediyorum" bir vasiyetnamedeki "Kolyemi kız kardeşime bırakıyorum", "Bahse girerim ki bu kış soğuk olacak" veya "Bu gemiye Oruç Reis adını veriyorum" gibi sözcelemler belli şartlarda söylenmek koşuluyla sadece bir seslendirmek veya söylemek değil aynı zamanda bir eylemi gerçekleştirmektir. Nitekim bu cümlelerin her biri farklı bir eylemi gerçekleştirmektedir. Örneğin evlenmek belli bir iki söz ile olabilmektedir. Miras bırakmak gerekli birkaç şey söylemektir. Dolayısıyla kapsayıcı bir isim vermek gerekmektedir. Austin bu tümceleri edimseller çerçevesi içinde değerlendirmektedir.[596]

Genel söz edimlerinin bir tipolojisi kısmen inanç ve arzuların zihinsel ifadelerinin anlaşılmasına dayanmaktadır. Buna göre söz edimleri teorisinin akıl teorisiyle yakından ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Öyleyse özerk dilbilim gibi bir şeyden bahsedilemez. Bilakis akılla ilgili disiplinler arası bir çerçevede düşünülmesi gerekir.[597]

Söylemleri dile getirmek edimi gerçekleştirmek içindir. Ancak edimin gerçekleşmesi için sözeylemin uygun koşullarda ciddiye alınacak şekilde söylenmesi gerekir. Örneğin bir ad vermede görevli yani yetkili olunması gerekir. Evlenmede söylemin sahibinin aklının başında olması, şahitlerin olması gibi şartların bulunması zorunludur. Aksi takdirde söylemler bir edimi gerçekleştirmeyip sadece telaffuzdan ibaret kalır.[598] Belli koşulların sağlanmadığı durumlarda yapılan sözcelemler bir edimi gerçekleştirmezler. Bunlar haksız olarak yapılan veya hakkıyla yapılmayan sözcelemlerdir. Bunlara Austin isabetsizlikler adını vermektedir.[599] Bir söz ediminin oluşması için gerekli koşullar şunlardır.

1. Belli uylaşımsal etkiye sahip, kabul edilmiş uzlaşımsal bir işlem olmalı bu işlem belli koşullarda belli kişiler tarafından belli sözlerin söylenmesini içermelidir.

---

595 Melâvî, 21.
596 Austin, *Söylemek ve Yapmak*, 42, 43.
597 Johan Van Der Auwera, *Language and Logic -A Speculative and Condition-Theoretic Study-*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam-Philadelphia1985, 55.
598 Austin, *Söylemek ve Yapmak*, 46.
599 Austin, *Söylemek ve Yapmak*, 50, 51.

2. Bilinen bir durumda kişiler ve koşulların başvurulan özel işlemin yürütülmesi için uygun kişiler ve koşullar olmalıdır.

3. İşlem işleme iştirak eden bütün katılımcılar tarafından doğru bir şekilde uygulanmış ve bitirilmiş olmalı

4. Eksiksiz bir şekilde yapılmış olmalı.

5. İşlem belli düşünce ve duygulara sahip kişiler tarafından kullanılmak için tasarlanmış veya katılımcılardan her hangi birinin belli eylemleri sergilemesi amaçlanmış ise bu işleme katılıp başvuran kişilerin o duyguları ve düşünceleri içten taşımaları gerekir. ve söz konusu eylemi yapma niyetinin samimi olması gerekir.

6. Son olarak eylemi gerçekleştirmiş olmalıdır.[600]

Bu kuralların ilk dördünün biri ya da bir kaçı veya tamamı çiğnenirse söz konusu edim gerçekleşmiş olmaz. Son iki kuralın biri veya ikisi birden vuku bulmazsa o vakit edim gerçekleşmiş olur ama içtenliksizlik olduğu için suistimal edilmiş olur. İlk dördünün çiğnenmesi durumunda oluşan isabetsizliklere karavanalar son ikisinde oluşanlara ise suistimaller denilmiştir. Sözcelem karavana olduğunda amaçladığımız işlemin gerçekleşmesi engellenir. Örneğin miras bırakma edimi hükümsüz olur. Şayet suistimal olursa o vakit tamamlanmamış ya da sahte edimler olarak tanımlanır.[601]

Her dilsel bildirişim bir veya daha çok dilsel eylemi içerir. Bir konuşmacı bir muhatap ve aralarında cereyan eden özgün bir konuşma ortamında konuşmacının sözleriyle ilintili birçok eylem vardır. Konuşmacı çenesini kendine özgü bir biçimde hareket ettirerek değişik sesler çıkarır ve bu şekilde muhatabına bilgi verme, sevgisini gösterme, buyruk verme, söz verme, onu uyarma, doğrulama, eleştirme, bir davranışa veya bir eyleme yönlendirme gibi birçok eylemi yerine getirir.[602] Bunlara söz eylem ya da söz edimleri denilmektedir. Söz edimleriyle bu sözlerin hayat bulduğu tümcelerin yapısı arasında doğrudan ilişki yoktur.[603] Bu kapsamda aşağıdaki cümleleri incelemek yerinde olacaktır.

Bugün işe gittin mi?

---

[600] John Langsaw Austin, *How to Do Things With Words -The William James Lectures Delivered at Harvard University in 1955*, Oxford University Press, Great Britain 1962, 15, 16.

[601] Austin, *Söylemek ve Yapmak*, 52, 53.

[602] J. R. Searle. "Söz Eylem Nedir?" (Nşr. Oya Gödekli), Doğan Aksan, (Ed.) *Dilbilim Seçkisi - Günümüz Dilbilimiyle İlgili Yazılardan Çeviriler* - (ss. 187-204), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1982, 187.

[603] Toklu, 162.

Bugün işe gitmedin mi?

Bugün işe nasıl gitmezsin?

Masadaki kitabı verebilir misin?

Yukarıdaki cümleler yapısı itibariyle soru cümlesi formundadır. İlk cümle anlamı ve yapısı bakımından birbiriyle uyumlu olan soru cümlesidir. İkinci cümle soru ihtimali taşımakla beraber bir şaşkınlık ifadesi olarak da yorumlanabilir. Üçüncü cümle gereklilik ve tehdid etme şeklinde değerlendirilebilir. Dördüncü cümlede konuşmacı muhatabının kitabı vermeye gücünün yetip yetmediğini test etmekten ziyade nazikçe kitabı istemektedir.

Austin'in merak ettiği şey, şu sorunun cevabıydı: Konuştuğumuzda ne yaparız? Yaptığımız şey, kısaca değişik dilsel görevleri ifade eden tam konuşma ediminin çeşitli yönleri olarak kabul edilen şu üç değişik eylemde kendini göstermektedir.[604]

Düz söz: Sözcüklerin anlamsal, dizimsel ve sessel eylemlere uygun olarak düzgün bir cümle içinde kullanılmasıdır. Düz söz ediminde Austin üç edimin varlığından söz eder. Bunlar seslendirme, dillendirme ve anlamlandırma edimleridir. Seslendirme ediminde birey bazı sesler çıkarır. Dillendirme ediminde belli sözler veya sözcükleri belli bir dilbilgisi kuralı çerçevesinde telaffuz eder. Anlamlandırma edimiyle kişi bu sözleri belli bir anlam ve göndermeyle kullanmaktadır.[605]

"'Araba apartmanın önünde' dedi" dillendirme edimi iken; Arabanın apartmanın önünde olduğunu söyledi bir anlamlandırma edimidir.

Her seslendirme edimi dillendirme edimi değildir. Örneğin bir maymunun her açıdan "git" e benzeyen bir ses çıkarması dillendirme edimi olarak kabul edilmez. Dillendirme edimi kelime hazinesi ve dilbilgisi olmak üzere iki temele dayanmaktadır. Anlamlandırma edimi adlandırma ve göndermenin varlığıyla mümkündür. Bir ifade adlandırma ve gönderme yapmıyorsa dillendirmeden ibaret kalır. Nitekim kişi, birinin sözünü kasıtsızca tekrarlayabilir ya da bir cümleyi mırıldanarak yürüyebilir. Yahut anlamını bilmediği bir ifadeyi amaçsızca seslendirebilir. Öyleyse her anlamlandırma bir dillendirme edimini barındırırken her dillendirme anlamlandırma edimini içermez.

---

[604] Melâvî, 22.
[605] Austin, *Söylemek ve Yapmak*,118.

"gitmen gerek" söyleminde anlamlandırma "gitmem gerektiğini söyledi" şeklindedir. Dillendirme dilin, anlandırma konuşmanın bir birimidir.[606]

Edim söz: Söz-eylem teorisinin temelini oluşturan ve bu teorinin tanınmasına sebep olan konuşma esnasında hayata geçirilen eylemlerdir. Edimsöz söz eylem teorisinin en önemli kısmını teşkil etmektedir. Söz ile gerçekleştirilen isteme dayalı tasarruf eylem olarak tanımlanmaktadır. Konuşmacının belli sözleri telaffuz etmesiyle gerçekleşmektedir. Örneğin emir, nehiy, soru, taziye, kutlama, söz verme, tehdit etme, kınama, evlendirme, boşanma gibi söz eylemin barındırdığı içeriklerdir.[607]

Birey düz söz edimi vasıtasıyla edimsözü yapabilmektedir. Aşağıda açıklanacak olan edimi Austin edimsöz olarak adlandırmıştır.[608] Örneğin düz söz ediminde "Gökyüzünde kara bulutlar toplanmış." söylemi ile kişi sadece cümleyi seslendirmemektedir. Bu ifade kişinin zihin dünyasının bir yansıması olarak; uyarıda bulunmak, hüznünü dile getirmek, gezi planının suya düştüğünü ifade etmek veya anı tasvir etmek gibi farklı edimsözleri gerçekleştirebilir. Yahut "yarın oraya geleceğim" söylemi tehdit etmek, söz vermek, bildirimde bulunmak gibi edimsözleri taşıyabilir. Edimsözler kişinin niyetinin söylemin içinde açık gözükmeyip konuşmacı ile muhatap arasındaki bağ ile anlaşılır. Konuşmacı muhatabını bilir ona göre söz üretir, muhatap konuşmacıyı tanır ne demek istediğini ifadesinden çıkarır.

Edimsözde eylemi çözümlemede söylemin niyetsel ve geleneksel yönünü ve bilhassa bu ikisi arasındaki ilişkiyi fark etmek önemlidir. Bir cümlenin söylenmesinde edim söz eylemi gerçekleştirilirken konuşmacı amaçladığı etkinin muhatabı tarafından algılanmasını sağlayarak belli bir etki oluşturmayı amaçlar.[609]

Etki söz: Düz söz-eyleminin muhatap üzerinde bıraktığı etkidir. İkna, yanıltma ve alıkoyma gibi. Bir şey söylemek doğal olarak dinleyicinin veya diğer kişilerin duygu düşünce veya davranışları üzerinde çeşitli etkiler ve izler bırakır. Bu etkiler konuşmacının niyetlediği edimsöz ediminin muhatapta gözükmesiyle ortaya çıkar. Söylemin bu boyuttaki edimine etkisöz edimi denilmektedir.[610]

---

606 Austin, *Söylemek ve Yapmak*,117-121.
607 Yan Huang "Speech Acts", Jacob Mey, (Ed.), *Concise Encyclopedia of Pragmatics*, (ss. 1000-1009), Elsevier, Amsterdam, 2009, 1002,1003.
608 Austin, *Söylemek ve Yapmak*, 121.
609 Searle, *Speech Acts -An Essay in the Philosophy of Language-*, 45.
610 Austin, *Söylemek ve Yapmak*, 123.

Sözün bu üç edimini şu ayeti kerime üzerinde incelemek mümkündür. ﴿قَالَ رَبِّ انْصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونِ قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لَيُصْبِحُنَّ نَادِمِينَ فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ غُثَاءً فَبُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾ "*(O peygamber) "Rabbim! Beni yalanlamalarına karşı, bana yardım et!" dedi. Allah (cc) (cc)şöyle buyurdu: Pek yakında onlar mutlaka pişman olacaklar! Nihâyet, o (korkunç) ses onları hak ile yakaladı da onları bir sel süprüntüsü hâline getirdik. Artık o zâlimler topluluğu helâk olsun."*[611]

Ayet-i kerimedeki "O peygamber rabbine beni yalanlamalarına karşı, bana yardım et! dedi." İfadesi, düz söz edimi; "O peygamber yalanlayanlara karşı rabbinin kendisine yardım etmesi için dua etti." İfadesi, edimsöz edimi; "Peygamberin sözlü olarak gerçekleştirdiği dua edimsözü rabbi tarafından kabul gördü. Kâfirler topluluğu helak edildi." ifadesi ise etkisöz edimidir.

Austin anlambilimci ve yapısalcı dilcilerden farklı olarak söylemlerin içeriği ve iletişimsel gayaleriyle bir eylem gerçekleştirmesi hakkında derinlemesine inclemeye koyuldu. O, özelde İngilizce genelde diğer dillerdeki ifadelerin edimbilimsel değerlerine eğiliyordu. Haleflerine muhalif olarak konuşmacının ifadelerini çözümlemede ve anlamada Husserl'den aldığı gaye ilkesini sahaya kazandırdı. Böylece ifadeler ile konuşmacının gayaleri arasındaki bağın kurulmasında artık amaçlılık ilkesi kullanılır oldu.[612] Austin söz edimlerini beş ana kategoride ele almıştır. Bunlar:

1. **Yargısallar**, bir yargıcın bir jürinin veya bir hakemin bir konuda hüküm vermesidir. Yargısallar tahminleri, bir değer takdirini de içine alabilir. Her hangi bir olgu veya değer hakkında karar vermektir.

2. **Erk belirticiler,** bir nüfuzun, bir kudretin veya bir hakkın kullanılmasını tanımlar. Örneğin: atama yapmak, oy vermek, tavsiyede bulunmak, nikâh kıymak vs. bu sınıfta değerlendirilir.

3. **Yükümleyiciler,** bu sınıfın en bariz örneği söz vermek ve taahhüt etmektir. Bununla beraber bir niyet açıklamak ve taraf tutmak da böyledir.

4. **Davranış belirticiler,** bu grup sosyal davranış ve tutumlarla ilişkilidir. Özür dilemek, tebrik etmek, meydan okumak ve taziyede bulunmak vs.

---

[611] Mü'mimun: 23/39-41.
[612] Sahrâvî, *et-Tedâvuliyye 'inde'l-'Ulemâi'l-'Arab,* 10.

5. **Açıklayıcılar,** Austin bu grubu belirgin kılmanın zor olduğu kanısına varmıştır. Ancak söylemlerin iletişim esnasında nereye oturduğunu ya da nasıl kullanıldığını belirginleştirir, bir serimleme işlemi yaparlar. Müdafaa ediyorum sanıyorum, karşılık veriyorum gibi ifadeler bu gruba girer.[613]

Austin'in öğrencisi Searle, hocasının mirasını aldı, onu olgunlaştırmak, kontrol altına almak ve ona bir metod kazandırmak için gayret etti. Hocasının düştüğü hataları fark edip onlardan kaçınarak sağlam bir teori oluşturdu. Hocasının düştüğü hatalar şu şekilde özetlenebilir:

1. Düz-Söz edimini sözceleme edimi ve önerme edimi diye ikiye ayırarak hocasından aldığı söz-eylem teorisini dört kategoride ele almıştır. ve söz-eylemi dilsel iletişimin en küçük bölümü olarak görmüştür.

2. Söz eylem teorisini genel eylem teorisinin bölünmez bir parçası olarak görmüştür.

3. Sadece konuşmacının amacının söz eylemi sınırlandırmadığını bilakis toplumsal ve dilsel geleneğin de gerekli olduğunu fark etmiştir.

4. Yerindelik koşullarını dört olarak geliştirmiştir. Bunlar: temel koşul, önerme içeriği koşulu, hazırlayıcı koşul, içtenlik koşuludur. Bu şekilde çeşitli söz eylemleri arasındaki farkı ayırt etmek olanağı doğmuştur.

5. Edimsel eylemleri doğrudan ve dolaylı olmak üzere ikiye ayırmıştır. Doğrudan olanda, edimsel güç konuşmacının maksadı ile uyum içindedir. Dolaylı olanda ise uyum içinde değildir.[614]

Searle, söz eylemi beş gruba ayırmıştır:

Kesinleyiciler: bundan maksat bir önerme yolu ile belli bir olayı betimlemektir. Bu kısım, doğruluk ve yanlışlık ihtimalini taşımakla beraber söz ile dünya arasındaki uyum kesinleyicilerin ayırıcı bir özelliğidir. Çünkü bu kısımda söz konuşan kişinin inancını dışa vurduğu gibi dış alemde vuku bulan olaylara da uygundur.

Yönelticiler: bu tür edimsözlerin amacı dinleyen kişiye belli bir eylemi yaptırmaya çalışmaktır. Yönelticilerde dünya söze uydurulması beklenir.

Yükleyiciler: Bu kısımda Searle Austin'le aynı düşünmektedir. Onun tanımını kabul eder. Konuşan kişinin kendini söylemiyle gelecekte bir eylem yapma

---

613 Austin, *Söylemek ve Yapmak*,162, 163.
614 Searle, *Söz Edimleri,* 40.

yükümlülüğü altına koyduğu türdür. Yükleyicilerde de aynı yönelticilerde olduğu gibi dünya söze uydurulur.

Dışavurucular: Konuşan kişinin ruhsal durumunu dışa vurduğu edimsöz edimidir. Bu kısımda ne dünya söze, ne de söz dünyaya uydurulur. Dışa vurulan ruhsal durumlar çeşitlilik gösterir.

Bildirgeler: Maksadı dış dünyada bir değişiklik meydana getirmektir. Burada uyum çift yönlüdür. Yani söz dünyaya dünya söze uydurulur. Burada önemli olan konuşmacının söylemini dünyaya uygun hale getirmesidir.[615]

Bu noktadan hareketle söz eylem bireysel, toplumsal veya kurumsal konumlardaki iletişimi gerçekleştirme gayesiyle söylemin hemen akabinde aslında sosyal bir karaktere sahip olan gerçekleştirme eylemidir. Bir davranışı veya fiili yapmaya veya terk etmeye zorlama, bir hükmü onaylama, söz verme veya birşeyi sorma yahut bir akdi imzalama yoluyla muhatabta etki amacı güder. Bu kuram kişinin konuşurken içinde bulunduğu ruhsal durumunun söylemine eşlik ederek karşı tarafa yansıdığını ileri sürmektedir. İfadeler konuşmacının duygusal durumundan etkilenmektedir. Kıskançlık öfke hayranlık korku gibi duygusal haller muhatap tarafından fark edilmektedir. Bu tutumlar duygu söz aşamasında kendini gösterir.[616]

Söz eylemleri içerisinde bir de dolaylı söz edimi bulunmaktadır. Bunlar, söylem ile gaye arasında yapısal anlamda doğrudan bir ilişkinin olmadığı ancak bağlamdan o gayenin anlaşıldığı söz edimleridir.[617] Aşağıdaki diyalog bu baplamda incelenebilir.

Ali: Hafta sonu arkadaşlarla pikniğe gideceğiz seni de aramızda görmek istiyoruz.

Hasan: 1) Ben katılamayacağım.

2) Hafta sonu hava yağmurlu gözüküyor.

Yukarıdaki diyalogda daveti red etme edimi birinci cevapta doğrudan ikinci cevapta ise dolaylı olarak yapılmıştır.

2.2.6.2. Arap Dilinde Söz Eylem

Arap dilinde konuşmanın bir eylem olduğu bir kısım bilginler tarafından dile getirilmiştir. Bunlardan Ebu Ca‘fer en-Nehhâs söylem ile ilgili “Kim konuşmanın bir

615 Searle, *Söz Edimleri,* 50, 51.
616 Toklu, 163.
617 Toklu, 163.

eylem/edim olduğunu bilirse sadece kendini ilgilendiren hususlarda konuşur."[618] *el-'İkdu'l-Ferid*'de ise şöyle geçmektedir. Kim konuşmanın bir eylem olduğunu bilirse yalnızca kendisine fayda veren hususlarda konuşur.[619] Bu ifadeler konuşmanın bir eylem olduğu ve konuşmacı açısından olumlu ve olumsuz sonuçlar doğurabileceğine değinmektedir. Diğer bir ifade ile konuşma sadece bir seslendirme değil aynı zamanda konuşmacıyla ilgili farklı edimsel sonuçlara sebep olmaktadır. Dolayısıyla konuşmacı kendine fayda veren hususlarda konuşması tavsiye edilmiştir.

Söz eylem teorisi Arap belâgat ilminde me'anî ilmi içerisinde haber inşâ teorisi bağlamında işlenmektedir. İlmu'l-me'ânî konuşmanın gerekli olduğu ortamlarda sözü hatalardan korumak için ifadelerde kullanılan sözün terkiplerinin özelliklerini konu edinmektedir.[620] Diğer bir ifade ile bağlamın gereğine uygun olarak söylem biçimlerini araştırmaktadır.

Arap belâgatındaki haber inşa teorisi güncel edimbilimde söz eylem teorisine eşdeğer kabul edilmektedir. Haber inşa teorisi Arap dili mirasında özellikle nahiv, belâgat ve usûl ilimlerinin ortak çalışma alanı olmuştur. Sîbeveyhi (ö. 180), Ebu Nasr el-Fârâbî (ö. 338), Kâdî Abdulcebbâr (ö. 415), Ebu Ali b. Sînâ (ö. 428), Abdulkâhir el-Cürcânî (ö. 471) Necmuddin el-Kâtib el-Kazvînî (ö. 493), Ebu Ya'kûb es-Sekkâkî (ö. 626) Seyfuddîn el-Âmidî (ö. 631), Şihabuddin el-Kırâfî (ö. 684), Radiyuddîn el-İstirâbâzî (ö. 686), Muhammed Ali b. el-Cürcânî (ö. 729), Hatîb el-Kazvînî (ö. 739), eş-Şerîf el-Cürcânî (ö. 816), et-Taftâzânî (ö. 792) bu alanda çalışma yapan alimlerdendir. Bu alimler haber ve inşa teorsini faydalı cümlelerde incelemişlerdir. Faydalı cümlerlerden maksat doğrudan, dolaylı ve/veya sezdirimsel olarak bir anlama göndermede bulunan tamamlanmış ifadelerdir. Arap dilcileri faydayı söylem ve metin araştırmalarında odak noktasında tutmuşlardır.[621] Çünkü iletişimin gerçekleşmesi söylemlerin muhatap açısından bir faydaya bir anlama hizmet etmesiyle mümkündür.

Gerek Arap nahiv ilmi gerek belâgat ilmi, bir ifadenin cümle veya kelam olması için faydayı şart koşmuşlardır. "*Kendi başına bir anlamı olan her kelam cümledir*."[622]

---

618 en-Nahhas, '*Umdetu'l-Kitâb*, 290.

619 el-Fakîh Ahmed b. Muhammed b. 'Abdirabbihi'l-Endelusî, *el-'İkdu'l-Ferîd,* I-IX, (Nşr. Adbulmecîd et-Terhînî), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1983, III/136.

620 es-Sekkâkî 161.

621 Sahrâvî, *et-Tedâvuliyye 'inde'l-'Ulemâi'l-'Arab*, 50,51.

622 Ebu'l-Feth Osman b. Cinnî, *el-Luma' fi'l-'Arabiyye*, (Nşr.: Semîh Ebû Moğulî), Dâru Mecdlâvî, Amman, 1988, 30.

Nahiv alimlerine göre cümle anlamlı, faydalı ve bağımsız yapıdır. Bağımsız olması amaçlanan anlamın ifadesinde başka bir şeye muhtaç olmaması demektir. Faydalı olması, söylemin tamamlanmış ve muhatap açısından bir kıymet ifade etmesi demektir.[623] Çünkü konuşmacının bir sözü söylemesinin maksadı, anlamı dile dökmektir. Kelimelerin cümle içinde kullanılmasının gayesi onların anlamının bildirilmesi değil, konuşmacının amaçladığı anlamın muhatap tarafından anlaşılmasıdır.[624] Arap dilinde bu faydanın oluşabilmesi için "أَمن اللَّبسِ" diye adlandırılan bir kural geliştirilmiştir.[625]

Âlimler sözü çeşitli tasniflere tabi tutmuşlardır. Suyuti bunların on kadar olduğunu söyler. Araştırmacıların haber ve inşa olarak niteledirdikleri ikili taksim en sağlam olanıdır.[626] Arap dil literatüründeki haber inşa ikilisi, geleneksel anlam bilim teorisinin odak noktasını oluşturmaktadır. Bu ise söz eylem kavramının temelini teşkil eden ikili olarak karşılık bulmaktadır.[627] Haber, sözün hareketsiz sakin kısmını; inşa ise canlılığını ifade eden haraketli, durağan olmayan kısmını temsil etmektedir.

Haber, önceden var olan durumun veya ilişkinin hikayesidir. Eğer haberî olan bir söylem durumla uyumlu olursa doğru, olmazsa yalan veya yanlış kabul edilmektedir.[628] İnşâ, önceden var olmayan bir duruma, bir ilişkiye söylenmesi sebep olan sözlerdir. Diğer bir ifadeyle inşâ, önceden var olan durumun veya ilişkinin ifadesi olmayıp konuşmacı tarafından oluşturulan durum veya ilişkinin dile dökülmesidir. Lafızda ve lafza ilk anlam koymada haberî özellik asıldır. İnşâî durum sonradan oluşmaktadır bu ise konuşmacı tarafından oluşturulmaktadır. Lafızların başına sonradan gelen bu durumların her birisinin bir anlama delâlet etmesi zorunludur. Bu delâlet lafzî ve manevî olmak üzere iki kısımdır. Birinci kısım lafzî delâlet olan emir, nehiy, istifham, temennî ve nida anlamlarında bu anlamlara hizmet eden edatlar ve kipler ile elde edilmektedir. Ikinci kısım ise konuşmacı tarafından bir anlamın bir kipten neklen

---

623 İbn Cinnî, *el-Hasâis*, I/18, 19.
624 Behâuddîn es-Subkî, 113.
625 Sîbeveyhi, I/48.
626 es-Suyûtî, *Hem'u'l-Hevâmi' Şerhu Cem'il Cevâmi',* I/ 34, 35.
627 Hâlid Mîlad, *el-İnşâ fi'l-'Arabiyye Beyne't-Terkîbi ve'd-Delâle –Dirâse Nahviyye Tedâvuliyye-* (1. Baskı), el-Müessesetu'l-'Arabiyye li't-Tevzî', Tunus 2001, 30.
628 Geniş bilgi için bkz. Zafer Akyüz, *Fadl Hasan Abbâs ve Belâgat İlmindeki Yeri,* Kimlik Yayınları, Kayseri 2019, 223-228.

alındığı anlamlardır. Örneğin: نِعم ve بِئْس gibi övgü ve yergi fiilleri, فَعِل den naklen kipin değiştirilmesi ile elde edilmektedir.

Manevî delâlet ise بِعْت، واشْتريت، وزوَّجت، وطَلَّقْت gibi akd lafızlarında kendini göstermektedir. Bu fiilerin yapısı mazi olduğu halde inşâ ifade etmektedirler. Ta‘accub fiilleri de bu kabildendir.[629]

Arap mantıkçıları haberî cümlelerin dışında kalan tam ifadeleri araştırmalarının içine almamışlardır. Bu tarz cümleleri belâgat âlimlerine bırakmışlardır. Belâgat âlimleri ise me‘ânî ilmi kapsamında değerlendirmişlerdir. Klasik dönemde Arap me‘ânî âlimlerinin yaptıkları işi günümüzde dil felsefecileri yapmaktadır. Zira her iki kısımda da dilin hem dış dünya ile ilişkisi hem de dilin edimsel boyutu incelenmiştir. Belâgat alimleri öncelikli çabalarını sadece Arapça dilsel ifadelerin tahliline yoğunlaştırmıştır. Buna rağmen hem Arapçayı hem de diğer dilleri kapsayacak sonuçlar ortaya koymuşlardır.[630]

Söz eylemler özellikle bildirge türünde olanlar İslam hukukunda *elfâzu'l-'ukûd* veya *elfâzu't-tasarrufât* konuları içinde işlenmiştir. *Elfâzu't-tasarrufât* satma, kiralama, vekalet, boşama, azat etme, nikah, zekat, kefaretler, adaklar, veya bir olaya; boşama, azat etme veya adak adamayı bağlamak gibi türleri vardır. Evlilik işleminin gerçekleşmesi belli sözlere bağlanmıştır. Çünkü her söz evlilik gayesini ifade etmemektedir. Satma ve hibe etme söylemleri kişinin elindeki malın nakli anlamına gelmektedir. Kiralama sözü, kişinin malındaki menfaati başkasının kullanımına verme anlamındadır.[631]

Bir sözün söylenmesi ile onun ilgili olduğu şey amaçlanırsa, söz inşâî olur. Örneğin: بِعْت söyleminde satma eylemi özneyle bağı telaffuz edildiği anda meydana gelmektedir. Ayrıca satma eylemi amaçlandığında بِعْت "sattım" ifadesi inşâî olur. قُم "kalk" söylemiyle ayağa kalkmak eyleminin muhatapla bağı bu cümlenin söylenmesiyle

---

629 Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Curcânî, *el-İşârât ve't-Tenbîhât fî 'İlmi'l-Belâga,* (Nşr. Abdulkâdir Hüseyin), Mektebetu'l-Âdâb, Kahire 1998, 85, 86.

630 Seyyid Bakır, *Nazariyetu'l-Ef'âli'l-Kelâmiyye Beyne Felâsifeti'l-Lugati'l-Mu'âsırîn ve'l-Belağıyyîn'el-Arab,* 45, 46.

631 Ebu Muhammed 'İzzuddîn Abdulazîz b. Abdusselam es-Sülemî, *Kavâ'idu'l-Ahkâm fî Mesâlihi'l-Enâm*, (Nşr. Tâhâ Abdurraûf Sa'd), Mektebetu'l-Külliyyâti'l-Ezheriyye, Kahire 1991, 91,92.

oluştuğu için inşâî olur. Eğer sözün söylenmesinin kastı dış dünyada var olmuş olan bir durumu bildirmekse cümle haberîdir. Şayet sözün söylenmesinin kastı, dış dünyada oluşacak durumun, sözün söylenmesiyle meydana gelecekse cümle inşâî olur.[632]

İnşâ, konuşmacı tarafından icra edilen eylemler için kullanılmaktadır.[633] İlişkisi İnşâ, bir şeyin kuvveden fiile çıkarılmasıdır. Bu, söze tatbik edilidiğinde sözün söylenmesiyle dış dünyada bir eyleme dönüşmesi şeklinde kendini göstermektedir. Aynı şekilde insanların konuşma esanasında gerçekleştirdikleri eylem için de kullanılmaktadır. Kişinin inşâî bir sözü ihbârî bir formatta söylemesi bu duruma örnek olarak verilebilir. Örneğin; "جزاكَ الله خيرا" "Allah (cc) mükâfatını versin." Cümle, yapısı itibariyle haber iken konuşmacı inşâî anlamda kullanmıştır.

İnşâ, *îkâ'î* ve *talebî* olmak üzere iki kısımdır. Îkâ'î kısmı, bildirimsel ifadelerin asıl anlamlarından çıkarak edimsel anlamda kullanımıdır. Mazi veya şimdiki zamanın mutasarruf fiilerinden oluşmaktadır. Geçmiş zaman yapılı olan fiiller 'akd ve fesh eylemlerinde konuşmacının bu eylemlerle mübaşereti anında söylediği sözlerdir. Bunlara *elfazu'l-'ukûd ve'l-fusûh* denilmektedir. Şimdiki zaman yapılı fiiller ise أَشْهدَ بالله ve أُقْسِم بالله ve أَعوذُ بالله gibi şahitlik, yemin ve sığınma durumlarında konuşmacının söylediği sözlerdir. Bildirimsel olan asıl anlamlarından çıkıp mutasarruf olmayan övgü, yergi, şaşırma ve yaklaştırma fiillerinden oluşan yapılar da vardır. أَنْت حرٌّ ve أَنْت طَالِقٌ ve الْحمدَ لله gibi azat ettiğinde, boşadığında ve övdüğünde konuşmacının kullandığı bildirimsel yapılar, asıl anlamlarından çıkıp edimsel yeni anlamlar kazanmıştır.

Talebî olanlar ise emir, yasaklama, soru, temennî ve nida cümleleri olmak üzere beş türdür. Bu yapılardan olan emir, doğrudan kendi kipiyle kullanıldığı gibi bazen de geçmiş zaman, şimdiki zaman, ism-i meful ve isim cümlesi gibi bildirimsel kiplerle emir makamında kullanabilmektedir. Bu, bağlamın bir gereği olarak muhatabın istenilen eylemi yapmasını teşvik etmek, istenen işin vuku bulması için hırs göstermek veya

---

632 Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ya'kûb el-Mağribî, *Mevâhibu'l-Miftâh fî Şerhi Telhîsi'l-Miftâh,* I-II, (Nşr. Halîl İbrahim Halîl), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut ts, 142,143.

633 Muhammed b. 'Arefe ed-Düsûkî, *Hâşiyetu'd-Düsûkî 'alâ Muhtasari's-Sa'd,* II/304.

güzel bir üslup kullanma tercihinden dolayı konuşmacı bazen emir sîgasını kullanmaktan çekinmektedir.[634]

Faydayı gözetmek, iltibastan uzak durmak, makama uygun söz söylemek, muhatabın durumunu dikkate almak ve konuşmacının amacını doğru anlamak gibi dilin kullanılmasıyla ilgili önemli kurallar nahiv ve belâgat alimleri taraından geliştirilmiştir. Bu kurallar, edimbilim geleneğinde söz-eylem teorisinin gerçekleşmesi için vazgeçilmez unsurlardır. Zira söz eylemler anlamsal bütünlüğü bulunmayan ve iltibası bulunan ifadelerden oluşmamaktadır. Aynı zamanda söz eylemin icra edilebilmesi, belli bir bağlamda, uygun konuşmacı, muhatapların iletişim eyleminde dahil olması ve konuşmacının kastının belirgin olması durumunda mümkün olmaktadır.

Arap dili ilimlerinde söylemlerin edimsel anlamları konuşmacı ve muhatabın bireysel özellikleri, durumları ve iletişim ortamındaki konumlarına göre değişiklik göstermektedir. Örneğin talebî ifade yapısından olan emir formundaki bir söylem, yüksek bir makamdan alt bir makama yönelik olursa edimsel anlamı emirdir. Şayet eşit seviyedeki konuşmacılar arasında söylenirse iltimastır. Eğer alt bir konumdan üst bir konumdaki muhtaba olursa duadır.[635] Aynı durum yasaklama bildiren talebi ifadelerde gözükmektedir.

Edimbilimin öncülerinden olan Searle bunu şöyle ifade etmektedir. Eğer general, bir erden odayı temizlemesini isterse, bu büyük olasılıkla bir buyruk veya emirdir. Eğer er, generalden odayı temizlemesini isterse bu muhtemelen bir öneri veya taleptir, ancak bir emir veya buyruk değildir.[636]

Kazvînî inşâî cümleleri talebi ve talebi olmayan olarak iki kısma ayırmaktadır. talebî ve talebî olmayan bu inşâ ifadeleri iletişimsel gayeler ve dilsel bağlam çeşitliliğinden dolayı bir takım alt başlıklara ayrılmaktadır.[637] Sözün söylendiği anda henüz var olmayan bir isteği ifade eden yapılar talebîdir. Temennî, istifham, emir, nehiy ve nida gibi kısımları bulunmaktadır.[638]

---

634 Ebu'l-Bekâ el-Kefevî, 197, 198.

635 Kutbuddîn Mahmud b. Muhammed er-Râzî, *Tahrîru'l-Kavâ'idi'l-Mantıkiyye,* (2. Baskı), Matba'atu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihî, Mısır 1948, 42.

636 John R. Searle, *Expression and Meaning -Studies in The Theory of Speech Acts-*, Cambridge University Press, Cambridge 1979, 5, 6.

637 Sahrâvî, *et-Tedâvuliyye 'İnde'l-'Ulemâi'l-'Arab*, 105.

638 el-Kazvînî, Hatip Celâluddîn Ebû 'Abdillah Muhammed b. Sa'duddîn b. Ömer, *el-İdâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, (Nşr: İbrahim Şemseddin), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 2003, 108.

Temennî: Temennî, meydana gelmesi aklen mümkün olmayan istek ve arzuları bildirmek için kullanılmaktadır.[639] Bu ifadeler لَيت edatıyla yapılmaktadır. Temennîde istenilen şeyin tahakkuku, meydana gelmesi şart değildir. Örneğin; "لَيت زيدًا يَجِيء" "Keşke Zeyd gelse." Bazen temennî edilen şeyin oluşması imkânsız olduğunda konuşmacı ona ilgisini artırmak için هل soru edatıyla mümkün formatında arzusunu dile getirmektedir. ﴿فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَاء فَيشْفَعوا لَنَا﴾ "*Keşke bizim şefaatçilerimiz olsa da bize şefaat etseler*."[640] Ayetteki soru edatı temenni anlamında kullanılmıştır.[641] Bazen de لَو edatıyla temennî anlamı amaçlanmaktadır. örnenğin "لَو يأْتِينِي فَتُحَدِّثَنِي" "Keşke gelse de banimle sohbet etse". Bazen temennî edilen şeyin gerçekleşmesi uzak görüldüğünde "لَعلَّ" edatıyla ifade edilir.

İstifhâm: الْهمزةُ، هل، ما، من، أيُّ، كَم، كَيف، أَين، متى، أَيَّان gibi edatlarla oluşturulan yapılardır.[642] İstifham, zımnî olarak talep anlamı taşımaktadır. Zira istifhamın anlamı bana bildir[643] veya bana anlat[644] demektir. İstifham, bağlam, konuşmacının kastı ve muhataptan isteğine göre bildirimsel veya edimsel olamktadır.[645] Burada her bir soru edatının ayrı ayrı açıklamasına girilmeden soru cümlelerinin edimsel anlamları üzerinde durulacaktır.

İstifham edatları bağlam koşullarının bir gereği olarak asıl anlamlarının dışına çıkıp farklı edimsel anlamlarda kullanılmaktadır. Bu anlamlar konuşmacının soru sorma eylemini yaparken gerçekleştirdiği edimlerdir. Bunlar; الاسيبطَاء yavaşlılık, التَّعجُّب

639 es-Sekkâkî, 303.
640 A'râf: 7/53.
641 el-Kurtubî, 9/236.
642 Abdulmute'âl es-Sa'îdî, *Buğyetu'l-Îdâh li Telhîsi'l-Miftâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, I-IV, Mektebetu'l-Âdâb, Kâhire 1999, II/30.
643 İbn Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, II/200.
644 Ali b. İsâ b. Ali b. Abdullah Ebu'l-Hasan er-Rummânî, *Risâletu'l-Hudûd,* (Nşr.İbrahim es-Sâmerrâî), Daru'l-Fikr, Ammân ts, 73.
645 Sahrâvî, *et-Tedâvuliyye 'İnde'l-'Ulemâi'l-'Arab*, 112,113.

şaşırma, التَّنْبِيه uyarı, ikaz, الوَعِيد tehdit, الأَمر emir, التَّقْرِير kararlaştırmak, الإِنْكَار inkar, التَّحقِير، التَّهكُّم alay etmek, hafife almak, التَّهوِيل korkutmak, الاسيبعاد uzak görmek, التَّوبِيخ kınamak gibi anlamlardır.[646] Burada bu anlamlardan bazılarını açıklamakla yetinilecektir.

الاسيبطَاء yavaşlılık, ﴿وما لَكُمْ لا تُقَاتِلُونَ فِى سَبِيلِ اللَّه﴾ "*Size ne oluyor ki, üzerine Allah'ın adı anılmış olanlardan yemiyorsunuz?*"[647] bu ayetteki soru edatı olan ما istibtâ yani yavaşlılık, yavaş davranma, ağırdan alma gibi edimsel anlamlar içermektedir.[648]

التَّعجُّب şaşırma, ﴿وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرَى رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ الْأَشْرَارِ﴾ "*Bir de derler ki: Kötülerden saydığımız birtakım adamları niye göremiyoruz!*"[649] bu ayetteki soru edatı ما şaşırma anlamında kullanılmıştır.[650]

التَّنْبِيه uyarı, ikaz, ﴿أَفَمَن يُلْقَى فِي النَّارِ خَيرٌ أَم من يأْتِي آمِنًا يوم القِيامَة﴾ "*Kıyamet gününde ateşe atılan mı, yoksa güven içinde gelen kimse mi daha iyidir?*"[651] Bu ayetteki soru edatı olan أ tenbîh anlamındadır.[652]

الْأَمر emir, ﴿فَهل أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ "*Artık siz müslüman oluyor musunuz?*"[653] ayetteki هل soru edatı emir anlamındadır. Artık Müslüman olun demektir.[654]

---

646 el-Kazvînî, *el-Îdâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, (Nşr: İbrahim Şemseddin), 112-116.
647 Nisâ: 4/119.
648 en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî –Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl-*, I/374.
649 Sâd: 38/62.
650 et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân,* 20/137.
651 Fussilet: 41/40.
652 Muhammed b. Ali b. Muahmmed eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr el-Câmi' Beyne Fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min 'İlmi't-Tefsîr,* (4. Baskı), (Nşr. Yusuf el-Ğûş), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2007, 1317.
653 Hûd: 11/14.
654 'Alâuddîn Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdâdî eş-Şehîr bi'l-Hâzin, *Tefsîru'l-Hâzin el-Müsemmâ Lübâbu't-Te'vîl fi Me'âni't-Tenzîl,* I-IV, (1. Baskı), (Nşr. Abdusselam Muhammed Ali Şahin), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 2004, II/476.

الوعيد tehdit, ﴿قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ﴾ "*De ki: "Yeryüzünde dolaşın da suçluların sonunun nasıl olduğuna bir bakın!*"[655] bu ayetteki soru edatı olan كَيف tehdit anlamındadır.[656]

Bazen soru cümleleri öğrenmek isteği için değil, öğretmek, farkına vardırmak için kullanılır. Bu durum konuşmacı ve muhatap arasında bulunan farklı ilişkilerden kaynaklanmaktadır. *el-Hasâis*'de şöyle geçmektedir. Bazen soru soran kişi sorduğunu bilebilir. Bu durumda soru sormasında farklı gayeleri gözetmektedir. Cevabı sorduğu kişiden duymak istemesi bunlardandır. Bildiği şeyi soran kişi bu bilgisinin muhatap tarafından bilinip bilinmediğini öğrenmek ister. Bazen de konuşmacı ve muhatabın dışındaki iletişim ortamında bulunan diğer bir kişinin bilgilenmesi için sorar.[657]

Emir: Bir eylemin üst bir konum tarafından rütbece kendinden düşük biri ya da birilerinden yapılmasını istediği şeylerden ibarettir. Talep ifade eden bu üslupta, söylemin içeriğinin muhatap tarafından hemen anlaşılması beklenmektedir. Ancak üst bir makamın ifadelerindeki her emir kipi, yapılması gereken emir anlamında değildir. İletişim taraflarının durumları, bağlam ve söylemin konusu itibariyle bu yapılar farklı anlamlar içermektdir. Emir yapıları asıl anlamının dışına çıkarak çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Bunlar الإباحة mübah kılmak, التَّهديد tehdit veya korkutmak, التَّعجيز çaresiz bırakmak, التَّسخير boyun eğdirmek, الإهانة aşağılama, التَّسوية eşitlemek denk görmek, التَّضرُّع niyaz yalvarış, الدُّعاء dua, الالْتِماس rica, الإكْرام ikram, الدَّوام devam, التَّمني temenni (keşke), الاعتبار itibar ibret almak, التَّكْوين yaratılış, التَّأديب edeplendirmek, التَّعجُّب şaşırma, التَّخيير muhayyer kılmak, الإذْن izin, الامتنان iyiliği yüzüne vurmak gibi edimlerdir.[658]

---

655 Neml: 27/69.

656 Muhammed el-Emîn b. Abdullah el-Uremî el-'Alevî el-Herevî eş-Şâfi'î, *Tefsîr Hadâiku'r-Rûh ve'r-Reyhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân,* I-XXXIII, (1. Baskı), (Nşr. Hâşim Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdî), Dâru Tavkı'n-Necât, Beyrut 2001, 21/45.

657 İbn Cinnî, *el-Hasâis*, II/464.

658 et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-Me'ânî,* 425-433; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedi'*, 71, 72.

الإباحة mübah kılmak, örneğin "جالِسِ الْحسن أَو أَحْمَدَ" "Hasan'la veya Ahmet'le arkadaşlık yap." ﴿فَكُلُوا مِنْهَا﴾ "*Ondan yiyin.*"[659] bu ayetteki emir kipi mübah kılmak anlamındadır. Hayvanları kestikten kanını akıttıktan sonra artık yiyebilirsiniz demektir.[660] Emir fiilinin taaluk ettiği amel veya işi muhatap sakıncalı olarak düşündüğü için emir fiili mübah kılmak anlamını kazanmıştır.[661]

التَّهديد أَو الْوعيد tehdit veya korkutmak, ﴿لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾ "*Onlara verdiğimiz nimetleri inkar etsinler bakalım, biraz daha faydalanın yakında bileceksiniz."*[662] Bu ayeti kerimedeki emir ifadeleri tehdit anlmındadır. Buradaki tehdit anlamı cümlenin bağlamı ile ortaya çıkmaktadır.[663]

التَّعجِيز çaresiz bırakmak, örneğin; ﴿ انَّ الَّذين تَدْعُونَ من دُون الله عبَادٌ امْثَالُكُمْ فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ انْ كُنْتُمْ صَادقينَ﴾ "*Allahtan başka taptıklarınız dua ettikleriniz sizin gibi kullardır. Eğer Eğer doğru sözlü iseniz çağırın onları da size cevap versinler.*"[664] Ayetteki "فَلْيَستَجيبوا " kelimesinde bulunan emir lâmı çaresiz bırakmak içindir.[665]

الإرشَاد irşad rehberlik, ﴿فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُمْ بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ﴾ "*Eğer birbirinize güvenirseniz kendisine güvenilen kimse emanetini ödesin.*"[666] Bu ayetteki cumhur ulemasının ittifakıyla irşad ve rehberlik içindir.[667]

التَّسوِية eşitlemek, denk görmek, ﴿اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ﴾ "*onların bağışlanması için Allah'a ister dua et ister etme.*"[668] Ayeti kerimedeki emir sîgası istiğfar etme ile

---

659 Hac: 22/36.
660 Taberî, 16/561.
661 et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-Me'ânî,* 431.
662 Nahl: 16/55.
663 Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *el-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz,* I-II, (1. Baskı), (Nşr. Safvân 'Adnân Davûdî), Dâru'l-Kalem ve ed-Dâru'ş-Şâmiyye, Beyrut 1995, 609.
664 A'râf: 7/194.
665 er-Râzî, Fahruddîn, *Tefsîru'l-Kebîr* (*Mefâtîhu'l-Ğayb*), I-XXXII, 15/96.
666 Bakara: 2/282.
667 İbn Kesîr, I/563.
668 Tevbe: 9/80.

istiğfar etmemeyi eşit göstermiştir.[669] Yani sonucun değişmeyeceği bağışlanmanın söz konusu olmadığı vurgulanarak o noktadan ümitlerini kesmiştir.[670]

Nehiy / yasaklama: Üst bir makamdan gelen bir şeyden ve bir fiilden el çekme anlamında talep ifade etmektedir. "لا" edatıyla yapılır. Örneğin "لا تفعل" yapma anlamındadır. Bu da diğer talebi cümleler gibi bağlam, konuşmacının gayesi ve muhatabın durumu gibi sebeplerden dolayı yasaklama anlamının dışında çeşitli edimsel anlamlarda kullanılmaktadır. Bu anlamlar; الدُّعاء dua, الالْتِماس rica, الإرشاد irşad, الدَّوام devam, التَّيئيس ümit kestirme, التَّمني temenni, التَّهديد tehdit, الكَراهة hoş görmeme, التَّوبيخ kınama, الائْتِناس alıştırmak, التَّحقير aşağılamak gibi konuşmacı tarafından gerçekleştirilen anlamlardır.

الدُّعاء dua, ﴿رَبَّنا لاَ تُؤاخِذْنا﴾ "*Ya rabbi bizi sorumlu tutma.*"[671] Bu ayet nehiy yapısında olup dua anlamındadır.[672]

الإرشاد irşad eğitmek, ﴿لاَ تَسْأَلُواْ عَنْ أَشْيَاءَ إِن تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ﴾ "*Açıklandığında hoşunuza gitmeyecek şeylerden sormayın.*"[673] Bu ayetteki yasaklama bildiren kip muhatapları eğitmek içindir. Yani yasaklama söylemi içinde edimsel bir anlam olarak eğitmek amacı bulunmaktadır.

التَّيئيس umudunu kırmak, ﴿لا تَعتَذروا قَد كَفَرتم بعد إيمانكم﴾ "*Özür dilemeyiniz. Siz inandıktan sonra inkar ettiniz.*"[674] Yani yalancı özürlerinizi beyan edip durmayınız. Çünkü size faydası yoktur.[675]

---

669 Ahmed b. Muhammed b. el-Mehdî b. 'Uceybetu'l-Husnî el-İdrîsî eş-Şâzelî el-Fâsî Ebu'l-'Abbâs, *el-Bahru'l-Medîd,* I-VIII, (2. Baskı), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 2002, III/141.

670 Mansûr b. Muhammed b. Abdulcebbâr Ebu'l-Muzaffer es-Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân,* I-VI, (1. Baskı), (Nşr. Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim), Dâru'l-Vatan, Riyad 1997, 332.

671 Bakara: 2/286.

672 Abdurrahman b. Muhammed b. Mahlûf Ebî Zeyd es-Se'âlibî, *Tefsîru's-Se'âlibî el-Müsemmâ bi'l-Cevâhiri'l-Hisân fi Tefsîri'l-Kurân,* I-V, (1. Baskı), (Nşr. Ali Muhammed Mu'avvid), Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut 1997, I/559.

673 Mâide: 5/151.

674 Tevbe: 9/66.

675 ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, 440.

Nida / seslenme: "أَدعو" veya "أُنادِي" fiilinin yerine geçen و ،آ ،وأيا ،الهمزة ،أي وهيا، ووا nida edatlarından ibarettir. Bu edatlardan birisi ile oluşturulan yapılar, muhatabın gelmesini veya çağrısına kulak vermesini istemek anlamında talebi ifadedir. Nidada asıl olan birisinin yardımını istemektir. الهمزة ve أي edatı yakındakine, diğer edatlar ise uzaktakine seslenmek için kullanılmaktadır. Bazen uzakta bulunan bir şeye konuşmacının hatırında devamlı bulunduğu için yakınlık edatıyla seslenilir. Bazen de yakında bulunan bir şeye konumsal uzaklıktan, davranışsal aşağılıktan veya dinleyicinin dalgınlığından dolayı uzaklık edatıyla uzaktaymış gibi seslenilir. Nida cümleleri asıl anlamından çıkıp farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Bunlar; الإغْراء teşvik, الاخيصاص özelleştirme, الاسيغَاثَة yardım isteme, النُّدْبة yas, التَّعجُّب şaşırma, الزَّجر yasaklama, التَّحسُّر hayıflanma/hasret çekme/acıma/sızlanma, التَّذَكُّرhatırlama,التَّحيُّر şaşırma, التَّضَجُّر والتَّوجُّع gücenme gibi anlamlarda kullanılmaktadır.[676]

﴿ وَلَوْ تَرَى إِذْ وُقِفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا يَالَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِآيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ hasret çekme, التَّحسُّر "*Ateşin başında durduruldukları vakit onların "Keşke geri gönderilsek de Rabbimizin ayetlerini inkar etmesek ve inananlardan olsak," dediklerini bir görsen!*"[677] ayetteki nida harfi tahassür anlamında kullanılmıştır. Zira arzu edilen şey uzakta ve kendilerine bir faydası bulunmamaktadır.[678]

Diğer inşa türü ise talebî olmayan inşâ türüdür. Bu tür inşa üslûbunun istek ifade etmeyen ikinci kısmını oluşturmaktadır. Talebi olmayan cümleler; التَّرجّي umma, القَسم yemin, التَّعجُّب şaşırma, الْمدْح والذَّم övgü yergi, صِيغَ الْمقَارَبة والرَّجاء yaklaştırma ve ümit kipleri, أَلْفَاظُ الْعقود akit/sözleşme lafızlarından oluşmaktadır.

---

676 İbn Serrâc, *el-Usûl fî'N-Nahv,* I/329; el-Hâşimî, Ahmed b. İbrahim b. Mustafa, *Cevâhiru'l-Belâğa fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedi',* 89, 90.

677 En'âm: 6/27.

678 İbn Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr,* VII/184.

Umma: İster sevilen olsun ister sevilmeyen, bir şeyin meydana gelmesini beklemek olarak tanımlanmıştır. Temenni ve teraccî arasındaki fark, temennide yüksek olasılıkla olması imkansız, sevilen bir şey arzu edilirken, teraccîde olması mümkün ve olacağına inanılan hem sevilen hem de hoş görülmeyen bir durumun gereçekleşmesinin beklentisi vardır. Teraccî kipleri, "لَعلَّ" edatıyla ve "اخلَولَق، حرى، عسى" fiilleriyle yapılmaktadır. Edimbilim geleneğinde temenni ve teraccî anlamları ifadenin önermesel içeriğine bağlıdır.[679]

Şaşırma: Ta‘accub, görüş alanı dışında kalan ve sebebi bilinmeyen bir şeyden etkilenerek şaşırmak veya hayrete düşmek demektir. Ta‘accub, şaşırma anında yalnızca var olan bir şeyden kaynaklandığı için ve şaşırma fiillerinin doğru söyledin veya yanlış düşünüyorsun gibi bir cevap alabilmesinden dolayı kipleri mazi fiilden yapılmıştır. Bu yapı "ما أَفْعلَه وأَفْعِل به" kalıplarıyla yapılmaktadır.[680] Bunula beraber "واها لَه" و"لله أَنْت" gibi ta‘accup anlamında kullanılan Arap dilcilerinin kabul ettiği farklı ifadeler de vardır.[681] " وأَفْعِل به " kipi, yapı itibariyle emir iken anlam itibariyle haberdir. Tekil ikil ve çoğul için ayrı çekiminin olmaması da bu özelliğini göstermektedir.[682] Bir diğer konu ta‘ccub edilen şeyin geçmişte var olup varlığını hala devam ettirmesi gerekir. Ne geçmişte olup bitmiş durumlar, varlıklar için ne de henüz olmamış şeyler için ta‘accub edilir.[683] Ayrıca ta‘accup edilen şeyin marife veya nekre-i mahsusa isimden olması gerekir.[684] Zira gaip olan bir varlık, konuşmacı için şaşkınlığa sebep olmadığı gibi muhatap açısından da onun hakkındaki şaşkınlık ifadesinin her hangi bir anlamı yoktur.

Örneğin; ما أَحْسنَ الرجُلَ / وأَحسِنْ بالرَّجلِ. "ne iyi bir insan"

Burada konuşmacı hem bir şeyler söylemekte hem de edimsel bir anlam olan dugusal bir etkilenme hissini dile getirmektedir.

---

679 Sahrâvî, Mes’ûd, *et-Tedâvuliyye ‘İnde’l-‘Ulemâi’l-Arab*, 118, 119.

680 Ebu’l-Bekâ el-‘Ukberî Muhibbuddîn Abdullah b. el-Hüseyin el-Bağdâdî, *el-Lübâb fi ‘İleli’l-Binâ ve’l-İ‘râb,* (1. Baskı), (Nşr. Muhammed Osman), Mektebetu’s-Sekâfeti’d-Dîniyye, Kahire 2009, 143-147.

681 Cemaluddîn Muhammed b. Abdullah b. Abdullah b. Mâlik et-Tâi’l-Ceyyânî el-Endelusî, *Şerhu’t-Teshîl li’bn-i Mâlik,* I-VI, (Nşr. Abdurrahman es-Seyyid ve Muhammed Bedevî el-Mahtûn), Dâru Hicr, Mısır 1990, III/30.

682 İbn Cinnî, *el-Luma‘ fi’l-Arabiyye*, 97.

683 er-Radî, IV/229.

684 eş-Şâtıbî, *el-Mekâsidu’ş-Şâfiye fi Şerhi’l-Hulâsati’l-Kâfiye*, IV/452.

Övgü yergi: Övgü ve yergi inşâî anlam taşıyıp "نِعْمَ وبِئْسَ، ساء، وحبَّذَا" fiileriyle ifade edilir.[685] Övgü ve yergi fiilleri edimsel anlam ifade ettikleri için örneğin مدحته أَو ذمته yapıları inşâ bildirmemektedir. Bu fiilerin faili lâm- ta'rifli, نِعم الرَّجل زيدٌ ve ya da lâm- ta'rifli bir isme muzaf نِعم صاحِب الرَّجلِ زيدٌ veya mansub bir temyiz ile açıklanmış zamir نِعم رجلًا زيدٌ olması gerekir.[686] Övgü ve yergi fiileriyle konuşmacı herhangi bir zaman diliminde dış dünyada bulunmayan bir anlamı oluşturmaktadır. Örneğin "نِعم القائِدُ خالِدٌ" "Halit ne iyi bir komutandır." Bu ifadede konuşmacı, muhatap ve konuşmanın konusundaki kişi varken konuşmadaki övgü ve yergi amacı bu kelamın söylenmesiyle oluşmaktadır. Bu da bu kelamın inşâî olduğunu göstermektedir.[687]

Övgü ve yergi fiilerinin failinden sonra bu edimlere konu olan isim zikredilir. Örneğin; نِعم العادِلُ عمر burada övgüye tahsis edilen "عمر" Ömerdir. Bu isimlerin mübhem bırakılmaları ile muhatapta etkisini artırmak ve onun merakını harekete geçirmek amaçlanmıştır.[688] Bu da Arap dilinde övgü ve yergi fiillerinin dilbilgisel arka planında edimbilimsel gayelerin olduğunu göstermektedir.

Övgü ve yergi fillerine tahsis edilen isim bilinirse hazf edilebilir.[689] Örneğin ﴿والأرْضَ فَرَشْناها فَنِعْمَ الْماهِدُونَ﴾ "*Yeri de biz döşedik. Biz ne güzel döşeyiciyiz*."[690] فَنِعْمَ

685 es-Sekkâkî, 88.
686 Ebu'l-Fidâ 'İmaduddîn İsmail b Ali b. Mahmud b. Muhammed b. Ömer b. Şahinşah b. Eyyûb, *el-Künnâş fi Fenneyi'n-Nahv ve's-Sarf*, I-II, (Nşr. Riyad b. Hasan el-Havvâm), el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 2004, 53.
687 er-Radî, IV/238.
688 Ebu'l-Fidâ, 54.
689 İbnu'l-Hâcip, Cemâluddîn b. Osman b. Ömer b. Ebû Bekr el-Mısrî, *el-Kâfiye fi 'İlmeyi'n-Nahv ve's-Sarf*, (Nşr. Salih 'Abdul'azîm eş-Şâir), Mektebetu'l-Âdâb, Kâhire 2010, 50
690 Zâriyât: 51/48.

الْمَاهِدُونَ ifadesinde övgüye tahsis edilen isim zikredilmemiştir. Ancak ayetin bağlamından فَرَشْنَا daki muttasıl zamire göndermede bulunduğu anlaşılmaktadır.[691]

Övgü ve yergi fiilleriyle oluşturulan cümlelerin inşâî olmasının sebebi bu ifadelerin dış dünyada var olan her hangi bir şeyin olumlu veya olumsuz yönlerini tanıtmaktan ziyade konuşmacının övmesi veya yermesidir.[692]

Yemin: Yemin ifadeleri dilcilerin ittifakıyla inşâîdir.[693] Yemin cümleleri kelamın anlamını güçlendirmek için kullanılmaktadır.

Akit sözleri: Akit sözleri söz eylem teorisinin omurgasını oluşturmaktadır. Zira sözün dış dünyadaki en belirgin etkisi bu tür söz eylemlerinde görünmektedir. Sözün bu etkisel yönünün keşfedilmesi diğer söz eylemlerin de keşf edilmesine zemin hazırlamıştır. Arap uleması erken dönemlerden beri bunun farkına varmışlardır. Ancak dilsel bağlamda yüzeysel olarak incelemişlerdir. Arap dilcilerini bu ihmale sevk eden unsurun akit lafızlarının İslam hukukuna taalluk eden yönlerinin olduğu kabul edilmektedir. Bu söylem türleri evlilik, satış ve alış gibi muamelâtla ilgili hükümlerin kapsamında incelendiği için daha çok islam hukuk usûlünde ele alınmıştır. Zira bu muamelâtlar ancak بِعْت وزَوَّجت gibi söz eylemler ile gerçekleşmektedir.[694]

İslam hukukunda akit lafızlarının söz eyleme dönüşebilmesi için örneğin evlenecek çiftlerin "زَوَّجتُكَ نَفْسِي أَو ابنَتِي بِشَرط كَذَا" söylemi karşısında erkeğin "قَبِلْتُكَ زوجةً لِي" diyerek icap-kabul ifadelerini kullanması gerekir.

Bu konu islam hukunda detaylı bir şekilde incelenmiştir. Burada akit lafızlarının söz eyleme bakan yönüne kısaca değinilmiştir.

---

691 Ahmed b. Yusuf el-Ma'rûf bi's-Semîni'l-Halebî, *ed-Dürru'l-Mesûn fî 'Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn,* I-XI, (Nşr. Ahmed Muhammed el-Harrât), Dâru'l-Kalem, Dımaşk 1406/1986, 10/58.

692 Sahrâvî, *et-Tedâvuliyye 'İnde'l-'Ulemâi'l-Arab*, 121

693 el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb ve Lübbi Lübâbi Lisâni'l-'Arab,* X/47.

694 Sahrâvî, *et-Tedâvuliyye 'İnde'l-'Ulemâi'l-Arab*, 123

Haberî cümle inşâî anlamda kullanılabilir. Bu ise iyimserlik, söylemin ifade ettiği eylemin meydana gelmesi için özen göstermek, dua, ya da emir üslûbundan kaçınmak gibi konuşmacı tarafından gözetilen bir takım edimsel anlamlar içindir.[695]

2.2.7. İncelik

İletişim esnasında neyin kibar ve neyin nezaketsiz olduğu hususu, incelik kuramının temel ilgi alanıdır. Bu konu çağdaş dilbilimde en çok araştırılan konulardan biridir.[696] Günlük kullanım bağlamlarında, konuşma topluluklarının üyeleri, neyin kibar, neyin kaba ve neyin inceliğe karşı saldırgan davranışlar olarak niteleneceği hususunda anında ve sezgisel olarak değerlendirmeler yapabilmektedirler. Anlamı ve kapsamıyla ilgili uzun zamandan beri devam eden akademik ilgiye rağmen incelik terimi hala mevcut araştırma gündeminin en önemli konuları arasındadır.[697]

2.2.7.1. Edimbilim Alanında İncelik

İncelik çağdaş edimbilimin en önemli konularındandır. İncelik, dilbilimcilerin ve insanların çok farklı görüşlere sahip oldukları bir konudur. Bir görüşe göre, incelik, bir kek üzerine sürülen krema gibi, insan dilinin yüzeysel ve vazgeçilmez bir süslemesi olduğu yöndedir. Diğer bir görüşe göre insanların iletişiminin olmazsa olmazı hükmünde daha derin bir fenomendir. İncelik kuramında bazı önemli hususlar vardır. Bu hususlar şu şekilde özetlenebilir. İncelik zorunlu değildir. İnsanlar incelik sahibi olmayabilir. Normal olarak kibar olmaları için bir neden olmadıkça kibar davranmayabilirler. Dahası kaba olabilirler. İncelik, genellikle iyi bir şey olduğu düşünülür ve çocukların sosyalleşmesi için inceliği de öğrenmeleri gerekir. Bununla birlikte, bazen kabalığın istendiği durumlar da vardır. kibar ve kaba davranışların çeşitli dereceleri vardır. Toplum üyeleri tarafından tanınan, belirli bir durum için ne kadar kibar olunacağına dair genellikle normal olan bir his bulunmaktadır. Ne kadar kibarlık olacağı ya da gerçekleşip gerçekleşmeyeceği duruma bağlıdır. İletişim tarafları arasındaki kibar davranışlarda karşılıklı bir asimetri vardır.[698]

İncelik kuramı Brown ve Levinson tarafından dilbilim alanına dahil edilmiştir. Bu kuram, istenilen şeyleri elde etmek için etkileşim halindeki bireyler arasında problemsiz

---

695 Behâuddîn es-Subkî, 476.
696 O'Keeffe, Clancy, Adolphs, *Introducing Pragmatics in Use*, 59.
697 B. Pizziconi, "Politenes" Jacob Mey, (Ed.), *Concise Encyclopedia of Pragmatics*, (ss. 706-711), Elsevier, Amsterdam, 2009, 706.
698 Geoffrey Leech, *The Pragmatics of Politeness*, Oxford University Press, New York 2014, 4-6.

bir iletişimi temin etmek ve mümkün olabilecek herhangi bir çatışmayı bertaraf etmeyi amaçlamaktadır. İncelik kuramının yüz, mahcup edici davranışlar ve incelik stratejileri olmak üzere üç sac ayağı vardır. İncelik kuramı kültürler arası faklılık ve benzerliklerin tanınması ve çeviri çalışmalarının isabetli olması açısından dilbilimsel olarak yadsınamaz bir öneme sahiptir. Bu kuram günlük hayatta beşeri ilşkilerin sorunsuz yürütülmesi ve bir toplumun sosyal ve kültürel değerlerinin ifadesi olması hasbiyle hem metin hem de söylem tercümlerinde büyük bir önemi haizdir.[699]

Nezaket teorisinin merkezi bir kavramı, bireyler için hem olumlu hem de olumsuz açıdan önemli kabul edilen "yüz" dür. Brown ve Levinson, nezaketi, yüzü tehdit eden davranışları yumuşatmak için karmaşık bir sistem olarak tanımlar.[700] Kişi, eylemlerini ve değerlerini mümkün olduğunca az engelleyerek veya bunlara müdahale ederek bir etkileşimin olumsuz yüzünü korur. Etkileşimde bulunan kişinin olumlu öz imajını olabildiğince destekleyerek etkileşimin olumlu yüzüne katılır. Konuşmacının bu yüz koruma eğilimlerinden her ikisinden de uzaklaşmasını içeren eylemler, "yüz tehdit edici eylemler" olarak bilinir. Birine bir şey yapmasını emretmek, o kişinin olumsuz yüzünü ilk bakışta tehdit eder. Bu olumsuz duruma düşmemek için incelik kuramı çerçevesinde "Sizi rahatsız ettiğim için üzgünüm, ama sakıncası yoksa...?" "Phil, korkarım sana ihtiyacım var." "Seninle konuşmak güzeldi." "eminim iyi yaparsın" "İyi günler!" gibi ifadelerle duygu, düşünce ve istekler dile getirilebilir. Yüz ve nezaketin en ilginç yönlerinden biri ve bunların belirli türden konuşma eylemleriyle ilişkili gramer ve kullanım kalıplarındaki geleneksel kodlamaları, kültürden kültüre ve dilden dile farklılık göstermeleridir. Bunun gerçekten kültürler arası başarılı iletişim için önemli sonuçları vardır. Kişi, yabancı dilde akıcı bir şekilde konuşabilir. Buna rağmen dildeki kibarlığın kontrolü yoksa, kişinin istekleri saldırgan bir üslup veya iltifatları gülünç bir gibi görünebilir.[701]

Brown ve Levinsona göre bir konuşmacı iletişim esnasında olumlu incelik ve olumsuz incelik stratejileri sergileyebilmektedir. Olumlu incelik ile birey onay almak ve kabul edilmek için başkalarının arzuları, fiilleri, değer ve inançlarını dikkate almaktadır.

---

699 Kansu-Yetkiner, 20-25.
700 O'Keeffe ve diğerleri, *Introducing Pragmatics in Use,* 59.
701 Bussmann, 916.

Olumsuz incelikte ise kişilerin ruhsal ve fiziksel özel alanlarına karışmayarak saygı gösterme davranışlarına ve kararlarına müdahale etmeme mevzu bahisdir.[702]

2.2.7.2. Arap Dilinde İncelik

İncelik anlam olarak Arap dilinde "التَّأَدُّب، التَّظَرُّف، التَّمَلُّح، التَّلَطُّف، غَيْر الْمباشر" gibi kavramlarla ifade edilmektedir. Ancak "التَّأَدُّب" yaygın olarak kullanılmaktadır. Arapça edimbilim kaynaklarında da bu kavram tercih edilmektedir.[703]

Arap dilinde incelik iltifat üslûbunun gayelerinde kendini göstermektedir. Şöyleki; iltifat, dinleyenin duygularını okşamak, onlara canlılık vermek, onların aktifliğini artırmak ve tekdüze bir üsluptan sıkılmaması için duygularını korumaktır. Örneğin; ﴿وما لِيَ لا أَعْبُدُ الَّذي فَطَرَني وإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ "*Beni yaratana ne diye kulluk etmeyeyim? Siz de O'na döneceksiniz."*[704] Ayet-i kerimede mütekellim kipinden muhatap kipine geçiş yapılmıştır. Çünkü mütekellim kavmine nazik bir şekilde nasihat etmek istemektedir. Onlara "*Ben kendim için istediğim şeyi sizin için de istiyorum*" demek istemiştir. Önce kendi hakkında konuşup sonra kavmini ikaz makamına tatlı bir geçiş yapmıştır.[705] Ayette doğrudan emir kipi veya "size ne oluyor ki" gibi bir kınama içerikli bir hitap cümlesiyle başlamak yerine nazik bir giriş yaparak onların Allah'a kulluğu kabullerine yardımcı olmak amaçlanmıştır.[706]

İncelik, Arap dilinde inşâ üslûbundan olan dua, emir ve nehiy kiplerinde de kullanılmaktadır. Nezaket kuralları çerçevesinde bu anlamlar bazen heber üslûbuyla ifade edilmektedir.[707] Bu durumda muhatap ince ve kibar bir üslupla istenilen şeye yönlendirilmek arzu edilmektedir.[708] Geçmiş zaman kipi kullanıp talep anlamını kast etmek gibi. Örneğin, zorlu bir işe girişecek kişiye "وفَّقَكَ الله" "Allah (cc) (cc)seni muvaffak etsin." söylemi Arap dilinde muhatabın duygusal halini düşünerek ona moral

---

[702] Neslihan Kansu-Yetkiner, "İncelik Kuramı ve Yüz Olgusu Bağlamında Çeviri Çalışmalarında İşlevsel-Edimbilimsel Eleştiri Yöntemi Uygulaması" *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 19, 2008 31-50, 32-36.

[703] Ahmed Matlûb, *Esâlîb Belâgiyye –el-Fesâha, el-Belâga, el-Me'ânî-*, (1. Baskı), Vekâletu'l-Matbû'ât, Kuveyt 1980, 277; et-Tarablûsî, 286; Ahmed eş-Şâyib, *el-Üslûb,* (12. Baskı), Mektebetu'n-Nehdati'l-Mısriyye, Mısır 2003, 131.

[704] Yasin: 36/22.

[705] İbrahim el-Ebyârî, *el-Mevsu'atu'l-Kur'âniyye,* I-XI, Müessesetu Sicilli'l-'Arab, 1984, 36,37.

[706] el-Kazvînî, *el-Îdâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, (Nşr: Muhammed Abdulkadir el-Fâdılî), 100.

[707] el-İsferâyînî, *el-Etval Şerhu Telhîs-i Miftâhi'l-'Ulûm,* I/606.

[708] es-Sekkâkî, 433.

olsun diye “Allah (cc) (cc)seni muvaffak etti.” geçmiş zaman kipiyle kullanılmaktadır.[709]

İncelik konusu Arap dili geleneğinde belâgat ilmi içerisinde sözün zahirinin dışına çıkması, iltifat üslûbu gibi konularda ele alınmaktadır. Sözde belâgatı gözetenler bazen sözün asıl anlamının gereğinin dışında kullanmayı tercih etmektedirler. Bununla incelik nezaket güzelleştirme onure etme gibi gayeleri gözetmektdirler. Bazen itnap yaparak muhatapların kulak kesilmelerini amaçlamaktadırlar.[710]

[709] el-Kirmânî, *Tahkîku'l-Fevâidi'l-Ğiyâsiyye,* 611.
[710] İbn ‘Âşûr*, Mûcezu'l-Belâga,* 43.

SONUÇ

Batıda modern dönem dilbilim çalışmalarının Ferdinand de Saussure ile başladığı kabul edilmektedir. Dilbilimin bir dalı olan edimbilimsel yaklaşımın batı dünyasında ortaya çıkışı ise son yüzyıl içerisinde olmuştur. Edimbilim, kavram olarak Charles Morris tarafından 1938 yılında bilim dünyasına sunulmuştur. Dilciler ve dil ile ilgilenen filozoflar dil dışı unsurlara araştırmalarında pek yer vermemiş ve bu gibi konuları edimbilimin potası içine atmışlardır. Neticede söylemlerde kast edilen anlamın dil dışı unsurlara bağlı olduğunun anlaşılması ile edimbilim bir bilim dalı olarak dilbilim sahasına girmiştir.

Araştırmanın ana teması olan edimbilimin konularının erken dönem Arap dili ve belâgatında incelenmesi neticesinde bu konuların erken dönemden beri nahiv ve belâgat ilimlerinde göz ardı edilmediği sonucuna varılmıştır. Zira hicri ilk asırlardan beri nahiv ve belâgat ilimlerinin, edimbilimin ortaya çıkmasına sebep olan dil dışı etkenlerin farkında olduğu görülmüştür. Diğer bir ifadeyle edimbilimsel yaklaşım İslam dünyasında hicri ilk asırlara kadar dayanmaktadır.

Edimbilim ile nahiv ve özellikle belâgat ilimleri arasında teorik ve pratik açıdan benzer yönler bulunmaktadır. Gerek edimbilim gerek nahiv ve belâgat ilimleri bağlam, konuşmacının kast ettiği anlam, muhatabın hali, sözün eylem boyutu, önvarsayım, sezdirim, gönderim ve çıkarım gibi dil dışı unsurları söylem çözümlenmesinde kullanmışlardır. Ancak çıkış noktaları açısından farklılık göstermektedirler. Zira edimbilim gündelik dil felsefesi içinde dilsel iletişim problemleriyle yüzleşilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Bu problemler anlamın kullanıcı ve bağlama göre değişlik göstermesinden kaynaklanmaktadır. Amaçlanan anlam ile söylemin farklı olması dilbilimsel araştırmalarda edimbilimin doğmasına neden olmuştur. Nahiv ve belâgat ilimleri ise dil dışı unsurları başta Kur'ân olmak üzere İslamî kaynaklarının anlaşılmasında çeşitli boyutlarıyla kullanmışlardır. Kur'ân'ın doğru anlaşılma hedefi dili pek çok yönden tetkik etmenin asıl nedeni olmuştur. Bu ilimler anlamın ortaya çıkarılmasında konuşmacının amaçladığı anlamı ön planda tutmuşlardır. Söylemin dizimiyle ilgili olan nahiv ve anlamsal yönüyle ilgili olan belâgat ilimleri bağlam ve konuşmacının kast ettiği anlamlar doğrultusunda yeni kurallar, yaklaşımlar ve terimler geliştirmişlerdir.

Edimbilim genel olarak göstergeler veya kelimelerle kullanıcılar arasındaki ilişkinin bilimi olarak tanımlanmaktadır. Dili, kullanıcılar ve bağlam açısından değerlendirmekte olup kullanım ile dilde oluşan değişimleri incelemektedir. Diğer bir ifadeyle dilsel birimlerin anlamsal boyutunda gözüken ile amaçlanan anlamın farklı olmasının nedenleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Neticede göstergelerin konuşmacı muhatap ve bağlam açısından kazandığı yeni anlamların araştırılması edimbilimin ana gövdesini oluşturmaktadır. Arap dili belâgat ilminin me'ânî ve beyân kısımları da esasen dili edimbilimin ana konusunu teşkil eden kullanıcılar ve bağlam açısından incelemektedir. Bu ilim dalı için belâgat kavramının seçilmesi de bunu göstermektedir. Zira belâgat; bağlamın gereğine uygun olarak amaçlanan anlamın eksiksiz ve fazlasız bir şekilde muhatabın kalbinde en güzel şekilde yer etmesinin sağlanmasıdır. Bu tanım belâgatın konularını edimbilimsel yaklaşımla ele aldığının bir göstergesidir.

Edimbilimin ayırıcı özelliklerinden olan amaçlılık, konuşmacı, muhatap ve bağlam ile söylemin üretilmesi, iletilmesi ve çözümlenmesi arasında sıkı bir ilişki vardır. Arap dili belâgatında da sözün üretilmesi ve anlam çözümlemesinde bu unsurların titizlikle kullanıldığı görülmektedir. Edimbilimin ayırıcı dört unsurunun arap dili ve belâgatı bağlamında incelenmesi neticesinde şu sonuçlara ulaşılmaktadır.

İletişim esnasında bazen konuşmacının amaçladığı anlam ile söyleminin aynı olmaması sonucunda amaçlılığın anlamı değiştirme etkisi olduğu anlaşılmış ve amaçlılık edimbilimin çıkış noktasını oluşturmuştur. Arap dili belâgat alanında amaçlılık erken dönemden beri fark edilmiş bir durumdur. Erken dönmeden beri kaynaklarda geçen *garad, murâd, kasd* ve *maksûd* gibi terimler amaçlılığın belâgatın çeşitli konularında işlendiğini göstermektedir. Ayrıca belâgatta önemli bir yeri olan heberi ifadelerin inşâî ve inşâi ifadelerin haberi anlamda kullanılabilmesi de amaçlılığın anlam üzerindeki etkisinin incelendiğini göstermektedir. Amaçlılığın anlam üzerindeki etkisini gösteren diğer bir konu da *lazım-ı faide-i haber* konusudur.

Konuşmacı ve muhatap edimbilim alanında dilsel ifadelerin anlam kazanmasında etkili olan iki unsurdur. Anlam, konuşmacının anlamı veya muhatabın anladığı anlam olarak edimbilim sahasında ele alınmaktadır. Arap dili belâgatında da konuşmacı ve muhatap edimbilimsel bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Belâgatın *takdim-tehir, zikir-hazif, vasıl-fasıl* ve *üslûbu'l-kasr* gibi konuları konuşmacı ve muhataba göre söylem

biçimlerini detaylı olarak işlemektedir. Konuşmacı amaçladığı anlamı ifade edebilmek için ifadeler üzerinde tasarruf sahibi kabul edilmiştir. Muhatap ise konuşmacının söylemini oluştururken dikkate alması gereken önemli bir faktör olarak görülmektedir. Muhatabın durumuna göre kelama şekil vermek Arap belâgatında önemli bir yer teşkil etmektedir. Zira konuşmacının kastının anlaşılması muhatabın haline uygun konuşmasına bağlıdır. Nitekim belâgatın beyan ilminin, konuşmacı; meani ilminin ise muhatap merkezli bir yapıya sahip olduğu söylenebilir.

Meânînin *îcaz, itnâb* ve *müsâvât* bölümleri yine konuşmacı, muhatap ve bağlam endeksli olarak oluşturulmuştur. Diğer bir ifadeyle söylem ve metin çözümlemesinde konuşmacı, muhatap ve bağlam üçlüsü belâgat ilmi geleneğinde önemli konuma sahiptir.

Edimbilim açısından anlam tespitinde başvurulan diğer bir önemli referans bağlamdır. Edimbilimsel yaklaşıma göre bağlam dışında anlamın oluşumu mümkün değildir. Kelimelerin temel anlamlarının dışında bir de kullanıldığı bağlam ile kazandıkları anlamları vardır. Arap dilcileri hicrî ilk asırlardan beri dilin bağlamdan kopuk incelenemeyeceğini fark etmişlerdir. Dilsel iletişimin gerçekleşmesi için kelimeler ve cümlelerin ancak bağlam sayesinde bir anlam ifade edeceğini açıklamışlardır. Bağlam kavramı klasik Arap dili anlayışında *siyâk, makâm* ve *hâl* terimleriyle ifade edilmektedir. Bu kelimlerin her biri ile ilgili çok sayıda kavram geliştirilmiştir. Siyak ve türevleri daha çok iç bağlamı ifade ederken makâm, hâl ve türevleri ise dış bağlam için kullanılmaktadır. Ayrıca *takdim-tehir, zikir-hazif* gibi cümle içi olaylar da bağlamla ilgi olarak değerlendirilen hususlardır. Nitekim belâgatın *"Her makamın bir sözü her amacın bir üslûbu vardır."* söylemi bağlamın önemine vurgu yapan bir düsturdur.

Edimbilim, gösterimleri dil dışı özellikleri bakımından incelemektedir. Gösterim, dilbilim sahasında yeni bir konu değildir. Zira birçok nahiv bilgini eserlerinde gösterimleri sarf, nahiv ve anlam yönünden incelemişlerdir. Arap dilinde bu konu *zamirler, işaret isimleri* ve *ism-i mevsuller* başlıkları altında incelenmektedir. Dil âlimleri gösterimlere *mübhemât* ve *muzmerât* kavramları ile karşılık vermişler, gösterimlerin kullanımı ve yorumlanmasının bağlam ve dil dışı diğer unsurlar ile mümkün olacağını belirtmişlerdir.

Edimbilimin konularından olan gönderim ve çıkarımın da erken dönemden beri Arap dilinde *delâlet* ve *istidlâl* başlığında incelendiği görülmektedir. Arap dilinde bu konular bağlam, konuşmacı ve muhatap gibi edimbilimsel faktörlerle değişik boyutlarıyla ele alınıp *delâlet-i vad'iyye, delâlet-i lafziyye, delâlet-i ma'neviyye, delâlet-i tazammuniyye, delâlet-i iltizâmiyye, delâletu'l-mütekellim* ve *delâletu's-siyâk* gibi kavramlarla zenginleştirilmiştir. Ayrıca bu zenginliğin belâgat, tefsir ve usûl alanlarında farklı boyutlarıyla yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir.

Söz eylem teorisinin önemli ilkelerinden olan ve konuşmacının yeterli miktarda konuşması ve inandığı şeyi söylemesi, en uygun üslûbu seçmesi gerektiğini savunan işbirliği ilkesi edimbilimin temel konu başlıklarından sayılmaktadır. Bu ilkenin Arap belâgatının *îcaz, itnap ve müsâvât* konularında ayrıntılı bir şekilde işlendiği görülmektedir. Ayrıca fesahat ve belâgatın tanımlarında ve ön şartlarında dahi bu konuya değinilmiştir.

Dil kullanıcıları arasında önceden paylaşılan bilgi olarak tanımlanan önvarsayım, İletişim esnasında birçok bilginin örtük olarak sunulmasını sağladığından edimbilimin araştırma alnına girmiştir. Dil dışı unsurlar kategorisine giren önvarsayım kavramı konuşma te'lifi ve çözümlemesinde edimbilim tarafından etkin olarak kullanılmaktadır. Bu olgunun *'ahd, 'ahd-i zihnî* ve *ma'hûd* gibi kavramlarla müsnedün ileyhin lâm-ı ta'rifli olarak zikredildiği durumlarla ilgili olarak erken dönem Arap dili nahiv ve belâgat ilimlerinde ele alındığı görülmüştür.

Modern dilbilim içerisinde kullanımı henüz yarım asrı geçmemiş olan işbirliği ilkesi iletişim sürecinin taraflar açısından istenilen sonucu vermesi için geliştirilmiştir. İşbirliği ilkesi, iletişim esnasında konuşmacı ve muhatabın dilsel anlamda işbirliği içerinde olmalarını gerektirmektedir. Bu kavramın belâgatta fesahat kanunları içerisinde ve müsavat kavramı çerçevesinde işlendiği gözlenmiştir. Nitekim Arap belâgatında söylemin beliğ olması fesahat kurallarını taşımasına bağlanmıştır. Hatta bazı belâgatçılar belâgatı *müsavat* olarak tanımlamışlardır. Netice olarak iletişimin selametini temin etmek üzere geliştirilen *fesâhat* kavramı, güncel edimbilim alanındaki işbirliği ilkesinin tarz kuralının, *müsavat* ise nicelik kuralının kalsik adı olarak belâgat ilminde yerini almıştır.

İşbirliği ilkesinin dilbilim sahasına girmesiyle sezdirim de terim olarak kullanılmaya başlanmıştır. Sezdirim edimbilim alanında işbirliği ilkesi kurallarından bir veya birkaçının ihmal edilmesiyle konuşmacı tarafından gerçekleştirilen ve anlamın sezdirilmesile ilgili olan bir kavramdır. Sezdirime dayalı anlamın Arap dilinde *iktizâu'l-kelâm, delâlet-i iktizâiyye* ve *delâlet-i iltizâmiyye* gibi kavramlar ve *hazf, itnâb, îcâz, mecâc* ve *kinaye* gibi konular kapsamında ele alındığı sonucuna varılmıştır. Arap dilinde bu konu ayrıntısıyla ele alınmış ve konuyla ilgili bir takım ilkeler belirlenmiştir. Konuşmacının sezdirime dayalı anlamı muhatabın anlayabileceği sınırlar içerisinde oluşturması; muhatabın ise bu anlamı çözümlemesi için artalan bilgisi, lafzın uzlaşımsal anlamı ve bağlam koşulları gibi faktörleri kullanması bu ilkelerdendir.

Edimbilimin dilbilim sahasına kazandırdığı önemli bir husus da söz-eylem veya söz edimleri teorisidir. Sözün dış dünyada görülen ve hissedilen değişime neden olması gerçeğine dayanan söz-eylem teorisi, erken dönem Arap dil ilimlerinde *haber* ve *inşâ* teorisi çerçevesinde ve İslam hukuk usûlünde *elfâzu'l-'ukûd* veya *elfâu't-tasarrufât* başlıkları altında incelendiği görülmüştür. Ayrıca asıl anlamının dışında kullanılan söylem tipleri konusunda da ifade edilmiştir.

Sonuç olarak edimbilimsel yaklaşımın nahiv, belâgat, usûl ve tefsir gibi İslami ilimlerde asırlar öncesine kadar uzandığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu çalışma vesilesiyle nahiv, belâgat, tefsir ve usûl gibi İslamî ilimlerde dilsel çözümlemelerin hem dilbilgisel hem de edimbilimsel açıdan ele alındığı görülmüştür. Özellikle belâgat kaynaklarında edimbilimsel yaklaşım ve ilkeler ciddi bir yekûn tutmaktadır.

KAYNAKÇA

Abdulcelîl, Menkûr, *'İlmu'd-Delâle, -Usûluhû ve Mebâhisuhû fi't-Turâsi'l-'Arabî-*, İttihâdu Küttâbi'l-'Arab, Dımaşk 2001.

Abdulhamîd, Muhammed Muhyiddîn, *et-Tuhfet's-Seniyye bi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Âcurrûmiyye*, Mektebetu's-Sünne, Kahire 1989.

Abdullah b. Yusuf el-Cüdey', *el-Minhâcu'l-Muhtasar fî 'İlmeyi'n-Nahv ve's-Sarf,* (3. Baskı), Müessesetu'r-Reyyân, Beyrut 2007.

Abdurrahman, Taha*, fî Usûli'l-Hivâr ve Tecdîdi 'İlmi'l-Kelâm*, (2. Baskı), el-Merkezü's-Sekâfîyyu'l-'Arabî, ed-Dârü'l-Beyza, Fas 2000.

Abdurrahman, Taha, *Tecdîdu'l-Menhec fi Takvîmi't-Turâs,* (2. Baskı), el-Merkezu's-Sekâfî el-Arabî, Beyrut 1993.

'Alevî, Abduselam İsmâîlî, "Ma't-Tedâvuliyyât ", Hâfız İsmâîlî 'Alevî (Ed.), *et-Tedâvuliyyât İlmu İsti'mâli'l-Luga,* (ss. 17-24), Modern Books World, Ürdün 2014.

Agâh, Mustafa, *Fennu Hayeviyyeti'l-Hicâc ve't-Tedâvuliyye fi'l-Kıssati'l-Kur'âniyye,* İlahiyat, Ankara 2019.

Ahmed, Vâdıh, *el-Hitâbu't-Tedâvulî fi'l-Mevrûsi'l-Belâğıyyi'l-Arabî mine'l-Karni's-Sâlisi'l-Hicrî ila'l-Karni's-Sâbi'i'l-Hicrî,* Câmi'atu Vehrân Külliyyetu'l-Âdâb, Cezair 2010/2011.

Aitchison, Jean, *Linguistics Made Easy*, Hodder Education, London 2012.

Akçakoca, Yusuf, *Arap Dili Sözdiziminin Anlambilim Boyutu –Cümle Ögeleri, Kurgusu ve Anlam*- Kimlik Yayınları, Kayseri 2019.

Aksan Eroğlu, Gamze ve Ekiz Ataşer, İlknur, "Fenomenolojik Araştırma", Şebnem Arslan (Ed.), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Nicel, Nitel ve Karma Tasarımlar İçin Bir Rehber*, (ss. 257-274), Eğitim Yayınevi, Konya 2018.

Akyüz, Zafer, *Fadl Hasan Abbâs ve Belâgat İlmindeki Yeri,* Kimlik Yayınları, Kayseri 2019.

Ali, Muhammed 'Adîl Abdulaziz, *el-Fikru'l-Lisaniyyu't-Tedâvulî –Kıraâtun fi't-Turâsi ve'l-Hadâseti-*, Modern Books World, Ürdün 2016.

Altınörs, Atakan, *Dil Felsefesi Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2000.

Allan, Keith – Jasczolt, Kasia M., *The Cambridge Handbook of Pragmatics*, Cambridge University Press 2012.

el-'Almevî, Abdulbâsid b. Musa b. Muhammed b. İsmail, *el-'İkdu't-Telîd fî İhtisâri'd-Düreri'n-Nedîd*, (1. Baskı), (Nşr.: Mervân el-'Atiyye), Mektebetu's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Mısır 2004.

el-'Arabî, Bûmesha, *et-Takdîm ve't-Te'hîr fi Dav'i'n-Nazariyyeti't-Tedâvuliyye*, (Yayımlanmış Doktora Tezi) Câmiatu Ebî Bekr Belkayd Telemsan Kulliyyetu'l-Âdâb ve'l-Luğât Kısmu'l-Luğa ve'l-Edebi'l-Arabî Cezair 2015.

el-'Askerî, Ebu Hilâl, *el-Furûku'l-Luğaviyye,* (Nşr: Muhammed İbrahim Selim), Dâru'l-'İlm ve's-Sekâfe, Kahire 1997.

el-'Askerî, Ebu Hilâl, *Kitâbu's-Sinâ'ateyn -el-Kitâbetu ve'ş-Şi'r-*, (2. Basım), (Nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî-Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahîm), Mektebetu'l-Asriyye, Beyrût 1971.

Ariel, Mıra, "Research Paradigms in Pragmatics", Keith Allan-Kasia M. Jasczolt (Ed.), *The Cambridge Handbook of Pragmatics*, (23-46) Cambridge University Press 2012.

Ariel, Mira, *Pragmatics and Grammar*, Cambridge Universty Press, Newyork 2008.

Aristoteles, *Retorik*, (7. Baskı), (Çev.: Mehmet H. Doğan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004.

Armengaud, Françoise, *el-Mukarabetu't-Tedâvuliyye*, (Çev.: Said 'Allûş), Merkezu'l-İnmâhi'l-Kavmî, Ribat 1986.

Austin, John Langsaw, *How to Do Things With Words -The William James Lectures Delivered at Harvard University in 1955*, Oxford Universtiy Press, Great Britain 1962.

Austin, John Langshaw, *Söylemek ve Yapmak*, (1975), (Çev.: R. Levent Aysever), Metis Yayınları, İstanbul 2009.

Auwera, Johan Van der, *Language and Logic -A Speculative and Condition-Theoretic Study-*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam Philadelphia,1985.

Avnî, Hâmid, *el-Minhâcu'l-Vâdıh li'l-Belâga,* I-V, el-Mektebetu'l-Ezheriyye li't-Turâs, Kahire 2010.

Ayverdi, İlhan ve Topaloğlu, Ahmet, *Kubbealtı Lugatı Türkçe Sözlük*, Kubbealtı İktisadi İşletmesi, İstanbul 2007.

Babşâz, Tâhir b. Ahmed b., *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Muhsibe,* I-II, (1. Baskı), (Nşr. Hâlid Abdulkerîm), el-Matba'tu'l-'Asriyye, el-Kuveyt 1977.

el-Bağdâdî, Abdulkâdir b. Ömer, *Hizânetu'l-Edeb ve Lübbi Lübâbi Lisâni'l-'Arab,* I-XIII, (4. Baskı), (Nşr. Abdusselâm Muhammed Harun), Mektebetu'l-Hancî, Kahire 1997.

Bâkır, Talib Seyyid Haşim Seyyid Rıza, *Nazariyetu'l-Ef'âli'l-Kelâmiye beyne Felâsifeti'l-Lugati'l-Mu'âsırîn ve'l-Belâğiyyîn el-Arab*, (Yüksek Lisans Tezi), Câmi'atu'l-Kuveyt Külliyet'ul-Âdâb, Kuveyt 1992.

el-Ba'zâvî, Muhammed es-Subhî, "Vesmu'l-Mubhemât fi'l-Arabiyye -Bahs fî ba'di'l-Kadâya'l-İ'râbiyye ed-Dâlle 'alâ Kudreti'n-Nazariyyeti'n-Nahviyye 'alâ'l-Vasfi ve't-Tefsîr-", *Mecelletu'l-Mevârid,* 17, 2012, 9-40.

el-Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ', *Tefsîru'l-Begavî Me'âlimu't-Tenzîl,* I-VIII, (Nşr: Muhammed Abdullah en-Nemr ve Diğerleri), Dâru Taybe, Riyad 1989.

Benveniste, Emile, *Problems in General Linguistics,* (Çev.: Mary Elizabeth Meek), University of Miami Press, Florida 1971.

Beşşar, İbrahim, *el-Eb'âdu'n-Nassiye ve't-Tedâvuliyye fi't-Turâsi'l-Belâğiyyi'l-'Arabî,* Câmi'atu Muhammed Haydar, Külliyyetu'l-Âdâb ve'l-Lugât, Sekra 2016.

el-Bikâ'î, Burhanuddîn Ebi'l-Hasen İbrahim b. Ömer, *Nazmu'-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyâti ve's-Süver,* I-XXII, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, Kahire ts.

Blakemore, Diane, *Understanding Utterances*, (1. Baskı), Blackwell Oxford UK - Cambridge USA 1992.

Blanchet, Philippe, *et-Tedâvuliyye min Austin ilâ Goffman*, (1995), (Çev. Sabir el-Habâşe - Abdurrezzak el-Cemayi'î), Modern Books World Ürdün 2012.

Brisard, Frank, "İntroduction -Theories of Grammar, Topics in Pragmatics-", Frank Brisard, Jan-Ola Östman and Jef Verschueren (Ed.), *Grammar, Meaning and Pragmatics*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam 2009.

Brown, Gillian ve George Yule, *Discourse Analysis*, Cambridge University Press, Cambridge 1983.

Brown, Keith and Miller Jim, *The Cambridge Dictionary of Linguistics*, (1. Baskı), Cambridge University Press, New York 2013.

Bruno Ambroise, From Speech Act Theory to Pragmatics -The loss of the illocutionary point- https://halshs.archives-ouvertes .fr/halshs-00514810 (Erişim: 10.09.2019).

Bûcâdî, Halîfe, "et-Tefkîru'l-Lugavî et-Tedâvulî 'inde'l-'Arab –Mesâdiruhû ve Mecâlâtuhû-", *Mecelletu'l-Âdâb ve'l-'Ulûmi'l-İctimâ'iyye*, 16, 2012, 31-38.

Bûcâdî, Halîfe, *Fî'l-Lisâniyyâti't-Tedâvülîyye, Me'a Muhâvelâti't-Te'siliyye fî'd-Dersi'l-'Arabîyi'l-Kadîm*, (I. Baskı.) Beytü'l-Hikme, el-'Ulma, Cezâir, 2009.

Bûkurra, Nu'mân, *el-Lisâniyyât İtticâhâtuhâ'l-Esâsiyye ve Kadâyâha'r-Râhine*, 'Âlemü'l-Kütübi'l-Hadîs, Ürdün 2009.

Bulut, Ali, *Belâgat-i-Müyessera –Me'ânî-Beyân-Bedî'*, (1. Baskı), İFAV Yayınları, İstanbul 2015.

Bussmann, Hadumod, *Routledge Dictionary of Language and Linguistics*, Routledge, London and Newyork 2006.

el-Câhiz, Ebu Osman Amr b. Bahr, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, I-IV, (Nşr. Abdusselam Muhamed Harun) Dâru'l-Cîl, Beyrût ts.

Osman Amr b. Bahr el-Câhiz, Resâilu'l-Câhiz, I-IV, (Nşr.: Abdusselam Muhammed Harun), Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 1964

el-Câhiz, Ebu Osman Amr b. Bahr, *el-Biğâl,* Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut 1418/1997.

el-Câhiz, Ebu Osman Amr b. Bahr, *er-Resâilu'l-Edebiye*, (2. Baskı), (Nşr. Ali Ebu Melham) Mektebetu'l-Hilal, Beyrût 2002.

Campbell, Jeremy, *The Liar's Tale,* W.W.Norton & Company, New York- London 2002.

Carlson, Gregory, "Reference", Laurence R. Horn and Gregory Ward (Ed.), *The Hand Book of Pragmatics*, (ss. 74-96), Blackwell Publishing, 2004.

Cervoni, Jean, *el-Melfûziyye*, (Nşr.: Kasım el-Mikdad), İttihadu'l-Kitâbi'l-Arabî, Suriye 1998.

el-Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd, el-Cevherî, *es-Sıhâh -Tâcu'l-Luga ve Sıhâhu'l-Arabiye*, (Nşr. Muhammed Muhammed Tâmir, Enes Muhammed eş-Şâmî ve Zekeriyya Câbir Ahmed), Dâru'l-Hadîs, Kahire 2009.

Cevizci, Ahmet, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, (1. Baskı), Paradigma Yayınları, İstanbul 1999.

el-Cezûlî, 'İsâ b. Abdulazîz b. Yelelbaht el-Berberî el-Merâkeşî Ebu Mûsâ, *el-Cezûliye Fi'n-Nahv*, (Nşr. Şabân Abdulvevvab Muhammed), Matbaatu Ummi'l-Kurâ, Mısır ts.

Crystal, David, *The Cambridge Encyclopedia of Language* (2. Ed.). Cambridge University Press, New York 1997.

Crystal, David, *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, (Sixth Edition), Blackwell Publishing, USA/UK 2008.

el-Cürcânî, Ali b. Muhammed eş-Şerîf, *Kitabu't-Ta'rîfât*, (Nşr. İbrahim el-Ebyârî), Dâru'r-Reyyân li'n-Neşr, Mısır 1403/1982.

el-Cürcânî, Ali b. Muhammed eş-Şerîf, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, (Nşr. Muhammed Sıddık el-Minşâvî), Dâru'l-Fadîle, Beyrût tz.

el-Cürcânî, Ebû Bekr Abdulkāhir b. Abdirrahmân b. Muhammed *Esrâru'l-Belâğa*, (Nşr. Mahmûd Muhammed Şâkir), Dâru'l-Medenî, Cidde 1991.

el-Cürcânî, Ebû Bekr Abdulkāhir b. Abdirrahmân b. Muhammed, *Delâilu'l-İ'câz* (Neşr: Mahmûd Muhammed Şakir) Mektebetu'l-Hanci, Kahire 2004.

el-Cürcânî, Ebû Bekr Abdulkāhir b. Abdirrahmân b. Muhammed, *Delâilu'l-İ'câz Sözdizimi ve Anlambilim* (Çev.: Osman Güman) Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2015.

el-Cürcânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *el-İşârât ve't-Tenbîhât fi 'İlmi'l-Belâga,* (Nşr. Abdulkâdir Hüseyin), Mektebetu'l-Âdâb, Kahire 1998.

Çürük, M. Selcen, "Konuşmaya Dayalı Sezdirimler -Harezm Türkçesi Örneğinde Bir İnceleme-", *Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 28, 2014, 13-33.

De Saussure, Ferdinand, Charles Bally and Albert Sechehaye (Ed.), *Course in General Linguistics*, (Nşr. Wade Baskın), Philosophical Library, New York 1959.

Decker Rodney J., *Temporal Deixis of The Greek Verb in The Gospel of Mark With Reference to Verbal Aspect*, Peter Lang Publishing, New York 2000.

ed-Demîrî, Kemaluddîn Muhammed b. Musa, *Hayâtu'l-Hayavâni'l-Kübrâ*, I-IV, (1. Baskı), (Nşr. İbrahim Sâlih), Dâru'l-Beşâir, Suriye 2005.

Dıjk, Teun A. Van, *Text and Context -Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse-*, Longman Linguistics Library, New York 1977.

Dubous, Jean and Others, *Dictionnaire de Linguistique*, Larousse, Paris 2002.

Brian Duignan, *The 100 Most İnfluential Philosophers of All Time, (1. Baskı),* Britannica Educational Publishing New York 2010.

ed-Düsûkî, Muhammed b. 'Arefe, *Hâşiyetu'd-Düsûkî 'alâ Muhtasaris-Sa'd,* I-IV, (1. Baskı), (Nşr. Abdulhamîd Hindâvî), el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut ts.

el-İbşîhî, Bahâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Mansûr, *el-Müstatraf fî Külli Fennin Müstezraf*, (5. Baskı), (Nşr: Muhammed Hayr Ta'me el-Halebî) Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2008.

Ebû Ali, el-Hasen b. Ahmed. Abdulgaffâr el-Fârisi, *el-Mesâilu'l-Basriyyât,* I-II, (1. Baskı), Nşr. Muhammed eş-Şâtır Ahmed Muhammed Ahmed), Matba'atu'l-Medenî, 1985.

Ebû Hafs, el-İmâmu'l-Müfessir Ebî Hafs Ömer b. Ali b. 'Âdil ed-Dımaşkî el-Hanbelî, *el-Lübâb fî 'Ulûmi'l-Kitâb,* I-XX, (1. Baskı), (Nşr. 'Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Muhammed Mu'avvid), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1998.

Ebû Hayyân el-Endelûsî, *et-Tezyîl ve't-Tekmîl fi Şerhi Kitâbi't-Teshîl,* I-VI, (Nşr. Hasan Hindâvî), Dâru'l-Kalem, Dımaşk 2000.

Ebû Hayyan el-Endelusî, *İrtişâfu'd-Darb min Lisâni'l-'Arab,* I-V, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 1998.

Ebû Hayyân el-Endelusî, Muhammed b. Yusuf eş-Şehîr bi-Ebî Hayyân el-Endelûsî, *Tefsîru'l-Bahri'l-Muhît,* I-IX, (3. Baskı), (Nşr. 'Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Muhammed Mu'avvid), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 2010.

Ebû Huseyn, Muhammed Mahmûd es-Seyyid, *ed-Dersu't-Tedâvulî fî Dav'i 'İlmi'l-Lugati'l-Hadîs*, Mektebetu Dâri'l-Fikri'l-Arabî, Kahire 2010.

Ebû Ya'kub Siraceddin Yusuf b. Ebû Bekr b. Muhammed Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm,* (2. Baskı), (Nşr.: Abdu'l-Hamid Hindâvi), Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2011.

Ebu'l-Alâ' Ahmed b. Abdillâh b. Süleymân el-Maarrî, *Saktu'z-Zend,* Beyrut 1957.

Ebu'l-Bekâ el-Kefevî, Eyyûb b. Mûsâ el-Huseynî, *el-Külliyyât Mu'cem fi'l-Mustalehât ve'l-Furûku'l-Lugaviyye,* (2. Baskı), (Nşr. 'Adnân Dervîş ve Muhammed el-Mısrî), Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1998.

Ebu'l-Fidâ 'imaduddîn İsmail b ali b. Mahmud b. Muhammed b. Ömer b. Şahinşah b. Eyyûb, *el-Künnâş fi Fenneyi'n-Nahv ve's-Sarf,* I-II, (Nşr. Riyad b. Hasan el-Havvâm), el-Mektebetu'l-'asriyye, Beyrut 2004.

Edrâvî, el-Ayâşî Edrâvî, *el-İstilzâmu'l-Hıvârî fi't-Tedâvuli'l-Lisânî –mine'l-Va'yi bi'l-Husûsiyyâti'n-Nev'iyyeti li'z-Zâhirati ilâ Vâdi'i'l-Kavânîni'z-Zâbidati Lehâ-*, Menşûrâtu'l-İhtilâf, Cezair 2011.

el-Enbârî, Abdurrahman b. Muhammed b. Abdullah, *Esrâru'l-'Arabiyye,* (1. Baskı), (Nşr. Muhammed Hüseyin Şemsuddin), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1997.

el-Ensârî, Zekeriyyâ b. Muhammed, *el-Hudûdu'l-Enîka ve't-Ta'rifâtu'd-Dakîka,* (1. Baskı), (Nşr. Mâzin el-Mübârek), Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsır, Beyrut 1991.

Ergin, Akif, Eğitimde Etkili İletişim, (6. Baskı), Anı Yayınları, Ankara 2012.

el-Esfehânî, Şemsuddîn Ebu's-Senâ Mahmud b. Abdurrahman b. Ahmed, *Beyânu'l-Muhtasar Şerhi Muhtasar ibni'l-Hâcib,* I-III, (1. Baskı), (Nşr. Muhammed Mazhar Bekâ), Dâru'l-Medenî, Cidde 1986.

el-Eşmûnî, Ali b. Muhammed b. 'İsâ Ebu'l-Hasen Nureddîn, *Şerhu'l-Eşmûnî 'alâ Elfiyeti İbn Mâlik,* I-IV, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrût 1955.

Ezâyîd, Bin‘Îsâ, *el-Ma‘na’l-Muzmer fi’l-Hitâbi’l-Lugaviyyi’l‘Arabî el-Binye ve’l-Kıymetu’t-Tencîziyye -Mukârabe Tedâvuliyye Lisâniyye-,* (Doktora Tezi), Câmi‘atu’l-Mevlâ İsmail, Külliyyetü’l-Âdâb, Miknâs 1989.

Ezâyid, Bin ‘Îsâ , “Nazariyyetu (Grice) ve’l-Belâgat'ul-‘Arabiyye”, *Mecelletu Kulliyet'il-Adab ve’l-Ulum'il-İnsaniyyeti*, 13, 1999.

Ezâyid, Bin ‘Îsâ , “Nazariyyetu’l-Kemmi’l-Hitâbî fi’l-Belâğati’l-Arabiyye -min Sevâbiti’l-Lugati ila Müteğayyirâti’l-Hitâb-”, Hâfız İsmâîlî ‘Alevî (Ed), *et-Tedâvuliyyât ‘İlm-u İsti‘mâli’l-Luga,* (ss. 191-201), Modern Books World, Ürdün 2014.

Fadl, Salâh, *Belâgatu’l-Hitâb ve ‘İlmu'n-Nass*, ‘Âlemu'l-Ma'rife, Kuveyt 1992.

Fetzer, Anita, “Textual Coherence as a Pragmatic Phenomenon”, Keith Allan-Kasia M. Jasczolt (Ed.), *The Cambridge Handbook of Pragmatics,* (ss. 447-468) Cambridge University Press 2012

el-Füvzân, Abdullah b. Sâlih, *Delilu’s-Sâlik ilâ Elfiyeti İbn-i Mâlik,* I-III (1. Baskı), Dâru’l-Müslim 1998.

el-Füvzân, Abdullah b. Sâlih, *Ta‘cîlu’n-Nedâ bi Şerhi Katri’n-Nedâ,* I-II, (2. Baskı), Dâru İbnu’l-Cevzî, Beyrut 1431/2009.

el-Galâyînî, Mustafa, *Câmi‘u’d-Durûsi’l-‘Arabiyye,* I-III, (30. baskı), Mektebetu’l-‘Asriyye, Beyrût 1994.

Gale, Thomson, Encyclopedia of World Biography, (2. Baskı), Gale Research, 1998

Garnham, A and Cowles H W, “Reference: Psycholinguistic Approach”, Jacob Mey, (Ed.), *Concise Encyclopedia of Pragmatics*, (ss. 832-838), Elsevier, Amsterdam 2009.

el-Gavîl, el-Mehdî İbrahim, *es-Siyâk ve Eseruhû fi’l-Ma‘na -Dirâse Üslûbiyye-*, Akademiyetu’l-Fikri’l-Cemâhiri, Libya Bingazi 2011.

Green, Keith, “Deixis and Anaphora: Pragmatic Approaches”, Jacob Mey, (Ed.), Concise Encyclopedia of Pragmatics, (ss. 178-181), Elsevier, Oxford, 2009.

Grice, H. Paul, *Logic and Conversation,* Cole and Morgan 1975.

Griffiths, Patrick, An Introduction to English Semantics and Pragmatics, Edinburgh University Press Ltd, Edinburgh 2006.

el-Habâşe, Sâbir, *et-Tedâvuliyye ve'l-Hicâc -Medâhil ve Nusûs-*, Dâru Safâhat, Suriye 2008.

el-Habâşe, Sâbir, *Min Kadâya'l-Fikri'l-Lisâniyyi fi'n-Nahvi ve'd-Delâleti ve'l-Lisâniyye*, (1. Basım), Dâru Safahât, Suriye Dımaşk 2009.

Habenneke el-Meydânî, Abdurrahman Hasan, *el-Belâgatu'l-Arabiyyetu Ususuhâ ve 'Ulûmuhâ ve Funûnuhâ,* I-II, (1. Baskı), Dâu'l-Kalem ve ed-Dâru'ş-Şamiyye, Beyrut ve Dımaşk 1996.

Hacımüftüoğlu, Nasrullah, *İ'câz ve Belâgat Deyimleri*, Kültür Eğitim Vakfı Yayınevi, Erzurum 2001.

el-Hafâcî, Şihâbu'd-Dîn Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Mısrî el-Hanefî, *Hâşiyetu'ş-Şihâb el-Musemmâ 'İnâyetu'l-Kâdî ve Kifâyetu'r-Râdî 'alâ Tefsîri'l-Beyzâvî,* I-VIII, Dâru Sâdir, Beyrut ts.

Halife, Abdurrahman et-Tayyib Abdulvâhid, Min Esrâr'it-Takdîmi Fi'l-Kur'ân'il-Kerim -Dirase Belâğıye Tahlîliye-, *Mecelletu Câmiat'in-Nâsır,* 7, 2016, 149-180.

el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, Kitâbu'l-'Ayn, I-IV, (1. Baskı), (Nşr.: Abdulhamîd Hindâvî), Dâru'l-Kütübi'l- 'İlmiyye, Beyrut 2003.

Halliday, M. A. K. - Hasan, Ruqaiya, *Language, Context and Text: Aspects of Language in a Social Semiotic Perspective*, Oxford University Press, Hong Kong 1989.

Hanks, W., "Context Communicative", Jacob Mey, (Ed.), *Concise Encyclopedia of Pragmatics,* (ss. 119-132), Elsevier, Amsterdam 2009.

el-Hârisî, Muhammed b. Hüseyin Abdussamed el-Hârisî el-'Âmilî el-Hemezânî Behâuddîn, *el-Keşkûl,* I-II, (1. Baskı), (Nşr. Muhammed Abdulkerîm en-Nemrî), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1998.

Hasan, 'Abbâs, *en-Nahvu'l-Vâfî,* I-IV, (17. Baskı), Dâru'l-Me'ârif, Kâhire 2009.

Hassân, Temmâm, *el'Luğâtu'l- 'Arabiyye: Ma'nâhâ ve Mebnâhâ*, (6. Baskı), 'Alemu'l-Kütüb, Kahire 2009.

el-Hâşimî, Ahmed b. İbrahim b. Mustafa, *Cevâhiru'l-Belâğa fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedi'*, (Nşr. Yûsuf es-Sumeylî), Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrût 2008.

el-Hâşimî, es-Seyyid Ahmed, *Cevâhiru'l-Edeb fî Edebiyyâti ve İnşâi Lugati'l-'Arab,* I-II, Müessesetu'l-Me'ârif, Beyrut 2002.

Hattâm Cevâd, *et-Tedâvuliyye Usûluhâ ve İtticahâtuhâ*, Dâru Künûz, Ürdün Amman, 2016.

el-Hâzin, 'Alâuddîn Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdâdî eş-Şehîr bi'l-Hâzin, *Tefsîru'l-Hâzin el-Müsemmâ Lübâbu't-Te'vîl fi Me'âni't-Tenzîl,* I-IV, (1. Baskı), (Nşr. Abdusselam Muhammed Ali Şahin), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 2004.

el-Herevî, Muhammed b. Ali b. Muhammed Ebû sehl, *İsfâru'l-Fasîh,* I-II, (1. Baskı), (Nşr. Ahmed b. Saîd b. Muhammed Kaşşâş), 'İmâdetu'l-Bahsi'l-'İlmî, Medine 1420/1999.

el-Herevî, Muhammed el-Emîn b. Abdullah el-Uremî el-'Alevî, *Tefsîr Hadâiku'r-Rûh ve'r-Reyhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân,* I-XXXIII, (1. Baskı), (Nşr. Hâşim Muhammed Ali b. Hüseyin Mehdî), Dâru Tavku'n-Necât, Beyrut 2001.

Horn, Laurence R., "Implicature", Laurence R. Horn and Gregory Ward (Ed.), *The Hand Book of Pragmatics*, (ss.3-28), Blackwell Publishing, 2004.

Huang, Yan "Speech Acts", Jacob Mey, (Ed.), *Concise Encyclopedia of Pragmatics*, (ss. 1000-1009), Elsevier, Amsterdam 2009.

Huang, Yan, "Introduction: What Is Pragmatics?", Yan Huang (Ed), *The Oxford Handbook of Pragmatıcs*, (ss. 1-18), , Oxford University Press, New York 2017.

el-Hudarî, Muhammed b. 'Afîfî el-Bâcûrî, *Hâşiyetu'l-Hudarî 'alâ Şerhi İbn-i 'Akîl 'alâ Elfiyyet-i İbn-i Mâlik,* I-II, (1. Baskı), (Nşr. Yusuf eş-Şeyh Muhammed el-Bikâ'î), Dâru'l-Fikr, Beyrut 2003.

İbn 'Arefe, Ebî Abdillah Muhammed b. Muhammed b. 'Arefe el-Vergammî, *Tefsîr İbn 'Arefe,* I-IV, (1. Baskı), (Nşr. Celâl el-Esyûtî), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 2008.

İbn 'Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr,* I-XXX, ed-Dâru't-Tûnusiyye li'n-Neşr, Tunus 1984.

İbn ‘Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî, *Mûcezu'l-Belâga*, (1. baskı), et-Tab‘atu't-Tûnusiyye, tunus ts.

İbn ‘Atiyye, el-Kâdî Ebû Muhammed Abdulhakk b. Gâlib b. ‘Atiyye el-Endelûsî, *el-Muharraru’l-Vecîz fî Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz,* I-V, (1. Baskı), (Nşr. Abdusselam Abduşşâfî Muhammed), Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye Beyrut 2001.

İbn Abdurabbih, Ahmed b. Muhammed el-Endelûsî, *el-‘İkdu’l-Ferîd,* I-IX, (Nşr. Adbulmecîd et-Terhînî), Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 1983

İbn Cinnî, Ebu’l-Feth Osman, *el-Hasâis*, I-III, (Nşr. Muhammed Ali en-Neccâr), el-Mektebetu’l-‘İlmiyye, Mısır 1952.

İbn Cinnî, Ebu’l-Feth Osman, *el-Luma‘ fi’l-‘Arabiyye*, (Nşr. Semîh Ebû Moğulî), Dâru Mecdlâvî, Amman, 1988.

İbn Fâris, Ahmed b. Zekeriya, *Mekâyisi’l-Luga,* I-VI, (Nşr.: Abdusselam Muhammed Harun), Dâru’l-Fikr, Suriye, 1979.

İbn Fâris, Ebu’l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya, *es-Sâhibi fî fıkhi’l-Luğa ve Süneni’l-‘Arabi fî Kelâmihâ,* (1. Baskı), (Nşr. Ahmed Hasan Besic), Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrût 1998.

İbn- Ferhûn, Bedruddîn Ebû Muhammed Abdullah b. el-İmam el-‘Allâme Ebî Abdillah Muhammed b. Ferhûn el-Medenî, *el-‘Uddetu fî İ‘râbi’l-‘Umde,* I-III, (Nşr. Mektebu’l-Hedy li Tahkîki’t-Turâs), Dâru’l-İmâmi’l-Buhârî, Katar ts.

İbn Hişâm, Cemâluddîn Ebî Muhammed Abdullah b. Yusuf en-Nahvî, *Şerhu Şuzûri’z-Zeheb fî Ma‘rifeti Kelâmi’l-‘Arab*, (Nşr. Muhammed Ebu Fadl ‘Âşûr), Dâru İhyâi-Turâsi’l-‘Arabî,, Beyrut 2001.

İbn Hişâm, Ebu Muhammed Abdullah Cemaluddîn b. Yusuf b. Ahmed b. Abdullah el-Ensârî el-Mısrî, *Evdahu’l-Mesâlik ila Elfiyyet-i ibn Mâlik,* I-IV, (Nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd) Dâru’l-Fikr, Beyrut Ts.

İbn Hucceti’l-Hamevî, Takıyyuddîn Ebû Bekr b. Ali b. Abdullah el-Hamevî el-Ezrârî, *Hizânetu’l-Edeb ve Gâyetu’l-Ereb,* I-II, (‘İsâm Şakyû), Mektebetu’l-Hilâl, Beyrut 2004.

İbn Kemal Bâşâ, Ahmed b. Süleyman b. Kemal Bâşâ Şemsuddîn, *Telvînu'l-Hitâb li'bn-i Kemal Bâşâ,* (Nşr. Abdulhâlik b. Müsâ'id ez-Zehrânî), el-Cami'atu'l-İslâmiyye, Medine 1421.

İbn Kesîr, el-İmâm el-Hâfız 'İmâduddîn Ebi'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr ed-Dımaşkî, *Tefsîru'l-Kurâni'l-'Azîm,* I-IX, (1. Baskı), (Nşr. Muhammed Hüseyin Şemsuddîn), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1998.

İbn Malik et-Tâî, Cemaluddîn Muhammed b. Abdullah b. Abdullah b. Mâlik et-Tâi'l-Ceyyânî el-Endelusî, *Şerhu't-Teshîl li'bn-i Mâlik,* I-VI, (Nşr. Abdurrahman es-Seyyid ve Muhammed Bedevî el-Mahtûn), Dâru Hicr, Mısır 1990

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrem, *Lisânu'l-Arab,* I-XV, Dâru Sâdır, Beyrut.

İbn Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. Sehl el-Bağdâdî, *el-Usûl fi'n-Nahv,* I-III, (3. baskı), (Nşr. Abdulhüseyn el-Fetelî), Müessesetu'r-Risâle, Beyrût 1996.

İbn Sinan el-Hafâcî, Ebû Muhammed Abdullāh b. Muhammed b. Saîd el-Halebî, *Sirru'l-Fesâha*, (1. Baskı), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrût 1982.

İbn Ümmü Kāsım, Ebû Muhammed Bedruddin Hasan b. Abdullah b. Ali el-Murâdî, *el-Cena'd-Dânî fî Hurûfi'l-Me'ânî*, (Nşr. Fahreddîn Kabâve-Muhammed Nedim Fâdıl), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrût 1992.

İbn Ümmü Kāsım, Ebû Muhammed Bedruddin Hasan b. Abdullah b. Ali el-Murâdî, *Tevdîhu'l-Mekâsid ve'l-Mesâlik bi Şerhi Elfiyeti ibn Mâlik,* I-IV, (Nşr. Abdurrahman Ali Süleyman), Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kâhire 2001.

İbn Vehb, Ebi'l-Hüseyin İshâk b. İbrahim b. Süleyman b. Vehb el-Kâtib, *el-Burhân fî Vucûhi'l-Beyan,* 1. Baskı), (Nşr. Hafnî Muhammed Şeref), Mektebetu'ş-Şebâb, Kahire 1969.

İbn Ya'îş, Ya'îş b. Ali b. Ya'îş b. Ebi's-Süreyyâ Muhammed b. Ali, Ebu'l-Bekâ Muvaffaku'd-Dîn el-Esedî, *Şerhu'l-Mufassal,* I-X, İdaretü't-Tıba'atı'l-Müniriyye, mısır ts.

İbn Ya'îş, Ya'îş b. Ali b. Ya'îş b. Ebi's-Süreyyâ Muhammed b. Ali, Ebu'l-Bekâ Muvaffaku'd-Dîn el-Esedî, *Şerhu'l-Mufassal,* I-VI, (1. Baskı), (Nşr. İmîl Bedi' Yakub), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 2001.

İbnu Dakîk, Takıyyuddin el-‘İyd, İhkâmu'l-Ahkâm Şerhu *‘Umdeti’l-Ahkâm,* I-II, (Nşr. Ahmed Muhammed Şakir), Alemu'l-Kütüb, Kahire 1987.

İbnu Ebi’l-Hadîd, Abdulhamîd b. Hibetullâh b. Muhammed b. el-Hueyn b. Ebi’l-Hadîd Ebû Hâmid ‘İzzuddîn, *el-Feleku’d-Dâir ‘ala’l-Meseli’s-Sâir,* I-V, (Nşr. Ahmed el-Hûfî ve Bedevî Tabâne), Dâru Nehdatu mısr, Kahire ts.

İbnu’l -‘Arabî, Ebî Bekr el-Me‘âfirî, Kitâbu’l-Kabes, (1. Baskı), (Nşr.: Muhammed Abdullah Veled Kerîm), Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, Beyrut 1992.

İbnu’l-Esîr Ziyâeddîn, *el-Meselu’s-Sâir fî Edebi’l-Kâtibi ve’ş-Şâ‘ir,* (nşr. Ahmed el-Hûfî ve Bedevî Tabâne), Dâru Nehdatu Mısr, Kahire ts.

İbnu’l-Esîr, el-İmam Mecduddîn Ebu’s-Se‘âdât el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî, *en-Nihâye fî Garîbi’l-Hadîs,* I-V, (1. Baskı), (Nşr. Tâhir Ahmed ez-Zâvî ve Mahmud Muhammed et-Tanâhî), el-Mektebetu’l-İslamiyye, Mısır 1963

İbnu’l-Esîr, el-Mübarek b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî Ebi’s-Se‘âdât Mecduddîn, *el-Bedi‘ fi ‘İlmi’l-‘Arabiyye,* I-II, (Nşr. Sâlih Hüseyin el-Âyid), Ma‘hedu’l-Buhûsi’l-‘İlmiyye ve İhyâi’t-Turâsi’l-İslâmî bi Câmi‘ati Ümmi’l-Kura, Mekke 1421

İbnu’l-Hacib, Ebû ‘Amr Osman b. el-Hâcib, *Kitâb Emâlî İbni’l-Hâcib,* I-II, (Nşr., Fahr Sâlih Süleyman Kadâre), Dâru ‘Ammâr/Dâru’l-Cîl, Ammân/Beyrut ts.

İbnu’l-Hâcip, Cemâluddîn b. Osman b. Ömer b. Ebû Bekr el-Mısrî, *el-Kâfiye fi ‘İlmeyi’n-Nahv ve’s-Sarf*, (Nşr. Salih ‘Abdul‘azîm eş-Şâir), Mektebetu’l-Âdâb, Kâhire 2010

İbnu’l-Haşşâb, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Ahmed b. Ahmed b. el-Haşşâb, *el-Mürtecel fi Şerhi’l-Cümel,* I-II, (Nşr. Ali Haydar), Dımaşk 1972

İbnu’l-Mu‘tî, Yahya b. Abdulmu‘tî Abdunnûr, *el-Fusûl fi’n-Nahv*, (Nşr. İsmail Demir), (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 1996.

İbnu’l-Mustevfî, Ebü’l-Berekât Şerefüddîn el-Mübârek b. Ahmed b. el-Mübârek el-Lahmî el-Erbîlî, *Târihu Erbil*, (Neşr: Sâmî b. es-Seyyid Hamâsu's-Sakkâr), Dâru'r-Reşit li'n-Neşr, Irak 1980.

İbnu'l-Verrâk, Muhammed b. Abdullah b. el-'Abbâs Ebu'l-Hasen, *'İlelu'n-Nahv,* (1. Baskı), (Nşr.: Mahmud Câsim Muhammed Dervîş), Mektebetu'r-Rüşd, Riyad 1999.

İbnu's-Sâiğ, Muhammed b. Hasan b. Sibağ b. Ebi Bekr İbni's-Sâiğ el-Cüzzâmî, *el-Lemhetu fî Şerhi'l-Mulha,* I-II, (1. Baskı), (Nşr. İbrahim b. Salim es'Sâ'idî), 'İmâdetu'l-Bahsi'l-'İlmî, Medîne 1424/2004.

el-İbyârî, İbrahim, *el-Mevsu'atu'l-Kur'âniyye,* I-XI, Müessestu Sicilli'l-'Arab, 1984.

İmer, Kâmile, Kocaman Ahmet ve Özsoy A. Sumru, *Dilbilim Sözlüğü*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011.

el-İsferâyînî, Ebû İshâk 'İsâmüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Arabşâh, *el-Etval Şerhu Telhîs-i Miftâhi'l-'Ulûm,* I-II, (Nşr. Abdulhamîd Hindâvî), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 2001.

'Îyd, Muhammed, *en-Nahvu'l-Musaffâ,* 'Âlemu'l-Kütüb, Kahire 2009.

Jespersen, Otto, *Language -Its Nature, Development and Orıgın-*, (10. Baskı), George Allen and Unvin Ltd, London 1954.

el-Kalkaşendî, eş-Şeyh Ebi'l-'Abbâs Ahmed, *Subhu'l-A'şâ,* I-XIV, el-Matba'atu'l-Emîriyye, Kahire 1337/1919.

Kansu-Yetkiner, Ne., "İncelik Kuramı ve Yüz Olgusu Bağlamında Çeviri Çalışmalarında İşlevsel-Edimbilimsel Eleştiri Yöntemi Uygulaması" *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 19, 2008 31-50.

Kansu-Yetkiner, Neslihan, Çeviribilim Edimbilim İlişkisi Üzerine, İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları, İzmir 2009.

Kasım, Muhammed Ahmed ve Dîb, Muhyiddîn, '*Ulûmu'l-Belâga –el-Bedi' ve'l-Beyân ve'l-Me'ânî*-, (1. Baskı), el-Müessetü'l-Hadîse li'l-Kitab, Lübnan 2003.

Kasper, Gabriele and Rose, Kenneth R., "Pragmatics in Language Teaching", Gabriele Kasper and Kenneth R. Rose (Ed.) *Pragmatics in Language Teaching,* Cambridge University Press, Newyork 2001.

Kaya, Ali, *Etkili ve Güzel Konuşma Sanatı*, (7. Baskı), Salon Yayınları, İstanbul 2016.

Kaya, Mustafa, Arap Dili Fonetiği Ses Anlam İlgisi, (1. Baskı), Eser Ofset, Erzurum 2011.

el-Kazvînî, Hatip el-Kazvînî, Celâluddîn Ebû ‘Abdillah Muhammed b. Sadettîn b. Ömer, *el-Îdâh fî ‘Ulûmi’l-Belâğa*, (neşr: Muhammed Abdulkadir el-Fâdılî), el-Mektebetu’l-Asriyye, beyrut 2009.

el-Kazvînî, Hatip el-Kazvînî, Celâluddîn Ebû ‘Abdillah Muhammed b. Sadettîn b. Ömer, *el-Îdâh fî ‘Ulûmi’l-Belâğa*, (Nşr: İbrahim Şemseddin), Dâru’lkütübi’l-İlmiyye, beyrut 2003.

Kecsės, I., “Communicative Principle and Communication”, Jacob Mey, (Ed.), *Concise Encyclopedia of Pragmatics*, (ss. 106-109), Elsevier, Oxford, 2009, 106.

el-Keşmîrî, Muhammed Enver, *Feyzu’l-Bârî ʿalâ Ṣaḥîḥi’l-Buḫârî*, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, Beyrut 2005.

el-Kirmânî, Mahmûd b. Hamza, *Garâibu’t-Tefsîr ve ‘Acâibu’t-Te’vîl,* I-II, (Nşr. Şemrân Serkâl Yûnus el-‘İclî), Dâru’l-Kıble li’s-Sekâfeti’l-İslâmiyye, Cidde 1983.

el-Kirmânî, Şemsuddîn Muhammed b. Yusuf, *Tahkîku’l-Fevâidi’l-Ğiyâsiyye,* I-II, (1. Baskı), (Nşr. Ali b. Dehîlullâh b. ‘İciyyân el-‘Ûfî), Mektebetu’l-‘Ulûmi ve’l-Hikem, Medine 1424/2003.

Kılıç, Veysel, *Söz Eylem Kuramı Açısından Türkçe’de "Sen - Siz" Söylemi Üzerine Bir Alan Çalışması*, (Doktora Tezi), Istanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1993.

Kıran, Zeynel, *Dilbilim Akımları*, (2. Baskı), Onur Yayınları, Ankara 1996.

Kızılkaya, Yakup, *Arap Dilinde Kâmin Meseller,* (Doktora Tezi), Erzurum 2014.

Koellner, Peter, *Carnap on the Foundations of Logic and Mathematics,* (link) logic.harvard.edu/koellner/CFLM.pdf

el-Kudâ‘î, el-Kâdî Ebî Abdillah Muhammed b. Selame, Müsnedü’ş-Şihâb, I-II, (1. Baskı), (Nşr.: Hamdî Abdulmecid es-Selefî), Müessesetu’r-Risâle, Beyrut 1985.

Kufehi, Yusuf Muhammet Mahmut, *el-Eb‘âd’ut-Tedâvuliyye Lil-Hitab’il-Kur’ânî fî Sûret’il-Mâide,* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yermuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Ürdün 2013.

el-Kurtubî, Ebî Abdillah Muhammed b. Ahmed Ebî Bekr, *el-Câmi‘ li-Ahkâmi’l-Kurân ve’l-Mübeyyin lima Tedammenehu mine’s-Sünneti ve Âyi’l-Kurân,* I-XXVI, (1. Baskı), (Nşr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 2006.

Lakoff, Robin, “Language in Context”, *Language*, Vol. 48, No. 4, (Dec., 1972), 907-927.

Laur, Amine, *el-Ef‘âlu’l-Kelâmiyye fî Sûreti’l-Kehf -Dirâse Tedâvuliyye-*, (Yüksek Lisans Tezi), el’Cumhuriyetu’l-Cezairiyetu’d-Demokratiyetu’ş-Şa‘biyetu, Vizeratu’t-Ta‘limi’l-Âli ve’l-Bahsi’l-İlmiyyi, Konstantine 2010.

Leech, Geoffrey and Thomas, Jenny, “Language, Me’ânîng and Context: Pragmatics” N. E. Collinge (Ed.), *an Encyclopaedia of Language* (ss. 94-113), Routledge, London and New York 1990.

Leech, Geoffrey Neil, *Principles of Pragmatics*, (3. Baskı), Longman Group Limited, New York, 1985.

Leech, Geoffrey Neil, *The Pragmatics of Politeness*, Oxford Universty Press, New York 2014.

Lehvîmel, Bâdis, “Arap Belâgatı ve Edimbilim”, (Çev.: Ahmet Kaplan), *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 4, (2013), 229-254.

Levinson, Stephen, “Deixis”, Laurence R. Horn and Gregory Ward (Ed.), The Hand Book of Pragmatics, (ss. 97-122), Blackwell Publishing, 2004.

Levinson, Stephen, *Pragmatics* (1. baskı), Cambridge University Press, New York, USA 1983.

Lieb, Hans-Heinrich, “On Subdividing Semiotic”, Yehoshua Bar-Hillel (Ed.), *Pragmatics of Natural Languages*, (ss: 94-119), D. Reidel Publishing Company, Dordrecht-Holland 1971.

Lustig, Myron W., Koester, Jolene, Intercultural Competence: Interpersonal Communication Across Cultures, (Sixth Edition) Pearson Education Inc., USA. 2010.

Lyons, John, *el-Lugatu ve'l-Ma'na ve's-Siyâk*, (Çev: Abbas Sadık el-Vehhab) Dâru'ş-Şuûni's-Sekafiyeti'l-Âmme, Irak 1987.

Makbûl, İdris, *el-Ufuku't-Tedâvulî -Nazariyetü'l-Ma'na ve's-Siyâk fi'l-Mumâreseti't-Turâsiyeti'l-'Arabiye*-, Modern Books World, Ürdün 2011.

el-Mağribî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ya'kûb el-Mağribî, *Mevâhibu'l-Miftâh fî Şerhi Telhîsi'l-Miftâh,* I-II, (Nşr. Halîl İbrahim Halîl), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, beyrut ts.

el-Makrîzî, Ahmed b. Ali b. Abdulkadir Ebu'l-'Abbâs el-Huseynî el-'Abîdî Takiyyuddîn, *Resâilu'l-Makrîzî,* (1. Baskı), (Nşr. Ramazan el-Bedri ve Ahmed Mustafa Kasım), Dâru'l-Hadîs, Kahire 1998

el-Mâturîdî, el-İmâm Ebî Mansûr Muhammed b. Mahmûd, *Te'vîlât Ehli's-Sünne Tefsîru'l-Mâturîdî,* I-X, (1. Baskı), (Nşr. Mucdî Bâsellûm), Daru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 2005.

Matlûb, Ahmed, Esâlîb Belâgiyye –el-Fesâha, el-Belâga, el-Me'ânî-, (1. Baskı), Vekâletu'l-Matbû'ât, Kuveyt 1980.

Matoug, Kamila Mohamed Shghwara, *Yâsîn Sûresindeki Gösterici Unsurlar (Edimbilimsel İnceleme)*, (Yüksek Lisans Tezi), Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Kastamonu 2019.

Mazzone, Marco, "Constructing The Context Through Goals and Schemata: Top-Down Processes in Comprehension and Beyond" Gabriella Airenti, Marco Cruciani and Alessio Plebe (Ed), Context in Communication: A Cognitive View, Frontiers 2007-2017.

McCarthy, Michael and Anne O'Keeffe, "Historical Perspective: What Are Corpora and How Have They Evolved?", Anne O'Keeffe - Michael McCarthy (Ed), *The Routledge Handbook of Corpus Linguistics*, Routledge USA - Canada 2010.

Mecma'u'l-Lugati'l-'Arabiye, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, (4. Baskı), Mektebetu'ş-Şurûk ed-Devliye Kahire 2004.

Meibauer, Jörg – Steinbach, Markus, *Experimental Pragmatics/Semantics*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam / Philadelphia 2011.

Melâvî, Salahuddin, Nazariyyetu'l-Ef'ali'l-Kelamiye Fi'l-Belâgati'l-Arabiye, *Mecelletu Külliyeti'l-Âdâbi ve'l-'Ulûmi'l-İnsaniyeti ve'l-İctima'iyyeti,* 4, Ocak 2009.

el-Merzûkî, Ebî Ali Ahmed b. Muhammed b. el-Hasen, *Kitâbu'l-Ezmine ve'l-Emkine,* (1. Baskı), (Nşr. Halil el-Mansûr), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrût 1996.

el-Merzûkî, Ebî Ali Ahmed b. Muhammed b. el-Hasen, *Şerhu Dîvâni'l-Hamâse li-Ebî Temmâm,* I-IV, (1. Baskı), (Nşr: Garîd eş-Şeyh), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 2003.

el-Meydânî, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim en-Nîsâbûrî, *Mecme'u'l-Emsâl,* I-II, (Nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid), Matba'atu's-Sünneti'l-Muhammediyye, Kahire 1955.

Mey, J. L., "Pragmatics: Overview", Jacob Mey, (Ed.), *Concise Encyclopedia of Pragmatics,* (ss. 786-797), Elsevier, Amsterdam, 2009

Mey, Jacob, Pragmatics -An Introduction- (2nd ed)-Blackwell, USA 2001.

Mîlad, Hâlid, *el-İnşâ fi'l-'Arabiyye Beyne't-Terkîbi ve'd-Delâle –Dirâse Nahviyye Tedâvuliyye-* (1. Baskı), el-Müessesetu'l-'Arabiyyetu li't-Tevzî', Tunus 2001

Morris, Charles W., "Foundations of The Theory of Signs", Otto Neurath, Rudolf Carnap and Charles Morris (Ed.), *International Encyclopedia of Unified Science I (1-5),* (ss. 77-139), The University of Chicago Press, Chicago 1938.

Morris, Charles W., *Writings on The General Theory of Signs,* The Hague, Mouton 1971.

Morson, G. S., "Adressivity" Jacob Mey, (Ed.), *Concise Encyclopedia of Pragmatics,* (ss. 13-16), Elsevier, Oxford, 2009.

el-Muberrid, Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezid. b. 'Abdulekber es-Semalî el-Ezdî Ebu'l-'Abbâs, *el-Muktadab,* I-IV, (Nşr. Muhammed 'Abdulhalik 'Udayme), el-Lecnetu İhyâi't-Turâsi'l-İslamî, Mısır 1994.

el-Mufaddal ed-Dabbî, b. Muhammed b. Ya'lî b. Sâlim, *Emsâlu'l-'Arab*, (2. Baskı), (Nşr. İhsan 'Abbâs), Dâru'r-Râidi'l-'Arabî, Lübnan 1983.

el-Mufaddal ed-Dabbî, b. Seleme b. 'Âsım, *el-Fâhir fi'l-Emsâl,* (1. Baskı), (Nşr. Muhammed Osman), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 2011.

el-Munazzamatu'l-Arabiye li't-Terbiyeti ve's-Sekâfeti ve'l-Ulûm, *el-Mu'cemu'l-Arabiyyi'l-Esâsî, Lârûs,* el-Munazzamatu'l-Arabiye li't-Terbiyeti ve's-Sekâfeti ve'l-Ulûm, Tunus 1988.

Müdevvir, Muhammed, *el'Ef'âlu'l-Kelâmiyye fi'l-Kur'âni'l-Kerim Sûretu'l-Bakara - Dirâse Tedâvuliyye-* (Doktora Tezi), Câmi'atu'l-Hâc li-Hıdr, Cezayir 2014.

Müeyyedbillâh, Yahya b. Hamza b. Ali. b. Ibrahim el-'Alevî el-Yemeni, *et-Tırâzu'l-Mütedammin li Esrâri'l-Belâga ve 'Ulûmi Hakâiki'l-İ'câz,* I-III, Matba'atu'l-Muktetaf, Mısır 1332/1914.

el-Mütevekkil, Ahmed, *el-Vezaifi't-Tedâvuliyye fi'l-Lugati'l-Arabiyye,* Dâru's-Sekâfe ve'n-Neşr, Ürdün 1985.

el-Mütevekkil, Ahmed, İktirâhât mine'l-Fikri'l-Arabiyi'l-Kadîm li Vasfi Zâhirati'l-İstilzâmi'l-Hivârî, Menşîrât Külliyyeti'l-Âdâb, Ribat, 1984.

en-Nahhâs, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmail. b. Yunus el-Murâdî en-Nahvî, '*Umdetu'l-Kitâb* (Nşr: Bessâm Abdulvehhâb el-Câbî), Dâru İbn Hazm, 2004.

Nasr Hamid Ebu Zeyd, Dinsel Söylemin Eleştirisi, -Dinsel Metinleri Anlamada Bilimsel Bir Yönteme Doğru-, (Çev. Fethi Ahmet Polat), Kitâbiyât, Ankara 2002.

Nâzıru'l-Ceyş, Muhibbuddîn Muhammed b. Yusuf b. Ahmed, *Şerhu't-Teshîl el-Müsemmâ Temhîdu'l-Kava'id bi Şerhi Teshîli'l-Fevâid*, (Nşr. Ali Muhammed Fâhir ve diğerleri), Dâru's-Selâm, Kahire 2008.

Nerlich, Brigitte and David D. Clarke, *Language, Action, and Context -The Early History of Pragmatics in Europe and America 1780—1930-*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia 1996

Nerlich, Brigitte, "History of Pragmatics", Jacob Mey, (Ed.), *Concise Encyclopedia of Pragmatics,* (ss. 328-335), Elsevier, Amsterdam 2009.

en-Nesefî, Ebi'l-Berakât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Tefsîru'n-Nesefî – Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl-,* I-III, (1. Baskı), (Nşr. Yusuf Ali Bedyûvî), Dâru'l-Kelim et-Tayyib, Beyrut 1998.

Nöth, Winfried, “Semiotic Foundations of Pragmatics”, Wolfram Bublitz and Neal R. Norrick Klaus P. Schneider (Ed.), *Foundations of Pragmatics*, 167-202, De Gruyter Mouton, German 2011.

Nunberg, Geoffrey, “Indexicality and Deixis”, *Linguistics and Philosophy*, (16), 1993, 1-43.

Nursi, Bediuzzaman Said, Zülfikar, Altın Başak Neşriyat, İstanbul 2011.

O’Donnell, Michael, "Context in Dynamic Modelling" Mohsen Ghadessy (Ed.),*Text and Context in Functional Linguistics*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia 1998, 63-100.

O’Keeffe, Anne, Clancy, Brian, Adolphs, Svenja, Introducing Pragmatics in Use, Routledge, New York 2011.

Ömer, Ahmed Muhtar, ‘*İlmu’d-Delâle*, ‘Âlemu’l-Kütüb, (5. Baskı), Kâhire 1998.

Peirce, Charles Sanders, “How To Make Our İdeas Clear,” *Popular Science Monthly*, 12, 1878 286-302.

Pizziconi, B., “Politenes” Jacob Mey, (Ed.), *Concise Encyclopedia of Pragmatics*, (ss. 706-711), Elsevier, Amsterdam 2009.

Proost, K, “Speech Act Verbs”, Jacob Mey, (Ed.), *Concise Encyclopedia of Pragmatics*, (ss. 995-1000), Elsevier, Amsterdam 2009.

er-Rabî‘î, Hâmid Sâlih Hulf, *Mekâyîsu’l-Belâga Beyne’l-Üdebâ ve’l-‘Ulemâ*, Câmi‘atu Ummi’l-Kurâ, Mekke 1996.

er-Radî, Muhammed b. Hasan el-Esterâbâdî, *Şerhu’r-Radî, li Kâfiyeti İbni’l-Hâcib,* I-IV, (2. Baskı), (Nşr. Yusuf Hasan Ömer), Menşûrât Câmi‘at Gâr Yûnus, Bingâzî 1996.

er-Râgıb el-İsfahânî, Ebu’l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed el-Ma‘rûf bi’r-Râgıb el-İsfahânî, *Tefsîru’r-Râgıb el-İsfahânî,* I-V, (1. Baskı), (Nşr. 1. Cilt Muhammed Abdulazîz Besyûnî), Külliyetu’l-Âdâb Câmi‘atu Tanta, Tanta 1999; (Nşr. 2,3. Cilt ‘Âdil b. Ali eş-Şiddî), Dâru’l-Vatan, er-Riyâd 2003; (Nşr. 4,5. Cilt Hind Binti

Muhammed b. Zâhid Serdâr), Külliyetu'd-Da've ve Usûlu'd-Dîn Câmiatu Ümmi'l-Kurâ, Mekke 2001.

er-Râgıb el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed, *el-Mufredât fi Garîbi'l-Kur'ân,* I-II, Mektebetu Nezar el-Bâz, Suudi Arabistan ts.

Rastier, Francois, *Meânîng and Textuality* (Nşr.: Frank Collins - Paul Perron), Unıversıty of Toronto Press, Canada 1997.

er-Râzî, Ebu Abdillâh Fahruddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn, *et-Tefsîru'l-Kebîr* (*Mefâtîhu'l-Ğayb*), I-XXXII, (1. Baskı), Dâru'l-Fikr, Lübnan 1981.

er-Râzî, Kutbuddîn Mahmud b. Muhammed, *Tahrîru'l-Kavâ'idi'l-Mantıkiyye,* (2. Baskı), Matba'atu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihî, Mısır 1948.

er-Râzî, Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir, *Muhtâru's-Sıhâh*, Mektebetu Lübnân, Beyrut 1986.

Reboul Anne ve Joeschler, Jacques, *et-Tedâvuliyyetu'l-Yevm 'İlmun Cedid fî't-Tevâsul*, (Nşr. Seyfuddîn Dağfûs ve Muhammed eş-Şeybânî), el-Munazzamatu'l-Arabiyye li't-Terceme, Dâru't-Talî'a, Beyrut 2003.

Rhlemann, Christoph, "What Can a Corpus Tell Us About Pragmatics?", Anne O'Keeffe - Michael McCarthy (Ed), *The Routledge Handbook of Corpus Linguistics*, Routledge USA/Canada 2010.

Römer, Ute, Progressives, Patterns, Pedagogy a Corpus-Driven Approach to English Progressive Forms, Functions, Contexts and Didactics, Studies in Corpus Linguistics Volume 18, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia 1996.

er-Rummânî, Ali b. İsâ b. Ali b. Abdillah Ebu'l-Hasan, *Risâletu'l-Hudûd,* (Nşr.İbrahim es-Sâmerrâî), Daru'l-Fikr, Ammân ts.

er-Rummânî, Ebu'l-Hasen Ali b. 'Îsâ, *Şerhu Kitâbi Sîbeveyh,* I-II, (Nşr. Seyf Abdurrahman b. Nâsır el-'Arîfî), Câmi'atu'l-İmâm Muhammed b. Su'ûdu'l-İslâmiyye, es-Su'ûdiye 1998.

es-Sa'îdî, Abdulmute'âl, *Buğyetu'l-Îdâh li Telhîsi'l-Miftâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, I-IV, Mektebetu'l-Âdâb, Kâhire 1999.

es-Sa‘lebî, el-İmâm Ebû İshâk Ahmed el-Ma‘ruf bi’l-İmâm es-Sa‘lebî, *el-Keşfu ve’l-Beyân el-Ma‘rûf Tefsîru’s-Sa‘lebî,* I-X, (Nşr. el-İmâm Ebî Muhammed b. ‘Âşûr), Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, Beyrut 2002.

Sâbir el-Habâşe, *el-Eb‘âdu’t-Tedâvuliyye fî Şurûhi’t-Telhîs li’l-Kazvînî,* Mediterranean Publishers, Tunus 2009.

Sadock, Jerrold, “Speech Acts”, Laurence R. Horn and Gregory Ward (Ed.), *The Hand Book of Pragmatics*, (ss. 53-73), Blackwell Publishing, 2004.

Sahrâvî, Mes‘ûd, “fi’l-Cihâzi’l-Mefâhîmî li’d-Dersi’t-Tedâvuliyyi’l-Mu‘âsır”, Hâfız İsmâîlî ‘Alevî (Ed.), *et-Tedâvuliyyât İlmu İsti‘mâli’l-Luga,* (ss. 25-62), Modern Books World, Ürdün 2014.

Sahrâvî, Mes’ûd, *et-Tedâvuliyye ‘inde’l-Ulemâi’l-Arab -Dirâse Tedâvuliyye li Zâhirati’l-Ef‘âli’l-Kelâmiyye fi’t-Turâsi’l-Lisâniyyi’l-Arabî-*, Dâru’t-Talî‘a, Beyrut 2005.

Sahrâvî, Mes'ûd, “el-Ef'âlu’l-Kelâmiyye ‘İnde’l-Usuliyyîn –Dirâse fî Dav’i’l-Lisâniyyâti’t-Tedâvuliyye-”, *Meceletu’d-Dirâsâti’l-Lugaviyye*, 2 (6), 2004, 194-242.

Saliba, Cemil, *el-Mu'cemu'l-Felsefî*, Dâru'l-Kitâbi'l-Lübnânî, Lübnan 1982.

es-Sâmerrâî, Fâdıl Sâlih, *Me‘âni’n-Nahv*, I-IV, Dâru’l-Fikr, Amman 2000.

Schnelle, Helmut, “Language Communication With Children- Toward a Theory of Language Use” , Yehoshua Bar-Hillel (Ed.), *Pragmatics of Natural Languages*, (ss: 173-193.), D. Reidel Publishing Company, Dordrecht-Holland 1971.

Schwarz-Friesel, Monika and Manfred Consten, “Reference and Anaphora”, Wolfram Bublitz and Neal R. Norrick Klaus P. Schneider (Ed.), *Foundations of Pragmatics,* 167-202, De Gruyter Mouton, German 2011.

Searle, J. R., “Söz Eylem Nedir?” (Nşr. Oya Gödekli), Doğan Aksan, (Ed.) *Dilbilim Seçkisi - Günümüz Dilbilimiyle İlgili Yazılardan Çeviriler* - (ss. 187-204), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1982.

Searle, John R., *Expression and Meaning -Studies in The Theory of Speech Acts-*, Cambridge University Press, Cambridge 1979.

Searle, John R., *Speech Acts -An Essay in The Philosophy of Language*-, Cambridge University Press, New York 1969.

Searle, John R., *Söz Edimleri*, (Çev.: R. Levent Aysever), Ayraç Yayınevi, Ankara 2000.

es-Se'âlibî, Abdulmelik b. Muhammed b. İsmail, , *Hâssu'l-Hâs,* (Nşr: Me'mûn b. Muhyiddin el-Cenân), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1994.

es-Se'âlibî, Abdurrahman b. Muhammed b. Mahlûf Ebî zeyd, *Tefsîru's-Se'âlibî el-Müsemmâ bi'l-Cevâhiri'l-Hisân fi Tefsîri'l-Kurân,* I-V, (1. Baskı), (Nşr. Ali Muhammed Mu'avvid), Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut 1997.

es-Se'âlibî, Ebû Mansûr Abdulmelik b. Muhammed b. İsma'îl en-Nîsâbûrî, *el-İ'câz ve'l-îcâz*, (1. Baskı), (Nşr. İbrâhîm Sâlih), Dâru'l-Beşâir Dımaşk 2001.

es-Sem'ânî, Mansûr b. Muhammed b. Abdulcebbâr Ebu'l-Muzaffer, *Tefsîru'l-Kur'ân,* I-VI, (1. Baskı), (Nşr. Ebî Temîm Yâsir b. İbrahim), Dâru'l-Vatan, Riyad 1997.

es-Semîni'l-Halebî, Ahmed b. Yusuf el-Ma'rûf bi's-Semîni'l-Halebî *ed-Dürru'l-Mesûn fî 'Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn,* I-XI, (Nşr. Ahmed Muhammed el-Harrât), Dâru'l-Kalem, Dımaşk 1406/1986.

Serahsî, Ahmed b. Muhammed b. Ebu Sehl Şemsu'l-Eimme, *Usûlu's-Serahsî,* I-II, (1. Baskı), (Nşr.: Ebu'l-Vefa el-Efgânî), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1993.

Shen, Lihong, "Context and Text", *Theory and Practice in Language Studies*, 2, (12), December 2012, 2663-2669, 2664,2665.

Sîbeveyhi, 'Amr b. Osman b. Kamber Ebû Bişr, *el-Kitab,* I-IV, (Nşr. Abdusselâm Muhammed b. Harun), Mektebetu'l-Hancı, Kâhire 1988.

es-Sîrâfî, Ebû Saîd Hasan b. Abdullah b. el-Merzubânî, Şerhu Kitâbi's-Sîbeveyhi, I-V, (Nşr.: Ahmed Hasan Mehdelî-Ali Seyyid Ali), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 2008.

Song, Lichao, "The Role of Context in Discourse Analysis", *Journal of Language Teaching and Research,* Vol. 1, No. 6, November 2010, 876-879

Sperber, Dan - Vilson Deirdre, *Relevance Communication and Cognition*, Blackwell Oxford UK – Cambridge, USA 1995.

Stalnaker, Robert C., "Pragmatics", Donald Davidson and Gilbert Harman (Ed.), *Semantics of Natural Language*, (Second Edition), (ss. 380-397), D. Reidel Publishing Company, Dordrecht-Holland/Boston-U.S.A. 1972, 383.

Stalnaker, Robert C., Context and Content -Essays on Intentionality in Speech and Thought, Oxford University Press, New York 1999.

es-Subkî, Behâuddîn, *'Arûsu'l-Efrâh fi Şerhi Telhîsi'l-Miftâh,* I-II, (1. Baskı), (Nşr. Abdulhamîd Hindâvî), el-Mektebetu'il-'Asriyye, Beyrut 2003.

es-Subkî, Şeyhu'l-İslâm Alî b. Abdilkâfî ve Veleduhû Tâcuddîn Abdulvehhab b. Alî es-Subkî, *el-İbhâc fî Şerḥi'l-Minhâc*, (1. Baskı), (Nşr: Şaban Muhammed İsmail), Mektebetu'l-Külliyyati'l-Ezheriyye, Kahire 1981.

es-Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'n-Nahv*, I-IV, (Nşr: İbrahim Muhammed Abdullah), Matbû'ât Mecma'u'l-Lugati'l-'Arabiyye bi Dımaşk, Dımaşk 1987.

es-Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, (Nşr. Mustafa Şeyh Mustafa), Muessetu'r-Risâle en-Naşirûn, Beyrut 2008.

es-Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-Müzhir fî 'Ulûmi'l-Luga ve Envâ'ihâ,* I-IV, (Nşr. Muhammed Ahmed Câdu'l-Mevlâ Bey, Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Ali Muhammed el-Buhârî), Menşûrâtu'l-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 1986.

es-Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Hem'u'l-Hevâmi' Şerhu Cem'i'l Cevâmi',* I-IV, (Nşr. Ahmed Şemsuddîn), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1998.

es-Süheylî, Ebul-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah, *Netâicu'l-Fikr fi'n-Nahv*, (1. Baskı), (Nşr. 'Adil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Muhammed Mu'avved), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1992.

es-Sülemî, Ebu Muhammed 'İzzuddîn Abdulazîz b. Abdusselam, *Kavâ'idu'l-Ahkâm fî Mesâlihi'l-Enâm*, (Nşr. Tâhâ Abdurraûf Sa'd), Mektebetu'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, Kahire 1991.

Şaban Köktürk ve Emine Öztürk, Çeviribilim ve Edimbilim: "Çeviribilim ve Edimbilim İlişkisini Çeviri Stratejisi Açısından İnceleme", *SAÜ Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2011-II, 89-97.

Şahin, Ahmed Fehd Salih, *en-Nazariyyetu't-Tedâvuliyye ve Eseruhâ fi'd-Dirâsâti'n-Nahviyyeti'l-Mu'âsıra,* Modern Books World, Ürdün 2015.

eş-Şa'lân, Abdulazîz Abdurrahman, "Min Târihi'l-Belâgati'l-Arabiyyeti", *Mecelletu Külliyeti'l-Lugati'l-Arabiyye Câmiatu'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd, es-Su'ûdiyye*, 1973.

eş-Şâyib, Ahmed, *el-Üslûb*, (12. Baskı), Mektebetu'n-Nehdati'l-Mısriyye, Mısır 2003.

eş-Şâtıbî, el-İmam Ebû İshak İbrahim Musa, *el-Mekâsidu'ş-Şâfiye fi Şerhi'l-Hulâsati'l-Kâfiye,* I-X, (1. Baskı), (Nşr. Muhammed İbrahim el-Bennâ ve diğerleri), Ma'hedu'l-Buhûsi'l-'İlmiyye ve İhyâi't-Turâsi'l-İslâmî bi Câmi'ati Ümmi'l-Kura, Mekke 2007.

eş-Şâzelî, Ahmed b. Muhammed b. el-Mehdî b. 'Uceybetu'l-Husnî el-İdrîsî el-Fâsî Ebu'l-'Abbâs, *el-Bahru'l-Medîd,* I-VIII, (2. Baskı), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 2002.

eş-Şinkîtî, Hadîce Mahfûz Muhammed, *el-Menha't-Tedâvulî fi't-Turâsi'l-Lugavî -el-Emru ve'l-İstifhâm Nemûzeceyni-*, Modern Book's World, Ürdün 2016.

eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muahmmed, *Fethu'l-Kadîr el-Câmi' Beyne Fenneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min 'İlmi't-Tefsîr,* (4. Baskı), (Nşr. Yusuf el-Ğûş), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2007.

Şübeyr, Ali b. Musa b. Muhammed, "İradetu'l-Mütekellim ve Mekâsıdu'l-Kelam fî Kitabi Sîbeveyh", *el-Lisâniyâtu'l-'Arabiye*, 4, 2016.

et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Tefsîru't-Taberî Câmi'u'l-Beyân 'An te'vîli Âyi'l-Kur'ân, I-XXVI,* (1. Baskı), (Nşr. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), Dâru Hicr, Mısır2001.

et-Tabersî, Emînu'l-İslâm Ebî Ali el-Fadl b. el-Hasan, *Mecma'u'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân,* I-X, Dâru'l-Murtezâ, Beyrut 2006.

Tabl, Hasan, *el-Ma'nâ fi'l-Belâgati'l-'Arabiyye*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire 1997.

Tantâvî, Muhammed Seyyid, *et-Tefsîru'l-Vasît li'l-Kur'âni'l-Kerîm,* I-XV, (1. Baskı), Dâru Nehdatu Mısır, Kahire 1997-1998.

et-Tarablûsî, İbn Abdilhakk el-'Umerî, *Düreru'l-Ferâid el-Müstahsene fî Şerhi Manzûmeti İbni'ş-Şihne,* (1. Baskı), (Nşr.: Süleyman Hüseyin el-'Umeyrât), Dâru İbn Hazm, Beyrut 2018.

et-Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer, *el-Mutavvel Şerhu Telhîs Miftâhi'l-'Ulûm*, (Nşr: Abdulamîd Hindâvî), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1971.

et-Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer, *Muhtasâru'l-Me'ânî,* I-II,(1. Baskı), (Neşr: el-Hind Mahmud Hasan), Mektebetu'l-Buşra, Pakistan Karaçi 2010

et-Tehânevî, Muhammed Ali, *Mevsû'atu Keşşâf-i İstılâhâti'l-Fünûn ve'l-'Ulûm,* I-II, (Nşr. Rafîku'l-'Acem), Mektebetu Lübnân Nâşirûn, Beyrût 1996.

Teker, Önder, Derinlemesine Java Desktop Programming, (1. Baskı), Godoro Yayıncılık, İstanbul 2020.

et-Tîbî, el-İmâm Şerefu'd-Dîn el-Huseyn b. Abdillah, *Futûhu'l-Ğayb fi'l-Keşfi 'an Kınâ'i'r-Rayb,* I-XVII, (1. Baskı), (Nşr. Muhammed Abdulalîm Sultanu'l-'Ulemâ), Câizetu Dubey ed-Devliyye li'l-Kur'âni'l-Kerîm, Ürdün 2013.

Toklu, Osman, *Dilbilime Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara 2003.

et-Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Alî, *et-Tibyân fî Tefsîri'l-Kur'ân,* I-X, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrut ts.

Tüfekçi Can, Dilek, "Grice'in Niyet-Merkezli Semantik Bakış Açısı Bağlamında Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Hikâyesinin İncelenmesi", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 2, (15), 2015, 95-104.

Tülücü, Süleyman, "Muallakat ve Şairleri Üzerinde bir Bibliyografya Denemesi 1", *AÜİFD*, 3, 2005, 1-70.

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, (11. Baskı.), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

el-'Ukberî, Ebu'l-Bekâ Muhibbuddîn Abdullah b. el-Hüseyin el-Bağdâdî, *el-Lübâb fi 'İleli'l-Binâ ve'l-İ'râb,* (1. Baskı), (Nşr. Muhammed Osman), Mektebetu's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kahire 2009.

el-Vâhidî en-Nîsâbûrî, Ebu'l-Hasan Alî b. Ahmed, *el-Vasît fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd,* I-IV, (1. Baskı), (Nşr. 'Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve diğerleri), Dâru'l-Kütübi'l'İlmiyye, Beyrut 1994.

el-Vâhidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed, *el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz,* I-II, (1. Baskı), (Nşr. Safvân 'Adnân Davûdî), Dâru'l-Kalem ve ed-Dâru'ş-Şâmiyye, Beyrut 1995.

Vardar, Berke ve Diğerleri, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü,* Multilingual İstanbul 2007.

Vardar, Berke ve diğerleri, *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1980.

Verschueren, Jef, *Understanding Pragmatics,* Oksford University Press, London 1999.

Veşn, Delâl, *el-Kasdiyyetu fi'l-Mevrûsi'l-Lisâniyyi'l-'Arabî -Dirâsetun fi'l-Ususi'n-Nazariyyeti ve'l-İcrâiyyeti li'l-Belâgati'l-'Arabiyye-* (Doktora Tezi), Câmi'at Muhammed Haydar, Külliyyetu'l-Lugati ve'l-Âdâb, Sekra 2016.

Wharton, T., "Evolution of Pragmatics", Jacob Mey, (Ed.), *Concise Encyclopedia of Pragmatics,* (ss. 253-260), Elsevier, Oxford, 2009.

Yaylagül, Özen, Göstergebilim ve Dilbilim, Hece Yayınları, Ankara 2015.

Yılmaz, İbrahim, *Panayırlar ve Arap Dili ve Edebiyatının Gelişmesinde Oynadığı Rol*, (Doktora Tezi), AÜSBE, Erzurum 1997.

Yule, George, et-Tedâvuliyye Pragmatics, (Çeviri: Kusay el-Attâbî) Arab Scientific Publishers, İnc. S.A.L. Lübnan 2010.

Yule, George, *Pragmatics,* Oxford University Press, Hong Kong 1996.

Yunus Alî, Muhammed Muhammed, '*İlmu't-Tehâtubi'l-İslamî -Dirâse Lisâniyye li Menâhic-i 'Ulemâi'l-Usûl fî Fehmi'n-Nass-,* (1. Baskı), Dâru'l-Medâri'l-İslamî, Beyrut 2006.

ez-Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzak el-Murtezâ, *Tâcu'l-'Arus min Cevâhiri'l-Kâmûs,* I-XL, (2. Baskı), (Nşr: Abdussettâr Ahmed Ferrâc) Matba'atu Hukûmeti'l-Kuveyt, Kuveyt 1965.

ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer el-Havarizmî, *el-Mufassal fî San'ati'l-İ'râb*, (1. Baskı), (Nşr. Ali bû Melham), Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut 1993.

ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer el-Havarizmî, *Tefsîru'l-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fi Vucûhi't-Te'vîl*, (3. Baskı), (Nşr. Halil Me'mûn Şîhâ), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2009.

ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Ahmed, *Esasü'l-Belâga*, I-II, (1. Baskı), (Nşr. Muhammed Bâsil 'Uyunu's-Sûd), Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut 1998.

ez-Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilu'l-'İrfan fî 'Ulûmi'l-Kur'ân,* I-II, (Nşr. Fevvâz Ahmed Zümerli), Dâru'l-Kitabi'l-'Arabî, Beyrut 1995.

ez-Zerkeşî, Bedreddîn Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân,* I-IV, (Nşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Dâru't-Turâs, Kahire 1957.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Yusuf AKYÜZ
Doğum Yeri ve Tarihi	Erzurum - 1981
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi
Bildiği Yabancı Diller	Arapça, İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Atatürk Üniversitesi
İletişim	
E-Posta Adresi	yusuf.akyuz@atauni.edu.tr
Tarih	28.09.2020